

मात्रे

AN ENGLISH-GUJARATI GLOSSARY OF SCIENTIFIC TERMS

TABLE OF CONTENTS

	Page
1 Dedication to the Motherland	iii
2 Introduction. Sir H V Divatia President Gujarat Research Society	vii
3 Introduction (Gujarati) Dewan Bahadur Krishnalal M Jhaveri, President, Forbes Gujarati Sabha	ix
4 Preface (English) P G Shah	xi
5 Preface 2nd Edition (Gujarati) P G Shah	xxv
6 , , 1st Edition	ixl
7 Abbreviations Used	liii
8 Bibliography	liii

PART I

Scientific Terminology (Alphabetically Arranged)	1 to 128
--	----------

PART II

Terms of International Importance (Prefatory Remarks English and Gujarati)	129
Section I Astronomy	133
II Chemical Elements Names Formula etc	137
III Chemical Compounds	144
IV Units and Constants Used in Electricity Magnetism etc	147
V Weights and Measures	151
VI Botanical Terms Classification etc	159
VIA Groups of Common Plants of Mahagujarat	161
VIB Lists of Common Plants of Mahagujarat	163
VIB Zoological Terms	183
VIII Geological International Terms	191
IX Meteorological International Terms	192
IXB Standard Meteorological Terms Used by Indian Meteorological Department for Gujarati	193
X Nomenclature of Fossils	196
XI Standard Symbols in Physics	197

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

શ્રુમિકા

અર્પણ પત્રિકા		૨
Introduction	Sir Harasiddhphai V. Divatia	૪
પ્રવેશક	દિ. વ. કૃષ્ણલાલ શર્મા	૬
Preface	P. G. Shah	૧૧
બીજી આવૃત્તિનું નિવેદન	શ્રી. પોપટલાલ ગો. શાહ	૨૫
પહેલી આવૃત્તિનું નિવેદન	શ્રી પોપટલાલ ગો. શાહ	૪૯
સંક્ષેપોની સમજ		૫૩
પ્રશ્નસૂચી		૫૩

પ્રથમ વિભાગ

વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ	૧-૧૨૮
----------------------	-------

દ્વિતીય વિભાગ

Terms of International Importance	૧૨૯
આંતરરાષ્ટ્રિય અગત્યના પારિમાયિક શબ્દો	૧૩૩
સંદેશ ૧. સ્વયંભૂતિયામા વપરાતા નામવાચક શબ્દો	૧૩૪
„ ૨. રાસાયણિક તત્વોનો નામ, સંજ્ઞા, વગેરેની સૂચી	૧૪૧
„ ૩. રાસાયણિક સંયોજનો	૧૪૪
„ ૪. ધૃતિશક્તિ, ચુબકશક્તિ અને ધીમા વિષયોમાં વપરાતાં એકમો અને સ્થિરાંકો	૧૪૭
„ ૫. વજન અને સ્માપ	૧૫૧
„ ૬. વનસ્પતિના નામો, વર્ગો વગેરે	૧૫૯
„ ૬-અ મહાગુજરાતની વનસ્પતિના વર્ગો	૧૬૧
„ ૬-આ મહાગુજરાતની વનસ્પતિના ભેદીન અને ગુજરાતી નામોની યાદી	૧૬૩
„ ૭. પ્રાણીવિજ્ઞાન શબ્દો	૧૬૩
„ ૮. ભૂવિજ્ઞાના આંતરરાષ્ટ્રિય શબ્દો	૧૬૧
„ ૯-અ દ્વારમાનવિજ્ઞાના આંતરરાષ્ટ્રિય શબ્દો	૧૬૨
„ ૯-બ દ્વિતીય સરકારના ધાયુચક્રવાતા તરફથી વપરાતા ગુજરાતી શબ્દોની યાદી	૧૬૩
„ ૧૦. અવશેષ નામાવલિ	૧૬૬
„ ૧૧. ભૌતિકશાસ્ત્રમાં વપરાતી કેન્દ્રીયેક પ્રમાણભૂત સંજ્ઞાઓ	૧૬૭

INTRODUCTION

I am glad to write an introduction to this English Gujarati Glossary of Scientific Terms on behalf of the Gujarat Research Society. The publication is getting ready at an opportune time when the questions regarding the medium of instruction and scientific terminology are on the anvil and our country would welcome every effort which brings their solution nearer.

As the preface of the book shows, the author has taken a comprehensive view of the whole subject of scientific terminology and the allied question of medium of instruction. The stand taken by him is reasonable and practicable. He advocates that as long as Secondary Education is through the mother tongue, the students and the common man who do not hope to reach higher education must be given the facility of a vocabulary based on his own mother tongue, when the higher education is given through the national language the Hindi terminology will be available. As Mr Shah says, there will be very little effort necessary on the part of the student to change-over from the Gujarati glossary to the Hindi.

The adoption of Nagari script is an important and useful innovation for the Gujarati language. This script will render the cultural unification of the country easier and quicker.

Another welcome feature is the adoption of important foreign terms where necessary. The country cannot afford to lose international contacts and our national language should make full use of such foreign terms. For, I feel sure that our scientists will with their own contributions, soon achieve international status for words coined correctly in our country.

In view of the decision that secondary education is to be imparted through the mother tongue, such scientific vocabularies and glossaries for each regional language are useful and appropriate. In the early stages, a collection of all suitable words already in use would be welcome as it would, without giving undue rigidity and finality, secure equivalents for a large variety of shades of meanings in common use.

The book will be also useful to the writers of popular scientific books who are at present hampered greatly by want of scientific terminology. Our working classes have now much more leisure than ever before and urgently need the message of science to be conveyed

to them Publication of popular scientific literature in simple language for the masses will receive great encouragement from such scientific glossaries and I hope the present one will set an example to other regional compilations in many ways

Mr Shah has a distinguished literary and official career He is a Member of Bombay Public Service Commission He had a distinguished record at the Bombay University He won the Narayan Vasudev Scholarship for standing first in the University at the B A examination in Physical Sciences and James Taylor Prize for standing first in History and Political Economy group He had also been awarded the Sir George Le Grand Jacob and the Ashburner Prizes by the Bombay University After working for four years as Professor of Chemistry at the Forman Christian College, Lahore, he joined the Indian Audit and Account Service in 1914 after an All-India competitive examination, and retired as Accountant General, Bombay, in 1943 He is the founder Vice-President of Gujarat Research Society and is interested in social and medical welfare of the masses He is the author of two other books in Gujarati *Vignan Vichar* (4 editions) and *Vignan Vinod*

Rajkot, 31-7-'48

H V DIVATIA
President, Gujarat Research Society

પ્રવેશક

શ્રી ફાર્ગસ ગુજરાતી સભા (મુંબઈ)ના કેટલાએક હેતુઓમાં નીચેના બે હેતુઓનો પણ સમાવેશ થાય છે :—

૧. ગુજરાતી ભાષાનાં સ્વતંત્ર પુસ્તકોને ઉત્તેજન આપવું.

૨. વિજ્ઞાન સાહ્યદિક ગ્રંથોને ઉત્તેજન આપવું.

એ હેતુઓને અનુસરી આજથી આર વર્ષ ઉપર એટલે સન ૧૯૩૭માં (“વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ”)ની યોજના શ્રી પોપટલાલભાઈએ સભા મમદા રમૂ કરી હતી, તે તરત જ સ્વીકારાઈ.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે તે અરસામાં શ્રી પોપટલાલભાઈને વિજ્ઞાનવિભાગના પ્રમુખ નીમીને એક પેટા સમિતિની તેમને મદદ આપી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ તૈયાર કરવા સૂચવેલું હતું. તે તૈયાર થયે સભાના ત્રિમાસિકમાં છપાવવાની ગોઠવણ કરી જાન્યુઆરી-માર્ચ સને ૧૯૩૮માં છપાવી. સભાની પ્રકાશિત પત્રિકાઓમાં તેમને સ્થાન આપી, છૂટી પત્રિકા તરીકે છપાવેલી, તે વખતે તેનું કદ માત્ર ૮૮ પાનાં હતું.

વિજ્ઞાનની દિશામાં શ્રી પોપટલાલભાઈ આજ લગભગ ચાળીસ વરસથી કામ કરતા આવ્યા છે. ધણા થોડાઓને ખબર હશે કે એમણે સરકારી નોકરી, ઇન્ડિયન ઓડિટ સર્વિસ સ્વીકારી તે પહેલાં લગભગ સાત વર્ષ ૧૯૦૭થી ૧૯૧૪ સુધી રસાયનવિજ્ઞાનના અધ્યાપક તરીકે કામ કરેલું. પછી પણ એમનો એ વિષય મંબંધનો એક અને રસ કાયમ રહ્યો અને તે હજી સુધી પણ કાયમ છે. એમણે “વિજ્ઞાનવિદ્યા”ને “વિજ્ઞાનવિચાર” એ નામનાં બે પુસ્તકો લખ્યાં છે. તેમાંનું એક તો મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ પાંચપુસ્તક તરીકે પસંદ કર્યું હતું : એમના એ રસ, એ શોખ અને એ ઝોકને આ “વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ”નું પુસ્તક આભારી છે. એમનો એ પરિપક્વ અનુભવ એમાં ખપ લાગ્યો છે તે વિશે કાંઈ કહેવાનું હોય નહીં; પરંતુ તે ઉપરાંત ઘણા ખર્ચ કરી આ સંગ્રહ તૈયાર કરી છપાવ્યો છે અને સાહિત્યસેવાની એમની નિરંતર ધમશને લઈને તેના વેચાણથી જે કાંઈ નફો રહે તે શ્રી ફાર્ગસ ગુજરાતી સભા તથા ગુજરાત સંગોધન મંડળને આપી દેવાની ઉદારતા ખતાવી છે.

વિજ્ઞાન શબ્દ સંગ્રહ પરત્વે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ તરફથી થયેલા પ્રવેશોનો સચિત્તર ઇતિહાસ શ્રી પોપટલાલભાઈએ પોતાની લાંબી પ્રસ્તાવનામાં આપ્યો છે. સ્વ. ત્રિભોવનદાસ કલ્યાણદાસ ગજનરે જે સરચના કરી તેથી બીજા લેખકોને પ્રેરણા મળી અને તે પ્રેરણા વડે લખાયેલાં પુસ્તકોની હારમાં શ્રી પોપટલાલભાઈનો “સંગ્રહ” છેલ્લું ને શ્રેષ્ઠ જ પુસ્તક છે.

મૂળ આશ્વત્થિ કરતાં હાલની આશ્વત્થિનું કદ ત્રણ ગણ વધી ગયું છે. શ્રી પોપટલાલભાઈ તથા તેમણે રોકેલા સહાયકોના વર્ષોના પ્રયાસોનું એ ફળ છે. પોતાનો ફાળવ સમય તેમણે આજ કામમાં વાપર્યો છે. હસ્તલિખિત નકલો કરવા, તથા મૂંઠે સુધારવામાં એમનો જે વખત ગયો છે અને એમને જે મહેનત પડી છે તેનો મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે અને તેથી તેની પૂરી કદર કરી તેમને ધન્યવાદ આપુ છું.

વિજ્ઞાન વિષય એવા છે કે તે દિનપરદિન સંશોધનને લીધે તેમ જ રાજ્યપરોજ નવી શોધો થતી હોવાને લીધે પ્રગતિમાન થતો જ રહે છે. નવી શોધોને સમજાવવાને નામ આપવા નવા શબ્દો જોઈએ અને શબ્દો ચાલુ ભાષામાં ન હોય તો તે કાં તો નવો ઘડવા જોઈએ યા તો સંસ્કાર પામેલી જૂની પ્રચલિત નહીં એવી ભાષાઓમાંથી સર્જવા જોઈએ, અને તે સર્વમાન્ય હોવા જોઈએ. વિકાસમાં આવતા અંતરાયનો સામનો કરવાનો એક દ્રષ્ટિકોણ રસ્તો એ લેવામાં આવ્યો છે કે શોધકર્તાએ તે શોધને માટે જે શબ્દ વાપર્યો હોય તેને અપનાવી લેવો. દા. ત. એક્સ-રે “X-Ray” આ શબ્દ આજે દુનિયાની દરેક ભાષામાં અપનાવાઈ ગયો છે, જેની રીતે રેન્જિંગ હવન અંગે ફેરફાર થતા હોવાથી તેને દર્શાવતા પરભાષાના શબ્દો ભારતના દરેક પ્રાંતના સાહિત્યમાંથી લોકજીવનમાં ફેરવવાની ગયા છે. દા. ત. હસ્પિતાલ - હોસ્પિટલ - મિલ - એન્જિન તેવી જ રીતે વિજ્ઞાનના સાહિત્યમાં પણ થયું જોઈએ અને થયું છે. એની થી પોપટલાલભાઈએ નોંધ લીધી છે. જૂની સંસ્કારી ભાષા-સંસ્કૃત જેવી પ્રચલિત યા ચાલુ હોય તે વખતે જે વસ્તુસ્થિતિ અસ્તિત્વમાં ન હોય તે વસ્તુસ્થિતિ દર્શાવવાને ભાષામાંથી શબ્દ જડે નહીં એ સ્વાભાવિક છે તો પછી તેમાંથી શબ્દ મેળવવાનો નિશ્ચય કરી જે ગેરકુદરતી હોય તેને કુદરતી બનવાય નહીં. તે દિશામાં જવાનો લોભ કરવો એ યોગ્ય નથી.

રાષ્ટ્રીય લિપિ નાગરી થશે એમ સમજી થી પોપટલાલભાઈએ એ “સંગ્રહ” એ લિપિમાં જ છાપ્યો છે.

“શબ્દસંગ્રહ”ની યોજના ધણી ખુબીથી પયોય વગેરે આપી સંગ્રહકે અમલમાં મૂકી છે. જોકે તે ગુજરાતી ભાષામાં હોવાને લીધે માત્ર ગુજરાતી સમજનારાઓના જ સંકુચિત ઉપયોગમાં આવી શકે અને તેટલા પૂરતા તે રાષ્ટ્રીય ઉપયોગમાં નહીં આવે એમ ફેટલાએકને તારકાલિક લાગે પણ તે બૂલ છે. દા. ત. ધણી અંગ્રેજી શબ્દોના પયોય આપતી વખતે ગુજરાતીમાં ફેરફાર થયેલા શબ્દો ઉપરાંત તેમણે ખીજ એવા પયોય આપ્યા છે કે જે આખા દેશને ઉપયોગી થઈ પડે. “Jar” શબ્દ ને માટે ચરણી એ ગુજરાતી શબ્દ ઉપરાંત કચ્છ, પાટ, એવા શબ્દો આપ્યા છે કે જે ગુજરાતીઓ ઉપરાંતના પરપ્રાંતીય વાંચકો સમજી શકે. “Order-Momentum” એવા એવા અનેક શબ્દોના પયોયમાં ગુજરાતી જેવું કાંઈ છે જ નહીં. મતલબ કે આખા દેશમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવા સંગ્રહ રચવો હોય તેના માટે આ સંગ્રહ પૂરતી સામગ્રી પૂરી પાડે છે. એટલું જ નહીં પણ ઉપર જણાવેલાં કારણોને લીધે આજે પણ આખા દેશમાં આ સંગ્રહ વાપરી શકાય તેમ છે. બાકી તો ન્યાં સુધી શરૂઆતની તેમ જ તે પછીની માધ્યમિક કેળવણી કે અપાતી રહેશે ત્યાં સુધી આવા સંગ્રહની આસપડાં રહેવાની.

એમની સાંખી પ્રસ્તાવનામાં આ આખા પ્રશ્નનું એકેએક અંગ એમણે એટલી બારીકી અને બાહોશીથી જણાવ્યું છે કે તે વિશે કાંઈ વિશેષ લખવું હું ઉચિત ધારતો નથી.

PREFACE

In every country, scientific terminology has been a matter of slow growth each word growing from precedent to precedent in variety of meaning and with changes in local circumstances and use. At the present stage in India, however the problem has reached a new importance and emergency by the acquisition of self government and by the growing anxiety to achieve great things for the new country. Even before the problem of the adoption of a national language for the country reaches near the solution, questions of the medium of instruction through the mother tongue or the national language are being hotly debated and conclusions reached hurriedly without either full study of the question or a proper understanding of the real problem. The same is the case with the scientific terminology about which so little is studied and much less understood. There is one wide awake school of thought which carries everything before it under the slogan, that the culture of the nation is in danger unless the whole of India adopts a terminology based entirely on Sanskrit. On the other hand there are many who are content with academic resolutions seeking reasons for postponing to come to a decision and who believe that the existing state of affairs need not be disturbed for some years. No one examines the problem from the point of view of the common man who has to bear the increasing strain of understanding science in daily life. The scholar aristocrat still seeks to domineer over the working man burning midnight oil in his attempts to understand science and its achievements through the regional languages. Few realize that the pivot of progress of our country rests on the spread of scientific knowledge and the scientific attitude of mind among the masses and that a language in the words of Pandit Jawaharlal Nehru 'has to function essentially as the language of the masses of the people and not of a select few'.

2 THE HISTORICAL REVIEW URDU

Taking a review of the previous history of this subject in various parts of the country we find that the first attempt to supply modern terminology for Urdu text books was undertaken as early as 1833 by Dr Springer and Mr Batrous of the Old Delhi College and certain principles were laid down by the Translation Society of that college. This work was however not completed and the Anjuman e Taraqqi e Urdu much later prepared glossaries of terminology for various science subjects. The work was extended much later by the Osmania University where a bureau of translation and a committee for scientific terminology were established unfortunately neither the terminology nor the text books have satisfied the external examiners of the

University the scientific writers and the popular readers. The whole experiment of teaching the highest sciences through Urdu at the Osmania University is a failure. This is not the place to examine the reasons for the failure but there is no doubt that the terminology is complex and divorced from the language spoken by the majority of the students and that greater emphasis is laid on the purity of the forms or the words rather than facility of expression. The experience of the Osmania University and the failure of a terminology which passes over the heads of the common man should prove a useful lesson to those worshippers of the high flown Sanskrit who ignore the capacity limitations and requirements of the common man.

3 MARATHI

Marathi has a large number of distinguished devotees of science who have thought and worked on the subject most important of whom is Prof. G. R. Piranjo late of the Royal Institute of Science, the former editor of the magazine *Srishtiman* and an experienced writer in Marathi and teacher of Physics in English; his views on the subject are deserving of deepest consideration. His glossary of words on Physics however has unfortunately not been extended to other sciences. The Maharashtra Paribhasha Mandal of Poona prepared glossaries for various science subjects in 1936. This has been followed by *The English Indian Dictionary of Scientific Terminology* prepared by Messrs. Y. R. Dato and C. G. Karve on behalf of the Maharashtra Kosha Mandal Ltd. Poona, 1948. This is a comprehensive compilation with a sound background but it would have been more useful if it had been prepared without the idea of covering all Indian languages. If the anxiety to completely replace all foreign words—even the internationally accepted names for plants, animals and chemical elements—had not so completely overpowered the discretion to keep a balance between the international and national points of view, the volume would have increased in importance and practical utility. It is futile to attempt to prepare one scientific terminology for all Indian languages as long as large groups of people yet use provincial languages and are to be given primary and secondary education in the sciences through the medium of the mother tongue.

4 GUJARATI

(a) It has been stated by Dr. Amarnath Jha that the earliest attempts of organized work on science in an Indian language was made in 1888 by Professor T. K. Gajjar at Baroda in Gujarati. Professor Gajjar usually planned on a large scale and his polyglot scientific dictionary, his preparation for series of scientific books in Gujarati, his scheme of the first Polytechnic school with Gujarati as the medium (Kalabhavan at Baroda) and his numerous other scientific activities though left incomplete show his versatile genius. The far-sighted patriotism of Sir Sayajirao, the great Baroda Ruler who had adopted Gujarati as the language of the State and also for technical education had

led to the foundation of scientific terminology long before either the Bangiya Sahitya Parishad or the Nagari Pracharini Sabha of Benares entered the field

(b) The dictionary of legal terms covering nearly 800 pages and the *Saṃskṛta Vajrasaṃhita Shabda Saṃgraha* and a series of books on popular science (1931) were the notable contributions made by the Baroda State. The over Sanskritized colour of these books brought several protests and Vijnana Samiti of the Gujarati Sahitya Parishad in 1933-25 prepared another list of scientific terms. The present writer led a deputation to the Baroda State authorities in 1924 suggesting a simplification of these terms. The Chemists Club at Baroda also made an attempt at a scientific glossary of chemical terms in 1928.

(c) In the meantime the Gujarat Vernacular Society, renamed now as Gujarat Vidyasabha Ahmedabad had got busy with preparing glossaries of terms on miscellaneous subjects including science and these efforts are valuable. About the same time the anarchy that had prevailed in the field of spelling in Gujarati was removed by the masterful personality of Mahatma Gandhi, the father of the nation who sponsored an authentic dictionary under the auspices of the Gujarat Vidyapith Ahmedabad. The expectation that the same institution would take up the responsibility of preparing a complete scientific terminology has not been yet fully realized. As early as 1931 a glossary of mathematical terms was prepared for the Vidyapith but there was a lull after that. As the President of the Science Section of the Gujarati Sahitya Parishad in 1937 the present writer prepared a running glossary of about ten thousand scientific terms. This was published by the Forbes Gujarati Sabha in 1938. The book was out of print and the writer undertook in 1948 to prepare a revised edition. During the interval the circumstances have changed considerably.

(d) The Gujarat Vidyapith had with the help of an expert committee prepared *Vijnanani Paribhasha* in 1944 and also *Ārthashastraṇi Paribhasha* in 1948. When the former publication was sent to the Bombay University for recognition the latter gave the unusual decision on the 18th November 1946 that there should be a common scientific terminology for the matriculation science subjects for all the modern Indian languages that the system of scientific terminology developed by Dr. Raghuvira in his great *English Indian Dictionary* should be adopted and that he may be requested to bring out an abridged edition of his dictionary for the use of matriculation candidates. Such a decision seems to have been reached without proper deliberation and without a detailed examination of Dr. Raghuvira's system. The language of a people cannot be thus altered even under great national emergency much less after the attainment of freedom for the country. The principles of education through the mother tongue and of linguistic freedom as the birthright of every citizen appear to be sacrificed to the slogan of danger to the Indian national culture without Sanskrit. Every devotee of Indian

culture including the present writer would like to draw upon Sanskrit as the fountain head of culture and storehouse of knowledge but this source is to be reserved for the highest levels of learning and not poured down the immature throats of the masses or even the matriculation students. Even after the removal of the English from the political supremacy and the eventual removal from its position as medium of University education it has been recognized that primary and secondary education has to be conducted through the medium of the mother tongue and any attempt to ignore this simple fact is bound to dismal failure even though supported by all the authority of a University.

In 1944 Dr Y G Naik published a list of all technical terms used in the Gujarati text books of Physics and Chemistry for matriculation students. This book 'પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણ—પારિભાષિક શબ્દકોશ' was published under the auspices of the Bombay University.

5 HINDI

The earliest efforts for scientific terminology were pioneered by the Nagari Pracharini Sabha in 1906. This has been revised in 1929-34 by various groups of professors. *The 20th Century English Hindi Dictionary* published by Shri Sukhsampatirai Bhandari at the Dictionary Publishing House at Ajmere is planned more as a general dictionary than a scientific glossary. But the most gigantic effort in the matter of evolution of scientific terminology for all the Indian languages has been made by Dr Raghuvira. His attempts to prepare *The Great English Indian Dictionary* deserve the credit which the insistence on a single idea may merit. His preference for Sanskrit as fountain head of all new words is laudable only if the use of the existing words is not neglected. He has worked out the idea that derivatives should be evolved out of certain fundamental concepts. Dr Raghuvira recognizes that for general literature regional languages will have their peculiarities and differences but only for technical words there will be one Indian word in all regional languages for one English word! A perusal of Volume I Chemistry Part I does not convince any serious student of the subject that it would be acceptable even to all the 82 signatories with whose co-operation the terminology is claimed to have been prepared. This volume only deals with chemical elements their derivatives and compounds symbols suffixes etc. A great deal of ingenuity has been spent in coining Sanskritized words e.g. હુદ્રજન for Hydrogen ઓક્સિજન for Oxygen જ્યોત્સ્ના for Iodine નેપાલી for Arsenic નેત્રણ for Radium સ્ફટિક for Aluminium સુલ્ફરસિદ્ધિ for Sulphur ક્ષીરિકા for Sulphur matches સુલ્ફર for tinplate નિટ્રોફેનૉલ for Nitrophenol નિટ્રોફેનૉલ ટ્રિ સુલ્ફાસિદ્ધિ સમ્પ્લ Nitrophenol disulphonic acid. These examples are enough to indicate the unsuitability of nomenclature from the point of view of either international practice or the immediate requirements of the common man. It might be clever and learned to combine and collate information about

linguistic and phonetic derivation of various groups of words but it is useful to remember that such attempts at evolving a new scientific terminology will fail if they do not meet with two important requirements. Firstly, the terminology should not completely cut off all chances of international contact with the English speaking nations of the world. Secondly, it should not ignore the local usage of scientific terms by local agriculturists, factory workers, the businessmen and the local newspapers. Further, it must be recognized that many hundreds of the existing State organizations always used regional languages and had never fully accepted English either as medium of administration or of education, and that they have already initiated the use of certain technical and scientific words which need not be replaced now.

6 THE DOCTRINE OF UNIFORM TERMINOLOGY

The disadvantages of the system adopted by Dr Raghuvira has led to severe criticism from many directions. In attempting to evolve a uniform terminology for the thirteen languages of the country on the basis of "one new Indian word for one English word", enormous difficulties have arisen — some of which are ignored and some overridden — with the result that the terminology has satisfied no one. The Constituent Assembly which entrusted the great Doctor with the work of translating the Draft Constitution of India has not been able to accept Dr Raghuvira's translation which has to be revised. Sir Shantiswarup Bhatnagar who wrote the preface to the first volume of *Terminology of Chemical Elements and Compounds*, appears to be no longer so enthusiastic about it. The various provincial authorities have not been able to welcome the same with the exception of the Nagpur and Bombay Universities and Maharashtra group has prepared another *English Indian Dictionary* of 630 pages. It raises the question whether after centuries of evolution of separate languages for India the past should be forcibly suppressed and a new language — which is neither Hindi nor Sanskrit and which has no respect for the past* usage of the words — need be encouraged. This disregard of past usage creates an unnecessary violence to the spirit of a language for which there is neither a necessity nor an occasion. Why should simple words like *gram* be replaced by ग्राम and *grain* by अन्न? Need *engine* be named गन्ध and *engineer* as गन्धकार? Why translate *cheque* as चक्कर and *clerk* as लिपिक? Why not continue to use दूरबीन and why coin दूरक्ष for *telescope*? Till the All India terminology contemplated by the Central Advisory Board is ready, each province (including Hindi) should be allowed to evolve its own provincial terminology for the first period of five or ten years, and then alone a separate All India terminology can be evolved if necessary. With the adoption of the national language its Hindi vocabulary will be available and will become compulsory for all high scientific purposes throughout the country.

* See criticism in the Journal of the Bombay University September 1948 by Dr Y G Lele D Sc pps 55 to 64

7 OFFICIAL EFFORTS

While private efforts have worked in different provinces in various directions the wheels of official machinery have moved slowly with caution almost amounting to stagnation. A great deal of the work of Central Advisory Board from 1910 to 1917 has been simplified by the changed circumstances after the 15th August 1917 when the country attained freedom and English no longer remained a compulsory State language. The meeting of the Central Advisory Board of Education in January 1948 recorded the following important resolutions which have far reaching effects on the question of scientific terminology.

(i) English as medium of instruction at the university stage should be replaced during the next five years by Indian languages.

(ii) Within this period universities should adopt the language of the State or Province or region as the medium of instruction and examination. After the period of five years ending in 1953 English will cease to be the medium of instruction and examination.

(iii) During the transition period English should remain as a compulsory second language in the higher courses.

(b) The question of scientific terminology is entrusted to the Reference Board on Scientific Terminology whose report made in May 1947 was adopted by the Central Advisory Board at the meeting held in January 1948. This Board had then expressed the opinion that while due note should be taken of such scientific terms as have been used and are well known in the different languages and have a specific and unambiguous connotation so far as new terms are concerned it is desirable to adopt international scientific terminology with such suffixes and prefixes as may be needed by particular languages. It may be that in some languages there is a greater abundance of well established scientific terms than in others. In these cases such terms may be retained.

Immediate steps should be taken to appoint qualified persons on a paid basis to undertake the translation of standard scientific publications including modern popular books on scientific subjects incorporating international scientific terms so that they may serve as models for similar publications in the Indian languages.

The above report was sent to various provincial governments and universities most of whom have agreed with the recommendations of the Board in general. Unfortunately the Central Advisory Board which met in January 1949 did not take further action this year in the expectation that the new All India University Commission will also report on this point before the next session of the Advisory Board.

(c) The committee on the subject appointed by the National Institute of Sciences has prepared its report after holding prolonged discussions with Dr Raghunath. On the basis of this report the council of the Institute arrived

come in the first place from the various provincial languages and from dialects. Even words of purely foreign origin may not be altogether excluded.

"The source from which a large number of new words are to be coined should be Sanskrit . . . In this matter, pedantry should be avoided and our efforts should be to coin such words as would fit in with the structure and genius of the spoken language and be loveable for their simplicity (Dr Rajendra Prasad)

9 THE INTERNATIONAL ASPECT OF THE QUESTION

In connection with international aspect of scientific terminology, it is useful to remember the words of Professor J H S Haldane "Science is an international concern. Any paper on science becomes the property of the world, the moment it is published and the special scientific terminology, so frequently termed jargon is with all its faults, an international language. One can have the gist of a scientific paper in any European tongue through mathematical expressions, numerical tables, and chemical formulae." This aspect of international contact cannot be exaggerated even after full freedom has been achieved for India. On the other hand, India with its population of about one fifth of the whole world and with its large and growing importance in commerce, industry and politics has to retain, maintain and develop its cultural and political status and to discuss many problems at international level. At a time when international standards have to be fixed and modified to suit local requirements in the fields of health, disease and treatment in the preventive and curative side of human and veterinary medicine, in the fields of transport by air, water or land, in the spheres of industrial and labour welfare in the development of mining metallurgical manufacturing industries and in the progress of knowledge and science it would be a great loss if international scientific terminology is entirely ignored. In the real of attainment of freedom and assertion of our individuality as a nation we should not be unpractical isolationists in any sphere at a time when Asia and the world expect India to give them a new lead and direction.

Let us also not forget that as Indians begin to make their own new contributions to science and literature they will coin hundreds of words which the whole world will have to accept on their own inherent merit. Indian languages have sufficient strength and vitality, not to get "deculturated" for having taken a few thousand words of foreign origin. Nor would this mean that a keen supporter of Indian culture,—and in this category the present writer would not like to yield his place to any one—should be afraid of losing his opportunities for the development of Indian languages. There is a vast and broad field for ingenuity in coining words for the scientific terms concerning concepts, qualities and properties, phenomena, processes, and their derivative adjectives, verbs, adverbs etc., names of scientific instruments, apparatus, tools and machinery. There is no necessity or justification for the forcible adoption of an All India terminology, when the requirements of

regional areas can be best met from words already in use locally, as long as they express the scientific idea correctly. The solution is therefore as stated by Pandit Jawaharlal Nehru, to conserve the best of international terminology and of the terms in regional use and at same time slowly evolve a national language for the country which will naturally synthesize from various directions all that is the best in regional languages as well as in English. There should be no fear of loss of homogeneity which will be continued to be secured by the evolution of the national language on natural lines.

10 WORKING RULES

The above resume of the subject explains the scope of the difficulties in the work of preparing a satisfactory system of scientific terminology. The writer thinks that the question of scientific terminology for the use of secondary schools where the teaching is to be through the mother tongue does not brook delay and has to be solved on the basis of the provincial language. So also a handy book of reference for use by the self-instructing workman anxious to learn modern science by himself and by persons who write popular science for the daily newspaper and the magazine is in great demand. It would provide also opportunity and scope for giving practical exposition of the principles which the writer has evolved after working in this field for nearly twenty-five years. In doing so he had the benefit of frequent and prolonged discussions with his old friend and critic Shri Kishorlal Mashruwala. These principles are summarized below.

1. Simplicity, currency and expressiveness should override other considerations when coining or selecting a technical word, e.g. words used in practical conversation in rural or factory areas should be preferred to a learned word coined afresh.

2. English words like station, railway, motor, signal, 'pump', 'whistle', etc. which have been accepted in common parlance by the man in the street and by the workmen in various walks of life should not be replaced by words of classical origin coined for the sake of purity of language.

• Note - In support of the above two propositions the words of Mahatma Gandhi quoted already are. The test of 'foreign' and 'indigenous' shall not be applied to any word but only the test of currency.

3. Words expressing ideas, actions, thoughts or processes should be freely translated or coined. Compared to other restrictive suggestions this is the only one which permits opening out new paths. The field of work here is vast and the greatest skill is demanded of the literary artist and scholar whose aim should be to devise simple words expressing the exact shade of the meaning using where possible simple prefixes or suffixes. Sanskrit is the basic language for Gujarati and words from Sanskrit roots with the large field for prefixes and suffixes and with great flexibility and scope will come naturally, but extremes have to be avoided.

4 While aiming at a uniform line of action a rigid uniformity of scientific terms in all the Indian languages is neither possible nor desirable each language should be allowed to develop its own shades of meaning for words of common origin in consonance with its own literary and cultural traditions. The standard national language should have its normal evolution and should not be dragged by other languages nor should it drag others which are unable to walk with it. The scientific expressions in various Indian languages need not be identical just as the terminology used for different languages at a radio station is allowed to vary.

5 (a) Names of chemical elements symbols constants units coefficients formulae and equations should be the same as accepted in international scientific circles e.g. Radium Sodium Helium Sulphides Sulphites Sulphates Thiophosphates Benzene Benzaldehyde etc should not be translated but should be accepted with the correct English pronunciation. The symbols for chemical elements or compounds should remain unaltered e.g. H_2O H_2SO_4 KNO_3 . There should be no attempt to avoid contact with English which is the most widely spoken language in the world at present particularly with the condition prevailing in Germany and Japan after the second World War.

(b) Similarly the letters of English and Greek alphabets used as symbols as also the mathematical signs universally adopted need not be replaced by Sanskrit alphabets if our books and research papers are to be referred to by workers in other parts of the world. A list of such symbols is given in Section XI Part II.

6 In Zoology or Botany where Latin nomenclature of classification has been universally adopted no alteration should be made e.g. Cat should continue to be scientifically described as *Felis domestica* and Tulasi as *Ocimum sanctum* Roxb. or Lotus as *Nelumbium speciosum* Willd.

7 In translating English words or coining new equivalents for them the correct present meaning and not the original meaning of the words should be kept in view e.g. Organic Chemistry should be translated as Chemistry of Carbon Compounds.

8 Where astronomical anatomical chemical medical and mathematical terms from ancient Indian writers like Charak Sushruta and Bhaskaracharya or from Persian Arabic or Urdu authors are available preference should be given to them but only after proper verification of the correct shades of meaning and never losing sight of the double test of simplicity and currency.

9 In the early stages no rigid emphasis should be placed on fixing a single equivalent for a technical term several synonyms should be coined and it should be left to time and usage to reject those not suited.

to the genius of the language More than a single synonym would also be useful in expressing different shades of meaning necessary for the various branches and sub branches of the sciences The prevalence or the use of more than one synonym for a scientific term need not lead to confusion if the equivalent is specified in brackets in the case of doubt

10 (a) In coining new words from Sanskrit or Persian or Arabic, the essential point to be observed is simplicity and previous familiarity of the selected term, e g the word "attraction" is better expressed in Gujarati language by *દેશન* rather than by *આકર્ષન* Similarly for 'repulsion' *વિપ્રત્યક્ષ* is simpler than *અપાકર્ષન* and for 'garage' *વાહનપર* is better than *વાહનગૃહ*

(b) The tests of simplicity and currency are applicable even to Sanskrit words e g The Commentator of *અમરકોશ* (A D 1297) mentions very simple words used by the common man e g *છોટા*, *સોનાર*, *મુત્તાર*, *કુમાર*, *ચાકરી*, *ચાકર*, *મદર* as also *જ્યામ* *ચઢી* *કોલી* *પાગલી* etc (pp 193 195) When selecting words from Sanskrit, simple and current words have to be preferred

11 When a foreign word is accepted the additions of prefixes or suffixes from Gujarati or Sanskrit should be applied without hesitation e g there should be no hesitation in adopting *અધોર્મન* for subnormal once the word 'normal' is accepted Similarly, if *દાવ* is accepted for pressure *અધદાવ* may be used for high pressure and *અનધદાવ* for low pressure

12 In coining new words ajective form may be converted into a verb in an effective manner by the addition of *ક્ર* e g *અધર* *ધનુ*=*અધરુ*; *જોછા* *ધનુ*=*જોછારુ*; *ઉચા* *ધનુ*=*ઉચારુ* *ગોચા* *ધનુ* *ગીચારુ* In the same manner transitive verbs *દૂરારુ*, *પાપારુ*, *ઉચારુ*, *મોટારુ*

13 In coining or selecting new words preference should be given to simpler words used by the masses e g *જાગલ ટ્રી* for railway train *જાગલ* or *મોટર* (used in Bihar) for motorcar *વ્હાન* (used in C P for motor bicycle) *હલ્દી* for crane *ચકલી* for water tap

14 When words are taken from Sanskrit the rules of grammar need not be pressed as it would confuse the new reader e g *રક્ત+નય-રક્તનય* and not *રક્તનય* Similarly in forming adjectives the complex Sanskrit form may be avoided e g *ત્રિપાત્રિક* should be kept as *ત્રિપાત્રિક* Similarly the adjective from electricity should not be *વેદ્યનીય* but *વીજનય* Similarly for adjective from Femur (*ઝ્ર અસ્થિ*) should be not *ઔરવ* but *વજ*; femoral artery should be *વજનયની* and not *ઔરવ ધનની* For Femur *જાવ અસ્થિ* and not *જાવાસ્થિ* and *વજસ્થિ* and not *વર્જસ્થિ*

Though the scientific terminology prepared by the writer is primarily intended for the Gujarati speaking population of India consisting of Hindus Muslims Parsis and Christians the possibility of its use in other parts of India has never been lost sight of The Nagari script has been used as it is now getting

more and more known even in Gujarat and encourages inter provincial contact and secures assimilation with Hindi the national language Words of international nomenclature have been accepted unaltered from English and have been also included in a separate part This attempt is made in all humility and the spirit of service No finality or originality is claimed for any of the words included in this collection but the problem is approached in a realistic attitude tempered by considerations of the limitations of the masses in the regional areas of the supreme necessity of evolution of a national language for the country and the great desirability of the maintenance of the international contact For science is one and universal and Mother India's place in the comity of nations which is already high will have to be raised higher and higher by the work of her children It is in the spirit of this triple conception that the work is dedicated to the Motherland

This second edition of the writer's *वैज्ञानिक शब्दमय* has been prepared under the joint auspices of Gujarat Research Society and Shri Forbes Gujarati Sabha He is fortunate in obtaining the co operation and advice of several friends including the authorities of these two institutions He must acknowledge the guidance and help he received from Shri Kisborlal Mashruwala whose presence in Bombay for several months continuously was of immense value On the scientific side his old friend Dr D N Wadia has given him encouragement and advice which have been specially valuable Drs Mataprasad R C Shah S C Sethna and H N Sutharia of the Royal Institute of Science Drs A S Halapesi and Sukeshwala of St Xaviers College Shri B L Desai Shri Bapalal Valdia and Prof G A Kapadia as well as Dr R D Adatia of Bharatiya Vidya Bhavan have also freely given all the help required of them Principal H G Anjaria has given most valuable help from the point of grammar and literary criticism Dewan Bahadur K M Jhaveri the veteran scholar and President of Forbes Gujarati Sabha and Sir H V Divatia President of the Gujarat Research Society have taken continued interest in this work from the very beginning

It is a matter of agreeable surprise that when the writer sent round an advance copy of this preface to the Vice Chancellors of various universities in India most of them except that of the Nagpur University expressed themselves in favour of the plan adopted in this book The present and past Presidents of the Science Section of the Gujarati Sahitya Parishad who have been freely consulted have rendered great personal co operation in many directions Shri Maganbhai Desai of the Gujarat Vidyapith has given the benefit of his personal views at various stages of the preparation of the book It is a matter of great satisfaction to him that his old friend Honble Shri G V Mavlankar President of the Central Legislative Assembly and of the Gujarat Vidya Sabha is also in agreement and has extended his hand of sympathy and co operation

In conclusion I must thank Messrs H M Vyas B A L L B and Dr Y G Naik M Sc Ph D for the invaluable help rendered by the former in preparing the manuscript for the press and by the latter in correcting the final proofs at Ahmedabad. But for their sound and indefatigable help it would not have been possible to complete this task undertaken by me as a labour of love in the spirit of humility and service.

I am grateful also to Shri Jivanji Desai and Shri Dhirubhai of the Navajivan Karyalaya Ahmedabad for their placing at my disposal the resources of their well regulated organisation and for giving the writer various facilities required for this novel type of multi script printing.

Lalitkunj Bombay 21

P G SHAH

8th August 1949

વીજી આવૃત્તિનું નિવેદન

આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં ડોઝ પશુ દેશનાં પ્રગતિ, અમૃદિ અને વિકાસ વિજ્ઞાનની ખિલવણી ને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણના દેસાવા ઉપર તેમ જ વિજ્ઞાન પ્રત્યેની આમજનનાની અભિરુચિ ઉપર આધાર રાખે છે. વિજ્ઞાનમાં પ્રગતિ સાધ્યા વિના આજે ડોઝ રાષ્ટ્ર આંતરરાષ્ટ્રીય જગતમાં અગત્યનો ભાગ ભજવી શકે તેમ નથી. સ્વાનંત્ર્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી હિંદે પોતાનું માનભર્યું અને ઉચિત સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું હોય અને જાળવી રાખવું હોય તો વિજ્ઞાન પ્રત્યે ઉદ્દાસીનતા રાખવી એ જૂઠ્ઠાભરેલું છે. આમજનનામાં વિજ્ઞાનનો દેસાવો થાય અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિ સધાય તે માટે વૈજ્ઞાનિક કેળવણીની જરૂર પ્રથમ ઉપરિચિત થાય છે અને તે માટે એક સ્થિર પરિભાષાની જરૂરિયાત છે. આજે આપણા દેશની પરિસ્થિતિ આ દૃષ્ટિએ બહુ જ દુઃખદ છે. હિંદની ડોઝ પશુ ભાષામાં આજે સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક કેળવણી આપવી હોય તો પ્રથમ તો શબ્દોની — પરિભાષાની — ખોટ નડે છે. સ્થિર વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા વિના આપણી વિજ્ઞાન પ્રવૃત્તિને બેહદ નુકસાન થઈ રહ્યું છે. ડોઝ પશુ દેશ એકલસ પરિભાષા વિના આગળ ધપી શકે નહીં.

૨. પરિભાષા નિર્માણની ધોમી ગતિ

દરેક દેશમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષાનો વિકાસ ધીમી ગતિએ થયો છે. અર્થની વિવિધતામાં અને રેશનિક સંયોગો અનુમાર એના ઉપયોગમાં પારિભાષિક શબ્દોના ધડતરમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહ્યો છે. સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ પછી આપણા દેશ માટે અનેક મહાન સિદ્ધિઓ સાધીએ એવી તીવ્ર આકાંક્ષા જન્મી છે. સ્વતંત્ર હવામાં આ ચેતન રહેલું છે. આ પરિસ્થિતિમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષાના પ્રત્યે નવી અગત્ય અને જરૂરિયાત ધારણ કર્યા છે. દેશ માટે રાષ્ટ્રભાષા કઈ રાખવી એ પ્રશ્નને ઉકેલ લેવું આવ્યો નથી; તે પહેલાં તો શિક્ષણનું માધ્યમ કે બોધભાષા માતૃભાષા રાખવી કે રાષ્ટ્રભાષા રાખવી એ વિષે ગરમાગરમ ચર્ચા થયા કરે છે અને આ પ્રશ્નના જીંડાણમા ગયા વિના, બધી દૃષ્ટિએથી અભ્યાસ કર્યા વિના અને પ્રશ્નની સાચી સમજણ પ્રાપ્ત કર્યા વિના આ સંબંધમાં ઉતાવળે નિર્ણયો લેવામાં આવે છે.

૩. રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રશ્ન

આવી જ હકીકત વિજ્ઞાનની પરિભાષા સંબંધમાં છે. આ પ્રશ્નનો બહુ જ ઓછો અભ્યાસ થયો છે: અને એ વિષે સમજ પશુ બહુ ઓછી પ્રવર્તે છે. આપણો દેશ સ્વતંત્ર થયા પછી અને પાકિસ્તાન જુદું પડ્યા પછી દેશમાં એક નવા પ્રકારની સ્વમાનની વૃત્તિ જન્મત થઈ છે તેને માટે આપણે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીના અનેક રીતે ઝણી છીએ પરંતુ તેમના અકાળ અવસાનથી આ સ્વમાનની વૃત્તિ પ્રાંતિક વાતાવરણોમાં મૂંઝવાઈ પડી છે. ભાષાવાર પ્રાંતોના વિષયમાં જે વિષમય વાતાવરણ ઉપજાવવામાં આવ્યું છે તેથી વધારે વિષમય વાતાવરણ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના સંબંધમાં ઉત્પન્ન થવાનો અંભવ છે. એક

બાળ્યથી નિષ્ક્રિયતાના ઉપાસકો ચાલુ પદ્ધતિથી સંતોષ માનીને આ પ્રશ્ને અંબારાઈ પર ચડાવી દેવાની તત્પરતા દાખવી રહ્યા છે. બીજી બાજુએ “સમગ્ર હિંદમાં જે સંસ્કૃત ભાષા ઉપર રચાયેલી પરિભાષા નહીં અપનાવવામાં આવે તો પ્રજાની સંસ્કૃતિ બચમા રહેલી છે.” એવા સૂત્રનો પોકાર કરનારા પંડ્યા છે.

સંસ્કૃતભાષાભાગ્યદ

આ સંસ્કૃતમય હિંદીના ઉપાસકો જૂતકાળ અને ભાષાના સાપ્રત સંરક્ષારોને ત્યજીને કેવળ સંસ્કૃતમય અભિવ્યક્તિ અને અથોગ્ય અર્થવાળા નવા પારિભાષિક શબ્દોથી નવી પરિભાષા લાદી રહ્યા છે. ડૉ. રઘુવીર નાગપુર યુનિવર્સિટી અને હિંદી સાહિત્ય સંમેલન અને બીજી કેટલીક સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓની મદદથી આ પરિભાષા મક્કા હિંદને માથે બેસાડવાની યોજના પાથરી રહ્યા છે. રોજિંદા જીવનમાં વિજ્ઞાન સમજવાનો વધતો જતો ભોજો જેને વહેંચાતો છે એ સામાન્ય માનવીની દૃષ્ટિથી આ પ્રશ્ન પ્રત્યે ધ્યાન આપાવું નથી. માનવભાષા દ્વારા વિજ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની સિદ્ધિ સમજવા જે શ્રમજીવીઓ મધરાત સુધી રાત્રીસાળાઓમાં ઈવા બાળી ઉત્તમગેશ વેળી મહેનત કરે છે એના તરફ હજી પડિતશાહી બેદરકારી અને ઉદાસીનના જ બતાવાય છે આ પડિતો એ વાત બૂલી જાય છે કે દેશની પ્રગતિની ચાવી આમવર્ગમાં વિજ્ઞાનના પ્રસારમાં અને તેમના મનમાં વૈજ્ઞાનિક વ્યથાની સ્થાપનામાં રહેલી છે. “ભાષા સુખ્યત્વે જનસમુદાયની ભાષા હોવી જોઈએ અથવા નહીં કે પડિતોની એક નાની ટાળકાની :” સંસ્કૃત ઝંઝારી પડિતો પડિત નેહરુના આ શબ્દોથી અજાન હોવા જોઈએ, નહીં તો તેની અવગણના કરવાની હિંમત કરે નહીં.

શ્રી વિનોબા ભાવેજી પણ આ મબંધમાં માર્ગદર્શક સૂચનાઓ કરી છે. “આપણે કેવળ અરબી કે ફારસી ભાષાના જ નહીં પણ દ્રાવિડી ભાષાઓના શબ્દો અપનાવવા જોઈએ; જેવી રીતે સંસ્કૃતમાં ધણી વિદેશી તત્ત્વો પચાવવામાં આવ્યાં છે તેવી રીતે આપણે હજી પણ નવીન તત્ત્વોનો સમન્વય ચાલુ રાખવો જોઈએ. સંસ્કૃત સંસ્કૃત વચ્ચે જુદાજુદા તત્ત્વો સંસ્કૃતમાં એ પાનજલ સૂત્ર ધ્યાનમાં રાખીને આપણા શબ્દોની પસંદગી કરવી જોઈએ. અને વધુ સંસ્કૃતિ અને શુદ્ધિ દેશકાળને યોગ્યરૂપમાં થવા દેવી જોઈએ. તેમાં શબ્દોનાં સાદા અને લોકભોગ્ય સ્વરૂપને પ્રધાનપદ આપવું જોઈએ. જમરકોચના વાંચનારને સંસ્કૃતભાષાની મર્યાદા ઉપરાંત સરળતા અને વિવિધતા પ્રત્યક્ષ થાય છે. તેની ઉપર સન ૧૯૬૭ માં સંસ્કૃતમાં ટીકા લખનાર સર્વે, ગાંધી, માઝી, સિંઘી, મિદાલુ, ભોદાર, મુત્તાર, રાગરી, વાજર, જગમ, એવા સાદા દેશ્ય શબ્દોને સ્વીકારે છે, તો આપણે આ લોકશાહી સમાનતાના યુગમાં ભાષા સરળ અને સમૃદ્ધ બનાવવાને બદલે કહિન અને સંકુચિત શા મોટી કરવી?

સંસ્કૃતમય હિંદીના ઉપાસકોએ જનાવેલ મંકુચિત પરિજ્ઞાતાને અને ખાસ કરીને પ્રચલિત થયેલા વિદેશી શબ્દોના જોડિષ્કારને અનુલક્ષીને પડિત નેહરુએ બીજો ઉલ્લેખ કર્યો છે : “અંગ્રેજી ભાષાના કેટલાક ગાંધીના સામાન્ય શબ્દોનું બાળાતર કરવાના તાજેતરમાં પ્રયત્નો થયા છે તે છેક જ ઉત્પટંગી છે, આ જનનો દંગ જે ચાલુ રહ્યો, તો વિચારોને પ્રગટ કરવાના એક સુંદર વાદનની ખરેખર હત્યા કરવા બરાબર થશે.” આવા પ્રયાસોની ટીકા કરતાં પડિત નેહરુ લખે છે કે “મને તેમ દોષ, પણ એ શોડીક મગીઓના ધનિદાસથી

જ તથા લોકોના જીવનથી જ આપણે અત્યારે જેવા છીએ તેવા બન્યા છીએ; ઇતિહાસના આ કાર્યને ભૂંરી કાઢવા પ્રયત્ન કરવો એ મને તો બેહદુ તથા ચોક્કસપણે ગેરઠાપણુ-ભયું લાગે છે. સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો, ઇતિહાસને ભૂંરી નાખવાનો કે પ્રગતિના કાંટાને પાછો ફેરવવાનો એમ પ્રયત્ન કરવો એ તો આપણી માધિક્ષીના સાંસ્કૃતિક વારસાથી આપણને વંચિત કરવા જેવું જ થાય.”

૪. અંગ્રેજી પ્રત્યે ‘ચલે જાય’ વૃત્તિ

અંગ્રેજી સત્તાના વિરોધન પછી અંગ્રેજી ભાષા, સાહિત્ય, વર્ણમાળા કે વર્ણમાળાના અક્ષરોના પશુ અંશ આ દેશમાં રહેવો જોઈએ નહીં એ વિચારથી અંગ્રેજી સાથેના સંબંધો પૂરેપૂરા તોડવાની વૃત્તિ — એક જાતની બહિષ્કારવૃત્તિ ડોકિયાં કરી રહી છે. આ દૃષ્ટિબિંદુમાં ઘેરાઈ ગયેલા આ પ્રકારના ઉત્સાહી હિમાયનીઓ હિન્દનું જગતમાં વાસ્તવિક સ્થાન શું છે એ ભૂલી ગય છે. હિન્દુ જેવા મહા પ્રદેશને ને પૃથ્વીના પાંચમા ભાગની વસ્તીને આંતર-રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રમાંથી પાછળ પડવું કે સંકોચાવું પાકવે તેમ નથી. હજુયે હજારો વિદ્યાર્થીઓ વરસો સુધી અમેરિકા અને ઇંગ્લંડ મોકલવા પડશે. તે ઉપરાંત યુરોપના બીજા દેશોના યૈનાનિકો અને અધ્યાપકોનો સંપર્ક ચાલુ રાખવો પડશે એ વસ્તુસ્થિતિમાં આપણી આંતરરાષ્ટ્રીય અને આંતરપ્રાંતીય પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી થાય તેવી અંગ્રેજી ભાષાનો સાંસ્કૃતિક ત્યાગ કરે પાકવે તેમ નથી. વળી તે ભાષાના પ્રચલિત શબ્દો, સંજ્ઞાઓ, મૂલ્યો, સમીકરણોને સ્વીકાર કરવો જ પડશે.

૫. ઐતિહાસિક સમાલોચના

ગુજરાતી ભાષામાં વિજ્ઞાનની પરિભાષા વિશે નિષ્પૃથ કરતા પહેલાં આ વિષયમાં હિંદની અન્ય ભાષામાં થયેલા પ્રયત્નોની ઐતિહાસિક સમાલોચના કરી લઈએ.

મુદ્દા : વિજ્ઞાનની પરિભાષા બનાવવાની દિશામાં દેશના જુદા જુદા ભાગમાં થયેલ પ્રયાસોના ઇતિહાસ એતાં પ્રથમ પ્રયાસ સને ૧૮૩૩ જેટલો વહેલો થયો માલુમ પડે છે. જૂની દિલ્લી કોલેજના ડૉ. સર્ગોજર અને મિ. બેટ્સે આ સાલમાં ઉર્દૂ પાઠ્યપુસ્તકો માટે આધુનિક પરિભાષા તૈયાર કરવાનું માથે લીધું હતું, પરંતુ આ કાર્ય પૂરું થયું નહીં. ત્યાર પછી મલ્લો વખત વીતી ગયા પછી અંગ્રુમન-એ-તરક્કી-એ-ઉર્દૂએ વિજ્ઞાનના જુદા જુદા વિષયો માટે પારિભાષિક શબ્દોની યાદીઓ તૈયાર કરી હતી. ઉરમાનિયા યુનિવર્સિટી સ્થપાયા પછી તરત જ તેણે આ કાર્ય હાથમાં લીધું હતું. આ સંસ્થાએ ભાષાતર શાખાની અને વિજ્ઞાનની પરિભાષા માટે એક સમિતિની સ્થાપના કરી હતી. પરંતુ કમનમીએ આ પરિભાષાથી કે નવા સ્થેષાં પાઠ્યપુસ્તકોથી યુનિવર્સિટીના બહારના પરીક્ષકોને કે વૈજ્ઞાનિક લેખકોને કે વિજ્ઞાનપ્રેમી વાચકોને સંતોષ ન મળ્યો. ઉરમાનિયા યુનિવર્સિટીના ઉર્દૂ દ્વારા સર્વોચ્ચ વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવાનો અખતરો સદંતર નિષ્ફળ ગયો છે. આ નિષ્ફળતાનાં બધાં કારણો તપાસવા માટે આ યોગ્ય સ્થાન નથી; પરંતુ એટલું ચોક્કસ છે કે આ પરિભાષા કિલ્લ છે અને મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ બોલે છે એ ભાષાથી વેગળા છે. એમાં વધુ ભાર શબ્દરચનાની સુચમ્યતા કે સુગમતા ઉપર નથી મુકાયો પણ શબ્દોના સ્વરૂપ અને શુદ્ધિ ઉપર મુકાયો છે. ઉરમાનિયા યુનિવર્સિટીના આ અનુભવ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આગમાનવીને અવગણતી પરિભાષા નિષ્ફળ જ થાય

છે. સામાન્ય માનવીની શક્તિ, મર્યાદા અને જરૂરયાતની અરમણના કરનારા કેવળ સંસ્કૃત ભાષાના ઉપાસકોને એ પાઠ લેવો જરૂરી છે.

મરાઠીમાં આ વિષય પરત્વે વિચાર કયો હોય અને કાર્ય કયું હોય એવા અનેક સુપ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાનજ્ઞો છે. એમાં સૌથી મોખરે યુગર્ષી રોયજી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ સાયન્સના બૂનપૂર્વ પ્રિન્સિપાલ શ્રી. આર. પરાંજપેનું નામ આવે છે. સદ્વિજ્ઞાનના માણ સંપાદક તરીકે, અનુભવી મરાઠી લેખક અને અગ્રેષ્ઠ ભાષામાં ભૌતિક વિજ્ઞાન અધ્યાપક તરીકે આ વિષય મંબઈ તેમનાં મંતવ્યો જાંડી વિચારણા માગી લે છે. આ દિશામાં તેમનો પ્રયાસ ભૌતિક અને વનસ્પતિ વિજ્ઞાન શબ્દસમૂહથી આગળ વધીને વિજ્ઞાનની બીજી શાખાઓ તરફ મથો નહીં એ દુઃખદ છે. મહારાષ્ટ્ર પરિભાષા મંડળે સને ૧૯૩૬માં વિજ્ઞાનના જુદા જુદા વિષયોના શબ્દોનો પરિભાષા કોશ તૈયાર કર્યો હતો. ત્યાર પછી પૂનાના મહારાષ્ટ્ર કોશ મંડળે સિવ તરફથી સને ૧૯૪૮માં શ્રી યશવંત રામકૃષ્ણ ફાટે બી. એ. એલએલ. બી. અને શ્રી ચિંતામણુ ગણેશ કર્વે બી. એ. ફૂલ જાત્રીય પરિભાષા કોશ (*The English-Indian Dictionary of Scientific Terminology* Price Rs. 40) બહાર પડ્યો છે. આ કોશની ભૂમિકા સંગીન છે અને એક દૃષ્ટિએ તે સર્વગ્રાહી સંપાદન કહેવાય. પરંતુ હિંદી બધી ભાષાઓને પહેંચી વળવાના વિચારથી શુદ્ધ અને દેશી મરાઠી શબ્દોનો ત્યાગ થયો ન હોત તો આ સંપાદન મોધું હોવા છતાં પણ સ્વીકારવામાં આવત. વનસ્પતિઓ, પ્રાણીઓ, અને રાસાયણિક તત્ત્વોના મંબધમાં સ્વીકૃત થયેલા આંતરરાષ્ટ્રીય શબ્દો અને બીજા વિદેશી શબ્દોનો અત્યંત બહિષ્કાર કરવાની ચિંતા સેવી ન હોત તો આ કોશની અગત્ય અને વહેવારુ ઉપયોગિતા ઘણી વધી ગઈ હોત. પ્રશ્નનો મેટો ભાગ જ્યાં સુધી પ્રાંતીય ભાષામાં વહેવાર કરે છે, પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળામાં વિજ્ઞાનની કેળવણી માનવભાષા દ્વારા અપાનાતી છે ત્યાં સુધી અનેક ભારતીય ભાષાઓ માટે એક જ વૈજ્ઞાનિક પારિભાષિક કોશ માટે પ્રયાસ કરવો બિનજરૂરી અને હાનિકારક છે.

હિંદી - હિંદી ભાષામાં વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા માટે સૌથી પહેલો પ્રયાસ સને ૧૯૦૬માં નાગરી પ્રચારિણી સભા તરફથી થયો હતો. ૧૯૦૯-૩૪માં અધ્યાપકોનાં જુદાં જુદાં મંડળ તરફથી તેની સુધારાવધારાવાળી બીજી આદર્શ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી અજમેરના ડિલ્હનરી પબ્લિશિંગ હાઉસ તરફથી શ્રી મુખસંપતિરાયે 20th Century English-Hindi Dictionary પ્રગટ કરી છે. આ પુસ્તકનું સ્વરૂપ વૈજ્ઞાનિક શબ્દકોષ કરતાં સામાન્ય શબ્દકોષ જેવું વધારે છે. પરંતુ બધી ભારતીય ભાષાઓ માટે એક વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાની ઉત્કાન્તિની દિશામાં સૌથી મહાન ભગીરથ કાર્ય ડૉ. રઘુવીરે કર્યું છે. ડૉ. રઘુવીરે ભારતીય મહાકોષમાં 'એક વિચાર' ઉપર આગ્રહપૂર્વક ભાર મૂક્યો છે એ પૂરતી એમના આ પ્રયાસોને પ્રતિષ્ઠા છે. સંસ્કૃત ભાષાના જ અમુક મૂળશૂત પદોમાંથી જ નવા શબ્દો યોજવા જોઈએ એ વિચારસૂત્ર ઉપર તેમણે ખાસ આગ્રહ રાખીને કામ કર્યું છે. ડૉ. રઘુવીરે એ સ્વીકારે છે કે સામાન્ય સાહિત્ય માટે પ્રાદેશિક ભાષાઓની ખાસિયતો અને ફેરફારો રહેવા દેવામાં આવશે; પરંતુ માત્ર વિજ્ઞાનના પારિભાષિક શબ્દો માટે દરેક અગ્રેષ્ઠ શબ્દ માટે બધી પ્રાદેશિક ભાષાઓ માટે એક જ હિંદી શબ્દ રાખવામાં આવશે.

ડૉ. રઘુવીરના પ્રથમ પુસ્તક રસાયણવિદ્યા ભાગ પહેલો વાંચતા રસાયણવિજ્ઞાન મંબીર અખ્યાસીઓને ઘણો અસરોપ થાય છે. વળી એવી ખાતરી નથી થતી કે પરિભાષા

તેવાર કરવામાં જેમનો મહકાર મળ્યો છે એવા બ્યાગી સડી કરનારાઓને પણ આ પરિભાષા સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકાર્ય હોય. આ પુસ્તકમાં રાસાયનિક તત્ત્વો, તેમાંથી ફલિત અને સાધિત શબ્દો, સંયોજનો, મકેટો, પ્રત્યેક વગેરેનો સમાવેશ થયેલો છે. એમાં મરેક્ટમય નવા શબ્દો બનાવવામાં ઘણી બુદ્ધિગમિતો વ્યય થયો દેખાય છે. ૬૦ તો Hydrogen માટે હુદન્ન, Oxygen માટે જારક, Iodine માટે જંબુલી, Arsenic માટે નેગલી, Radium માટે રેઝાનુ, Alluminium માટે સ્ફટ્યાનુ, Sulphur માટે સુલ્વારીયણ, Sulphur matches માટે સુલ્વારીયિત ઝિપીઝ, Tinplate માટે વ્રુમ્પદન, Nitrophenol માટે મ્યુદર્શવ, Nitrophenol-disulphonic acid માટે મ્યુદર્શવ-દિ-સુલ્વાયિકમ્મલ. આંતરરાષ્ટ્રીય વહેવારની તેમ જ આમમાનવીની જરૂરિયાતની દૃષ્ટિ વિચારતાં આ પરિભાષા કેટલી અયોગ્ય છે એ દર્શાવવા માટે આટલા જ કામિયાબી બસ છે. વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર કે ઉચ્ચારશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ક્યા ક્યા જુદા જુદા શબ્દસમૂહો કેવી રીતે નીપજેલા છે અને કેવી રીતે જોડાયેલા છે એની માહિતી મેળવવી અને એ માહિતીને સાંકળવી એમાં વિદ્વતા અને બુદ્ધિકાશયની જરૂર પડે છે એ વાત ખરી, પરંતુ એટલું યાદ રાખવું ઉપયોગી થઈ પડશે કે જે નવી વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા નીચેની જે અગત્યની જરૂરિયાતો પૂરી નહીં પાડી હોય તે એ અવસ્ય નિષ્ફળ જશે : પહેલું દુનિયાની અગ્રેષ્ઠ બોલતી પ્રજા સાથેના આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કની સંભવિતતા સમૂળી ન કાપી નાખે એવી આ પરિભાષા હોવી જોઈએ, અને બીજું સ્થાનિક ખેડૂત, કારખાનાના કારીગર, વેપારી કે છાપાવાળાની ભાષામાં રૂઢ થયા હોય એવા શબ્દોની અવગણના થવી ન જોઈએ. હવે આપણા કારીગરો અને મજૂરોને વધારે કુરસદ મળતી જાય છે. તેમને તેમના ધંધાનું જ્ઞાન વૈજ્ઞાનિક રીતે સાદી ભાષામાં આપવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. વધુમાં એ વસ્તુ પણ સ્વીકારવી જોઈએ કે સેંકડો દેશી રાજ્યોએ સદા પ્રાદેશિક ભાષાઓ જ વાપરી છે અને વડીવટ માટે કે કેળવણી માટે કરી સંપૂર્ણપણે અગ્રેષ્ઠનો સ્વીકાર કર્યો જ નથી; તેમ જ ઘણાં દેશી રાજ્યોએ કેટલાક કુન્નરી અને વૈજ્ઞાનિક શબ્દોને વહેવારમાં મૂકી દીધા છે અને તેમને હવે ફેંકી દઈ શકાય નહીં એટલે કે આપણી પ્રજા અને ભાષાનો છેલ્લો સેંકડો વર્ષનો ઇતિહાસ જૂનીને અને તેમની હાલની જરૂરિયાતોની અવગણના કરીને અત્યંત પ્રાચીન સમયના સંસ્કૃત ભાષાના વાતાવરણમાં વિહરવું એ અપોગ્ય અને હાનિકારક છે.

ડૉ. રઘુવીરે અપનાવેલી પદ્ધતિમાં રહેલા ગેરલાભોએ અનેક દિશામાંથી કડક ટીકા જમાવી છે. 'એક અગ્રેષ્ઠ શબ્દ માટે એક નવો ભારતીય શબ્દ'ના ધોરણ ઉપર દેશની વીસેક પ્રાંતીય ભાષાઓ માટે એકધારી પરિભાષા ઘડવા માટેના પ્રયાસમા જળદસ્ત મુશ્કેલીઓ જોઈ થયેલી છે — એમાંની કેટલીક અવગણવામા આવી છે અને કેટલીકને દુનિયા દેવામા આવી છે : એનું પરિણામ એ આવ્યું કે આ પરિભાષાએ કોઈને સંતોષ આપ્યો નથી. હિંદના બધારણીય ખરડાના અનુવાદનું કાર્ય લોકસભાએ ડોક્ટર રઘુવીરને મોંઘુ હતું પરંતુ તેમનો અનુવાદ લોકસભા પણ સ્વીકારી શકી નહીં અને આ અનુવાદ ફરીથી કરવાનો છે. રાસાયનિક તત્ત્વો અને સંયોજનોની પરિભાષાના પ્રથમ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખનાર મર શાંતિસ્વરૂપ ભટનાગર હવે એ વિષે એટલા ઉત્સાહી રહ્યા જણાતા નથી. નાગપુર અને મુબઈ યુનિવર્સિટી બાદ કરતા જાંધી પ્રાંતિક યુનિવર્સિટીએ પણ આ પરિભાષાનો સ્વીકાર કરી શકી નથી, અને મહારાષ્ટ્ર સમૂહે ૬૩૦ પાનાની બીજી અગ્રેષ્ઠ

ભારતીય ઉદ્યોગની તૈયાર કરી છે. આથી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે હિંદ માટે જુદી જુદી ભાષાઓ સદીઓથી ઘડાતી રહી છે ત્યાર પછી તો જૂનકાળ ભૂંડી જઈને જે હિંદી નથી કે સંસ્કૃત નથી તેમ જ જેને શબ્દોનાં જૂનકાલીન વપરાશ માટે આફર નથી એવી નવી પરિભાષાને શા માટે ઉત્તેજવી! શબ્દોની જૂની વપરાશ અને પરંપરાની અવગણનાથી ભાષાના આત્મા ઉપર બિનજરૂરી ધા પડે છે. Gramme ગ્રામ અને Grain ગ્રેન જેવા સાદા શબ્દોને સ્થાને શા માટે ઘાન્ય અને યવ શબ્દો મૂકવા જોઈએ? Engine એન્જિન-ને બદલે ગન્ઝ અને Engineer ઇન્જીનેર ને બદલે ગમિચંતા શા માટે યોજવા જોઈએ? Cheque નો ધનદેશ અને Clerk નો લિપિકર એવો અનુવાદ શા માટે કરવો જોઈએ? Telescope માટે દૂરવીન ગન્ઢ વાપરવો બધ કરીને શા માટે દૂરેશ એવો શબ્દ બનાવવો જોઈએ? મધ્યમ્ય સપાહકાર એર્ડે કલેપેશી અખિલ હિંદ પરિભાષા તૈયાર થાય ત્યાં સુધી દરેક પ્રાંતને પહેલાં પાંચ કે દસ વરસ માટે પોતાની પ્રાંતિક પરિભાષા ધડી કાઢવાની છૂટ રહેવી જોઈએ અને ત્યાર પછી જ જો જરૂર હોય તો જુદી અખિલ હિંદ પરિભાષા યોજવી જોઈએ. રાષ્ટ્રભાષા દાખલ થતાં દેશભરમાં વિજ્ઞાન માટે હિંદી શબ્દ-ભંડાર પ્રાપ્ય બનશે અને હિંદી પરિભાષા બધે સ્વીકારશે. તે વખતે પણ પ્રાદેશિક ભાષાઓના કોશી અને શબ્દસંગ્રહો તેમ જ પરિભાષા ચાલુ રહેશે.

ગુજરાતી : ડૉ. અમરનાથ ઝાએ લખ્યું છે કે “ભારતીય ભાષામાં વિજ્ઞાન સંબંધમાં સૌથી પહેલો વ્યવસ્થિત પ્રયાસ ગુજરાતી ભાષામાં વડોદરામાં સને ૧૮૮૮માં ડૉ. ડી. કે. ગળજરે કર્યો હતો.” ડૉ. ગળજરે હાથ ધરેલા લગભગ બધા પ્રયાસો વિરાળ પાયા ઉપર હતા. તેમણે ૮૦ પુસ્તકોમાં સર કરેલ વૈજ્ઞાનિક શબ્દકોશ, વિજ્ઞાન વિષયક ગ્રંથમાળા લખાવવા માટેની તેમની તૈયારીઓ, ગુજરાતી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપે એવી વડોદરામાં હુન્નરહિલોગની પ્રથમ શાળા — કલાભવન — ની સ્થાપના તેમ જ તેમની અન્ય વૈજ્ઞાનિક પ્રવૃત્તિઓ, જેમાંની ઘણીખૂરી, જો કે અપૂર્ણ રહી હતી — આ બધી હકીકતો ડૉ. ગળજરની સર્વમાત્રી શુદ્ધિમતા દર્શાવે છે.

વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના ક્ષેત્રમાં વડોદરાના મહારાજની શ્રીમંત સલાહરાવે અમૂલ્ય સેવા આપી છે. એ દૂરદેશી અને દેશભક્ત વડોદરાનરેશે ગુજરાતીને રાજભાષા બનાવી હતી અને હુન્નરી કેળવણી માટે પણ બોધભાષા તરીકે ગુજરાતી દાખલ કરી હતી. જ્યારે બંગીય સાહિત્ય પરિષદ કે નાગરી પ્રચારણી સભાએ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના ક્ષેત્રમાં પગ પણ માંડ્યો ન હતો એ સમયે શ્રીમંત સલાહરાવની પ્રેરણાથી ગુજરાતી ભાષામાં વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાનો પાયો નખાયો હતો. ૮૦૦ પાનાંનું થી મયાજી શાસ્ત્ર શબ્દ ક્લ્પતક, વળી શ્યામજી વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ અને લોકોપયોગી વિજ્ઞાનની ગૈયમાઝા — આની અનેક દિશામાં વડોદરા રાજ્યે આપેલ શ્રોતો નોંધપાત્ર છે. આ પુસ્તકો સરખાતમાં અનિમરૂપ મળનારા રંગથી રંગાયેલાં હતાં તેથી તેની માગે અનેક વિશેષો જણાવવા હતા.

સને ૧૯૨૦-૧૯૨૩માં ડૉ. કાંતિલાલ પંડ્યા અને શ્રી સાંકળચંદ સાહનના પ્રયુષ્પણા નીચે મંત્રી થી પ્રીતમરાય મળરાય દેસાઈએ શ્રી પોપટલાલ સાહની મદદથી વિજ્ઞાનમંથિન દ્વારા એક ટૂંકો વૈજ્ઞાનિક કોશ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તે વખતે તેમાં લગભગ ૧૭૦૦ થી ૧૮૦૦ શબ્દો મુકાયેલા હતા. ત્યાર પછી ૧૯૨૮માં વડોદરાની ડોમસ્ટ કમ્પે પણ રાસાયનિક શબ્દોની યાત્રીનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

વચગાળાના સમયમાં અમદાવાદની ગુજરાત વનોદ્યુધર સોસાયટી — હવે ગુજરાત વિદ્યાસભા — એ વિજ્ઞાનસહિત જુદા જુદા વિષયોના પારિભાષિક કોષો તૈયાર કરાવવા શરૂ કર્યા હતા. આ પ્રયાસો ધણા અમૂલ્ય ધર્મ-પડ્યા છે. લગભગ એ જ વખતે રાષ્ટ્રપ્રિતા મહાત્મા ગાંધીજીની તેજસ્વી પ્રતિભા નીચે અમદાવાદની ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી એક પ્રમાણુજૂત નેડેણીકાચ — તૈયાર થયો અને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રવર્તતી નેડેણીની અરાજકતા અને તિમિર દૂર થયાં. આ જ સંસ્થા સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા તૈયાર કરવાની જવાબદારી લેશે એવી સેવાતી આસા હજુ સંપૂર્ણ પળે ફળીજૂત થતી બાકી છે. સને ૧૯૨૧ની સાલમાં રાષ્ટ્રીય વિદ્યામંદિર તરફથી શ્રી હરિહર પ્રાણચંકર ભટ્ટે યોજેલી ગણિતકી પરિમાયા પ્રગટ ધર્મ હતી. તેમાં લગભગ ૮૦૦ શબ્દો છે. ત્યાર પછી અનેક વરસો સુધી આ મંસ્થાની આ દિશામાં પ્રવૃત્તિ બંધ રહી હતી. સને ૧૯૩૬માં ભરાયેલા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના બારમા મંમેલન વખતે વિજ્ઞાન વિભાગના પ્રમુખ શ્રી પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહે એક સમિતિ મારફત આધારજૂત વૈજ્ઞાનિક કોષ તૈયાર કરવાનું માથે લીધું હતું. પરંતુ તે કામમાં મુશ્કેલીઓ નડવાથી એક શબ્દસંગ્રહ ફક્ત કાચા રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરીને કરાંચીની સાહિત્ય પરિષદ વખતે રજૂ કર્યો હતો. આ પુસ્તક શ્રી ફાર્મસ ગુજરાતી સભા તરફથી શ્રી. ભુદ્ધિવર્ધક મંથમળા પુષ્પ ફદામાં ૧૯૩૭માં પ્રસિદ્ધ થયું હતું. આ સંપાદનની પ્રતો ખલાસ ધર્મ ગર્મ હતી એટલે ૧૯૪૮માં આ લેખકે મુદ્રારાધારાવાળા બીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું. વચગાળામાં સંયોગો ખૂબ જ પલટાઈ ગયા.

અમદાવાદના નવજીવન કાર્યોલય તરફથી સને ૧૯૪૪માં વિજ્ઞાનની પરિમાયા — વર્ધાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ પ્રસિદ્ધ ધર્મ છે. તેમાં આશરે ૧૭૦૦ શબ્દો છે. 'આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં અનેક અભ્યાસીઓ, શિક્ષકો અને લેખકોની સેંકડો કલાકોની મહેનત, અભ્યાસ અને અર્ચા સમાયેલાં છે.' તેમણે નિર્ણય કરેલા નિયમો વિચારપૂર્વક યોજેલા હોવાથી અનેક રીતે ઉપયોગી છે, પરંતુ ફક્ત હાઈસ્કૂલોને માટે જ આ શબ્દો યોજવામાં આવેલા હોવાને લીધે આ નાની પુસ્તિકા ભેઈ એ તેટલી ઉપયોગી ધર્મ પડી નથી. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠનો આદર્શ હંમેશા બધું શિક્ષણ રસભાષા દ્વારા જ આપવાનો હોવાથી અર્થશાસ્ત્રના શિક્ષણ અંગે અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષાનું એક નાનું પુસ્તક ૧૯૪૮માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. આ બધા પ્રયત્નો વિજ્ઞાનને જુદા જુદા વિભાગમાં વહેંચી નાખીને આપણી ભાષાને તેમ જ વિજ્ઞાનને અન્યાય કરે છે, વિજ્ઞાન એટલે વિશિષ્ટજ્ઞાન એ અર્થ જોડો છે, સ્વતંત્ર વૈજ્ઞાનિક વિષયો છે જ નહીં. જ્ઞાનમાત્ર એ જ વિજ્ઞાનનો વિષય; એટલે મનુષ્યના જૂનકાળ, સાંપ્રતકાળ અને ભવિષ્યકાળની બધી ઘટનાઓના જ્ઞાનનો તેમાં સમાવેશ થાય છે, આ દૃષ્ટિએ વૈજ્ઞાનિક શબ્દોને જુદા જુદા વિભાગોમાં વહેંચી નાખવા એ અયોગ્ય અને અવાસ્તવિક છે. જ્ઞાનમાત્રને એક જ સ્વરૂપ ગણીને વિજ્ઞાનના વપરાતા બધા શબ્દોને એક સાથે જ એક જ શબ્દ સંગ્રહમાં ક્રમવાર યોજવાથી આપણા શબ્દોમાં વધારે ચોકમાઈ મળે છે; અને જુદા જુદા વિષયોમાં જુદા જુદા અર્થમાં વપરાતા શબ્દોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાના પ્રસંગો ઉપરિચિત થાય છે. ૧૯૪૪માં ડૉ. યશવંત નાયકે પશુ મેટ્રિક સુધીનાં ભૌતિક અને રસાયણશાસ્ત્રનાં ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તકોમાં વપરાયેલા શબ્દોની યાદી (પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણપારિભાષિક શબ્દકોષ) મુબઈ યુનિવર્સિટીના આશ્રયે બહાર પાડી હતી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી વિજ્ઞાનની પરિમાયાને મેટ્રિકની પરીક્ષા માટે પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે સ્વીકારવા માટે મુબઈ યુનિવર્સિટીને પત્ર દ્વારા વિનંતી ધર્મ ત્યારે મુબઈ

યુનિવર્સિટીએ ૧૯૪૬ના નવેમ્બરની ૧૮મીએ વિચિત્ર નિર્ણય આપ્યો કે “હિંદની બધી આધુનિક ભાષાઓ માટે મૅટ્રિકના વિજ્ઞાન વિષયો માટે એક સામાન્ય વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા હોવી જોઈએ. ડૉ. રઘુવીરે આદ્યજ્ઞ માર્તીય મહાકોળમાં વિકસાવેલ પરિભાષાની પદ્ધતિ અપનાવવી જોઈએ અને મૅટ્રિકના ઉમેદવારોના ઉપયોગ માટે ડૉ રઘુવીરને તેમના મહાકોળની મક્ષિપ આશ્રિતિ બહાર પાડવા વિનંતિ કરવી.” મુખર્ધ યુનિવર્સિટી આવા નિર્ણય ઉપર પૂરતી વિચારણા ચલાવ્યા વિના અને ડૉ રઘુવીરની પદ્ધતિની વિગતપૂર્ણ તપાસણી કર્યા વિના પહોંચી છે. દેશને માથે મહાન આપત્તિ ઝંઝૂમતી હોય એવા પ્રસંગે પણ પ્રાંતીય ભાષાઓની આવી રીતે અગણુના કરવી જોઈએ નહીં અને તે પણ દેશની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થયા પછી તો હરગિજ નહીં.

‘સંસ્કૃત વિના ભારતની રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ ભયમાં છે’ એ સૂત્રની વેદિ ઉપર માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણના અને ભાષાકીય સ્વાતંત્ર્યના પ્રત્યેક નાગરિકના જન્મસિદ્ધ હક્કના સિદ્ધાંતોનું બક્ષિદાન અપાયુ છે. નવા શબ્દોની રચના વખતે સંસ્કૃતિના કુવારા સમી અને યાનના બંડાર સમી સંસ્કૃત ભાષા પાસે ભારતીય સંસ્કૃતિના દરેક ભક્તને જીવું ગમે એ સ્વાભાવિક છે : પરંતુ બ્યારે અને ત્યારે, જરૂર હોય કે ન હોય તો પણ લોકભાષામાં રૂઢ થયેલ શબ્દોને અવગણીને, આમજનતાની અને વિદ્યાર્થીઓની માતૃભાષાને અનાદર કરીને સંસ્કૃતમય કૃતિન શબ્દોનો આધાર લેવો એ વિવેકશૂન્યતા દર્શાવે છે. અંગ્રેજી ભાષા રાજકીય સર્વો પરિપક્વ થી વિલીન થયા પછી અને પરિણામે યુનિવર્સિટી કેળવણીના વાહન તરીકે બધ પડ્યા પછી પણ એ વસ્તુ સ્વીકારવામાં આવી છે કે પ્રાયેમિક અને માધ્યમિક કેળવણીની લોકભાષા તો માતૃભાષા જ રહેવી જોઈએ : તેથી આ કેળવણીના ક્ષેત્રોમાં તો માતૃભાષાની પરિભાષા જેમ અને તેમ સાદી અને દેશ્ય શબ્દોથી ભરેલી હોવી જોઈએ આ ૨૫૯ વસ્તુસ્થિતિની અવગણના કરવાના પ્રયાસોને યુનિવર્સિટી જેવી બળવાન સત્તાનો ટેકો હશે તોપણ તેમને નિષ્ફળતા જ સાંપડશે એ નિઃસંદેહ છે.

૬. રાજ્ય અને વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા

વિજ્ઞાનની પરિભાષાના ક્ષેત્રમાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં ખાનગી પ્રયાસો થયા છે તેના પ્રમાણમાં મરકારી તંત્રના ચક્રો સાવચેતીથી એટલી ધીરી ગતિએ ચાલ્યા છે કે એ ગતિને લગભગ ગતિરહિતતા જ કહી શકાય સને ૧૯૪૦ થી ૧૯૪૭ દરમિયાન મધ્યસ્થ સવાહકાર બોર્ડે દરેક ધણીખરા નિર્ણયો, દેશે સ્વતંત્રતા મેળવ્યા પછી અને અંગ્રેજી દરજિયાત રાજભાષા તરીકે નહીં રહેવાથી નવા સંજોગોમાં, તફાવ નિરુપયોગી થઈ પડ્યા છે. ૧૯૪૮ના જાન્યુઆરીમાં મધ્યસ્થ સવાહકાર બોર્ડની બેઠકમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષાના પ્રશ્ન ઉપર જાંડી અસર કરતા નીચેના અમલના દરોવો પ્રસાર થયા હતા :

(ક) યુનિવર્સિટી દરજ્જે કેળવણીના વાહન તરીકે અંગ્રેજીના રચાને હિંદની ભાષાઓ આવતાં પાંચ વરસ લાગવા જોઈએ

(ખ) આ સમય દરમિયાન યુનિવર્સિટીએ રાજ્ય, પ્રાંત કે પ્રદેશની ભાષાને શિક્ષણ તેમ જ પરીક્ષાના માધ્યમ તરીકે દાખલ કરવી જોઈએ. ૧૯૫૩માં પુરા થતાં પાંચ વરસના સમય પછી, કેળવણી અને પરીક્ષાના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજી ભાષા બધ પડશે.

(ગ) મકાનિતિકાન દરમિયાન ઉચ્ચતર અભ્યાસક્રમમાં અંગ્રેજી બીજી ભાષા તરીકે દરજિયાત રહેવી જોઈએ.

વિજ્ઞાનની પરિભાષાનો પ્રથમ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાના રેકર્ડ્સ બોર્ડને સોંપવામાં આવ્યો છે. તેણે ૧૯૪૭ ના મે માસમાં રિપોર્ટ કર્યો હતો અને તે ૧૯૪૮ના જાનેવારીમાં થયેલી મધ્યસ્થ સલાહકાર બોર્ડની બેઠકમાં માન્ય કરવામાં આવ્યો હતો.

આ બોર્ડ એ વખતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે “જુદી જુદી ભાષાઓમાં વપરાતા હોય અને જાણીતા હોય અને જોના ચોક્કસ અને અસંદ્ધિય અર્થ હોય એવા વૈજ્ઞાનિક શબ્દોની ઘટતો નોંધ લેવી જોઈએ, પરંતુ નવા શબ્દોની રચનાને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી ભાષાની જરૂરિયાત પ્રમાણે જરૂરી પૂરંગો અને પ્રત્યયો સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા સ્વીકારવી એ ઇચ્છવાનું છે. એમ બનવાનું છે કે એક ભાષા કરતાં બીજી ભાષામાં સુસ્થાપિત વૈજ્ઞાનિક શબ્દો વિપુલ પ્રમાણમાં હોય. આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં આવા શબ્દો જેમના તેમ રહેવા દેવા જોઈએ.”

“વૈજ્ઞાનિક વિષયો સંબંધી લોકપ્રિય પુસ્તકો અને આધારભૂત વૈજ્ઞાનિક પ્રકાશનોના અનુવાદનું કામ લેવા માટે પગારના ધોરણે સારા લાયકાતવાળા માણુમેને નીમવા માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવાં જોઈએ. આ અનુવાદમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા વાપરવી જોઈએ જેથી ભારતીય ભાષામાંના એવાં જ પ્રકાશનો માટે એ નમૂનારૂપ થઈ પડે.”

ઉપરોક્ત અહેવાલ જુદી જુદી પ્રાંતિક સરકારો અને યુનિવર્સિટીઓ ઉપર મોકલવામાં આવ્યો હતો : એમાંથી લગભગ બધા સામાન્ય રીતે બોર્ડની બક્ષામણી સાથે સંમત થયા છે. ૧૯૪૬ ના જાનેવારીમાં મધ્યસ્થ સલાહકાર બોર્ડની બેઠક થઈ ત્યારે આગળ કાંઈ પગલાં લેવામાં આવ્યાં નહીં અને અખિલ હિંદ યુનિવર્સિટી કમિશન આ મુદ્દાઓ સંબંધમાં અહેવાલ રજૂ કરશે એવી ધારણાથી વધુ વિચારણા મુદતથી રાખવામાં આવી.

ભારતીય નૅશનલ ઝિન્ડ્રીટ્રયૂટ બોર્ડ સાયન્સીસે આ વિષય માટે એક ઉપસમિતિ નીમી હતી. તેણે ડૉ. રઘુવીર પદ્ધતિ તેમની સાથે લાંબી ચર્ચા કરીને તપાસી હતી. તેના રિપોર્ટ ઉપરથી એ સંસ્થાની કારોવારી સમિતિએ ઓગસ્ટ ૧૯૪૬માં અમલના નિર્ણયો જાહેર કર્યા છે. (૧) યુનિવર્સિટીના ઉપસ્થાનક વર્ગો સુધી તે આ દેશની પ્રાંતીય ભાષાઓ વિજ્ઞાનના શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે વાપરી શકાય (૨) આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાના શબ્દો એમને એમ સ્વીકારવા, અને હિંદી ભાષાઓમાં નવા શબ્દો રચવા ન જોઈએ, પરંતુ તેમાં ફેરફાર સ્પષ્ટ અર્થવાળા શબ્દોને ચાલુ રાખવા. આ બંને નિર્ણયો આ પુસ્તકની પદ્ધતિને મારી રીતે ટેકા આપે છે એટલું જ નહીં પણ અન્ય ભાષાઓને માટે તેની ઉપયોગીતામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

૭. દેશવિચારકો અને વિજ્ઞાનની પરિભાષા

વિજ્ઞાનની પરિભાષા સંબંધમાં દેશવિચારકોનાં મતબોલો ચોક્કસ અને નિશ્ચિત છે અને એને અવગણી શકાય નહીં.

મહાત્મા ગાંધીજી : (૧) કોઈ શબ્દ ગ્રહણ કરતી વખતે તે ‘વિદેશી’ છે કે ‘દેશી’ એવી કસોટી એને લાગુ પાડવામાં નહીં આવે પરંતુ એની વપરાશ છે કે કેમ એટલી જ માત્ર કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે. (૨) પારિભાષિક શબ્દોની પસંદગીમાં, ખાસ કરીને રાજ્યકારણી પરિભાષામાં, સંસ્કૃત ભાષાના શબ્દ છે એ તરીકે જ એને પસંદગી ન આપવી પરંતુ ઉર્દૂ, હિંદી અને સંસ્કૃત શબ્દોમાંથી કુદરતી પસંદગી માટે શક્ય એટલો બધો અવકાશ રાખવો જોઈએ.

પંડિત જગદીશચંદ્ર બોસ - ધી ક્રોચન ઓફ મેગ્નેટીઝમ માં તેમનો આભિપ્રાય નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) દુનિયાના ઝાઝા ભાગની અંદર રૂઢ થઈ ગયા હોય તેવા વિદેશી અને પારિભાષિક શબ્દો જેમના તેમ સ્વીકારીને હિંદુસ્તાની ભાષાના શબ્દો તરીકે તેમને અપનાવી લેવાની આપણે પૂરતી હિંમત જતાવવી જોઈએ એમ દુ માનું છું. દુ તો ખરેખર એમ ઇચ્છુ કે હિંદી બધી ભાષાઓ આના શબ્દો અપનાવી લે.

(૨) ગુદા અને નિરાળા વૈજ્ઞાનિક શબ્દકોશ મારેનો પ્રવાસ આપણા વૈજ્ઞાનિક વિકાસને અળગો પાડી દેશે અને રૂઢને તેમ જ શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી બંનેને માથે એકમરણો અમથળ બોળે લાદશે.

(૩) આથી રીતે ઘણા વિદેશી શબ્દો લઈ શકાય અને લેવા જોઈએ પરંતુ ઝાઝા પારિભાષિક શબ્દો આપણી ભાષાઓમાંથી પળ લેવા પડશે.

(શ્રી બી. એસ. અધીસિપાત્રત એગ્રુકેશન યુ મધર્લદગમા આ અભિપ્રાયેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પૃ. ૩૯૪૦)

(૪) રાષ્ટ્રીય પારિભાષિક શબ્દોની બાબત વિચારીએ તો, આપણે સૌથી પ્રથમ તો લોકોના ઉપયોગમાં આકારી ગયેલો દરેક શબ્દ લઈ લેવા જોઈએ નરા શબ્દો બનાવતી વખતે આપણે લોકોમાં પ્રચલિત ઉપયોગ અને અર્થને બનતા લગી અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને વૈજ્ઞાનિક પારિભાષિક શબ્દોની બાબતમાં આપણે બંને ત્યાં સુધી, જમદુબ્યાધી જે ભાષા ગિભી થતી જાય છે તેથી વિખૂટા પડવું ન જોઈએ. (હરિમનવંશુ, પાનું ૪૪૩)

શ્રી વાકા વાલેલ્લર, વિનોબા માથે, જાને વિદ્યોત્તમ મહાસ્વામીએ જુલાઈ ૧૯૪૯માં બહાર પાડેલા વિનિમિષત્રમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે ચાતુ ભાષામાં રૂઢ થયેલા શબ્દો, વાક્યો અને વિચારોનો ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ ન રાખવી જોઈએ જીવદુ બીજા ભાષાના શબ્દોને માટે દ્વાર ખુલ્લા રાખવા. . . . વૈજ્ઞાનિક શબ્દોની રચનામાં પ્રાતીય ભાષાઓ અને બોલીઓમાં પ્રચલિત શબ્દોને પ્રથમ ધ્યાન આપવું જોઈએ. . . . નરા શબ્દો સરકૂનમાંથી લેવા જોઈએ પરંતુ પાડિત્યદર્શનનો સર્વથા ત્યાગ થવો જોઈએ અને બેનાતી ભાષાના બધારણ અને સરકારને યોગ્ય સાદા અને પ્રેમપાત્ર શબ્દો જ પસંદ કરવા.

૮ વિજ્ઞાનનું આંતરરાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ

વૈજ્ઞાનિક પારિભાષાના આંતરરાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ મળધમાં પ્રો. જી. બી. એસ. હેલ્ડેનના શબ્દો થાદ રાખતા ઉપયોગી થઈ પડશે “વિજ્ઞાન એ આંતરરાષ્ટ્રીય હિંતની બાબત છે. વિજ્ઞાન ઉપરનો કોઈ પણ નિબંધ પ્રગટ થયો તે ક્ષણે જ તે દુનિયાની માલિકાની વસ્તુ બની જાય છે. વાર નાર જોને જીલભરેલી રીતે ખાસ વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા કહેવામાં આવે છે એ પણ આંતરરાષ્ટ્રીય ભાષા છે ગમે તે યુરોપી ભાષામાં નિબંધ લખાયેલો હોય છતાં કોઈ પણ વ્યક્તિ એનો સારાંશ લેખમાં આપતી ગણિતની ઝક્રો, આકાશના કોશ અને રાસાયનિક સૂત્રોદ્વારા મેળવી શકે છે.” બારતે પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કની અગત્ય ઉપર નેટલે ભાર મૂકીએ એટલે એમો એ. પૃથ્વીના પાચમાં ભાગની વસ્તીવાળા આ મહાન દેશને વેપાર, ઉદ્યોગ અને રાજકારણમાં વધતી જતી અગત્યના કારણે પોતાનું વ્યાજબી સામૃત્તિક અને રાજકીય સ્થાન બળવી રાખવાનું છે અને વધુ વિકાસ સાધવાનો છે તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય બ્રૂમિકા ઉપર અનેક પ્રશ્નોની છણાવટ કરવાની છે વિદેશથી તબીબી, ઔદ્યોગિક, ખેતીજ, અને ધાતુને લગતુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે, ઔદ્યોગિક અને

મગ્ધૂર ઉત્કર્ષના ક્ષેત્રમાં, હવાઈ, દરિયાઈ અને જમીનમાર્ગના વાહનવ્યવહારના ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંસર્ગ પ્રતિદિન વધતો જાય છે ત્યારે આંતરરાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પરિભાષાથી વિખૂટું પડવામાં મોટું નુકસાન સમાયેલું છે. યુદ્ધથી વિદ્યારિત થયેલ જગતની અંદર ત્યારે ગાંધીજીએ શીખવેલ અહિંસાનો પ્રયગામ સુણવા અને નવા દિશાસૂચન માટે એશિયા અને સમગ્ર જગત હિંદ તરફ નજર મોડે છે ત્યારે આપણે એક સંકુચિત ક્ષેત્રમાં અવહવારુ અલગવાદી બનીને ન ખેંચી શકીએ.

આપણે એ ન ભૂલીએ કે હિંદીઓ ત્યારે વિજ્ઞાન અને સાહિત્યમાં ચોતાનેા ફાળો આપવાનું શરૂ કરશે ત્યારે હિંદીઓ અનેક નવા શબ્દો બનાવશે અને 'શબ્દોની કુદરતી લાયકાત અને શક્તિના કારણે આખા જગતે એનો સ્વીકાર કરવો પડશે. ભારતીય ભાષાઓમાં પૂરતું જોર અને તાકાત છે એટલે વિદેશી ભૂમિના થોડાક હજારેક શબ્દો એમાં આવી જશે એથી ભાષા 'સંસ્કારહીન' નહીં થઈ જાય. આ વસ્તુસ્થિતિ સ્વીકારવામાં થાદ રાખવું જોઈએ કે દેશની ભાષાને થોડા નવા શબ્દો યોજવામાં કેઈ પણ પ્રકારના આગસ કે નિષ્ક્રિયતાને ઉત્તેજન ન મળે. જ્યાં જ્યાં સામાન્ય નામો, વિશેષણો અને ક્રિયાપદો યોજવાની જરૂર પડે ત્યાં જરૂર ભાષાને થોડા એવા નવા શબ્દો યોજવા જ જોઈએ. આ કાર્યક્ષેત્ર એટલું વિશાળ છે અને તેમાં દરેક ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરનારાની એટલી મોટી સંખ્યાની જરૂર છે કે વર્ષો સુધી આ કાર્ય ચાલુ રહેશે, તે સમયમાં આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના શબ્દોનું ભાષાન્તર કરવાનું કામ સુલભતરી રાખવું જોઈએ.

આપણા મગ્ધૂરો, કારીગરો, ખેડૂતો અને અન્ય આમવર્ગમાં વપરાતા દેશ્ય શબ્દોનો અનાદર કરીને વિજ્ઞાનના સાહિત્યને લોકપ્રિય કે લોકભોગ્ય બનાવવાનું કામ સફળ થઈ શકે જ નહીં. પ્રાદેશિક ભાષામાંથી વૈજ્ઞાનિક વિચારો સ્પષ્ટ કરી શકે તેવા સરળ શબ્દો મળી શકે તો અખિલ હિંદ રાજ્યભાષાના નવા શબ્દો લાદવાની જરૂર રહેતી નથી. પંડિત જવાહરલાલ નેહરુના વિચાર પ્રમાણે આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાના શબ્દો, તેમ જ પ્રાદેશિક વપરાશમાં હોય એવા શબ્દો જળવવામાં અને તેમાં થોડા શબ્દોને રાષ્ટ્રભાષામાં સ્વીકારવામાં જ તેમ જ સર્વ દિશામાંથી સર્વોત્તમ તત્ત્વોનું સંકલન કરવાથી જ ઉત્તમ રાષ્ટ્રભાષાનું ઘડતર થઈ શકે.

૧. ગુજરાતીઓ અને પરિભાષા

આખા હિંદમાં વૈજ્ઞાનિક પારિભાષાના પ્રશ્ન ઉપર સર્વથી પ્રથમ અને ભગીરથ પ્રયત્ન એક પ્રતિષ્ઠિત ગુજરાતી ગ્રો. ત્રિભુવનદાસ ગળ્લર તરફથી થયો હતો. પરંતુ ત્યાર પછીના સમયમાં હિંદી, મરાઠી અને અન્ય ભાષાઓમાં થયેલ પ્રગતિ ગુજરાતીએને શરમમાં નાખે એવી છે એટલું જ નહીં પરંતુ આ સંબંધમાં પૂરતી સંભાળ અને આયોજનનું પાલન ન થાય તો આંતરરાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રોમાંથી ગુજરાતી ભાષાનું નામ નિશાન ઊડી જાય એવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે.

કેટલાએક વિચારકો ગુજરાતી નવલકથા, નાટકો કે કવિતા માટે ગુજરાતી ભાષા કે ક્ષિપિમાં ગુજરાતની અસ્થિતા સાચવવાનો આગ્રહ કરે છે, પરંતુ વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં તો હિંદી ભાષા કે ક્ષિપિ સદંતર સ્વીકારવા તત્પર છે. બીજા કેટલાએક નિષ્ક્રિયવાદીઓ એમ સમજે છે કે રાષ્ટ્રભાષામાં શિક્ષણ આપવાનું શરૂ થશે ત્યારે પણ આપણે બીજાઓએ તૈયાર કરેલી રાષ્ટ્ર પરિભાષાને સ્વીકારી લઈશું. તેથી આપણી મહેનત જયએ અને દેશના સંગઠનના મહાકાર્યમાં પૂર્તિ આપ્યાનું માન ખાટી સકારો. પરંતુ આ વિચારદષ્ટિ

ભૂખભરેલી છે એટલું જ નહીં પણ ગુજરાતી ભાષાના ગૌરવને અને સામર્થ્યને નિરૂપે છે, એ તેમની ધ્યાન ખેંચાર નીકળી જાય છે. દેશમાં રાષ્ટ્રભાષાનું વાત્તાવરણ ઉત્પન્ન થયું છે તેને પોષણું જોઈએ એ વાત ખરી પરંતુ આ પોષણુ આપવામાં, પ્રાંતીય ભાષાનો ભાગ આપવાની જરૂર નથી; કિંચકું પ્રાંતીય ભાષાઓને પોષણુ મળે અને ભાષાસમૃદ્ધિનો વિકાસ થાય એ દૃષ્ટિએ જ રાષ્ટ્રભાષાનો વિકાસ થવો જોઈએ. વળી કેળા સંસ્કૃતમય પરિભાષા સ્વીકારવામાં અને પ્રાંતીય ભાષાની સંસ્કૃતિની અવગણના કરવામાં ભાષાદ્રોહ, દેશદ્રોહ અને સંસ્કૃતિદ્રોહ એ ત્રિવિધ દોષ રહેલા છે.

૧૦ રોજિંદો વ્યવહાર અને પરિભાષા

દેશમાં અને રોજિંદા વહેવારમાં પ્રચલિત થયેલા અને ગુજરાતની ગુડી ગુડી કોમોના વહેવારમાં પ્રચલિત થયેલા શબ્દોનો ત્યાગ કરવો અને કેવળ સંસ્કૃતમય શબ્દો યોગ્ય એ ભૂખભરેલું છે.

દાખલા તરીકે હવા, આમોહવા, કાપડો, કાળુ, વમુદ્ધ, હમર, હિસાબ, આરામ, ખરીદી, સરેરાશ એવા શબ્દોને આપણે છોડી શકીએ નહીં. ભાષાસમૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ તો આવા શબ્દોનો ત્યાગ કરવો એ અચેત્ય જ ગણાય. તે ઉપરાંત અમિતભગની દૃષ્ટિએ પણ આવા શબ્દો આપણી ભાષામાં રાખવા જ જોઈએ. વળી સંસ્કૃતમય ભાષાથી ડરીને સાક્ષરી સંસ્કૃતમય ગુજરાતીનો ત્યાગ કરીને પારસીભાષાઓને પારસી ગુજરાતી ભાષા યોગ્યવાની જરૂર પડી છે એ વસ્તુસ્થિતિ ફરીથી જોવી ન થવી જોઈએ, એની સંભાળ રાખવાની આ નવા યુગમાં આપણી ખામ ફરજ રહે છે. યોગ્ય, મેમણુ, વેરા અને બીજાં ઉર્દૂ, અરબી કે ફારસી શબ્દોથી વધારે પરિચિત કોમોને પણ દેશની આર્થિક અને ઔદ્યોગિક તેમ જ સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિમાં ભાગ લેવાની જરૂર છે. એ દૃષ્ટિએ પણ ગુજરાતી ભાષાએ સંસ્કૃત ઉપરાંત અરબી, ફારસી અને અંગ્રેજી ભાષાનો સંપર્ક રાખવો જોઈએ.

વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત થયા હોય તેને માત્ર ભાષાશુદ્ધિ ખાતર જ ફેરવવાનો પ્રયાસ ન કરવો. એના આધારમાં મહાત્મા ગાંધીજીનું કથન પણ આ પ્રકારનું છે: “કાંઈ શબ્દ મહણુ કરતી વખતે તે ‘વિદેશી’ છે કે ‘દેશી’ એ કસોટી એને લાગુ નહીં કરવામાં આવે, પરંતુ એની વપરાશ છે કે કેમ એટલી જ માત્ર કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે.” મોટર તેમ જ વીજળી અને કડિયાકામનાં કારીગરો રોજિંદા વ્યવહારોમાં શબ્દો વાપરે છે એની યાદી બાઈ થી બોગીલાય ક્રમનેરે ચિત્રોમાં થતી વાતચીત ઉપરથી પ્રત્યક્ષ નોંધ કરીને તૈયાર કરેલી છે. આ યાદી ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે કે ૬૬ થયેલા શબ્દોને બદલે નવા શબ્દો બનાવવા એ ‘રોજિંદા વ્યવહાર’માં હખધડપ બની કુદરતી વિકાસમાં રોધક બનવા રૂપ છે. ચાલુ શબ્દો કારીગરોને ચોક્કસ જ્ઞાન આપે છે અને ચોક્કસ સૂચનાઓ આ શબ્દો દ્વારા જ અપાય છે. દા. ત. “ઘરના ત્રીજા માળે લામીટ થતી નથી તેથી ચાચુરિંગમાં કાંઈ પૉલ્ટ કોવો જોઈએ. તેથી સીલોંગ શ્રેજ, વેન્ડન્ટ, રોફે સેમ્પલોન્ડરના કનેક્શન કેવિંગ બોલી કેલિંગમા વાયર તપાસી લેવા અને કિન્ડ્યુક્શન ટેસ્ટ તથા કન્ડીન્યુસીટી ટેસ્ટ હર્ષ પ્યુલ્સોર્ડનાં કૉન્ટેક્ટ તપાસી નવા પ્યુલ્સો નાખી લામીટ ચાલુ કરવી.” સાધારણ રીતે ઉપર પ્રમાણે સમજૂતી અપાય છે અને તે વાયરમેન સમજી શકે છે. આવા શબ્દોને રથાને નવા શબ્દો બનાવીએ તો રોજિંદા વહેવારમાં

કેટલી મુસીબત ઊભી થાય તેના ખ્યાલ આવે. આવા શબ્દો બ્વહારમાં પ્રચલિત છે. તે જોમના તેમ ચાલુ સ્વરૂપમાં જ સ્વીકારવામાં ભાષાની સમૃદ્ધિ અને વિકાસ અને આમ-જનતાની સગવડ રહેલાં છે. આ મુદ્દાઓના અનાદર કરીને સંસ્કૃતમય નવા શબ્દો રચવાના પ્રયાસથી ઘણી હાનિ થાય છે. એક તો સમૃદ્ધ ભાષાભંડોળના કુદરતી વિકાસના લાભથી આપણે વંચિત રહીએ છીએ અને જૂનો એકડો ભુલાવી નવો એકડો ઘૂંટાવવાનો આગ્રહ રાખી કારીગર માથે બેવડો શ્રમનો જોળે લાદીએ છીએ. ભાષાશુદ્ધિના આપાગ્રહથી આપણી દષ્ટિ આટલી બધી સંકુચિત ન થવા દેવી જોઈએ.

Accelerator એકસેલરેટર	Compression કમ્પ્રેશન	Glazing ગ્લેઝીંગ
Alternating current એ.	Column કોલમ	Gutter ગટર
• સી. કરન્ટ	Conductor કન્ડક્ટર	Hall drop હોલડ્રપ
Ampere એમ્પીયર	Conduit કોન્ડીટ	Handle હેન્ડલ
Arch આર્ચ, કમાન	Contact, (Electric, in wiring) કોન્ટેક્ટ	Hardcoke હાર્ડકોક
Aerial એરિયલ	Cornice કોરનીસ	Heater (electric) હીટર
Axle એક્સલ	Coupling કપ્લિંગ,	Hood હૂડ
Ball bearing બેલબેરીંગ	Chromium-plating ક્રોમિયમપ્લેટિંગ, ક્રોમવર્નિશ	Ignition ઇગ્નીશન
Battery બેટરી	Current (electric) કરન્ટ	Insulation ઇન્સ્યુલેશન
Beam બીમ	Cut out કટ આઉટ	Lamp holder લેમ્પહોલ્ડર
Body, Motor બોડી (મોટર)	Direct current ડી. સી. કરન્ટ	Lamp shade શેડ
Boxing બોક્સિંગ	Double cotton covered wire ડી. સી. સી. વાયર	Lintel લિન્ટલ
Brake બ્રેક	Earth, Earthing અર્થ	Load લોડ
Buffer બફર	Exhaust pipe એક્ઝોસ્ટ પાઇપ	Overload ઓવરલોડ
Cable કેબલ	Filament ફિલામેન્ટ	Under — અન્ડરલોડ
Candle power (of lamp) કેન્ડલ પાવર	Fire brick ફાયરબ્રીક	Normal — નોર્મલલોડ
Capping કેપિંગ	Fireclay ફાયરક્લે	Loud speaker લાઉડ સ્પીકર
Carbon-steel કાર્બન સ્ટીલ,	Flexible wire ફ્લેક્સીબલ વાયર	Machining મશીનિંગ
Carburetter કાર્બ્યુરેટર	Flourescent light ફ્લોરમન લાઇટ	Magnetism મેગ્નેટિઝમ
Casing કેસિંગ	Four seater ફોરસીટર	Metal, Gun - ગનમેટલ,
Cell સેલ	Fuse ફ્યુઝ	White - બ્લાઇટમેટલ
Ceiling સીલિંગ, છત	Gear ગીયર	Mosaic tiles મોઝેક ટાઇલ્સ
Ceiling Rose સીલિંગ રોઝ	Gas ગેસ	Mould મોલ્ડ
Cement સિમેન્ટ		Moulder મોલ્ડર
Centering સેન્ટરિંગ		Mudguard મડગાર્ડ
Chassis ચેસીસ		Negative pole નેગેટિવ પોલ
Choke ચોક		Neutral ન્યુટ્રલ
Clutch કલચ		
Coil કોઇલ		

asting	ઓઈસ	Pulley પુલી	Spark સ્પાર્ક
રડીંગ		Push button પુશ બટન	Sparkling plug સ્પાર્કિંગ પ્લગ
al પેલ		Radiator રેડિએટર	
iel પેનલ		Radio રેડિયો	Steering wheel સ્ટીયરિંગ વ્હીલ
apet પારાપેટ		Rafter રેફ્ટર	Stoppor સ્ટોપર
line પાલીન		Railing રેલિંગ	Switch સ્વીચ
tern પેટર્ન		Refrigerator રેફ્રિજરેટર	Switch board સ્વીચ બોર્ડ
tern-maker પેટર્ન-કર		Regulator રેગ્યુલેટર	Tiles (flooring) ટાઇલ્સ
se રેઈઝ Single —		Reinforcement રીઈન્ફોર્સમેન્ટ	Touring car ટૂરીંગ કાર
િંગલ Three — થ્રી		Resistance (in olectric circuit) રેસીસ્ટન્સ	Tube ટ્યુબ
iron પીગ-આયર્ન		Resistance Test રેસી-સ્ટેન્સ ટેસ્ટ	Unit યુનિટ
ir પીકર		Room air conditioner	Venitian વેનિશિયન
ધાન		Screw (wood screw) સ્ક્રૂ	Ventilator વેન્ટિલેટર
ter of Paris પારિસ		Shafting શેફ્ટિંગ	Verandah વરંડા
ધ પેરિસ		Silencer સાયલન્સર	Volt વોલ્ટ
h રિલેન્થ		Single cotton covered wire એસ. સી. સી. વાયર	Water casting વોટર કાસ્ટિંગ
પ્રમગ		Socket સોકેટ	Watt વૉટ
its, (electric), પોર્બન્ટસ			Weather board વેધર બોર્ડ
ity પોલેરિટી			Wheel વ્હીલ
, પોલ			Wired glass વાયરગ્લાસ
shing પોલિશિંગ			Wiring વાયરિંગ
tive પોલિટિવ			

કારીગર વર્ગમાં જેમ ઉપર આપેલા શબ્દો ૩૬ થયા છે એ રીતે છેલ્લાં થોડાં ની કંટ્રોલ પદ્ધતિની લીધે રેન્જિંગ વર્ણવારમાં બીજી ઘણા વિદેશી શબ્દો ૩૬ થયેલા છે. પછો પશુ જેમના તેમ અપનાવી લેવા બેઈએ. દા. ત. કંટ્રોલર, લાયસેન્સ, પરમીટ, નકાડ, કોટા, કંટ્રોલ, પ્રોપેરિટી, ફર્નિ, સુપરફર્નિ, ટ્રેડમાર્ક, ટ્રેક્ટર, મોરિંગ.

ઉપરની વિચારસંકલનાથી ફલિત થાય છે કે વિજ્ઞાનની પરિભાષા તૈયાર કરવાનું ધણું ગુણિત અને કઠિન છે. માધ્યમિક શાળામાં માતૃભાષા જ બોધભાષા તરીકે ધાની છે એટલે આ શાળાઓના ઉપયોગ માટેની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા નક્કી કરવામાં વધુ વિચલ આવી શકે તેમ નથી. મહાન હિંદની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા માટે હજુ નેશનલિસ્ટ સ્થાન છે પરંતુ માધ્યમિક શિક્ષણમાં માતૃભાષાનું સ્થાન નિર્ણીત થયા પછી હોનમાં પરિભાષાના પ્રશ્નો ઉકેલ પ્રાતિક ભાષાના ધોરણે જ કરવાનો છે. એટલે પશુ વધુ બિનજરૂરી અને હાનિકારક છે એમ આ લેખક દઢતાથી માને છે. આપમેળે વિજ્ઞાન પદ્ય ભાગના કામદાર વર્ગના ઉપયોગ માટે તેમ જ રેન્જિંગ છાપાં અને સામયિકોમાં વિજ્ઞાન વિષયો સંબંધી લેખકોના ઉપયોગ માટે નાના સંદર્ભગ્રંથની ખાસ જરૂરિયાત

છે. આ વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહની ખીજ આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આ રીતે આમજનતાની વિદ્યાર્થીઓની-અને કામદારોની તેમ જ માતૃભાષાની નજર સેવા કરવાનો ઉદ્દેશ રહેલો છે. સાથે સાથે હિંદીભરતી પરિભાષાના પ્રશ્નના ઉકેલ માટે એક વ્યાવહારિક, વાસ્તવિક અને માર્ગદર્શક પુસ્તક હિંદીભાષાના ચરણે ધરવાનો પ્રયામ છે. તેથી અંગ્રેજી ભાષાને કે નાગરી લિપિને જરા વધારે પડતી અગત્ય આપવામાં આવી હોય તો તે ગુજરાતી વાચકો દેશ-વિકાસની દૃષ્ટિએ દરગુજર કરશે એવી આશા રાખું છું.

૧૧. પરિભાષાનો નિયમાવલિ

આ શબ્દસંગ્રહ તૈયાર કરવામાં નીચેના ઉદ્દેશો ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યા છે :—

(અ) ગુજરાતી ભાષા બોલનાર આમજર્ગમાં પ્રચલિત થયેલા દેશ્ય શબ્દો અને ગુજરાતના વેપાર વ્યવહારમાં, છાપાઓમાં અને કારખાનાંઓમાં વપરાતા શબ્દોને યોગ્ય સ્થાન મળવું જોઈએ.

(આ) કેવળ સંસ્કૃતમય શબ્દો વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહમાં લેવાનો દુરાગ્રહ ત્યજીને અંગ્રેજી, ઉર્દૂ, ફારસી અને અરબી શબ્દો દેશમાં પ્રચલિત થયા હોય તેના બહિષ્કાર ન કરવો જોઈએ.

(અં) વિજ્ઞાનકોશની લિપિ નાગરી હોવી જોઈએ કે જેથી રાષ્ટ્રભાષાનો અને બીજા પ્રાંતોનો સંબંધ સુલભ થઈ શકે.

વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં લખવામાં મારા પચીસ વરસના અનુભવના અંતે હું નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે નીચેના નિયમો આપણે સ્વીકારવા જોઈએ, નહીં તો હિંદી રાષ્ટ્રીય બોધભાષા થતાં આપણી ગુજરાતી ભાષાના સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વતંત્રતા વિનાશ થવાનો સંભવ છે.

શ્રી. કિશોરલાલભાઈ મહાવાળાએ પરિભાષા રચના સંબંધમાં મને પત્રવ્યવહારથી તેમ જ રૂબરૂ ચર્ચામાં અગત્યની મદદ આપી છે, તેમ જ તેમણે ૧૯૪૦ અને ૧૯૪૧માં ‘પ્રસ્થાન’ તથા ‘શિક્ષણ અને સાહિત્ય’ના અંકોમાં લેખો દ્વારા સૂચનાઓ પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ સૂચનાઓ આ શબ્દસંગ્રહમાં માન્ય રાખેલી છે અને તેમનો સાર નીચેના નિયમોમાં સમાવવામાં આવ્યો છે. વળી ગુજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી તૈયાર કરવામાં આવેલી પરિભાષામાં વપરાયેલા નિયમો જ્યાં જ્યાં સ્વીકાર્ય હોય ત્યાં તેના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેવી રીતે સાહિત્ય પરિષદ, ગુજરાત વિદ્યાસભા અને અન્ય સંસ્થાઓ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં પરિભાષાનાં પુસ્તકોમાંથી મળતી સામગ્રી અને સિદ્ધાન્તોનો સમન્વય કરવામાં આવ્યો છે.

૧. પારિભાષિક શબ્દો જેમ અને તેમ સરળ રાખના. ભાષાશાસ્ત્ર, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર અને ભાષાશુદ્ધિના કરના સુગમતા અને સરળતા ઉપર વધારે ભાર મૂકવો આવશ્યક છે. દા. ત. કારીગર વર્ગમાં હથિયારો, ઝોળારો અને સાચાકામ માટે પ્રચલિત, થઈ ગયેલા શબ્દો અશિષ્ટ ગણાતા હોવા છતાં પણ વધારે સફળ અને ઉપયોગી થાય.

૨. વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત થયા હોય તેને માત્ર ભાષાશુદ્ધિ ખાતર જ ફેરવવાનો પ્રયાસ ન કરવો. દા. ત. ‘રેશન’ ‘મોટર’ ‘સિગ્નલ’ ‘પંપ’ ‘બીમલ’, ‘વાયરમેન’ ‘બજેટ’ ‘આસ્ટર’ ‘ઇન્સિપતાવ’ વગેરે

નોંધ: ઉપરોક્ત બે નિયમોના આધારમાં મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દો આ પ્રમાણે છે : ‘કોઈ’ શબ્દ અહણ્ય કરતી વખતે તે તે ‘વિદેશી’ છે કે ‘દેશી’ એ કસોટીએને લાયક

નહીં કરવામાં આવે, પરંતુ એની વપરાશ છે કે કેમ એટલી જ માત્ર કસોટી લાગુ કરવામાં આવશે.’

૩. વિદેશી ભાષાના શબ્દો પ્રચલિત ન થયા હોય તે પણ પ્રચલિત થવા દેવામાં ખાસ વાંધો ન લેવો. બીજા કોઈ નિયમનો વાધો ન આવતો હોય તો આવા શબ્દોને એમના એમ અથવા જોઈતા ફેરફાર સાથે પ્રચલિત થવા દેવા દાં તં ‘એસપીટ,’ ‘કંપાસ’ ‘કોલર,’ ‘પાઈપ,’ ‘ગેજ,’ ‘પ્લેન,’ ‘પંચ’ ‘લાર્ડન’ વગેરે, પરંતુ વધારે સરળ અને સ્વચ્છ દેશી શબ્દો બની શકે તો તે બનાવવા માટે સકાર્ય ન હોવો જોઈએ. દાં તં આગાંડી, વિમાન, જીંટડો.

૪. આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના વસ્તુવાચક કે નામવાચક શબ્દોનો અનુવાદ કરવો નહીં પરંતુ અંગ્રેજીમાંથી લેવા. દાં તં હાઇડ્રોજન માટે આર્દ્રવાયુ કે નાઇટ્રોજન માટે નત્રિય એવા પ્રયોગો ન કરવા, પરંતુ અંગ્રેજી નામો રાસાયણિક તરવો તેમ જ સંયોજનો માટે અસલ રૂપમાં આગુ રાખવાં.

૫ ક્રિયાપદ કે ક્રિયાવાચક નામોને માટે નવા શબ્દો સર્જન, ફારસી, અરબી કે ઉર્દૂમાંથી સરળતા અને અર્થ જ્ઞાનમાં રાખીને ચોંજવા દાં તં ઓટ્રેકશન — ખેંચાણ, આકર્ષણ, રિપર્શન — હઠાણ, અપાકર્ષણ, રેવીરકોપ — દુરબીન.

૬. હિંદના બીજા પ્રાંતોની ભાષા સાથે સામ્ય સાધવાનો જનતા પ્રયાસ કરવો, પરંતુ ગુજરાતી ભાષાની સ્વતંત્ર વૃદ્ધિમાં બાધ આવવા ન દેવો.

૭. રાસાયણિક તરવો, સંજ્ઞાઓ, ફોર્મ્યુલા, અને મશીનરણ — (રસાયણશાસ્ત્ર અને ગણિતશાસ્ત્રના) આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિઓએ નક્કી કરેલાં રૂપમાંથી જરાયે ફેરફાર ક્યો વિના વાપરવાં. દાં તં રેડિયમ, સોડિયમ, હેલિયમ, સલ્ફાઈડ, સલ્ફેઈડ વગેરે. આ બધા અંગ્રેજી શબ્દો શુદ્ધ અંગ્રેજી ઉચ્ચાર સાથે ગુજરાતીમાં જેમના તેમ સ્વીકારી લેવા જોઈએ. રાસાયણિક તરવો અને સમાસોની સંજ્ઞાઓ ફેરફાર ક્યો વિના લઈ લેવી જોઈએ. દાં તં H_2O , H_2SO_4 , KNO_3 . આવી સંજ્ઞાઓના સંખ્યાંકના ગુજરાતી ભાષામાં ઉચ્ચારો, એ, ચાર, ત્રણ છત્યાદિ કરવા હોય તો અને તેથી સુગમતા મળતી હોય તો તે માટે વાંધો ન લેવો.

૮. તેવી જ રીતે પ્રાણીશાસ્ત્ર અને વનસ્પતિશાસ્ત્રની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા કોમિટનમાં છે તે જેમની તેમ અપનાવી લેવી જોઈએ, દાં તં બિલાડીનું વૈજ્ઞાનિક નામ ફેલીસ ડોમેસ્ટિકા, ઘુવસીનું વૈજ્ઞાનિક નામ એસાઈમમ સેન્કટમ.

૯. નવા શબ્દો ચોંજવામાં શબ્દો મૂળ અને હાલનો અર્થ બંને સમજવા જોઈએ. તેમાં હાલના અર્થને લક્ષમાં રાખીને નવા શબ્દો બનાવવા જોઈએ, દાં તં ઓર્ગેનિક કેમિસ્ટ્રીને માટે ‘સેન્ડ્રિય રસાયન’ એ શબ્દો હારમાપદ છે. ‘કાર્બન રસાયન’ વધારે સુવાચ્ય અને ચોક્કસ છે.

૧૦. ખગોળ, તરીરચના, રસાયણ, ઔષધ કે ગણિતશાસ્ત્રના શબ્દો, ચરક, સૂર્ય અને બારકરાયાઈ જેવા જૂના મરેફૂતયેખકો કે ફારસી, અરબી તથા ઉર્દૂ લેખકોના લખાણમાંથી મળી શકે તેમ હોય તો તેમને પસંદગી આપવી જોઈએ, પરંતુ તે પહેલાં તેના સાચા અર્થની ચોક્કસાઈ થવી જોઈએ.

૧૧. (ક) હાલમાં થોડાં વરસો સુધી એક કરતાં વધારે પર્વાય શબ્દો સાથે રાખવા. અનુભવ પછી અમુક શબ્દો રૂઢ થશે અને બાકીનાનો ત્યાગ થશે.

(ખ) આ શબ્દસંગ્રહમાં એક કરતાં વધારે પર્વાયો રાખવાનાં બે કારણો છે; એક તો ભાષાની સમૃદ્ધિ વધારવાનું અને બીજું વધારે અગત્યનું-કારણ શબ્દની વિવિધ અર્થછાયા સમજાવવા માટે બિન્ન બિન્ન શબ્દોની આવશ્યકતા હમેશ રહે છે. વળી એક જ શબ્દ ઉપર અતિઆગ્રહ રાખવાથી જડતા અને પ્રગતિવિરોધ બિમા થવાનો સંભવ રહે છે.

૧૨. સંસ્કૃત, ક્ષરમી વગેરેમાંથી શબ્દો શોધવાનો પ્રયત્ન કરતાં પહેલાં એ ભાવ દર્શાવનારા ભાષામાં રૂઢ થયેલા શબ્દો શોધવાનો અને તેને પારિભાષિક અર્થ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એ શબ્દનું મૂળ ગમે તે ભાષામાં હોય તે વિષે એકિકર રહેવું જોઈએ અને તે જો તદ્દન માતૃભાષી અને પાંડિત્યહીન લાગતો હોય તો તે તેનો હોય નહીં પણ શુણ્ય સમજવો જોઈએ. દા. ત. ‘એટ્રેક્શન’ માટે આકર્ષણ કરતાં બેંગાળી ‘ગ્રેરેન્’ માટે વાહિત્રગૃહને બદલે વાહનધર, વિદ્યુતને બદલે વીજ, સ્તરને બદલે થર, કૂકસને બદલે ફેક્સ, વગેરે સાદા શબ્દોને માટે પસંદગી ઊતરવી જોઈએ.

૧૩. એકાદ પ્રાચીન કે પરભાષાના શબ્દને દાખલ કરવાનું નક્કી કર્યા પછી એને આપણે આપણી પોતાની ભાષાના શબ્દ તરીકે જ પૂરેપૂરો લેખવો જોઈએ. તેને ઉપસર્ગો કે પ્રત્યયો લગાડવામાં કે બીજા શબ્દો સાથે એના સમાસ કરવામાં આપણે આપણી સ્વભાષાની ખાસિયતો તપાસી નિયમો કરવા અને લગાડવા જોઈએ. એમાં અમુક ભાવ માટે અમુક ઉપસર્ગો કે પ્રત્યયો દરારવાને કે નવા નિર્માણ કરવાનેય હરકત ન હોય. એ નક્કી કર્યા પછી એ જોવાપણું ન હોય કે એ શબ્દ અને પ્રત્યય એક જ મૂળ ભાષાના છે કે જુદી જુદી. દા. ત. જો આપણે ન્યૂનતા દેખાડવા કમ, અધિકતા માટે પર, વધ, કે બડ, અનિયમિતતા માટે કે, અભાવ માટે બે અથવા અ (અન) ઉપસર્ગો સ્વીકાર્યા હોય અને અંગ્રેજી ‘નોર્મલ’ શબ્દ પણ રૂઢ થયો હોય તો ‘સબનોર્મલ’ માટે ‘કમનોર્મલ’ એવા શબ્દો બનાવનાં સંકલ્પ ન કરવો જોઈએ. તે જ પ્રમાણે ‘પ્રેશર’ માટે દાખ શબ્દ હોય તો ‘હાઇપ્રેશર’ માટે વધદાખ કે બડદાખ અને ‘લોપ્રેશર’ માટે કમદાખ શબ્દો બનાવાય.

૧૪. આપણે આપણી ભાષાની ખાસિયતોનો અભ્યાસ કરી તેને અનુસરી શબ્દો બનાવવાની કળા પણ નિર્માણ કરવી જોઈએ. દા. ત. વિશેષણને તથા કોઈ વાર નામને ‘વું’ પ્રત્યય લગાડવાથી તે સુજળ થવું એવા અર્થનાં ક્રિયાપદો કરી શકાય છે. જેમ કે વધારે થવું—વધવું, ઓછા થવું—ઓછાવું, પાસે થવું—પાસાવું, જંચા થવું—જંચાવું, નીચા થવું—નીચાવું, મોટું થવું—મોટાવું, વીજ—વીજવું એવા શબ્દો બનાવવાને હરકત ન હોય. એ જ સુજળ ‘આ ૨ (૩) વું’ લગાડવાથી તે પ્રમાણે કરવું એવું સક્રમક ક્રિયાપદ કરી શકાય છે. જેમ કે વધારવું, ઘટાડવું, સમારવું; તે પ્રમાણે દૂરાવવું, પાસાવવું, જંચાવવું, મોટાવવું.

૧૫. પરભાષામાંથી નામ કે વિશેષણ સ્વભાષામાં અપનાવી શકાય છે. પરંતુ ક્રિયાપદ અપનાવી શકાતાં નથી. આ સંબંધમાં આપણી ભાષાની ખાસિયત પ્રમાણે ‘વું’ પ્રત્યય લગાડીને પરભાષાના નામ કે વિશેષણમાંથી ક્રિયાપદ બનાવવાની યુક્તિ ઉપયોગી નીવડે એમ છે. દા. ત. હાઇડ્રોજન ઉપરથી હાઇડ્રોજનવું, ઓક્સિજન ઉપરથી ઓક્સિજનવું, ક્રોમિયમ ઉપરથી ક્રોમિયવું, વગેરે શબ્દો સહેલાઈથી સમજી શકાય એમ છે. આવી રીતે

કરેલા શબ્દયોજનથી નવા અપરિચિત સંસ્કૃત મૂળ શબ્દો શોધવાનું અને તેના ઉપરથી નવા શબ્દો બનાવવાની જરૂરિયાત રહેતી નથી.

૧૬. એ શબ્દોના સમાસમાં એના છૂટા છૂટા અર્થો કરતાં વધારે અર્થ સમાવવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. અંગ્રેજીમાં એ શક્તિનો બહુ છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દા. ત. Up-start, bygone, red-handed, bye-product વગેરે. આપણી ભાષામાં પણ આ શક્તિ રહેલી છે, દા. ત. જોડકમ, આડખીલી, આડખર્ચ. એ જ પ્રમાણે Bye-product માટે આડમાલ, આડપેતલ કે આડજેપજ વાપરી શકાય. તળવટ, તળજમીન, તળપડું વગેરે આવા શબ્દો છે.

૧૭. ઉ, ઉત્, જિંઆ; ની, નીઆ; પી, પીજ, પીજા; આગા, આધા, આઘ; મહો, ખહાર; કુ, કૂઝા; રૂઝા; સ, મહ, સાથ, સથ; ઉલટ; પાર; દેર, ફરી; પેટ, પેટા; પડ; અ, અત, બે; પાસ; ફર; ચિના, સિના, ગેર; જોર, દીધ, મહેર વગેરે ઉપમગો માનીએ. જેમ અંગ્રેજીમાં pro, sub, cen, ab, ad, trans, ex, in વગેરે ઉપસર્ગોથી અનેક શબ્દો બનાવી શકાય છે. તેમ આ શબ્દો જોડીને ગુજરાતીમાં પણ બનાવી શકાય. અંગ્રેજીમાં ઉપમર્ગ હોય ત્યાં દેશી ભાષામાં પ્રત્યયવાળા અને એથી જલ્દી રીતે પણ શબ્દો બનાવી શકાય.

૧૮. જ્યાં સંસ્કૃત કે દારસીમાંથી શબ્દો શોધ્યા વિના છૂટકે જ ન હોય ત્યાં પણ આપણે એ નિયમો જાળવી શકીએ તો સારું: (ક) ગુણ કે જૂદા કરવાં પડે તે કરતાં સીધા પ્રત્યયો ઉમેરી શકાય એવા પ્રત્યયોને પસંદગી આપવી, જેમ કે દારિદ્ર્ય, વૈધર્મ્ય, વૈધક્ષણ્યને બદલે દરિદ્રતા, વિધર્મતા, વિધક્ષણતા વગેરે. (ખ) એ જ રીતે નામ તરીકે તાર્કિક, ઘર્ષાનિક વગેરે નહીં પણ તર્કશાસ્ત્રી, તર્કકાર; દર્શનશાસ્ત્રી, દર્શનકાર વગેરે શબ્દો વાપરવા. ગુજરાતી ભાષાની વપરાશમાં જૂદા કરવાની રીત નથી એ સમજીને નવા શબ્દો યોજવા. પ્રમાણિક, બ્યવહારિકને બદલે પ્રામાણિક, બ્યાવહારિક ન લખવા. આ રીતે ત્રિમાસિક, વિજ્ઞાનિક, અધ્યાત્મિક એવા માદા શબ્દો યોજવા. (ગ) જ્યાં હ્રસ્વ પ્રત્યય લગાડી શકાતો હોય ત્યાં ક્ષિપ્ત રૂપ પ્રત્યય ન લગાડવો. જેમ કે ચારિત્ર્ય નહીં પણ ચારિત્ર, ધર્મો નહીં પણ ધર્મી. વળી જ્યાં પ્રત્યય લગાડ્યા વિના તેમ જ લગાડીને શબ્દ બનાવી શકાતા હોય ત્યાં પ્રત્યયવાળો શબ્દ વાપરવો નહીં. અધ્યાત્મદષ્ટિ, તર્કપદ્ધતિ, દર્શનપદ્ધતિ, શબ્દચતુરાઈ બોલી શકાય ત્યાં સુધી અધ્યાત્મિક દષ્ટિ, તાર્કિક પદ્ધતિ, દાર્શનિક પદ્ધતિ એવા શબ્દો વાપરવા નહીં. (ઘ) શબ્દો બન્યા પછી આમળનાં રૂપો સ્વભાષાના બ્યાકરણ પ્રમાણે જ કરવા. દા. ત. મકાનનું બહુ વચન મકાનાન, અગીરનું ઉમરાવ, કમિશનરનું કમિશનર્સ નહીં પણ મકાનો, અગીરો, કમિશનરો વગેરે રૂપો કરવા.

૧૯. શબ્દ બનાવવામાં જલ્દયે અજલ્દયે અંગ્રેજી શબ્દોનો અક્ષરાર્થ આવે એવો પ્રયત્ન થઈ જાય છે. કેઈકવાર એ જ શક્ય હોય. પરંતુ એમ જ કરવાનો આગ્રહ ન રાખતાં શબ્દ વડે કે શબ્દથી દર્શાવાના પદાર્થોના કેઈક ભાવ આવી જાય એવો ધ્વનિત શબ્દ વધારે સફળ થવા સંભવ છે જિહારમાં 'મોટર' માટે હવાગાડી, મધ્યપ્રાંતમાં 'મોટરસાઈકલ' માટે ફટફટી, નળના 'ટૅપ' માટે ચકલી એવા શબ્દોનો સાર્વાત્રિક સ્વીકાર થવો ઘટે છે.

૨૦. અંગ્રેજીમાં cr કે or પ્રત્યય મનુષ્ય તેમ જ વસ્તુ બંનેને માટે વપરાય છે. સાધારણ રીતે આપણી ભાષામાં મનુષ્ય માટે ક, કર, કાર, ગર, ગાર, નાર, દાર વગેરે; અને વસ્તુ માટે ની, છી, જિં, યુ વગેરે વપરાય છે. આ વિવેક જળવાય તો હીક. દા. ત.

એકચુમ્બલેકર માટે સંગ્રાહકને બદલે સંઘરિયું, સંઘરું, સંઘરણી—છું જેવા શબ્દો યોગ્ય શકાય. એ જ રીતે ક્રિયા કરનાર કે વસ્તુ આપનાર માટે નાર અને ક્રિયાનો બોગ થનાર કે વસ્તુના લેનાર માટે દાર પ્રત્યય વપરાતો જણાય છે. જેમ કે ધીરનાર પણ લેણુદાર; કાઢનાર, લેનાર પણ દેવાદાર; આ વિવેક પણ સાચવવો જોઈએ. આ પ્રકારના શબ્દો ખચરનાર, જોરદાર, હવાદાર, માલદાર, કામદાર, દળદાર પ્રચલિત છે તે ઉપરથી ચૂનેદાર અને રેતીદાર શિક્ષાઓ માટે શબ્દો યોગ્ય શકાય છે. વળી કલ્પમદાની, ચાહદાની, મચ્છરદાની, પાનદાની, ઘૂંકદાની, વગેરે શબ્દો પણ આપનાવવા ઘટે છે.

૨૧. અંકચાચક ઉપસર્ગો પણ મંસ્કૃતને બદલે મુજરાતી કે હિંદુસ્તાની વાપરીએ તો ઠીક. જેમ કે ત્રણખૂણિયો, ચોખૂણિયો, પચખૂણિયો, દુભાગવું (Bisect, dissect) ઇત્યાદિ.

૨૨. બનતાં સુધી શબ્દો મિતાક્ષરી બનાવવા. લોકોને શબ્દો ટૂંકાવવા પડે તે કરતાં પહેલેથી જ મિતાક્ષરી શબ્દ તેમને આપ્યો હોય તો સારો. સિનેમા, ફોટો, દામ, બાઈક, ઓ. કે. મૂવી, ટોકી વગેરે જાણુ, કનુ, રમુ, જેવા લોકોએ ટૂંકાવેલા શબ્દો છે. હવે એ શિષ્ટ બન્યા છે.

૨૩. મંસ્કૃતમાંથી શબ્દો સ્વીકારવામાં આવે ત્યારે બાકરણ કે મંધિના નિયમોના ખાસ આગ્રહ રાખવો નહીં. દાં તં રજત + મય = રજતમય પણ રજ-મય નહીં, શુક + અસ્થિ = શુકઅસ્થિ, શુર્વસ્થિ નહીં, જાષ + અસ્થ = જાષઅસ્થિ પણ જાવાસ્થિ નહીં.

૧૨. મુજરાત વિદ્યાપીઠના નિયમો

મુજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી હાઈરિફ્ફ કક્ષાની વિજ્ઞાન શાખાઓ માટે પરિભાષા યોજવા મુજરાતના લેખકો, શિક્ષકો અને અભ્યાસીઓની બનેલી સમિતિએ કેટલાક સૂચક નિયમો “વિજ્ઞાનની પરિભાષા (૧૯૪૪)” માં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. આ નિયમોના નીચે આપેલા સાર ઉપરથી સહજ સમજી શકાશે કે વિદ્યાપીઠના નિયમો અને આ શબ્દસંગ્રહની પહેલી આવૃત્તિ (૧૯૩૭)માં દર્શાવેલા નિયમો એકત્ર છે.

જ ‘જે પરિભાષા ધડવામાં આવે તે જેમ બને તેમ સરળ અને સહજ હોવી જોઈએ.’

જા આ સાધવાને માટે એક તો એ વસ્તુ યાદ રાખવી જોઈએ કે આપણી ભાષાની તળપદી શક્તિને ઉપયોગ કરવાનું ચૂકવું નુ જોઈએ.

જિ ‘તળપદી શક્તિ દાખવીને કેટલાય પારિભાષિક શબ્દોને આજ સુધીમાં આપણે અપનાવી લીધા છે.’ જેમ કે આગગાડી, દાકતર, ગોટર, સલેપાટ, ઇન્જિન વગેરે, આવા શબ્દો પરિભાષામાં જેવા ને તેવા સ્વીકારી લેવા જોઈએ.

જી કેટલાક શબ્દો મૂળરૂપ જ આપણી ભાષામાં ચાલતા થયા છે. દામ, પંપ, ઓક્સિજન વગેરે. આવા શબ્દો જેમ ને તેમ લઈ લેવા.

જુ સામાન્ય રીતે પરિભાષામાંથી નામ કે કદાચ વિશેષણ લઈ શકાય છે, ક્રિયાપદ લઈ શકાતું નથી. તે ઉપરથી ક્રિયાપદની જગર પડે તો નામ ધાતુ બનાવવાની યુક્તિ અપમાં લઈ શકાય. ઉદાહરણ તરીકે કલોરીન—કલોરિસમ ઓક્સિજન—ઓક્સિસમ કેટલાક પદાર્થો મુજરાતીમાં જણાતા જ નથી જેમ કે કલોરીન, રોડિયમ છં તે નામ તરીકે સીધા તે ને તે રૂપે લઈ શકાય.

શુ કેટલાક પદાર્થો માટે આપણો શબ્દ પશુ હશે. જેમ કે સલ્ફર-Sulphur લોહ-Iron જેવા. તેને રચાને ગુજરાતી શબ્દ રાખવો.

એ સાચી આંતરરાષ્ટ્રીય જરૂર નિશ્ચિત મૂલ્ય ભાષા માટે ગણાય. તેમને ગણિતની સંગ્રા પેઠે એ જ રૂપે લેવામાં આવે. H_2O , H_2SO_4 આનો અર્થ એ કે તેનું લખાણુ એમ રહે. બોધના વાંચવાને માટે એ - બી-બી - ના અક્ષરો બોધાય; અંકો ગુજરાતી બોધાય.

૧૩. શબ્દસંગ્રહનું સ્વરૂપ અને મર્યાદાઓ :

આ શબ્દસંગ્રહ મુખ્યત્વે કરીને હિંદની ગુજરાતી ભાષા બોલતી હિંદુ, મુસલમાન, ખારસી અને ખ્રિસ્તી વસ્તીના ઉપયોગ માટે છે. ગુજરાતમાં નાગરી લિપિનો પ્રચાર વધતો જાય છે અને ગુજરાત આહિત્ય પરિષદે ગુજરાતી લિપિના નાગરીકરણનો જૂનામઢ ખાતે દરાવ કર્યો હોવાથી, તેમ જ ખાંન ખાત વચ્ચે તેમ જ રાષ્ટ્રભાષા સાથે નિકટ સંપર્ક સધાય એ ઉદ્દેશથી શબ્દસંગ્રહમાં દેવનાગરી લિપિ વાપરવામાં આવી છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાના શબ્દો જેમના તેમ અંગ્રેજીમાંથી ફેરફાર વિના લીધા છે અને એનો એક જુદો વિભાગ બનાવવામાં આવ્યો છે. આ પ્રયાસ સંપૂર્ણ નમ્રતાથી અને સેત્રભાવથી કરવામાં આવ્યો છે. આ સંગ્રહમાં લીધેલા કોઈ શબ્દો માટે અંતિમતા કે મૌલિકતાનો દાવો નથી. પરંતુ જ્યાં જ્યાં શક્ય હતું ત્યાં ત્યાં પ્રમાણજૂત પુસ્તકોનો આશ્રય લેવાયો છે. આ સંગ્રહ તૈયાર કરવામાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના જોડણીકોશની સહાય અને મૂલ્યના વિના એક પગલું પશુ ભરી શકાયું નથી અને ન ભરી શકાય એ દેખીતું છે. આ મહાકોશ પૂર્ણ ગાંધીજીની પ્રેરણા અને નિયમનથી તૈયાર થયેલો છે. તે ગુજરાતનું જિંવામાં જિંમું સાહિત્યધન છે. તેમાં વપરાયેલ શબ્દો દેશની અમૂલ્ય સંપત્તિ ગણાય અને એ શબ્દોને જ પ્રમાણજૂત ગણવાની ફરેકની ફરજ જીબી થાય છે, તેમાં વપરાયેલ શબ્દો ધરમધ્ય, સાદા અને સમજવાળા છે. જોડણીકોશમાં આપેલ અંગ્રેજી શબ્દો અને તેના અર્થોનો આ શબ્દસંગ્રહમાં બની શકે તેટલો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪. પૂર્વગો અને પ્રત્યયો

આ શબ્દસંગ્રહ તૈયાર કરવામાં નીચે જણાવેલા પૂર્વગો અને પ્રત્યયોના ગુજરાતી અર્થો આપ્યા છે એ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે શબ્દો બનાવવાનો પ્રયાસ થયો છે. જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં ત્યાં એ અર્થો અનુસાર શબ્દો બનાવવા છે, પરંતુ પ્રચલિત અને રૂઢ શબ્દો એથી જુદા પડતા હોય ત્યાં એમ કરવું એ ઉચિત નથી કારણ કે પ્રચલિત અને રૂઢ શબ્દોને પ્રથમ સ્થાન મળવું જોઈએ એ લક્ષ્ય આ સપાદનમાં કદી જુલાયું નથી. સમયના અભાવે બધા શબ્દો આ અર્થ પ્રમાણે રચાયા નથી એ કબૂલ કરવું પડે છે, પરંતુ આ દિશામાં કાર્ય કરી રહેલા બાઈએને આ અર્થો સહાયરૂપ ઘર્ષ પડે એ દૃષ્ટિથી આ યાદી આપવાનું ઉચિત ધારું છું. એમાં યોગ્ય સુધારા વધારાને અવકાશ છે

આ ઉપરાંત જ પ્રત્યયથી નવા શબ્દો બનાવવાની શક્તિ અજમાવવા જેવી છે. દાનતો નેત્ર, વકત્ર, સ્તોત્ર, શાસ્ત્ર, પાત્ર, માત્ર. ક્રિયાપદના યોગ્ય ઉપને જ પ્રત્યય લગાડવાથી તે ક્રિયા કરતું સાધન એવો અર્થ થાય છે. એ ઉપરથી સંપ્રહિત (Accumulator), જનિત્ર (Generator), પ્રયોજ (Apparatus), આવા શબ્દો બનાવી શકાય. પરંતુ તેમાં કલિનતાનો હોય રહી ન જાય તેથી સાવધ રહેવાની જરૂર રહે છે.

Auto - સ્વય, આત્મ
 Anti - પ્રતિ
 Bi - દ્વિ, દુ
 Bye - ઉપ આઢ
 Circum - પરિ -
 De - અવ, વિ, નિર, અધો
 Dis - વિ
 Dýs - દુઃ
 Ex - માઝી, પૂર્વ, બહિર
 Inter - અન્તર
 Epi - બહિર, બાહ્ય
 Equi - સમ, તુલ્યે
 Geo - ભૂ
 Hydro - જલ
 Hypo - ઉપ, અધિ, અલ્પ
 Hyper - ઉપર
 Hexa - શ્દ

Iso - સમ
 Macro - વૃહત
 Meta - પરિ, પરા,
 Micro - સૂક્ષ્મ
 Mono - એક
 Mega - મહા
 Multi - વહુ, અનેક
 Meso - મધ્યમ, મધ્ય
 Mal - દુઃ, દુષ, ક્ર, ડ
 Mis - ગેર;
 Ortho - શૂર્ણ, શૂઝ.
 Over - અતિ
 Peri - પરિ
 Para - પર
 Post - અત્ર (ઉપસર્ગ)
 ઉત્તર (પ્રત્યય)
 Pre - પૂર્વ; ગ્રાહ

Pro - ઉત્ત
 Poly - વહુ
 Proto - આય,
 Quadri - ચો -, ચતુર
 Re - પુનઃ, પ્રતિ
 Retro - પશ્ચાત
 Syn - સં
 Sub - પેટા, શુપ
 Super - અતિ
 Semi - અર્ધ
 Trans - પાર
 Tele - દૂર
 Tri - ત્રિ
 Ultra - પાર, શાઢ, અતિ
 Un - અ, નિર, અન્
 Uni - એક
 Under - શુપ, અન્તર, અધો

પ્રત્યયો

- al ઝિક
 - ally - પૂર્વક, - સર
 - age - તા, પળું
 - algia દુઃર્ણ, દર્દ
 - asia -રોગ
 - cracy -શાહી, તેન,
 શાસન
 - cy તા, શક્તિ
 - er (or) ક, અિયું, નાર
 - fication વર્ણ, કરણ, મવન

- ful પૂર્ણ, મરેલ
 - fy -વર્ણ
 - graph લેલક, આલેલ
 - ise -વર્ણ
 - ism -વાદ, તા, રવ
 - isation -ઝિકરણ
 - ian, ist -વાદી, શાઢી,
 વેતા
 - ic, ical -ઝિ, ઝિક,
 વિષયક, સંબંધી

- lity - તાળી
 - logy વિદ્યા, વિજ્ઞાન
 - meter -માપક
 - metry - મિતિ
 - mania શુન્માદ
 - ous - ડ, - ટ
 - scope દર્શક
 - ship રવ, પદ
 - stitis સોજો, ઢાઢ, શોય
 - therapy - શુપચાર

૧૬- શુપસંહાર

યુજ્ઞરાતી આમજનતાની મર્યાદાઓની, દેશ માટે રાષ્ટ્રભાષાની ઉત્ક્રાન્તિની સવોપરી જરૂરિયાતની, અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્ક જળવવાની ખૂબ જ ઇચ્છનીયતા એ ત્રિવિધ લક્ષ્યથી આ શબ્દસંગ્રહનો પ્રવાસ કરવામાં આવ્યો છે. નાગરી લિપિ હવે તો યુજ્ઞરાતમાં પ્રચલિત થઈ છે અને આમજનતાનો પણ હિંદી-રાષ્ટ્રભાષાનો સંપર્ક વધતો જાય છે; તેથી આનરપ્રાંતીય સંપર્કની વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાથી પણ આ શબ્દસંગ્રહની લિપિ નાગરી રાષ્ટ્રવામાં આતી છે.

આ નિવેદનની થોડી અગ્રેજી નકલો માર્ચ માસમાં દેશના વિદ્વાનો અને યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિઓને મોકલવામાં આવી હતી. તેના ઉત્તરમાં મળેલા પત્રો ઉપરથી સંપાદકને, પોતાની કૌતુહલિ માટે મળ્યું તેકો અને ઉત્સાહન મળ્યાં છે. ફક્ત નાગપુર યુનિવર્સિટી જોણે ડૉ. રઘુવીરને પરિભાષા અને પાશ્વપુસ્તક પ્રકાશનને માટે ક્ષામો રૂપિયાની યોગનાઓ સોંપી છે તેણે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો નથી. દરેક પ્રાદેશિક ભાષામાં માધ્યમિક શિક્ષણ માટે પોતાના શબ્દમંડળની જરૂર પડે છે તે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. અને રાષ્ટ્રભાષાની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા તૈયાર થયે તે પછી બિચારામાં સ્વીકારવામાં આવશે ફક્ત પ્રાદેશિક અને રાષ્ટ્રીય ભાષાના શબ્દોમાં જેમ અને તેમ ઓછું અંતર રહે તે વિચારવાનો દરેક વિજ્ઞાનજ્ઞતાનો ધર્મ છે.

વિજ્ઞાન એક અને સાર્વત્રિક છે અને જન્મની પ્રભુઓમાં હિંદમાનાનું સ્થાન બિંદુ છે અને વધુ ને વધુ બિંદુ લઈ જવાનું કાર્ય એના બાળકોનું છે, એ દૃષ્ટિથી આ નૂતન પ્રયાસ માતૃભૂમિની સેવામાં સમર્પિત કરવામાં આવે છે.

વૈજ્ઞાનિક શબ્દમંડળની આ બીજી આવૃત્તિ ગુજરાત સંશોધનમંડળ અને શ્રી કાર્જસ સભાના સંયુક્ત આશ્રય નીચે તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ બંને સંસ્થાઓના અધિકારીઓ સહિત અનેક મિત્રોના સહકાર અને સલાહ મેળવવાને આ સમૂહના લેખકને સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. મુળમૂળમાં શ્રી કિશોરલાલ મશરૂવાળા કેટલાક મહિના સુધી સળંગ રજા તે દરમિયાન મળેન તેમની અમૂલ્ય દોરવણી અને સલાહ માટે લેખક તેમને કૃતજ્ઞ છે. વૈજ્ઞાનિક પદો, જૂના મિત્ર ડૉ. ડી. એન. વાડિયાએ આપેલ પ્રોત્સાહન અને સલાહ ખૂબ જ કિમતી થઈ પડ્યાં છે. રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ સાયન્સના ડૉ. માતાપ્રસાદ, ડૉ. આર. સી. શાહ, ડૉ. એસ. સી. શેના અને ડૉ. આર. એન. સુતરિયા, સેન્ટ એલિયમ કોલેજના ડૉ. એ. એસ. કાલાપેરી અને સુકેશવાલા તે ઉપરાંત ડૉ. બી. એલ. દેસાઈ, શ્રી. બાપુલાલ વૈદ્ય, પ્રો. જી. એ. કાપડિયા અને ભારતીય વિદ્યાભવનના ડૉ. આર. ડી. આહિયાએ દૃઢથી આ સંપાદનમાં મદદ કરી છે. બાકરજીગુદિ અને સાહિત્ય વિષયક ચર્ચાની દૃષ્ટિથી પ્રિન્સિપાલ હિંમતલાલ અંબરિયાએ ઘણી જ કિમતી મદદ આપી છે. પ્રખર વિદ્વાન અને શ્રી કાર્જસ સભાના પ્રમુખ દીનાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ તથા ગુજરાત સંશોધન મંડળના પ્રમુખ સર હરમિદભાઈ દિવેદિયાએ આ કાર્યમાં પ્રારબધી જ આપુ રસ લીધો છે.

આ શબ્દમંડળના સંપાદનમાં ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદના વિજ્ઞાનવિભાગના જૂતપૂર્વ અને સાંપ્રત પ્રમુખોએ આપેલા સહકાર અને સૂચનાઓ ઉપયોગી થઈ છે. ગુજરાત વિદ્યા પીઠના મહામાત્ર શ્રી મગનભાઈ દેસાઈ અને ગુજરાત સાહિત્ય સભાના ડૉ. હરિપ્રસાદ અને શ્રી ચૈતન્યપ્રમાદના વિચારોનો લાભ સંપાદકને મળ્યો છે. વળી મારા જૂના મિત્ર મધ્યમ્ય ધારાસભાના અને ગુજરાત વિદ્યાભાના પ્રમુખ, માનનીય શ્રી માવજીકર આ મંથપદ્ધતિને સહકાર અને મંમતિ આપે છે એ આનંદ અને સંતોષનો વિષય છે.

આ કાર્યમાં બાઈ હરિપ્રસાદ વ્યાસે મને આપેલી સલાહ માટે તેમને ઉપકાર માનવાની આ તક જવા દેવી ન જોઈએ. તેમને સુયોગ કાઈ આકસ્મિક કારણોને લીધે જ થયો હતો અને તેમને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ કે વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય માથે હદ સંપર્ક ન થયો છતાં પણ તેમણે સંપૂર્ણ એકદિવી અને ખતથી આ કાર્યમાં મને સલાહ કરી છે. તેમની સલાહ વિના

આ કાર્ય માથે લેવાનું કે પૂરું કરવાનું અચકચ ન હતું. ઘણા અધ્યાપકો અને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષકોએ મદાય તો આપેલી ન છે પરંતુ કોશના કંટાળાભરેલા કામમાં જુદાં જુદાં એકદિલી રાખીને કામ કરવાના કઠિન કાર્યમાં શ્રી હરિપ્રસાદ વ્યાસની મહાત્મ્ય અમૂલ્ય નીવડી છે.

નવજીવન પ્રેમના દ્રસ્ટી શ્રી જીવજીભાઈએ આ કાર્યમાં પ્રથમથી જ રમ લઈને હાથવાને માટે અંખી સરળતા કરી આપી છે; અને મુસ્કેલીઓમાંથી ભાઈ શ્રી ધીરુભાઈએ પણ ઘણી મદદ આપી છે. તેમને અને નવજીવન કાર્યોલ્લેખો દ્વારા અત્યંત ઝાગી છું.

પ્રોફેસર યશવંત મુક્તાજરાય નાયકે પ્રૂફ સુધારવાના કામમાં ઘણી મદદ કરી છે. પડેલું પ્રૂફ મારા હાથે સુધાર્યો પત્રી બીજું જેજ પ્રૂફનું છેદ્યું ૩૫ પ્રોફેસર નાયકે ઘણી ખત અને કાર્યદક્ષતાથી સુધાર્યું છે. તેઓ અમદાવાદમાં જ હોવાથી આ કાર્યમાં તેમને ઉત્સાહ, તેમની કાર્યદક્ષતા, અને તેમની નિષ્ક્રિયતા ઘણી રીતે ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે.

આશા રાખુ છું કે આ કાર્ય વિજ્ઞાનપ્રેમી જનતા અને સંસ્થાઓને ઉપયોગી થઈ પડશે; અને જે કાંઈ બાંધેલો રહી હશે તેને બીજી આદર્શમાં સુધારવાને જનનીય પ્રયત્ન પ્રાપ્ત થશે.

લલિતકેશ,
માર, ૮-૮-૪૬

ચૌધરીલાલ ગોવિંદલાલ શાહ

વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ

પહેલી આવૃત્તિનું નિવેદન

ઓક્ટોબર ૧૯૩૬માં બરાએલા શુજરાની સાહિત્ય પરિષદના ૧૨મા સંમેલન વખતે વિજ્ઞાનવિષયક કાયો સાધવાને માટે નીચેના મળ્યેની સમિતિ નીમવામાં આવી હતી :—
 પ્રમુખ : યોપટલાલ ગોંવિંદલાલ શાહ; મંત્રી : ભોગીલાલ કેશવલાલ પટવા; સભ્યો : પ્રો. સાંકળચંદ શાહ; ડૉ. કાન્તિલાલ પંડ્યા, ડૉ. કુંવરજી નાયક, પ્રો. વીરમિત્ર દિવેટિયા, શ્રી. પ્રીતમરાય દેસાઈ, શ્રી. યશવંત નાયક, શ્રી. હાકોરલાલ હાકોર, શ્રી. દુર્ગાશંકર સાસ્ત્રી, શ્રી. રવિશંકર આચાર્ય, શ્રી. સુરેશ દીક્ષિત, શ્રી. હરિહર બટ્ટ, પ્રો. પ્રાણજીવન પાઠક, રા. વિજયલાલ ધ્રુવ.
 આ સમિતિએ ઉદ્દેશ્યો કામોમાં પડેલું કાર્ય એક આધારભૂત વૈજ્ઞાનિક કોશ તૈયાર કરવાનું છે. આ કાર્ય સમિતિના મળ્યેમાં વહેતી લેવાનું હતું. પરંતુ તેમાં મુશ્કેલી નડવાથી, અને આગામી પરિષદના સમેલન પડેલાં થોડુંએક કાર્ય પણ બતાવવું એ ઉદ્દેશ્યથી આ કાર્ય મારે માથે લેવું પડ્યું છે. તેમાં શ્રીયુત ભોગીલાલ પટવા, શ્રી. યશવંત નાયક, શ્રી. દુર્ગાશંકર સાસ્ત્રી અને શ્રી. હાકોરલાલ શ્રીપતરાય હાકોર એમણે આપેલી મદદને માટે ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે. હાલમાં તો આ શબ્દસંગ્રહ કાચા રૂપમાં છપાય છે, પણ સમિતિના સભ્યોના અને અન્ય વિદ્વાનોના અભિપ્રાય લીધા પછી આ શબ્દસંગ્રહને પાકા રૂપમાં વૈજ્ઞાનિક પારિભાષિક કોશ એ પૂરા નામથી પ્રગિદ્ધ કરવામાં આવશે.

વિજ્ઞાન વિભાગના અધ્યક્ષ તરીકેના મારા બાપજીમા પરિભાષા સબધી મે કેટલાએક પ્રાથમિક નિયમો સૂચવેલા. તે વિષે બીજા મિત્રો અને ખાસ કરીને મારા જૂના સહાધ્યાયી શ્રીયુત કિશોરલાલ મણિલાલની સાથે વિવેચન કર્યા પછી તેમાં ફેરફાર કર્યા છે. નીચેના નિયમો વાંચવાથી આ કોશની રચના વિષે સારી સમજૂતી મળશે :—

૧. પારિભાષિક શબ્દો જેમ અને તેમ સરળ રાખવા. બાપાસાસ્ત્ર, બ્યુટપત્તિસાસ્ત્ર, અને બાપાશુદ્ધિના કરતા સુગમતા અને સરળતા ઉપર વધારે ભાર મૂકવો આવશ્યક છે.
 દા. ત. કારીગર વર્ગમાં હથિયારો, ઓળંગો અને સાંચાકામ માટે પ્રચલિત થઈ ગયેલા શબ્દો અશિષ્ટ ગણાતા હોના છતાં પણ વધારે મદ્ય અને ઉપયોગી હોય છે.

૨. વિદેશી બાપાના શબ્દો પ્રચલિત થયા હોય તેને ફેરવવાનો પ્રયત્ન ન કરવો.
 દા. ત. રેશન, ઇરિપતાલ, દૂરબીન, માસ્તર, સિમ્પલ, મોટર, પંપ વગેરે.

૩. વિદેશી બાપાના શબ્દો પ્રચલિત ન થયા હોય તોપણ પ્રચલિત થવા દેવામાં ખાસ વાધો ન હોય, બીજા કોઈ નિયમોના નાધો ન આવતો હોય તેને પ્રચલિત થવા દેવા. દા. ત. એશપીટ, કંપાસ, કોલ્ડર, પાર્થિપ, ગેજ, રેલેન, પચ, લાઈન વગેરે. પરંતુ વધારે સરળ અને સૂચક દેશી શબ્દો બની શકે તો તે બનાવવા માટે સંકોચ ન હોવો જોઈએ. દા. ત. આગગાડી, વિમાન, બેટકો.

૪. વિદેશી શબ્દોનાં તદ્ભવ અને તત્સમ એમ બે રૂપો હોય અને બીજા નિયમોને બાધ ન આવે તેમ હોય તો તેમાંથી વધારે સરળ રૂપને પસંદગી આપવી. દા. ત. હોરિષ્ટલ-હરિષતાન; બોઈસર-બોઈસર; વોસર-વોઈસર, એન્જિન-ઇન્જિન; એન્જિનિયર-ઇન્જિનેર.

૫. વસ્તુવાચક કે નામવાચક શબ્દોનો તરગ્ગુમે કરવો નહીં, પરંતુ અંગ્રેજીમાંથી લેવા દા. ત. હાઇડ્રોજનને માટે આર્દ્રવાયુ કે નાઇટ્રોજન માટે નત્રિય એવા પ્રયોગો ન કરવા.

૬. ક્રિયાપદ કે ક્રિયાવાચક નામોને માટે નવા શબ્દો સંસ્કૃત, ક્ષારમી કે ઉર્દૂમાંથી ચોંટાળવા. દા. ત. એટ્રેક્શન - આકર્ષણ; રિપર્ડશન - અપાકર્ષણ; રિક્વેન્ડશન - પૂરાવર્તન

૭. હિંદના બીજા પ્રાંતોની ભાષા સાથે સામ્ય સાધવાને બનતો પ્રયત્ન કરવો, પરંતુ ગુજરાતી ભાષાની સ્વતંત્ર વૃદ્ધિમાં બાધ આવવા ન દેવો.

૮. રાસાયણિક તરવો અને સંજ્ઞાઓના નામ આંતરરાષ્ટ્રીય મંત્રિતિએ અંગ્રેજીમાં નક્કી કરેલાં રૂપમાંથી જરાયે ફેરફાર કર્યો વિના વાપરવા. દા. ત. હાઇડ્રોજન H; ઓક્સિજન O; પાણી H₂O; મોરચુસુનું વૈજ્ઞાનિક નામ કોપર સલ્ફેટ અને તેની સંજ્ઞા CuSO₄.

૯. તેવી જ રીતે વનસ્પતિઓનાં, પ્રાણીઓનાં, અને સરીરના અવયવો વગેરેનાં નામ લેટિન કે અંગ્રેજી ભાષાના જે શબ્દો અંગ્રેજીમાં ૩૬ હોય તે જ લેવા. દા. ત. સિંહનું નામ ફેલિસ લીઓ, ખિલાડીનું વૈજ્ઞાનિક નામ ફેલિમ ડોમેસ્ટિકા; તુલસીનું વૈજ્ઞાનિક નામ ઓમાલિમ સેન્કટમ.

૧૦. નવા શબ્દો યોજવામાં શબ્દોના મૂળ અને હાલનો અર્થ બંને સમજવા જોઈએ દા. ત. ઓર્ગેનિક કેમિસ્ટ્રીને માટે સેન્દ્રિય રસાયણ એ શબ્દો હાસ્યાર્પદ છે. કાર્બન રસાયણ વધારે સુવાચ્ય અને યોગ્ય છે.

૧૧. હાલમાં થોડા વર્ષ સુધી એક કરતાં વધારે પર્ચાય શબ્દો ચોંટાળ્યા; અનુભવ પછી અમુક શબ્દો રૂઢ થશે, અને બાકીનાનો ત્યાગ કરવામાં આવશે.

ઉપરના દરેક નિયમ વિશે ઘણું લખી ચકાવ, ઘણી ચર્ચા થઈ શકે, પરંતુ તેનો અંત આવે તેમ નથી તેથી મુખ્યત્વે આ નિયમો ઉપર રચાયેલો શબ્દમ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવાનું વધારે યોગ્ય લાગ્યું છે. આ સંગ્રહનો મુખ્ય ઉપયોગ તો અંગ્રેજી પુસ્તકોના અભ્યાસીઓને પારિભાષિક શબ્દોનો ગુજરાતીમાં અર્થ સમજવાને અને સમજાવવાને માટે યોગ્ય શબ્દો સહેલાઈથી મળી શકે એ છે. વર્ષો સુધી અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ લીધા પછી, અને તે જ ભાષામાં વિચાર અને અન્વેષણ કરવાની ટેવ પડ્યા પછી ઘણા વિદ્વાનો ને ઘણા ગ્રેજ્યુએટોને વૈજ્ઞાનિક વિચારો ગુજરાતી ભાષામાં દર્શાવતા ઘણી અડચણ પડે-છે એ મેં અનુભવ્યું છે અને જોયું છે. બીજા ઉપયોગ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓમાં ગુજરાતી ભાષામાં ઉત્તર આપનાર વિદ્યાર્થીઓના હાથે થશે એમ ધારું છું. પરંતુ મુખ્ય ઉદ્દેશ ભાષાની સમૃદ્ધિ અને સ્પષ્ટતા સાધવાનો છે. તેથી આ પ્રયત્નની જલ્દિયાત વિશે તો મેં મત છે જ નહીં.

અત્યાર સુધી આ દિશામાં થયેલા પ્રયત્નોમાં સર્વેથી ઉત્તમ તો સાહિત્ય પરિષદના, છઠ્ઠા સંમેલન વખતે નિમાયેલી સમિતિના રિપોર્ટમાં ૧૯૦૪માં છપાયેલો શબ્દસંગ્રહ છે પરંતુ આ રિપોર્ટની નકલો મળી શકતી નથી. અને ત્યાર પછીના ૧૩-૧૪ વર્ષના ગાળામાં ઘણા પરિવર્તનો થવાથી નવેસર પ્રયત્ન કરવાની જરૂર જણાઈ છે. આ સમયમાં વિજ્ઞાનવિષયક અનેક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયા છે અને અનેક વિદ્વાનોએ પોતાની સર્જકશક્તિ નવીન પારિભાષિક શબ્દોના સર્જનમાં પણ વાપરી છે. જુદા જુદા વિષયના પુસ્તકોમાં આ શબ્દો છટાછવાયા

મળી આવે છે, અને કેટલીએક વાર તો એક જ શબ્દ શુદ્ધ શુદ્ધ અર્થમાં વપરાયેલાં જોવામાં આવે છે.

આ શબ્દસંગ્રહની તૈયારીમાં બે મુખ્ય વાતો નજર જહાર જવા દીધી નથી એક તો ભાષાસમૃદ્ધિ અને વિચારવિપુલતાની દૃષ્ટિએ નવા શબ્દો રચવામાં આજસ કરી નથી. ખાસ કરીને ક્રિયાપદો, ક્રિયાત્મક કે ક્રિયાદર્શક શબ્દો નવા રચવાની અગત્ય સ્વીકારવામાં આવી છે. પરંતુ નામવાચક શબ્દો અને ખાસ કરીને પાશ્ચાત્ય પ્રગ્નઓમાં પ્રચલિત થયેલા શબ્દો ફેરવવાનો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો નથી. અત્યાર મુખી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહો માટે જે કાંઈ પ્રયત્નો થયા છે તે આ વાનનો અને ખાસ કરીને ઉપર બનાવેલા આક્રમા અને નવમા નિયમનું ઉદ્દેશ્ય કરવાથી નિષ્ફળ થયા છે એવી મારી માન્યતા છે. રામાયનિક તરવો, મમાસો, કે વનસ્પતિનાં વૈજ્ઞાનિક નામોનો તરજુમો કરવાના પ્રયાસોમાં જ મધ્યગી શક્તિનો વ્યય થઈ ગયો છે. દા. ત. oxide, dioxide, sulphate, sulphite, chloride, chlorate, nitrate, nitrite વગેરે રામાયનિક સમાસોનાં નામોની પાછળ જે કાંઈ ચાતુર્યનો વ્યય કરવામાં આવ્યો છે તે બીજી દિશામાં વાપરવામાં આવે તો તે વધારે ફળદાયી થાય. આ ઉપયોગ બતાવવાને માટે આ પ્રકારના શબ્દો પડેલાં ત્રણ પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવ્યા છે. એ વાંચી મધા પછી શબ્દકોશના મુખ્ય ભાગને સમજવાનું કામ સરળ થશે. પડેલા પરિશિષ્ટ ઉપરથી દેખાશે કે પ્રાચીન હિન્દુ ખગોળવિદ્યાનું જ્ઞાન સંસ્કૃત ભાષામાં અત્યંત સારી રીતે ખેડાયેલું હતું; તેથી લગભગ બધા જ શબ્દો જૂના છે. અને તેમને નવાની સાથેના સંબંધ દર્શાવવા સિવાય નવું કાર્ય કાંઈ રહેતું નથી. પરંતુ બીજા પરિશિષ્ટમાં અપાયેલી રામાયનિક સંગ્રહો અને નામ વિશે હાલની આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિનો સ્વીકાર કર્યો છે, કારણ કે આ દિશામાં અગ્રીમીન વિજ્ઞાનની પ્રગતિ અને વિકાસ એટલા બધાં વિશાળ છે કે તેમને માટે સંસ્કૃત ભાષાનો આડંબર અનુચિત છે, અને નવા અભ્યાસીઓને આંતરાય રૂપ થઈ પડે તેમ છે. અંગ્રેજી નામને દેશી નામ અને ચિહ્ન આપવાનો પ્રથમ પ્રયત્ન વિટેલી પ્રૅફેસર ગળ્જરે વડોદરાના કલાબનનમાં કર્યો હતો અને હજુ પણ કેટલેક અંશે તેમનો વપરાશ ચાલુ છે. હિન્દી ભાષામાં પણ ત્યાંની વિજ્ઞાન પરિપદ તરફથી આ બાબતમાં દુરાગ્રહ છે; આ પ્રજ્ઞાલિકા પ્રમાણે વપરાતી ગુજરાતી શ્રાવ્યો તો તેમના કરતા વધી જાય એમ છે; કારણ કે નામ તો ગુજરાતી લિપિમાં લખાય અને મશગ્રો તો દેવનાગરીમાં લખાય. તેના કરતાં અંગ્રેજી સંગ્રહો અને નામ વાપરવાથી સરળતા અને એકરૂપતા સાધી શકાશે. આ વિષયમાં કવિવર સ્વીન્નનાથ ટાગોર પણ રમ લે છે તેમની માથે અને બીજા વિદ્વાનો, શિક્ષકો અને આચાર્યોની સાથે વિચાર વિનિમય કર્યા પછી જ આ સંગ્રહો અંગ્રેજીમાં રાખવી એવા નિર્ણય ઉપર હુ આવ્યો છું. તેની પૂર્તિમાં ત્રીજું પરિશિષ્ટ વાચવાની ભલામણ કરુ છું. અગ્રીમીન વનસ્પતિવિદ્યા અને પ્રાણીવિદ્યાના અભ્યાસીઓને આંતરરાષ્ટ્રીય નામસંગ્રહ વાપર્યા વિના ચાલે તેમ નથી : યુરોપ અને અમેરિકામાં વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓનાં નામો લેટિનમાં જ અપાય છે અને આપણે પણ તે જ રસ્તે ચાલવું પડશે. તેમ કરવામાં હુ વાધો જોતો નથી કારણ કે નામવાચક શબ્દો ઉપરાંત ક્રિયાવાચક શબ્દો ઉપર ધ્યાન રાખવાથી આપણી ભાષાનું ગૌરવ અને શુદ્ધિ જળનાર્ધ શકશે. તે છતાં એટલું તો બાર દર્શને કહેવું પડશે કે જે જે વિષયમાં પ્રાચીન હિન્દુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ પોતાના અનુભવ અને અન્વેષણથી ઘણી વસ્તુઓ અને ઘટનાઓના

નામ નિર્માણ કર્યો છે તેમના ઉપર જરાયે ઉદાસીનતા જનાવતી ન જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ પહેલાં પરિશિષ્ટમાં અપાયેલા અગોળવિદ્યાના ચમ્દોમાં લગભગ બધા જ ચમ્દો પ્રાચીન હિન્દુ અગોળ સાહિત્યમાંથી જ શ્રી ભોગીલાલ પટવાએ શોધી કાઢ્યા છે; તેની જ રીતે પ્રાચીન વૈદ્યવિદ્યામાં પણ જે કાંઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું તેના આધાર ઉપરથી શરીરરચનાશાસ્ત્ર અને શરીરવ્યાપારશાસ્ત્રના ચમ્દો સારી સંખ્યામાં ચોજી શકાય તેમ છે. આ બધી સામગ્રીના ચોખ્ખા રીતે ઉપયોગ કરવાની આ તક શુભાવતી ન જોઈએ. પરંતુ તેની સાથે તાત્કાલિક કૃપોડયં એમ કહીને પ્રાચીનતા કે રૂઢિબદ્ધતાના પંકજા રૂપરૂપ પણ ન જોઈએ.

આ પ્રયત્નના સંબંધમાં ટીકા કે સૂચના નીચેના સરનામે મોકલવામાં આવશે તો તેની ઉપર તરત જ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

લલિતકુલ, આર

ગુંબર્ધ-૨૧

તા ૧-૧૦-૩૭

ચાપટલાલ મોવિંદલાલ શાહ

LIST OF ABBREVIATIONS

संक्षेपानी समज

Accounts	Acc.	Mathematics	Math.
Anatomy	Ana.	Medicine	Med.
Anthropology	Ant.	Meteorology	Met.
Archaeology	Arch.	Music	Mus.
Astronomy	Ast.	Navigation	Nav.
Biology	Bio.	Philosophy	Phil.
Botany	Bot.	Psychology	Psy.
Chemistry	Chem.	Physics	Phy.
Commerce	Com.	Physiology	Phys.
Economics	Eco.	Politics	Pol.
Geology	Geo.	Shipping	Ship.
Geography	Geog.	Zoology	Zoo.
History	His.		

BIBLIOGRAPHY

Webster's New International Dictionary 2 volumes (1932).

The Meteorological Glossary published by Air Ministry Meteorological Office, London (1944).

Elements of Petrology by Prof. A. S. Kalapesi B. A. B. Sc. (1921).

A Class Book of Botany by Prof. R. N. Sutaria B. A., M. Sc. (1947).

The Chemists' Pocket Manual by R. K. Meade M. S. (1910).

Education through Mother Tongue by Prof. B. S. Audholia (1946).

AIR Lexicon, All India Radio, 4 volumes.

Handbook of Chemistry and Physics. by C. D. Hodgman M. S; and H. N. Holmes Ph.D. published by Chemical Rubber Publishing Co. Cleveland, Ohio (1940).

A Glossary of Botanic Terms by Dr. B. D. Jackson, London 1916.

Physical and Chemical Constants and Some Mathematical Functions by Dr. G. W. C. Kaye F. R. S. and Dr. T. H. Laby F. R. S. 9th Edition. Longmans. 1941.

Sanskrit English Dictionary by Lakshman Ramchandra Vaidya M A. LL. B.

A Dictionary of English and Gujarati by Dr. N. R. Ranina.

Standard Nomenclature of Disease and Standard Nomenclature of Operations edited by Edwin P. Jorden M D. published by American Medical Association (1943).

The Medical Dictionary (Gujarati) by Dr Umar Manji Chouhan (1930)

The Hindi Scientific Glossary edited by Syamsundar Das Nagari
Pracharini Sabha (1906)

The Twentieth Century English-Hindi Dictionary 4 volumes by
S S Bhandari M R A S Dictionary publishing house Ajmer (1937)

The Great English-Indian Dictionary—Chemistry by Prof Dr
Raghu Vira M A PhD (Lond) D Litt et Phil (Holland) (1944)

Elementary English-Indian Dictionary of Scientific Terms by Prof
Dr Raghu Vira (1948)

The English-Indian Dictionary of Scientific Terminology by
V R Date B A LL B and C G Karve B A Poona 1948 Price Rs 40

Constitutional Terms by G S Gupta 1948

English-Hindi Words for Use in Legislative Assemblies Series 1 2
and 3 by Shri Ghanshyam Singh Gupta Speaker C P and Berar
Legislative Assembly 1947 1948

અમરકોશ મુંબાઈનીમહારાજકીયશાલાધિકારિણા પ્રકાશિત ૧૯૦૭

પરિભાષાકોશ મહારાષ્ટ્ર શાસ્ત્રીય પરિભાષા મંડળ પૂના ૧૯૨૬.

પારિભાષિક શબ્દસંગ્રહ (૧) પદાર્થવિજ્ઞાન (૨) વનસ્પતિશાસ્ત્ર સપાદક પ્રિન્સિપાલ ગોપાલ
રામચંદ્ર પરંજપે ૧૯૨૯

સાહ્યિક શબ્દકોષ રચયિતા આચાર્ય રણવીર ૧૯૪૮

શાળિય શબ્દકોષ રચયિતા આચાર્ય રણવીર ૧૯૪૮

સંક્ષિપ્ત હિંદીશબ્દસાગર સપાદક રામચંદ્ર વર્મા. જાગરી પ્રચારિણી સમા ૧૯૨૨

સાર્થ ગૂજરાતી બેઝબુકોશ નવજીવન પ્રકાશન મદિર (૧૯૩૭)

ગૂજરાતી શબ્દાર્થ ચિંતામણિ, જીવનના અમરશી મહેતા (૧૯૦૬)

ગણિતકી પરિભાષા, યોજક શ્રી હરિહર બદે, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ (સ. ૧૯૩૮)

વિજ્ઞાનની પરિભાષા [પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ] નવજીવન કાર્યાલય (૧૯૪૪)

પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણપારિભાષિક શબ્દકોશ (ડૉ યશવત નાયક) અખર્ષ
મુનિંદસિંની (૧૯૪૪)

અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષા સંયોજક - વિદ્યુમદાસ મગનનાથ કોહારી નવજીવન કાર્યાલય
(૧૯૪૮)

“શ્રી સયાજી જ્ઞાનમંજૂષા” કતી ડૉ દી કે ગળજર

શ્રી સયાજી વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહ ડાયેક્ટો જયસુખરામ પુરુષોત્તમરાય જોષીપુરા
અને બાનુસુખરામ નિરુજીરામ મહેતા (૧૯૨૦)

શ્રી સયાજી સાક્ષર શબ્દ કલ્પતરુ, Published by Government of Baroda
(૧૯૩૧)

પારિભાષિક કોષ, કતી વિશ્વનાથ મગનનાથ બદે, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી
(૧૯૩૦/૩૨)

મગનદ્ ગોમડળ, કતી સ્વ ભગવતસિંહજી મહારાજ ગોડળ, જી સી એસ આર્થ,
જી સી આર્થ ઈ એમ ડી, એલ એલ ડી વગેરે ભાગ ૧ અને ૨ (૧૯૪૪)

માનવ શરીરરચનાશાસ્ત્ર, લે. ડૉ. પુનમચંદ મોહનલાલ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ. (૧૯૪૦).

પ્રસૂતિશાસ્ત્ર, લે. ડૉ. ચમનલાલ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ. (મુખર્ષિ) એફ. આર. એફ. પી. (ગ્રાસ), એફ. સી પી. એસ. (મુખર્ષિ), બોમ્બે નર્સિસ મિડવાઇઝ એન્ડ હેલ્થ વિઝિટર્સ કાઉન્સિલ. (૧૯૪૬).

વનસ્પતિશાસ્ત્ર, કર્તા જયકૃષ્ણ ઇન્દ્રજી હાકર (૧૯૧૦).

જન્મભૂમિ પારિભાષિક ગ્રાન્ટોય, અનુવાદક શ્રી કાંતિલાલ મ. ચાહ (૧૯૪૨).

વિલિયમ જેમ્સકૃત માનસશાસ્ત્ર, અનુવાદ કર્તા હરસિદ્ધભાઈ વજુભાઈ દિવેટિયા, એમ. એ; એલ. એલ. બી. ગુજરાત વનાકયુલર સોસાયટી (૧૯૧૮).

ઉદ્ભિન્નશાસ્ત્ર, શ્રી બાપાલાલ વૈષ (૧૯૪૦).

ઉદ્ભિન્ન વિદ્યાનું રેખાદર્શન, અનુવાદક શ્રી લલિતાપ્રમાદ શ્રીપ્રસાદ દવે, બી. એ; બી. એસસી; એલ. એલ. બી. (૧૯૧૮).

ગુજરાતની વનસ્પતિ, લે. સુરેશ દીક્ષિત, એમ. એ., એમ. એસસી. (૧૯૩૫).

નિષ્કૃ આદર્શ, શ્રી બાપાલાલ વૈષ, બે ભાગ. (૧૯૨૭).

વહાણુની પરિભાષા, સંપાદક અને સંપાદક હરિલાલ રંગીલદાસ માંકડ, બી. એ., ગુજરાત વનોકયુલર સોસાયટી (૧૯૩૫).

રસાયન શાસ્ત્રનું પાઠ્ય પુસ્તક, કર્તા, હાકરલાલ શ્રીપતરાય હાકર બી. એ. બી. એસસી. (૧૯૩૭).

આપણે આગણે ઊડનારા, લે. નિરંજન વર્મા અને જયમદ્વ પરમાર (૧૯૪૨).

ગગનને ગોખે, લે. નિરંજન વર્મા અને જયમદ્વ પરમાર ભારતી સાહિત્ય સંઘ (૧૯૪૪).

વિજ્ઞાન પાઠાવલિ, લે. અરવિંદ પટેલ (૧૯૩૭).

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-વિજ્ઞાન સમિતિનો રિપોર્ટ પ્ર૦ પ્રિતમરાય વ્રજરાય દેસાઈ (૧૯૨૪).

પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ, પ્રો. ડૉ. મણવંતરાય ગુનાખભાઈ નાયક, એમ. એસ. સી. પીએચ. ડી. (૧૯૩૬).

હવામાનશાસ્ત્ર અને ગુજરાતની આબોહવા, કર્તાઓ ડૉ. બીમભાઈ નીચ્છાભાઈ દેસાઈ, બી. એ, એલ. એલ. બી., એમ. એસસી. પીએચ. ડી, એફ. આર. એસ. ઈ. અને રા. સા. મુકુન્દ વી. જિનાકર બી. એ. (૧૯૩૬).

આકાશ દર્શન, લે. ભોગીલાલ કેશવલાલ પટવા બી. એ. (૧૯૩૨).

જીવવિજ્ઞાન, લે. ડૉ. માધવજી બી. મચ્છર, સી. એમ. એન્ડ એસ. ગુજરાત વનોકયુલર સોસાયટી (૧૯૪૧).

જીવધનુ જીવન [મેરિસ મેટરલિક કૃત] અનુવાદક : શ્રી કિ. ઘ. મણિલાલા, નવજીવન કાર્યાલય (૧૯૪૦).

સમાજ અને ધર્મ, લે. શ્રી કિ. ઘ. મણિલાલા, નવજીવન પ્રકાશન મંદિર (૧૯૪૮).

સમૃદ્ધિ કાન્તિ, લે. શ્રી કિ. ઘ. મણિલાલા, નવજીવન પ્રકાશન મંદિર (૧૯૪૮).

પ્રાણીવિજ્ઞાન, રેખાદર્શન, બાપાંતર કતી, બાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા (૧૯૧૮).

માનવ જીવનનો ઉપકાળ લે. અરોહક હર્ષ, ગુજરાત વનોક્યુલર સોસાયટી (૧૯૪૦).

મજબૂતત્ર, ચિત્તશાસ્ત્ર ભાતિકવિજ્ઞાન અને ચિત્તશાસ્ત્ર, વ્યાખ્યાના, પ્રાણજીવન વિ. પાઠક, એમ. એ. ગુજરાત વનોક્યુલર સોસાયટી (૧૯૩૩).

માનસરોગ વિજ્ઞાન, લે. ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક, એમ. બી. બી. એસ., ગુજરાત વનોક્યુલર સોસાયટી (૧૯૪૭).

જંતુશાસ્ત્ર પ્રવેશિકા, લે. ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક એમ. બી. બી. એસ., ગુજરાત વનોક્યુલર સોસાયટી (૧૯૩૯).

પ્રત્યક્ષ શારીર, ડૉ. ગણુનાથસેન કૃત. અનુવાદક ડૉ. બાળકૃષ્ણ અમરજી પાઠક એમ. બી. બી. એમ. (૧૯૩૪).

જીવન અને વિજ્ઞાન, લે. ડૉ. રમણિક કે. ત્રિવેદી, એમ. એસસી. ડી. એસ. સી., બાર્બલાસ પ્ર. કોહારી, એમ. એ. (૧૯૩૯).

વિજ્ઞાન વિનોદ, લે. પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ એમ. એ., બી. એસસી. (૧૯૪૭).

વિજ્ઞાન વિચાર, લે. પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ ગુજરાત સંશોધન મંડળ તરફથી એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કો. (૧૯૪૭).

પૃથ્વીનો ઇતિહાસ ડૉ. યશવંત નાયક, શ્રી. કા. ગુ. સભા (૧૯૩૭).

પારિભાષિક શબ્દકોશ (પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ) સંપાદક ડૉ. યશવંત નાયક (૧૯૪૪).

જીવિજ્ઞાનાં મૂળતત્ત્વ અને ગુજરાતની જીભિરચના. ડૉ. રતન ના. સુખેશવાળા શ્રી કામ્પસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ (૧૯૪૯).

वैज्ञानिक शब्द संग्रह

प्रथम विभाग

Abbreviation

A

Accelerated

Abbreviation संक्षेप, संक्षेपाक्षर, द्रुक्, द्रुकावली

Abcess *Med.* फोहो, गडगुमट, गुमट, बिंदु

Abdication *Pol.* राजगारीत्याग, गारीत्याग

Abdomen *Ana.* सुदर, पेड, वृक्ष

Abdominal cavity सुदरगुहा

Abduction *Anat.* वहिर्नयन, अपनयन
[अदि-क्षेपरपेक्षी *Law* अपनयन]

Abductor muscle *Ana.* वहिर्नयनीपेक्षी,

Aberration *Phy.* विषयगमन, दिशान्तर,
पथच्युति *Psy.* मतिभ्रम, भ्रम, विषयगमन

Ast. विभ्रमण, विभ्रम, पथच्युति *Chro-*
matic — रंगदिशान्तर, वर्णविक्षेप *Optical*

— प्रकाशभ्रंश *Spherical* — गोलीय
दिशान्तर [स्पर्तिवाद

Abiogenesis Bio. अजीवजनन, जटो-

Ablation Geo. खडबनुं धोवान

Abluent Med. रेचक

Abnegation Psy. निग्रह, संयमन [विकृत

Abnormal अवाधारण, विषमधारण, विलक्षण,

Abnormality विकृति

Aborigines आदिवासी, मूलवतनी, आदिमवासी

Aboriginal Bot. देशी

Abortion निष्कृता *Med.* गर्भह्राव, गर्भपात

Abortive Bot. अपिभ्रित, छुप्त, अपूर्ण-
पटित

Abrasive Geo. पर्षक [सुक्ति

Abreaction Psy. भूमिमोक्ष, प्रतिक्रिया,

Abscissa Math. कोटिशुत्र, मुज, कोटि

Absenteeism Eco. अनिवासित्व

Absentminded Psy. शून्यमनस्क, मानसूनो

Absolute Phil. (१) केवल, निरपेक्ष, निर्विशेष;

(२) निरुच्य, अप्रतिपक्ष, अमर्यादित, (३) स्थायत

— *Zero Math.* निरपेक्ष शून्य *Phy*
सुष्मारंभ

Absorption Phy. शोषण *Bio.* अवशोषण,

अंशशोषण, चोषण *Psy.* तल्लीनता, भेकाप्रता

— *lines* शोषणरेखा — *spectrum*

शोषणवर्णपट

Abstinence Phil. त्याग, संयम, मनो-
निग्रह, जितेन्द्रियता

Abstract Adj. अमूर्त, तर्कगम्य, गूढ,
आयवाचक, *N.* द्रुक्छार, चार *Math.*

शुद्ध, अमूर्त [डुहेंय

Abstruse Phil. गूढ, गहन, अगम्य, दुर्गम,

Absurd अयोग्य, अयुक्त, शुद्धिशून्य, शुद्धिविरोधी

Abysmal अगाध

Academic विद्याविषयक, विद्वान्तलक्षी,
पाठित्यदर्शक

Acalycine } *Bot.* छलरहित, आच्छादन

Acalycinous } रहित

Acotyledon Bot. अदल

Acarpellous Bot. गर्भपत्रविहीन, दलविहीन

Acarpous Bot. अफल, फलरहित, बंध्य

Acaulescent Bot. दाढी वगराज, अस्कन्ध

Accelerate Phy. प्रवेगधुं, गति वधावरी

Accelerated प्रवेगित, त्वरित

Acceleration प्रवेग, वेगवर्धन, गतिवर्धन
Accelerator प्रवेगक, वेगवर्धक, त्वरावर्धक,
विगियु

Accessory सहायकारी, सहायकारी, अनुपंगी
V. सहायकारी सामान, सहायक

Bot. सहायकारी

Adherent अणुधार्य, आकस्मिक, आगन्तुक
V. अकस्मात्, आपत्ति, सहाय

Accommodation जग्या, समवह, समावेश
Achy. संकोचविकास शक्ति, डेरवणी, मेळवणी,
लक्षक

Accomplice Law सहअपराधी, सहगुनेगार,
साथीत

Acid स्वभावमेळ, परस्परमेळ Mus. सूत्रमेळ,
संवाद

Accouchment Med. प्रसूति

Accoucheur Med. प्रसूतिवेद्य

Accoucheuse Med. सुयाणी, दाभी

Acrescent Phy. वर्धनशील, वर्धिमणु

Acrescence बढारो, वृद्धि

Accretion वर्धन

Accumulate संग्रहण, संकलन करवो, संग्रहण

Accumulator Phy. संग्रहण, संग्रहक,

आधारक, संग्रहण, अक्युमुलेटर

Acute चोवस, कुनिधित, अचूक, साधु,
तर्क

Acute Zoo. अचूकवशी

Acute Zoo. अचूकवशी, अशीर्ष

Acute Zoo. अमस्तकी, अशीर्षी

Bot. अचूकवशी (घटने बढले मूलमांभी

पनाह)

Acute } Bot. सूचिकाकार, मोय जेजु
Acute } Bot. सूचिकाकार, मोय जेजु

Acetabulum Ana. निर्तकोलमल, शुरु-
वाढ, योगि सुलमल, [भाषण हावकुं येसे
3 से वाटकी]

Acetic acid Chem. सरकानो तेजाब,
गुलाम्ल, असेटीक असीड

Acetimeter शुक्ताम्लमापक

Ache Med. वेदना, दरद, दुखावो, सणको

Achenium Bot. अकबीजफळ, बीज जेजु फळ

Achernar Ast. वेदीमुख (तारो)

Achlamydeous Bot. वज्र के फूलमणि
बगरजुं, अनाच्छादित, नम्र, अनारुत

Achromatic Phy. निवर्ण, तथ्यरंगदर्शक,
रंगदोपरहित

Acid Chem. तेजाब, अम्ल, अॅसिड (Alkali
अल्क, अॅस Salt लवण, क्षार)

Acidic आम्लिक

Acidity अम्लता

Acidimeter अम्लतामापक

Acinaciform Bot. असिपनाकार

Acoasma Psy. भुतिभ्रम

Acknowledgement स्वीकार, पदोच,
रसीद

Aconitine Chem. वच्छनाग, अकोनीडीन

Acoria Med. अतिशुषा, राक्षसीमूख

Acotyledon Bot. अदल, निर्दल

Acoustics ध्वनिविद्या, नादविद्या, ध्वनविज्ञान

Acquittal Law अक्षेपमुक्ति, दोषमुक्ति

Acquisitiveness Psy. लिप्सुता, लिप्सा

Acrania Zoo. अक्षोपरियां, अकरोटि,
करोटिडीन

Acrocarpus Bot. चलाग्री

Acrodant Bot. अग्रदन्ती

Acrogene Bot. शीर्षवर्धक

Acrotism Med. नादीनी मन्दगति

Actinic rays Met. सूर्यप्रकाश किरणो, प्रकाश
अने सूर्यप्रकाश

Actiniform किरणकार

Actinochemistry किरणरासायन

Actinology Phy. किरणविद्या

Actinozoa Zoo. किरणरास-प्राणी

Actinograph Phy. किरणरेखाक

Action कर्म; कार्य Phy. Chem. क्रिया
आपात; Law काम, पणव [कार्यदेखर काम
चलावणुं ते]

Actinium (Ac) *Chem.* ऐक्टिनियम
Active *Phys.* चपल, सक्रिय, क्रियात्मक,
क्रियाशील

Chem. चंचल, जलद

—principle मुख्यसत्त्व

Activated *सुतेजित*

Actuary बीमाशास्त्री, बीमागणितो, संख्याशास्त्री,
ऐक्युअरी .

Acute *Bot.* सूक्ष्माक्ष, अणिवालुं *Med.*
तीव्र, जलद

—angle *Math.* लघुकोण, न्यूनकोण

Adamant दम, दमकठिन

Adaptation अनुवाद, अनुकृति, अनुवर्तन,
अनुवर्तीक्रिया, अनुमूलन, अनुयोग,
Bot. अनुविधान, *Soc.* संश्लेषणानुसार
वर्तनविधिति

Adapter ऐडेप्टर, नानुमोडुं आयुपाहुं थमी
शके सेतुं सुपकरण, संयोजक

Addendum परिशिष्ट, पुरवणी, अधिकंश

Adduction *Ana.* अभिकर्षण, सुपचालन

Adductor muscle *Ana.* अभिकर्षक-पेशी,
सुपचालकपेशी

Adelphous *Bot.* (पुंकेसर) ऐकगुच्छी
[Manoadelphous ऐकगुच्छी Diadel-
phous द्विगुच्छी]

Adenoid *Ana.* मांसप्रधि, तालवाना काकडा

Adhesion *Phy.* अभिलेख, संसर्गबल, संबंध-
कर्षण, पृष्ठाकर्षण [Cohesion : संलग्न,
संघातबल *Ana.* अभिलेख स्नायु]

Adiabatic *Phy.* अतापिक, समोष्णता
धर्मी *N.* सुष्णावरोधक रेखा

Adipose *Ana.* चरबीमरेलुं, कूर्चा, मेदपूर्ण

Adjacent संलग्न, समीप, अडोअड

Adjustment गोठवणी, बंधबेसाड, समायोजन,
व्यवस्थापना

Law समाधान, तोडजोड

Adjuvant *Med.* अनुपान, सहायक, मद्ददगार

Admission प्रवेश *Law* अंगीकार (Con-
fession कबुलात)

Admixture संमिश्रण

Adnate *Bot.* संतुस्थित, पृष्ठस्पर्शी

Adolescence तारुण्यकान्ति, किशोर-तारुण्य
संधिकाल

Adrenal *Ana.* अधिरूक्क [मूत्राशय पासेतुं]

Adsorption सुपचोषण, अधिचोषण [Absorp-
tion चोषण, चोषण]

Adulteration मेलवणी, मेलमेल, मेलवणी

Advantage लाभ, फायदो

Mechanical — यांत्रिक लाभ

Advection *Met.* अतिगहन

Adventitious आकस्मिक, आगन्तुक,
अस्थानिक, अग्रहत — root *Bot.*
आगन्तुक मूल

Aerated वातपूर्ण, गैसपूर्ण

Aerial आकाशी, हवाभी, *N.* वायुतार,
ऐरीयल—roots *Bot.* आकाशी मूल, हवामूल

Aerodrome ऐरोड्रोम, विमानघर

Aerodynamics *Met.* वायुगतिसास्त्र,
हवागतिसास्त्र

Aerography वायुलेख, वातलेख, वायुवर्णन

Aerology *Met.* वायुविद्या, वातविद्या

Aerometer *Met.* वायुमापक, वातमापक

Aeronautics विमानशास्त्र

Aesthetics रसशास्त्र, सौन्दर्यशास्त्र, सौन्दर्य-
कलाविज्ञान

Aether-Ether *Chem.* भीयर

Astr. अवकाशवापी तरल, भीयर

Aetherscope *Phy.* वातोष्णतादर्शक,
किरणोष्णतादर्शक

Aetiology *Med.* रोगमुत्पत्तिशास्त्र, निदान-
शास्त्र, रोगविज्ञान

Bio कार्यकारण विज्ञान

Affection *Psy.* १. सवेदन, लागणी २. प्रेम,
प्रीति, स्नेह *Med.* विकार, रोग

Afferent Ana अभिगामी, अन्तर्वाही
 [Efferent अपगामी]
Affidavit Law सोपदनामुं, जिज्ञासनासु
Affiliated मान्य, स्वीकृत, संबंधित
Affinity Bio आकर्षण, संबंध, मैत्रीबल,
 गन्धुता, सपिंडत्व, रचनासाम्य
Psy स्वभावसाम्य, सहमान
Chem रासायनिक आकर्षण
Math सामान्य, माहृष्य
 -residual अवशिष्ट आकर्षण
Affluent Geo. सहायक प्रवाह, सुपनद,
 शाखानदी
After image Phy. स्मृतिप्रतिमा, अनु-
 प्रतिमा, पश्चात् प्रतिविम्ब
Agamous Zoo अलिङ्गी, लिंगविहीन
Bot अपुष्प
Aganic अलिङ्गसर्जन सवर्षी
Agate अकीक, अगेट
Agemncses Bio अगलत्व
Agenda Pol कार्यमुचि, पेशनामुं, अजेन्डा
 [Programme कार्यक्रम, प्रोग्राम]
Aggregate १ संग्रह, जम्हो, समूह, राशि
 २ अंकन, कुल
 -fruit **Bot** झुमझावाळ फल
Aggressiveness अभियोग, आक्रमणशीलता,
 आक्रमणकारित
Agitation Chem सक्षोभ, आदोलन,
Pol चळवळ
Agglomerate आग्नेयशिला जमावट
 (Conglomerate जल अने कादधवी
 शिला जमावट)
Agnate (१) सगोत्री, पितृसवर्षी (२) सवर्षित,
 सरळपेल, अंक जात पितृसंबद्ध (प्राणीओने
 अगेने, अने मातापिता धनेनी सबद्ध धरावनारने
 कोने - Cognate)
Agnosticism Phil अज्ञेयवाद, संसगवाद
Agonic lines Math अकोणिक रेखा,
 ध्रुवरेखा

Agraphua Med लेखनापात
Agronomics Eco कृषि-अर्थशास्त्र, खेती
 बाकीतुं अर्थशास्त्र
Agynous Bot खोकेसरहीन, खोकेसर रहित,
 अजनक
Air हवा, वायु, **Mus** राग, स्वर, -bath
 हवापात्र - bladder **Zoo** वायुकोषळी,
 हवाकोषळी, वाताशय -cell **Ana** वायुकोष,
 हवाकोष -pump **Phy** हवापंप, वातापूरक
 -space वातरूपान -ship हवाभी जहाज
Akin सगोतीय, समानधर्मी, समगुणी
Albino रंगहीन -albinism रंगहीनत्व
Albumen Zoo (औंडानी) सफेदी, दूधैति,
 अँल्ब्युमन
Alcohol Chem मद्यार्क, मद्यसार,
 अल्कोहोल, कोहल (स)
Alcor Ast अल्फवर्दी (तारो)
Aldebaran Ast रोहिणी (नक्षत्र)
Alexipharmic Med विषहारक, विषमारक
Algae Bot गळशेवाळ, लोल, शेवाल वर्ग
Algol Ast. धपाति न २ (तारो)
Alimentary canal Ana अन्ननली,
 अन्नकोत, पाचननळी
 -system पाचनतंत्र, पाचनपद्धति, पाचन-
 संस्थान
Alioth Ast अगिरस (तारो - सप्तर्षिमा)
Aliped Zoo पादपक्षी, पगपाखी
Aliquant part Math संशेषभाजक
Alkahest Chem सर्वद्रावक
Alkali Chem अल्कली, अल्क, क्षुस
 (Acid अम्ल)
Alkaline अल्कल्युगयुक्त
Alkaloid आम्लसंयोगी, अल्कलोजिड
Allegory रूपक
Allied series Math सखी श्रेणी
Allogamy, Bot. परवर्षणपारणा
 (Autogamy स्ववर्षणी)

Allopathy Med ऐलोपथी, रोगविरोधवाद
(**Homeopathy** रोगसमवाद, होमीओ-
पथी)

Allotropy Chem. अनेक रूपता, बहुरूप-
शीलता

Alloy Chem. मिश्र धातु

Alluvium Geo. कांप

Alpharad Ast सुतरामाद्रपद (नक्षत्र)

Alpha rays Phy अ-किरणो, आल्फाकिरणो

Altair Ast. श्रवण (नक्षत्र)

Alternando Math ऐकान्तर प्रमाण

Alternate Math. ऐकान्तर, ऐकान्वेक,
व्युत्क्रम

—angle ऐकान्तरकोण, युग्मकोण

—current **Phy.** परावर्तीप्रवाह, सम्यापसम्यु-
प्रवाह, झुलटझुलटप्रवाह, दिशावदल प्रवाह,
ऐ० सी० प्रवाह

Alternative विकल्प

—proof **Math** वैकल्पिक प्रमाण

Alternator विपर्यय यंत्र, परावर्तक, परावर्तित्र
ओस्टरनेटर

Altimeter Meteo श्रृंखाभीमापक

Altitude Phy श्रृंखाभी **Math.** श्रृंखलाय

Alum Chem फटकडी

Aluminium (Al) Chem अल्युमिनियम

Alvelus Ana वायुकोश

Alwaid (Draco) Ast. स्पर्शमणी (तारो)

Amalgam Chem पारामिश्रण, पारदमेल

Amalgamation Chem पारवणी

Amarantaceae Bot अपामार्ग वर्ग, राज
गरानो वर्ग

Amaurosis Med अन्धापो, नेत्रतंतुमूडता

Amber Phy अंबर, केरवो

Ambiguous सदिग्ध, मोघम, द्वि-अर्थी

Amendment Pol. सुधारो

Amenorrhoea Med नष्टार्तव, वंघमासिक,
अनार्तव

Amentum Bot. शुभयकेसरी मंजरी

Ammeter Phy वीजप्रवाहमापक, ऐम्पमापक,
ऐमिटर

Amnesia Med स्मृतिभ्रंश, स्मृतिह्रास

Amnion Ana गर्भवेष्टन, गर्भोदकावरण

Amoeba Bot. अमीबा, अरूपी

Amorphous अनियतरूप, आकारहीन **Geo.**

Chem. अस्फटिक, घाटशून्य, लोटरूप

Amount रकम, जथ्यो **Math.** व्याजमुद्दल,
राशि

Ampere वीजप्रवाह ऐकम, ऐम्पेर, अम्प

Amperage वीजप्रवाह

Amperemeter वीजप्रवाहमापक, ऐम्पमापक

Amphiarthrosis Ana. अस्थिछिन्न चेष्टासंधि

Amphibia Zoo शुभयचर, द्विचर, जल-
स्थलचर

Amphiscerca Bot काचलीवालुं फळ

Amphoetric शुभयरूपी

Amplifier Phy. कंपवर्धक, ध्वनिविस्तारक,
ऐम्प्लीफायर

Amplitude Phy विस्तृति, कंपविस्तार,
आंदोलन विस्तार **Math** कोणाक
magnetic — चुम्बक विस्तार

Anabolism Phys विधायकक्रिया, प्रक्रिय-
सर्जकक्रिया [Catabolism विघातक क्रिया,
अपक्रिया Metabolism परिक्रिया, जीवन-
क्रिया]

Anacanthini Zoo अकंटकी

Anaesthesia Med सञ्चारहितता, निश्चेतनता,
अचेतनता

Anaerobe Bio अवातजीव

Analogy सादृश्य, तुलना

Analysar Chem. विश्लेषक,

(Analyst पृथक्कार) [पृथक्करण]

Analysis परिच्छेद **Chem.** विश्लेषण,

Analytical geometry वैश्लेषिक भूमिति

Anandrous पुंकेसरविहीन, परागवेसरहीन

Anantherous परागकोषहीन

Ananthous पुष्पहीन, अपुष्प, फूलरहित
 Anarchy Pol. अराजकता
 Anarthropoda Zoo. हीनसंधिपादी,
 असंधिपादी
 Anastaltic Med. रक्तस्तंभक, लोहीर्यमक
 Anatomy शरीररचनाशास्त्र, व्यवच्छेदविद्या
 Anatropal ovule Med. अधोमुखी अंड
 Ancestral पैतृक, आनुवंशिक, परंपरागत
 Anchor Nav. संगर
 Ancipital Bio. बेधारी, द्विधारी
 Adrenal gland Ana. यूक्कोत्तरीय ग्रंथि
 Androecium Bot. पुंकेसरबीज, पुंकेसरमंडल,
 पुंकेसरसंघ, नरवास (gynecium नारीवास)
 Androgynal Zoo. छुमयलिंगी, द्विजातीय,
 (द्विलिङ्गी = Bisexual)
 Andromeda Ast. देवयानी (तारामंडल)
 Androphore Bot. नरदंड (Gynophore
 नारीदंड)
 Anelectric Phy. भीजवाहक, विद्युतवाहक
 Anemometer Phy. वायुवेगमापक
 Anemophilous Bot. वात-परागित
 Anenterous Ana. अंतर्हीन, अंतर्रहित
 Aneroid Phys. निर्वायु, अनारि -baro-
 meter निर्वायु हवाभारमापक
 Aneurism Med. धमनीदाह, धमनीनो सोजो
 Angina वेदना -pectoris हृदयवेदना
 -tonsillaris कण्ठवेदना
 Angiosperm Bot. संतलीबीज
 Angle Math कोण [वि. प.] Acute -
 लघुकोण Adjacent-सुपुकोण Alternate-
 सुगमकोण Complimentary-कोटिकोण
 Corresponding-अनुकोण Critical
 Declination-प्रवर्तकोण Deviation-
 चलकोण Dip-नमनकोण Dihedral-
 द्वितलकोण Emergence-निर्गमकोण
 Eccentric-भुज्केन्द्रकोण Friction-

घर्षणकोण Incidence-आपातकोण

Exterior } - बहिष्कोण
 External }

Included } - अंतःकोण
 Internal }

Intrinsic-स्पर्शकोण Obtuse-गुरुकोण

Plane-क्षेत्रकोण Reflex-विपरीतकोण

Reflection-परावर्तनकोण

Refraction-बलनकोण

Right-काटखणो, मूलकोण Solid-घनकोण

Supplementary-पूरककोण Vertically

Opposite-अभिर्कोण

Angular distance कोणीय अन्तर

Anhydride Chem अनारि

Anhydrous Chem. निर्जल, जलरहित

Animalcule Bio. पोरा, क्षुद्रप्राणी

Animal kingdom प्राणिजट्टि, प्राणिकुल-
 वर्ग

Animometer Phy. वायुवेगमापक

Anion Phy. ऋण-आयन (Cation धन-
 आयन)

Anisomeric Bot. विषमभागी (anisot-
 ropic)

Anisophilly विषम भिन्नपणत्व

Anisostemonous विषमसंख्या पुंकेसर

Ankle joint Ana. गुल्फसंधि, घुंटीसंधि

Annual वार्षिक Bot. वर्षायु, वर्षजीवी

Annuity वर्षासन, वर्षदंडि

Annular Ast. कंकणाकार,

Bot. वलयकार -ring, वार्षिक वाटचल

Annulate Bot चक्रचिह्न, वलयकृति

Annulus वर्तुल, चक्र

Anode Phy. धनयुत, (धनाग्र, Cathode

ऋणयुत, ऋणाग्र)

-rays धनाग्र किरणो

Aptarctic circle Geog. दक्षिणध्रुववृत्त

Antares Ast. पारिजात-ज्येष्ठा (नक्षत्र)

Antecedent पूर्वगामी Log. प्रतिज्ञा वाक्य

Antenna Zoo. स्पर्शसूत्र, दिशाशङ्क, जंतु-
स्पर्शेन्द्रिय, *Phy.* अन्दीना, अेरीमल
Anterior Bot. अग्रभाग, पूर्वसर
Anther Bot. परागशय, परागकोष, पराग-
विटिका, परागपर, परागपेटी-lobe परागखानुं
Anthesis Bot. पुष्पविकार समय
Anthophore Bot. पुंकेसर नलिका, पुंकेसरनी
दाही
Anthophyll Bot. स्त्रीपुष्प वर्ण
Anthropology मानवशास्त्र, मनुष्यवंश विद्या
Anthropometry मानवमापन विद्या, मनुष्य-
मापन विद्या
Anticlockwise *Phy* प्रति-घटी, वामवर्ती,
(अवर्तु (clockwise समघटी, सयवर्तु)
Anticyclone Geog. प्रतिवन्दोल
Antidote Med. प्रतिविष, विषमारण
Antilogarithm Math. प्रतिमान
Antimony (Sb) Chem. अन्दीमनी
Antinode Ast. प्रतिनोपात
Antipathy विरोध, प्रतिभाव (समभाव
sympathy)
Antipyretic Che. ज्वराशुशक
Antiquity His. पुरातत्त्वविद्या
Antiseptic Med. जंतुनाशक, जंतुविरोधक,
अन्दीसिन्टीक
(Disinfectant जंतुनाशक
Germicide " "
Aseptic जंतुरहित)
Antithesis प्रति-लेखन, प्रतिविधान, विरोध
Antitoxin Med. प्रतिमद, केफनाशक,
विषनाशक
Antitruagus Ana. प्रतिमेश
Anus Ana. मलद्वार, गुदा
Aorta Ana. महाधमनी, महारोहिणी
-valve कपाट, पडदो
Apathy शुदासीनता, तटस्थता, विभाव
Apellous Ana. स्वचारहित
Apepsy Med. बद्धजर्मी, अर्जीर्ण

Aperture *Phy.* मुख, छिद्र, छेद - of a
lens तालव्यास -of a mirror
दर्पणमुख
Apetalae Bot. अपटल वर्ग, Apetalous
पटलहीन, पुष्पमुकुटहीन
Apex *Phy* शिखा, शिखर, टोच
Bot. अणि, पर्णाग्र, टेवुं
- Ana. अग्रभाग; -of sacrum त्रिकमूल
Aphelion Ast. सूर्योच्च (Perihelion
रविनीच, निम्नसूर्य)
Apheliotropism Ast. सूर्यविमुखी
Aphyllous Bot. अपत्नी, अपर्णी, निष्पत्र,
पत्ररहित, पर्णहीन
Apiary Zoo. मधपूहो, मधमाखनिवास,
मधुमक्षिकालय
Apical Bot. अपरस्थ, शिखरस्थ, अणिवालुं
Apihelion Ast. सूर्योच्च
Apoda Zoo. अपापी
Apogee Ast. भूमि-सुदृच
Apocarpus Bot. विलगनगर्भकोपी, छुटा
गर्भकोषवालुं
Aponeurosis Ana. प्रस्तारक (स्नायु)
A posteriori Log. अनुभवसिद्ध
(A priori अनुमानजन्य)
Apparatus *Phy.* सुपकरण, प्रसाधन, प्रयोग
Apparent देखीतु, स्पष्ट,
-time Ast. स्पष्टकाल
Apparition पटलाया, छाया Ast. तारोदय
Appendage Ana. पुच्छ, शुपाग Ast.
शुपग्रह
Appendicitis Med. अंत्रपुच्छदाह, बंक्षण-
विद्रधि, अपेन्दीसाजिरीस
Appendix परिशिष्ट Ana. अंत्रपुच्छ, शुपान्त्र,
अपेन्दीक्स
Apperception Phil. संवेदन, संज्ञान
Apply (To) अरजी करखी Med.
लगावुं, चोपवुं, Law लागु पडवुं-करवुं

Auriga Ast. ब्रह्ममंडल, सारथि (तारामंडल)
-Delta Ast. प्रजापति (तारो)
Aurora Ast. अरुणप्रकाश
Auster Geog. दक्षिणवायु
Authority Pol. (१) सत्ता, अधिकार
 (२) सत्तावाळा, अधिकारी *Log.* (१) प्रमाण
 (२) प्रमाणपुरष
Autocracy Pol. आपखुदतंत्र, निरंकुश
 शासनपद्धति
Autoclave ऑटोक्लेव [चराळमो अतिदाब
 क्षुपप्रावनाई यंत्र]
Auto-erotism Psy. स्वदेहकामुकता
Automatic स्वयंगतिक
-Autonomy Pol. स्वराज्य, स्वशासन
Provincial - प्रांतिक.
Autophagi Zoo. स्वपोषक
Auto-plaster शीर्णमलेधान.
Autopsy मृतच्छेदन.
Autotrophic Bot. स्वपल्लिन, स्वयंजीवी
Auto-suggestion Phy. स्वसूचन, आत्म-
 सूचन

B

Bacca Bot. रसाळपळ, अनटिला, मज्जागर्भी
Baccate Bot. रसाळपळसरस
Bacillus Bot. सूक्ष्मजंतु, दंडाणु, बेसीलस
Back वृष्ट, पीठ - bone वृष्टवंश, वृष्टअस्थि,
 पीठबळ - ground वृष्टभाग, वृष्टभूमि, पथाद्
 भूमिग - pressure शुलटदाब, प्रतिदाब.
Psy. Backwardness विलंबित निरास.
Psy. Backward pupil विलंबितगति-
 लिप्य, टोठ निगाळीओ
Bacteria Bio. जीवाणु, बैक्टीरिया,
 बैक्टीरिजीजंतु; बैक्टीरियो, बीट्याणु
Bacteriology जीवाणुविज्ञान, जीवाणुविद्या,
 जंतुविद्या, ज्मिंतंत्र -logist जीवाणुवेत्ता,
 जंतुवेत्ता - phage जंतुनाशक, जंतुघ्न
Baking powder भुंजन पावडर, भुंजन चूर्ण

Avalanche Geog. हिमसंपात, खिलापत
Average सरैराख, सरासरी, मध्यमान
Aversion Psy. अणगमो, अप्रीति
Aviary Zoo. चिडियाखानुं, पक्षीसंग्रहस्थान
Aviation विमानविद्या
Aviculture Zoo. पंखीमुछेर, पक्षीविद्या
Avoirdupois वेवर्दुपोअि पद्धति
Axial line Ast. अक्षरेखा
Axilla Ana. कक्ष, बगल
Axillary bud Bot. कक्ष-कलिका, पत्रकोणीय
 कलिका, अक्षकोणीयकलिका
Axiom स्वसिद्ध, स्वतःमिद्ध
Axis Math. अक्ष, घरी *Bot.* अक्ष, दंड,
-cylinder Ana. अक्षदंड
-of refraction Phy. वक्रोन्नवनाक्ष
Axle Phy. कीलक, घरी, आरो
Axometer अक्षमापक
Axon Ana. अक्षशाला, अक्षतंतु
Azoic Geo. अवैधियाळ, निर्जीवयुग,
-rocks निर्जीव खिलाप्रस्तरो

Balance Phy. तुला, घात्रपुं, वाघे, वेटेख
Benin of a - तुलादंड
Hydrostatic - जलतुला
Spring - रमानचट्टे *Torsion* - पळछांटो
 - wheel बालचक्र [चटियाळ], बलचक्र,
 तुलाचक्र
-of mind Psy मानसिक समता,
 मननी समतुला
-of power Pol. बळनी समतुला,
 सत्तानी समतुला
-of trade Eco वेपारतुला, वेपारुं
 सरवैपुं, वेपारुपंत
-sheet Acc. पुतातनापुं, वेल्गखशीट,
 मारपेपुं

Balanced diet Med सुकन आहार,
 समतोल खोराक

Ball and socket joints *Ana.*

कन्दु-भुल्लसल-सन्धि, गोमलापात्रा साधा

Ball-bearing गोलचक्र, गोलीचक्र

Ballistics अग्नियुक्त, दूरपेवीगात्र

Ballot *Pol.* गुप्तमतदान, मतगुटिग, मत-विट्ठी, पेंड

Balsam *Bot.* बालसम वृक्ष, बालसम रस

Bal-uta *Bot.* दाडिम जातिनां फल, रमाल-पीमारणयुक्त फल (दाडिम)

Baluster *Arch.* गराद, धोमनी

Band पट, पट्टी *Phys.* बन्धपट, बन्धगति

Bank *Geo.* तट, तट, *Eco.* पेटी, बैंक, धनसंस्था, -Deposit जमा, हीरोप्टीट, Saving - बचतबैंक

Banner पताका, ध्वजा

Bar दंड *Latv* बर्रीनमंडल, न्यायधमा, Single - अकेलदंड Double - द्विदंड *Geo.* पंच

Bar of limitation *Law* मुदतनो बाध

Barbate *Bot.* दाडीमांछ

Barbed डगल हुकमांछ

Barbellate *Bot.* नानी पीछी जेनुं

Bare *Bot.* निष्पत्र, नग्न

Barium (Ba) *Chem.* बेरियम

Bark छाल, कवच, कन्कल, बाय रचना

Barograph *Phy.* वायुभार लेखक, हवा-दाय लेखक

Barometer *Phy.* वायुभारमापक, हवाभार-मापक, पारावीरी, बॅरोमिटर

Barometry *Phy.* वायुभारमिति, हवाभारमिति

Basal तलस्थ, मूलगत, मौलिक

-metabolism मौलिक प्रक्रिया

Base पयो, आधार, पीठ, तल, मूल *Math.*

पयो, आधाररेखा, अधोरेखा *Chem.*

अन्वली, बेझ, पीठ

Basic मूलगत, पायानुं, तलगत

Chem भासिक, अलकलीय

Basidiospore *Bot.* प्रकणी

Basifixed *Bot.* अधःस्थरी, मूल लग्न, तलीअधी बन्धेनुं

Basin *Phy.* माड, पुंसी, Catchment-जलसंग्रह प्रदेश

Bast *Bot.* रेपाळ छाल; रमबाइक त्वचा, - fibre छालतंतु, पेसीजाल

Bath स्नान, तगमणुं, पात्र, तागनयन, Air-हातुं तगमणुं Sand - रेतीनुं Water - पाणीनुं - room स्नानगृह, बायकम

Battery कोषावलि, पुडावलि, बॅटरी High tension - तेज कोषावलि, तेज बॅटरी Low tension - मंद को०, मंद बॅ०

Primary - प्राथमिक को०, प्राथमिक बॅ०

Secondary - गौण को०, गौण बॅ०

Voltaic - वोल्टेमीक को०, वोल्टेमीक बॅ०

Beaded *Bot.* मालाकार, बेरसा के माला जेनुं

Beaker *Chem.* प्याछुं, पीसर

Beam (१) दाही, आपारपट्टी; (२) दंड -balance दंडनुला, दांडीनाजुं

-of rays किरणावलि, किरणदंड

Bear Zoo. रीछ

Great - *Asl.* सप्तर्षि

Little - ध्रुवमरत्य, शिशुमार

Becoming *Psy.* प्रयतिक्रम

Bed *Med.* पपारी *Geo.* स्तर, स्तरम-मुच्चय -pan मलपात्र

Becs wax मधुमीण, मीण

Behaviour वर्तन, आचरण, चेष्टा

Psy. चेष्टा, मानसवर्तन, वर्तन, आचरण -ism वर्तनवाद. -ist वर्तनवादी

Belief *Psy.* मत

Bell घंट, घंटडी

Electric - बीजघंट

-flower घंटाकार फूल

-jar हांटी, बेलजार

-shaped घंटाकार

-applied व्यवहारिक, औपपत्तिक, विनियुक्त,
सुपयुक्त

Apprehension भय, दहेशत, धास्ती *Psy.*
ज्ञान, ग्रहण

Approver *Law.* राजसाक्षी

A 'priori *Log.* प्रथम दृष्टिसे, सहज, तार्किक,
अनुमानजनित

Aptitude *Psy* स्वभाविक बल्य, -योग्यता,
लायकता, सामर्थ्य

Aqua जल, वारि, पाणी

Aquarium जलचरघर, जलजलप्रदस्थान,
अक्वैरियम

Aquarius *Ast.* पुंभराशि

Aquatic *Zoo* जलचर

Bot. जलज, जलोत्पन्न

Aqueous humour *Ana.* नेत्रजल, तरलरस

Aqueous rocks *Geo.* जलवृत्त पट्टको,
जलप्रशिलाओ

Aquila *Ast.* गरुड (तारामंडल)

Aquilon *Geog* उत्तरवायु

Ara *Ast.* पीठ-पाट (तारामंडल)

Arbitrary नियमरहित, स्वच्छंदी, मनस्वी,
निरपेक्ष

Arbitration *Law* लवारी, मध्यस्थता
(Adjudication अदालती फैसलो)

Arboreous *Bot.* वृक्ष संबंधी

Arboretum *Bot.* वृक्षवन

Arborization *Ana.* रक्त केशिमांशु चामर-
मान, (चामरजोता पुच्छा)

Archeology पुरातत्वविद्या

Archipelago *Geog.* द्वीपसमूह

Architecture शिल्पविद्या, स्थापत्य

Arctic circle *Geog.* उत्तर ध्रुववृत्त

Arcturus *Ast.* स्तार्ति (ज्येष्ठ)

Arcuate line *Ana* धनुरेखा

Arcs प्रदेश, वक्रांतर *Math.* क्षेत्रफल

Arenose पुष्टिभू, रेतमय

Areola *Ana.* बल्य, वर्तुलाकार

Argentum रजत, चांदी, सिल्वर, रुप

Argentiferous रौप्य, रजतमय, चांदीवाह

Argillaceous *Geo.* माटीवाढो, मृत्तिकावद्ध

सूक्ष्म

Arso *Ast.* नौका (तारामंडल)

Argon (A) *Chem.* आर्गन

Arided *Ast.* वक्रपुच्छ (तारो)

Aries *Ast.* मेषराशि

Aristocracy *Pol.* १. अमीरशासन २.

सुदातवर्ग

Arithmetic mean *Math.* समान्तर
मध्यक, गणितमध्य, समश्रेणीमध्य

-progression *Math.* गणितश्रेणी,
समश्रेणी

Arm *Phy.* भुज, बाहु. *Gen* हाथ,
हथियार

Armature *Phy.* आर्मेचर (क्वच) Drum
-ड्रम आर्मेचर Ring -रिंग आर्मेचर

Winding -परिवेष्टन आर्मेचर

Aromatic *Chem.* सुगंधित, भेरोमेटिक

Arrangement गठबंधन, प्रणय

Arrester (lightning) धौनवाहक, 'बीज-
वाहिन

Arroroot *Bot.* भारारुट, तपरांतर छोट;
छेड, आर

Arrowshaped *Bot.* मालाकार

Arsenic (As) *Chem.* आर्सेनिक, धोमलसरव
-oxide सोधल

Red -मनशील

Arterioles धमनिघा प्रतौना

Arteriosclerosis धमनीकटता, धमनी
जडीमन

Artery *Ana.* धमनी, रोदिनी, (Vein-
चित capillaries केशिघा)

Arthropoda *Zoo.* शंखिपारी, शंखिपगा

Arthritis *Ana.* शंखिवाह, छांभानो दुखाओ

Asbestos ऐसबेस्टॉस

Ascending axis *Bot* आरोही अक्ष

-order *Math* आरोहीक्रम

Ascension *Ast* आरोहण

-oblique कान्त्याश

-right विपुवाश

Ascorbic acid *Chem* ऐस्कॉर्विक असीड,
रक्तपित्तजनक आम्ल

Asco spore *Bot* धानी बीजाणु

Asexual अजातीय, अलिंगी, अमैथुनी, अयौन,

-method अमैथुनी पद्धति

-reproduction अमैथुनी शुत्पत्ति,

अमैथुन प्रजनन, असंभोगजनन

Aspect दृष्टि, दृश्य, देखाव

Aspermatous *Bot* बीजरहित, अधीन

Asperous *Bot* फटोरस्पर्शी

Asphyxia मूर्छा, श्वासवरोध

Aspirator *Phy* वायुशोषक, वायुशोषित्र,
हवाशोषणियु

Aspirin ऐस्पीरीन

Assay *Chem* कस, चोक्सी, पृथकरण

Asset *Eco* मिलकृत, पुजी, मालमता,
धनमाल

(-capital मूदी -wealth संपत्ति) liquid

-हाजर धन

Assimilation स्वीकरण, ओकीकरण, आत्मीकरण, आत्मीभवन, सामीकरण, अभिशोषण, आत्मलयन -of food अन्नपाचन

Association संगठन, मडक *Psy* साहचर्य,
संगति -of ideas *Psy*. विचारसंगति,
विचारेणु साहचर्य

-areas *Ana* संयोजक क्षेत्र

Assumption स्वीकृत मान्यता, मान्यता

Astatic *Math* स्वतन्त्र, आ

Asterism *Ast* तारापुञ्ज

Astigmatism *Ana* वक्रदृष्टि, असमत

Astral body *Psy* सूक्ष्मदेह, लिंगशरीर

Astringent कपाय, तुर

Astrolabe *Ast* वेधयन्त्र, नक्षत्रयन्त्र

Astrology जोषविद्या, ज्योतिर्विद्या

Astronomy खगोलविद्या

Astrope *Ast* अवा (तारो)

Asymmetric *Math* असमप्रमाण, असम,
समतारहित *Bot* असमरूप

Asymtote *Ast* झुपगा, स्पर्शकल्परेखा,
असपातरेषा

Asymptotic झुपगीय

Atheism *Phil* निरीश्वरवाद, अनीश्वरवाद

Atlas *Geog* नक्षत्रापोधी, ऐन्लास *Ana*
शेषमणि, शिरोधर

Atmometer *Phy* वाष्पमापक

Atmosphere *Phy* हवामान, वातावरण

Atmospheric pressure हवादाब

Atmospherics *Met* हवाक्षौभ

Atoll परवालानो बेट, अटोल

Atom *Phy* परमाणु (Molecule अणु
Particle कण)

Atomic weight *Chem* परमाणुभार

Atomizer *Med*, विच्छेदक, कणदानी

Atonic शक्तिविह्वान

Attachment *Psy* आसक्ति, अनुराग, प्रेम
Pol जोडाण *Law* जप्ती, टाक

Attenuon *Psy* प्यान, लक्ष (Concentra-
tion ओकाप्रता, सकेन्द्रितता)

Attestation *Law* साक्षी, साख

Attraction *Phy* आकर्षण, खेचान
(Repulsion अपकर्षण, दठाण)

Attribute गुण, धर्म, स्वभाव

Atrophy *Med* गानशोषण *Zoo* गानलोप,
अगलोप

Audibility *Phy* श्रवणीयता

Auditory nerve *Ana*- श्रवणतन्तु
-tube *Ana* श्रवणनली

Auricle *Ana* हृदयनो मूर्ध्वाशय, कर्णिका

Left - टायो, सव्य.

Right - जमणो, दक्षिण.

Belligerent Pol युद्धप्रवृत्तराष्ट्र युयुत्सुदेश

Bellows Phy धमन

Hydrostatic - जलधमन

Belt (१) पट्टे **Geog (२)** कटिबन्ध

-of Calms, निर्वात कटिबन्ध

-of Jupiter वृद्धस्पर्ति कटिबन्ध

Beneficiary Law हिताधिकारी, हित धारण करनार

Benign Med शुभ सौम्य, (**Malign** घातक, दुष्ट)

Bent tube Phy बकनक्री

Bequest Law वसियत

Beryllium (Be) Chem बेरीलियम

Beta rays Phy बरडिम, ब किरणो बिग किरणो

Betulaceae Bot भूर्जपत्रवर्ग

Bevel विषम कोण तिर्यक् फ़ोण - **Bevelled** edge बाकी, आधी धार

Biacid Chem द्वि-अम्ल दोतेजाव

Biantheriferous Bot adj द्विकेसरमयी (प्रथि+अन्त्र)

Biarticulate Bot द्विसंधियुक्त वे सांधावाळ

Bias पक्षपात, पूर्वग्रह

Biaunculate Bot वे काननी पुट जेवु द्विकणप्रातीय

Biascal Math द्विजक्षी, द्विधारीय

Bibasic Chem द्विमासिमर द्विधातुयुणी

Bibliography सदर्भमय, प्रथसूचि

Bicallous Bot वे अतिगठिन स्थानवाळ

Bicameral system Pol द्विधारासभा पद्धति

Bicapsular Bot द्विबीजकोपी

Bicarinata Bot वे होडीवाळ

Bicarpellate Bot द्विबीजोदकोशी

Bicellular Bio द्विकोश

Biceps muscle Ana द्विशिरस्नायु, बाहुपिंङ्गनायु

Biciliate द्विपङ्क

Bicipital Bot द्विशीर्षविभासित, द्विशीर्षयुक्त

Bicollateral Bot द्विसंगमन

Biconcave Phy लुभयातर्गोल

Biconjugate Bot वे जाडावाळ, द्वियौगिक

Biconvex Phy शुभयबाह्यगोल

Bidentate Bot द्विदंतक

Biennial Bot द्विवर्षायु, द्विवर्षिक, वे वर्ष जीवी

Bifarious Bot वे हारमां गोठवाचैल, द्विश्रेणियुक्त

Bifilar Bot द्विरेपी

Bifoliate Bot द्विपर्णी, द्विदल्युक्त

Biforate Bot द्विछित्री, बेछिद्राळ

Bifurcated Bot द्विभाजित, द्विशारजा

Bifurcation Bot द्विभाजन, द्विमागीकरण, दुभागवणी

Bijugate Bot द्विजोडीधारी

Bilabiate Bot दिओष्टो

Bilamellate Bot द्विपत्रधारी

Bilateral Bot द्विपार्श्विक, द्विपक्षी, दोतरफी -symmetry द्विपक्षी समता

Bile Ana पित्त

-capillary पित्तकेरिण

-production पित्त जनन पित्त-सुत्पादन

Bill हुंरा, खत आकडो **Zoo** चांच **Pol** खरडो

Biliary canal Ana पित्तनली पित्तहोत

Bilobed Bot द्विसहित

Bilocular Bot द्विकोपी, द्विपेक्षीयुक्त

Bimetallicism Eco द्विधातुसौंद

Bimolecular Phy द्वि-अणुक

Binary Bot बन्धेमां द्विमापक्षील, द्विध द्विमय द्वियुग

-fission **Bio** द्विपङ्कन - compound द्विसंयोजन

Binet Simontest Psy बीने-सीमन निरूपण

Binocular Phy द्विनेत्री **N** दोनाट्टी दूरबीन

Binomial *Math* દ્વિપદ, દ્વિનામી

-equation દ્વિપદસમીકરણ

-expression દ્વિપદી, દ્વિપદશય

-nomenclature *Bio* દ્વિનામ પદ્ધતિ

-theorem દ્વિપદ સિદ્ધાંત

Biochemistry જીવનરસાયન, સજીવ રસાયન

Biogenesis *Bio* જીવજનન, જીવાનુ, જીવવાદ, જીવપરંપરા

Biological જૈવ, જીવાશ્રિત

Biology જીવવિદ્યા, જીવવિજ્ઞાન,

Biometry જીવનમાપનવિદ્યા, જીવનમિતિ

Bioplasm *Bot.* જીવરસ=Protoplasm

Bioscope જીવદર્શક

Biotic જૈવિક

Biparous *Bio* જોડજનની, જોડવળતી, યુગ્મપ્રસવી

Bipartite *Bot.* દ્વિભાગિત, દ્વિભાગ

Biped *Bio* દ્વિપાદી, બેવળું

Biperipinnate *Bot* દ્વિપક્ષાકાર

Bipetalous *Bot.* દ્વિદલી

Bipinnate *Bot.* દ્વિમગ્ન, દ્વિપક્ષમૂત

Biplane *Phy* દ્વિપાણી વિમાન

Biplicate *Bot* બે વક્ત માથે વહેલું, દ્વિવેલિત

Biprism *Phy* દ્વિપાર્શ્વ

Biquadratic equation *Math* ચતુર્વર્ત સમીકરણ, દ્વિવર્તિતમક સમી.

Bird *Bio* પક્ષી, વિદ્ય Bird's eye view વિદ્યાવલોકન

Birth-control *Med* ગર્ભનિરોધ, સતતિ-નિયમન, અનનનિરોધ -mark જન્મસાચન -rate જન્મપ્રમાણ

Bisect *Math* દ્વિભાગ્યુ દિહેદયું, ડુભાગયું

Bisection - દ્વિભાગન, મધ્યભાગન

Bisector દ્વિભાગક, મધ્યભાગક, અર્ધક

Biserial *Bot* બે હારવાળું

Bisexual *Bio* ઊભયલિંગી

Bismuth (*Bi*) *Chem* વિસ્મથ

Biternate *Bot* દ્વિ-ત્રિપક, દ્વિયુગ્મત્રિદલ

Bivalent *Chem* દ્વિસયોજી, દ્વિમાત્રી, ડુદ્ધયિયુ

Bivalve *Zoo* દ્વિપુટ

Bladder *Ana* કોચલી, આશય Gall —

પિત્તાશય Urinary — મૂત્રાશય

Blade *Bot* પાન, પત્ર, દલ, પલક

-bone *Ana* રક્તવાહિની

Blast *Bot* પવન, વિનાશક હવા, સુરગ તોડ

-furnace ચાતમઢી

Bleach *Chem* નિશારયું, ઉપડાવયું, નિરંગયુ

Bleaching powder *Chem.* નિરંગક —

રંગનાશક — શુષ્ક — ચૂર્ણ, બ્લીચીંગ પાવડર

Blind અંધ, પટલ, પડદો colour — રંગાન્ય,

વર્ણાંશ - spot *Phy* અપમાગ, પ્રકાશહીન

સ્થાન, અતેજ ચિન્હુ

Blizzard બરફનું તોફાન, હિમવાત પ્રકોપ

Blochade *Pol* નાકાબંધી

Blood *Ana* રક્ત, રુધિર, લોહી

-vessel રક્તવાહિની

circulation of — લોહીનું પ્રવર્તન,

રુધિરપરિવહન, રક્તાભિસરણ

Blood pressure *Med.* રક્તદાબ, લોહી-

દાબ, લોહીનું દબાણ

Bloom *Bot* છાતી [પાન અને ફલ છુપાતી]

Blue vitriol *Chem* મોસ્તુડ, સાથાનો મલ્કેટ

Body *Phys* પિંદ, વસ્તુ *Med* શરીર,

દિલ, દેહ, કાયા, અંગ, વદન

Boiling point *Phy.* શુદ્ધલનબિંદુ,

ગુરુગુદાક, શૂન્યબિંદુ, યોગીલિંગ પોઝીન્ટ

B P

Bolt *Bot* રુકન

Bolometer *Ast.* વેગમાપક, *Phy.*

ચીન શુદ્ધમાપક

- Bonafide *Eco* विश्वासलायक, विश्वसनीय, प्रामाणिक *Pol* शुद्धयुक्ति
- Bone-ash अस्थिभस्म
-marrow *Ana* मज्जा, मज्जातरव
- Bony labyrinth *Ana* अस्थिगहन
- Borax *Chem* टेक्सायरा
- Boracic Acid-(Boric Acid) टंकण अम्ल, बोरीक अम्ल
- Boron (B) *Chem* बोरॉन [मिश्रविज्ञा]
- Botany वनस्पतिशास्त्र, वनस्पतिविज्ञान, वृक्ष-
- Bounty *Eco* भुत्तेजक मदद, सहाय
- Bowels *Ana* आंतरहा, अंत्र, कोठा
- Brachy *Bot* नानी, दूनी -carpus स्वल्पली -cephalic *Bot* लघुशीर्षी, लघुकपाली -sterous *Bot* लघुपत्रो
- Brachyura *Zoo* लघुपुच्छी
- Bracket कौंस, *Ana* बाकणी *Phy* टेको, आधार, धक्के
- Bractea *Bot* छुपपत्र, निपत्र, पुणपत्र
- Brain *Ana* मगज *Psy* मस्तिष्क
-fag *Psy* मनोहानि, मन क्लान्ति
-folds मगजला पड -matter मगजनु द्रव्य
- Branch *Bot* शाखा, डाली, स्कन्ध, छुपशाखा - branching शाखाप्रबन्ध
- Branchiopoda *Zoo* पत्रपाणी
- Branchlet *Bot* शाखा, स्वल्पशाखा
- Brassage *Eco* टंकणमूल्य, टंकणामणी, टंकणाली, टंकणमणी
- Breadth *Math* पडोळाभी
- Breaker *Geog* महातरंग
- Breaking up *Chem* विभाजन, प्रोग्न
- Breast वक्षस्त्रय, छाती, स्तन -bone वक्ष अस्थि
- Breathing श्वसनक्रिया, श्वास, श्वासोच्छ्वास
- Breeze *Geog* लहरी, समीर, वायु *Land* - जमीनवायु, जमीनरुद्री *Sea* - समुद्रवायु, समुद्रलहरी
- Brick बीट, भिट्टा. -field भीगवाडी
-layer कडियो, -marker कुमार
- Bridge पुंर, दादरो, सेतु *Ana* नाविका सेतु, नासिकादंड [कांग]
- Bristle *Zoo* जाज वाळ, रोम, *Bot* शल्य,
- Brittle *Phy* बरड, भिदुर
- Broad पडोळ, विशाल, विस्तृत, Broad cast वायुप्रचन, ब्रॉडकास्ट, ध्वनिक्षेपण
- Bromine (Br) *Chem* ब्रोमिन [नल्लिका]
- Bronchi *Ana* क्लोम, श्वासनाली, श्वास-
- Bronchitis *Med* कडनालीदाह, क्लोम नालीप्रकोप, श्वासनाली रोग
- Brown कथाभी, बदामी, तपस्वीरी, कपिल
- Brownian movement प्राशुनीभन गति
- Brvology *Bot* शेवाळविद्या
- Bryophyllum *Bot* पणजा [क्षैतान्नवर्ग]
- Bryophyta *Bot* द्विभगी वनस्पति,
- Buccal cavity *Ana* मुलमुहा
- Buccinator *Ana* कपोलिका पेशी
- Bud *Bot* कलिका, कडी, मुकुल
flower - पुष्परलिका leaf - पत्रकलिका
- Budget अराजपत्र, बजेट [गोत्रक]
- Bulb *Bot* कद, गाढो *Phy* गोळो, बरब,
- Bulbiferous *Bot* कादावाळो
- Bulblets *Bot* जमीननी पहार आवेला गला कद [स्थूलता]
- Bulk *Phy* आयतन, पनफळ, आकार,
- Bundle समूह, भारो, पुंज, गुच्छ - of rays *Phy* रश्मि समूह
- Bunsen burner बन्सन बरनर, बन्सन दीप - ज्वालक
- Buoyancy *Phy* तारकता, हलपभावना, तरणशक्ति [शासन]
- Bureaucracy *Pol* नोकरशाही, अधिकारी
- Burn बळबु, दाह, ज्वलन दाग
- Bursac *Ana* कोथळी
- Butter माखण, मस्को, नवनीत

Buzzer *Phy.* भुंजन यंत्र
By-election *Pol.* पेडा चुंठणी

—law पेडानियम, सुपनियम —product
Eco आरूपेदाद्य, पेडापेदाद्य

.C

Cable दोट्टा, वीजतदेस, केबल
Carcogenic *Phy.* दुष्प्रजनन, दुष्प्रजनन,
जातिद्रास [cacos=दुष्ट, दु; Eugenic
सुप्रजनन]
Cadre वर्ग, धेनि [मलनशील
Caducous *Bot.* पूर्वाती, अस्थिर, शीघ्र-
Caecum *Ana.* अंबात्र, सुगुंफ
Caespitose *Bot.* शुच्छी, दारितशुच्छ
Calamus *Bot.* (१) नेत्र (२) चेतस वर्ग
(१) चेत
Calathiform *Bot.* प्यालाकार, चपकाकार
Calcrete *Bot.* सपुच्छ, पुच्छयुक्त
Calcareous *Chem.* चुनाषाळु, चुनेदार,
चुनाळु
Calceolate *Bot.* स्लीपर जोडाना आगारना
Calimeter *Chem.* चूनामापक
Calcination *Chem.* भरमीकरण, पाक,
क्षेक्वणी
Calcite आरसगुं स्फटिक रूप
Calculation *Math.* हिसाब, गणतरी
Calculus *Math.* कलनशास्त्र
Differential — चलनफलन, सूक्ष्मकलन
Integral — चलराशिफलन, समासकलन
Med. पथरी, अश्मरी
Calendar तारीखियुं, पचांग, कैलेंडर
Calibre (१) शक्ति, मानसशक्ति (२) वक्षः,
बुद्धिदृष्टा *Math.* माडो, व्यास
Calibration *Math & Met.* कर्मांकनिर्णय,
परिमाणमापन, अन्वोधन [दुर्लेखन
Calligraphy सुदेखन Cacography
Callipers *Phy.* व्यासमापक, कैलिपर
Callose *Bot.* स्थूलविभागी, सरीभूत, जाडी
Calms of cancer *Geog.* कर्कसंजळ

Calomel *Chem.* रसगुर, मर्क्युरस
कॅलॅराजीष्ट [प्रमाण
Calorie *Phy.* शुष्मांक, कैलरी शुष्णतामापक
Calorimeter *Phy.* शुष्मामापक, शुष्णता-
मापक, तापमापक
Calx *Chem.* (१) कळीचूनी (२) घातुनी खास
Calyciflorus *Bot.* वृन्ताभ्यी
Calycine *Bot.* वृन्तीय, पुष्पबाह्यकोशीय
Calyptra *Bot.* अधिपान, टोपी
Calyx *Bot.* बन्ध, वृन्त, पुष्पकोप, टोपी
पुष्पबाह्यकोप
Cambium *Bot.* सुत्पादककोप, वर्धियुपर,
जीवनपर, मध्यपर, जनस्पेशी
Camera कैमेरा, छवीयंत्र
Campanulate *Bot.* घंटाकार [वाक्कुटुं
Campylotropous *Bot.* वक्र, धनुर्मुख,
Can पात्र, बासण
Canal *Med.* नालि
Canaliculate *Bot.* धाराफल, रेंवाफल
Cancel रद्द करतु [Ast. कर्कशाशि
Cancer *Med.* केन्सर रोग
Candidate छुमेदवार
Candle-power *Phy.* बत्तीशक्ति,
प्रकाशशक्ति
Canescent *Bot.* रातोडी जेवो
Canthus *Ana.* नेत्रकोण, नयनोपात, अपाग
Capacity (१) शक्ति, (२) धारणशक्ति,
प्रदणशक्ति, (३) क्षमता, (४) समासशक्ति
Law (कायदेवर) योग्यता, लायकता
Capillaceous *Bot.* केशारार
Capillament *Bot.* केसर, तंतु
Capillary *Phy. Adj.* केशीय *Ana.*
केशिका, केशरादिनी, केशनलिका
—attraction *Phy.* केशाकर्षण

Bonafide *Eco* विश्वासलायक, विश्वसनीय,
 प्रामाणिक *Pol.* शुद्धबुद्धि
 Bone-ash अस्तिमरुम
 -marrow *Ana* मज्जा, मज्जातत्त्व
 Bony labyrinth *Ana* अस्तिमण्डल
 Borax *Chem* टंग्गल
 Boracic Acid—(Boric Acid) टंग्गल-
 अम्ल, बोरीक असीद
 Boron (B) *Chem* बोरॉन [मिश्रविद्या
 Botany वनस्पतिशास्त्र, वनस्पतिविज्ञान, बुद्ध-
 Bounty *Eco.* हितैश्वर्य मदद, सहाय
 Bowels *Ana* आतंश, अंत्र, कोठा
 Brachy *Bot* नानी, दूकी -carpus
 स्वल्पपत्ती -cephalic *Bot* लघुशीर्षी,
 लघुकपाली -sterous *Bot* लघुपत्री
 Brachyura *Zoo* लघुपुच्छी
 Bracket बौंस, *Ana* ढाकणी *Phy*
 टेको, आधार, ब्रैकेट
 Bractea *Bot* छुपपत्र, निपत्र, पुष्पपत्र
 Brain *Ana* मगज *Psy* मस्तिष्क
 -fag *Psy* मनोग्लानि, मन क्लान्ति
 -folds मगजना पड -matter मगजनु द्रव्य
 Branch *Bot* शाखा, हाडी, स्कन्ध,
 छुपशाखा — branching शाखाप्रबन्ध
 Branchiopoda *Zoo* पत्रपाणी
 Branchlet *Bot* शाखा, स्वल्पशाखा
 Brassage *Eco* टंकणमूल्य, टंकणामणी,
 टंकशाडी, टंकामणी
 Breadth *Math* पहोलागी
 Breaker *Geog.* महातरंग
 Breaking up *Chem* विभाजन, भ्रोग्न
 Breast वक्षस्थल, छाती, स्तन -bone
 वक्ष अस्थि
 Breathing श्वसनक्रिया, श्वास, श्वासोच्छ्वास
 Breeze *Geog* सहरी, समीर, वायु *Land*
 -जमीनवायु, जमीनलहरी *Sea* -समुद्रवायु,
 समुद्रलहरी

Brick बीट, मिष्टक. -field बीटगाडो
 -layer बडियो, -maker कुभार
 Bridge पुत्र, दादरो, सेतु *Ana* नाविका
 सेतु, नासिनादद [कांड
 Bristle *Zoo* जाड वाळ, रोम, *Bot* शल्य,
 Brittle *Phy* बरड, भिदुर
 Broad पडोळ, विशाल, विस्तृत, Broad-
 cast वायुप्रवचन, ब्रॉडकास्ट, धनिक्षेपण
 Bromine (Br) *Chem* ब्रोमिन [नलिका
 Bronchi *Ana* क्लोम, धागनाली, धाम-
 Bronchitis *Med* कठनालीदाह, क्लोम
 नाडीप्रकोप, धासनाली रोग
 Brown कप्यामी, बदामी, तपखीरी, कपिल
 Brownian movement प्राशुनीजन गति
 Bryology *Bot* शैवालविद्या
 Bryophyllum *Bot* पणजा [शैवालवर्ग
 Bryophyta *Bot* द्विभगी वनस्पति,
 Buccal cavity *Ana* मुखगुहा
 Buccinator *Ana* कपोलिका पेशी
 Bud *Bot* कलिका, बडी, मुकुल
 flower—पुष्पकलिका leaf—पत्रकलिका
 Budget अंदाजपत्र, बजेट [गोलक
 Bulb *Bot* कद, गाडो *Phy* गोळो, बल्ब,
 Bulbiferous *Bot* कादावाळो
 Bulblets *Bot* जमीननी वहार आवेला
 नाना कद [स्थूलता
 Bulk *Phy* आयतन, घनफल, आकार,
 Bundle समूह, भारो, पुंज, युद्ध - of rays
Phy रसिग समूह
 Bunsen burner बन्सन बरनर, बन्सन
 दीप—उवाळक
 Buoyancy *Phy* तारकता, छुत्पलाविता,
 तरणशक्ति [भासन
 Bureaucracy *Pol* नोकरशाही, अधिकारी
 Burn बल्लु, दाह, ज्वलन, डाम
 Bursic *Ana* दोषडी
 Butter माखन, मस्को, नवनीत

Buzzer *Phy.* गुञ्जन यंत्र
By-election *Pol.* पेडा चुंउणी

—law पेडानियम, छुपनियम —product
Eco आरुपेदाच, पेडापेदाच

.C

Cable दोरुं, धीजसदेश, केबल
Cacogenic *Psy.* दुष्प्रजनन, पुष्प्रजनन,
जातिद्रास [cacos=दुष्ट, पु; Eugenic
सुप्रजनन] *
Cadre वर्ग, घेणि [बलनशील
Caducous *Bot.* पूर्वपाती, अस्थिर, शीघ्र-
Cacum *Ana.* अंथान, छुडुं
Caespitose *Bot.* शुच्छी, दारितपुच्छ
Calamus *Bot.* (१) नेनर (२) नेतस वर्ग
(३) नेन
Caulathiform *Bot.* प्यालाकार, चपनाकार
Calcarate *Bot.* सपुच्छ, पुच्छयुक्त
Calcareous *Chem* चुनाप्राष्ठ, चूनेदार,
चुनाछु
Calceolate *Bot.* स्लीपर जोडना आकारना
Calcmeter *Chem.* चूनामापक
Calcination *Chem.* गरमीकरण, पार,
शेखणी
Calcite आरसगुं स्फटिक रूप
Calculation *Math.* हिसाब, गणतरी
Calculus *Math.* कलनशास्त्र
Differential — चलनकलन, सूक्ष्मकलन
Integral — चलराशिकलन, समासकलन
Med. पथरी, गरमरी
Calendar तारीखियुं, पचाग, कैलेंडर
Calibre (१) शक्ति, मानसशक्ति (२) कक्षा,
बुद्धिरक्षा *Math.* माट्रो, व्यास
Calibration *Math & Met.* कमास्तिर्नय,
परिमाणमापन, अकशोचन [डुल्लेखन
Calligraphy सुलेखन Cacography
Calliper *Phy.* व्यासमापक, कैलिपर
Callose *Bot* स्थूलविभागी, सरीभूत, जाडी
Calms of cancer *Geog* कर्कमंडळ

Calomel *Chem.* रसमुर, मर्क्युरस
कॅलोरासीड [प्रमाण
Caloric *Phy.* शुष्मांक, कैलरी शुष्णतामापक
Calorimeter *Phy.* शुष्णामापक, शुष्णता-
मापक, तापमापक
Calx *Chem.* (१) कळीमूले (२) धातुनी राख
Calyciflorus *Bot.* वृन्ताक्षेपी
Calycine *Bot.* वृन्तीय, पुष्पधातुक्षेपी
Calyptra *Bot.* अधिपान, डोपी
Calyx *Bot.* वज्र, वृन्त, पुष्पकोष, डोपी
पुष्पधातुकोष
Cambium *Bot.* छुरपारकोष, वर्धिम्युधर,
जीवनधर, मध्यधर, जनकपेक्षी
Camera कैमेरा, छपीयंत्र
Campanulate *Bot.* घंटाकार [वांकमुष्ट
Campylotropous *Bot.* वक्र, धनुर्मुख,
Can पान, वासन
Canal *Med.* नालि
Canaliculate *Bot.* धाराफल, रेशाफल
Cancel रद्द करवु [Astr. कर्करादि
Cancer *Med.* केन्सर रोग
Candidate छुमेदवार
Candle-power *Phy.* बत्तीशक्ति,
प्रकाशशक्ति
Canescent *Bot.* सारोसी जेवो
Canthus *Ana.* नेत्रकोण, नयनोपात, अपाग
Capacity (१) शक्ति, (२) धारणशक्ति,
प्रदणशक्ति, (३) क्षमता, (४) समासशक्ति
Law (कायदेवर) योग्यता, लायकात
Capillaceous *Bot.* केशारार
Capillament *Bot.* केशर, तंतु
Capillary *Phy. Adj* केशीय *Ana.*
केशर, केशवाहिनी केशनलिका
—attraction *Phy.* केशारर्पण

Capital *Eco.* मूँही, पूँजी, मूलधन

Capitalism मूँहीवाद, पूँजीवाद

Capitate *Bot.* दाढ़णीना माथा जेजुं

— inflorescence पुष्पयुग्ज

Capitulum *Bot.* गुच्छ, स्तम्भ, पुष्पशेखर

Capsular *Bot.* शिंपसदृश, स्फोटशील

Capsule *Bot.* सपुट, बीजकोश, शिंप, संयुक्तशिंपी

Carbon *Chem.* कार्बन - assimilation

Bot. कर्मपीलन, कर्मग्रहण, प्रमाद्यसंयोग, अंगार अक्खता

Cardiac *Ana.* हृदय संबंधी

Cardinal मुख्य, प्रधान *Ast.* मूलभूत, आधारभूत

Carding *Eco.* पीजण, पीजणी

Cardiogram *Med.* हृदयनिवाडेसन

Caricature (१) अतिरथा, (२) अतिचित्र, (३) ठहाचित्र

Carina *Bot.* नौका, नौतल

• Carinate *Bot.* नौकाकार, नावहीआवाही

• Carinapsis *Bot.* शिंपेयु, तृणधान्य पल, गुरुफल

Carneous *Bot.* अल्परक्त, मासरेगी

• Carnivora *Zoo* मांसभक्षी, मांसपुक्त, मांसभोगी [काढाना हाडकी

Carpal bones *Ana* काढाना अस्थि,

Carpel *Bot.* पीज अङ्कसर, स्त्रीकेसर, गर्भनलिका, गर्भनाप

Carpology *Bot.* फलविभागविज्ञान

Carpospore *Bot.* फलरेणु, फलदृष्ट

Carpus *Ana.* कांजाल हाडकी

Cartesian diver *Phy.* गरबीयो, नियन्त्रक

Caroud *Ana* दृक्, कच्छीय, गलीय

Cartilage *Ana.* कोमलास्थि, तन्प्रास्थि, तन्प्रास्थि [शुभदास्थि

Cartoon ठागचित्र, व्यंगचित्र, चलाचित्र,

Caruncle *Bot.* पीजाप

Caryophyllaceous *Bot.* लवगाकार

Case (१) पेटी, (२) किस्मो, (३) मुकदमो (४) विमक्ति

Cast (१) सरुं, (२) भरेलुं, ठाळ पाडेलु

Caste ज्ञाति, जाति

Casting भरतर, डाळण

Casting vote *Pol.* विशिष्टमत, निर्णय, स्मक मत

Castration *Med.* वृषण ग्रन्थनो छेद, [सखीकरण

Casuistry *Phil.* मिथ्यावाद

Catabolism *Bio.* विभाजन क्रिया, विघटनी क्रिया, अपक्रिया, अपचय (Anabolism संज्ञकक्रिया, चय Metabolism परिक्रिया, चयापचय)

Catalepsy *Geog* अपवायु, तटस्थवायु

Catalogue सूचिपत्र, बोधपत्र, यादी, केड्लोग

Catalyser शुद्धीकरक, सहायक

Catalysis *Chem.* शुद्धीकरण, शुद्धीकरण, सहाय- क्रिया [निर्देशक

Catalyst *Chem* शुद्धीकरक, शुद्धीपक,

Cataphyllary *Bot.* वारकपत्र

Cataract *Med.* आंखनो मोतियो

Geo जलप्रपात, घोघ

Category वर्ग, जाति, बोटि

Catenate *Bot.* मालाकार, लगेलग

Catharsis *Psy* शोधनक्रिया

Cathartic *Med* रेचक

Catheter *Med.* मूत्रपट्टी, पेशाबतट्टी

Cathode *Phy* ऋणध्रुव, ऋणाग्र (Anode धनध्रुव, धनाग्र) - rays ऋणकिरणो

Cation *Phy.* धनधन, धनायन

(Anion - ऋण-आयन Ion : आयन

Cuticle *Bot.* तालकण, रीमपतिल्लु

Cudate *Bot.* पुच्छाग्र

Caudex *Bot.* तालकंध, नाभाहीनरंध

Caudicle *Bot* पुष्पप्रभारिपि, पिष्टनाड

Caulescent Bot. स्कन्धमय, सस्कन्ध
Caulicle Bot. चालस्कन्ध, स्कंधक, डायली
Caulocarpic Bot. बहुवर्षीय, दरवर्षे फल
 • आपनाई
**Cause कारण, Efficient — निमित्तकारण,
 Material —** क्षुपादानकारण, क्षुत्पादनकारण
 - of action *Law* दावातुं कारण
Causeway बाघ, सेतु, बांध
Caustic Chem. दाहक, फॉस्टीक - potash
 • पोटाश - soda • सोडा
Cauterisation दहन, जलन, डामन
Cavity Ana. गुहा, कोटर, *Bot.* खात
Celestial Ast. (१) आकाशगामी, गगनगामी
 (२) सगोलीय, सगोलस्थ (३) दीन्य
 - distance आकाशीय अंतर
Cell Ana. कोष, पिंड *Phy.* सेल, बॅटरी,
 कोठी *Bot.* - division कोष विभाजन
 - formation कोष घटना - fusion
 कोषमिलन, कोषसंयोग - sap कोषरस, पिंडरस
 - tissue कोषतंतु - wall कोषकवच,
 कोषभित्ति, कोष्ठावरण
Celluloid कचकड़, सेल्युलोमीड
Cellulose Bot. काष्ठतंतु, काष्ठक, सेल्युलोज,
 भित्तिद्रव्य ०
Censor Psy. आत्मनियामक - ship
Psy. आत्मनियमन
Census प्रसूती गणती
Centiflorous Bot. शतपत्री, सो पादढावाळु
Centigrade शतांशमापक, सेन्टीग्रेड
Centipede Zoo. शतपाठी, कानखजूरे
Central मध्यस्थ, केन्द्रीय, मध्यवर्ती
Centre मयक, मध्य *Math. & Phy.*
 केन्द्र, मध्यविन्दु, नाभि - of bouyancy
 तारणकेन्द्र - of curvature वक्रताकेन्द्र,
 वर्तुलमध्य - of gravity गुरुत्व मध्यविन्दु,
 गुरुत्वकेन्द्र - of pressure दाबकेन्द्र,
 मारकेन्द्र - of similitude समान्यकेन्द्र

Circum — परिकेन्द्र *Ex —* बहिः केन्द्र
In — अंतः केन्द्र *Radical —* मूलकेन्द्र
Centric Bot. नलिकाकार, शलाकाकार
Centrifugal Phy. केन्द्रापगामी, केन्द्र-
 त्यागी, केन्द्रोत्सारी, केन्द्रविमुख
Centripetal Phy. केन्द्रगामी, केन्द्राभिघारी,
 केन्द्राभिमुखी, केन्द्रोन्मुख
Centrode Math. केन्द्रपथ
Centroid Math. & Phy. निकोणकेन्द्र,
 भारमध्य, आकारमध्य, गुरुत्वकेन्द्र
Centrosome Ana. केन्द्रकाया
Cephalic Anth. मस्तकीय, कपालि
Cephalopod Zoo. कपालपाठी
Cereal Bot. शृङ्गधान्य, शस्य
Cerebellum Ana. लघुमस्तिष्क, 'नातुं
 मगज, खरेबेलम [गोलार्ध
Cerebral hemisphere Psy. मस्तिष्क
Cerebro spinal Ana. मस्तिष्क-मैरुदंडीय
Cerebrum Ana बृहद मस्तिष्क, मोटुं
 मगज, सरैग्रम
Cernuous Bot. नमतुं, डळतुं (फल के फूल)
Certificate प्रमाणपत्र, सर्टिफिकेट
Cervical Ana. Adj. भ्रैर, गरदनतुं
 - vertebra • कशेरुका मगबा, प्रीवामणि
Cervix Ana. प्रीवास्लायु, (गर्भाशयनी) प्रीवा
Chaff Bot. छेतरा, छोतरा
Chain of reflexes Psy. परिवर्तनीय
 क्रियाशृंखला
Chalaza Bot. संधिस्थान, नाभि, दूषबंध,
 मीजांडतल
Chamber Bot. कोटर, विवर
Change परिवर्तन, विकार, फेरफार
Chaos अव्यवस्था, भराजकता
Chapter प्रकरण, अध्याय, विभाग
Character Phy. गुण, चिह्न *Bot.* गुण,
 विशेषता *Psy.* शील, स्वभाव, लक्षण,
 व्यक्तित्व, चरित्र

Charge *Phy. N.* (१) वीजभार, विद्युत परिमाण, (२) विजकासे *V.* वीजबल, विजकावल्युं, वीजभारबल्युं *Positive — Phy.* धन विजकासे *Negative — ऋण.*
Law (१) तहोमत, (२) हवाल्यो — *sheet Law* तहोमतनाल्युं

Chart नकशो

Chartaceous *Bot.* कागळ जेजुं

Chemical रासायनिक, रसायणी — *affinity* • आसक्ति, खेबाण — *combination* • संयोग — *composition* • संगठन, संघटन — *compound* • समास, संयोजन — *contact* • संस्पर्श, संसर्ग — *equation* • समीकरण — *formula* • सूत्र, संकेत — *laboratory* रसशाळा — *law* • नियम, विधि, सूत्र — *method* • पद्धति — *operation* • कर्म — *process* • प्रक्रिया — *symbol* • संज्ञा, संकेताक्षार

Chemist रसायनिक, रसायनवेत्ता, रसायणी

Chemistry रसायनविद्या *Analytical —* पृथक्करण-रसायनविद्या *Applied —* जीव-पत्तिक • *Inorganic —* अकार्बन • *Organic —* कार्बन • *Physical —* भौतिक • *Practical —* क्रियात्मक •

Chemonastic *Bot.* रसायनप्रेरित

Chemonasty *Bot.* रसायनप्रेरणा

Chemotactic *Bot.* रसायनोत्तेजित

Chemotropic *Bot.* रसायनालुपती

Cheque *Eco.* चेक

Chest *Ana.* क्षुरोगुहा, छाती, यक्ष

Chilblain *Med.* शरदक्षोत्र

Child psychology *Psy.* बालमानस विद्या, बालमनोविज्ञान, — *welfare* बालसंगोपन, — *management* बालपालन, शिशुपालन, — *birth*, प्राप्ति, प्रसव

Chlorate *Chem.* क्लोरेट

Chloride *Chem.* क्लोरायमीड

Chlorination *Chem.* क्लोरवणी

Chloric acid *Chem.* क्लोरीक असीड
 क्लोरिक अम्ल

Chloranthus *Bot.* हरितपुष्पक

Chlorocarpus *Bot.* हरितफलमय

Chloroform *Med* क्लोरोफोर्म

Chlorophyll *Bot.* श्लोरोफील, नीलरस, हरितद्रव्य [हरितकण

Chloroplasts *Bot* श्लोरोप्लास्ट, नीलकण,

Chloros *Bot* सौलुं हरित्- [पांडुरोग

Chlorosis *Bot.* सौलासा *Med* हरित्

Cholagogue *Phys.* पित्तघ्न

Chord *Math* ज्या, पूर्णज्या, जीवा, चापकर्ण *Music* स्वरमेळ *Ana.* रज्जु

Chordate *Bio.* पीठवंदी, मेरुवंदी

Chorion *Ana.* गर्भत्वक्, पोषकावरण

Chorisis *Bot.* वियोजन (पत्र के फूलजुं)

Chromate क्रोमजुं

Chromated क्रोमित

Chromatic *Phy.* रंगसंश्लेषी, रंगविषयक, वर्णविषयक [विषयन

— *aberration* रंघ्युति, वर्णच्युति, वर्ण-

Chromatin *Bot.* रंजक, रंज्य, क्रोमेटिन

Chromatophore *Bot.* वर्णजनक, रंगीत जीवनिषिड

Chromoplastids *Bot.* रंगप्लास्टीड्

Chromosome *Bot.* रंगतंतु, रंगधृज, रंगराय, र्झोमोसोम

Chromosphere *Ast.* वर्णमंडल, रंगमंडल

Chromule *Bot.* रंजकद्रव्य

Chronograph *Phy.* काललेखक

Chronology कालविज्ञान

Chronometer कालमापक

Chronoscope कालदर्शक

Chrysalis *Bio.* भोलेत्रे

Chrysanthous *Bot.* शुक्लपुष्पक, पीतपुष्पक

Chyle *Med.* (तपु भेद्रमां) घाघराय, राशमी

- Chyme *Med.* (जठरमानो) खायरस, काजीम
 Cicatrix *Bot.* नालचिह्न, क्षतचिह्न
 Cilia *Bot.* केशतंतु, झालर, रोम, शूक
 Ciliated *Bot.* झालरदार, लोमवाळु, पापण
 जेवा धाळदार
 Cinnabar रससिन्दुर, हिंगलोक, हिंगुल
 Cinnamon *Bot.* तज, दालचीनी
 Cipher संज्ञा, गूढाक्षर *Math.* शून्य
 Circinate *Bot.* वुंडलिताग्र, अप्रसंवलिता
 Circle *Math.* रत्त, वर्तुल, गोल Auxiliary
 - सहायकृत्त Circumscribed —
 परिदत्त Concentric — अेक केन्द्ररत्त,
 संकेन्द्रितरत्त Director — नियामक रत्त
 Escribed — बहिर्दत्त 'Inscribed —
 अंतर्दत्त
 Circuit *Phy.* मार्ग, पथ, चक्कर प्रवाह,
 कुंडल, परिप, सरक्रीट Closed — युक्त०,
 बद्ध० Open — मुक्त०
 Circular *N.* परिपत्र *Adj. Phy.* वर्तुलाकार,
 चक्राकार, घृताकार — motion वर्तुलाकार
 गति, चक्राकार गति
 Circulation *Ana.* अभिसरण, परिभ्रमण
 - of blood रुधिराभिसरण, लोहीतुं
 परिभ्रमण
 Circumcentre *Math* परिकेन्द्र
 Circumference *Math.* परिप, घेरायो,
 चक्रादेश
 Circumnavigation नौकापर्यटन, समुद्रपर्यटन
 Circumscissile *Bot.* शीर्षस्फोटी, शीर्षल
 Circumscribed *Math.* परिपत्त, परि-
 निर्णित, परिलिखित
 Circumscription *Bot.* रूपरेखा, परिच्छेदन
 Cirrose *Bot.* तंतुमय, तंतुयुक्त, तंतुसदृश
 Cistern (१) टांकी, जलागार, (२) होख, कुंड
 Citric acid *Chem.* लिंबुनो अम्ल-तेजाव,
 साभीट्रीक अॅसिड
 Civics पौरमिया, नागरिकविद्या, नगरव्यवस्था
 Cladode *Bot.* काष्ठपत्र, पर्णशाखा
 Clairaudience *Psy.* दूरध्वन
 Clairvoyance *Psy.* दूरज्ञान, अप्रत्यक्ष
 दर्शन, दूरदर्शन, अतीन्द्रिय ज्ञान
 Clamp पकड, चापडो, चपरास
 Class *Bot.* वर्ग (genus जाति species
 शुभजाति family कुटुंब, वंश order
 समुदाय, धेणि) *Psy.* वर्ग
 Classification वर्गीकरण, वर्गवणी
 Class struggle *Pol.* वर्गविग्रह
 Clause वाक्याग, पद, 'शुभवाक्य *Law*
 कलम, वाक्य
 Clavate *Bot.* मगदळाकार
 Clavicle *Ana.* अक्षशास्त्रि, हासणी *Bot.*
 'तंतुप्रदान.
 Claviculate *Bot.* तंतुमय, हुकवाळुं
 Claw Zoo पंखो *Bot.* नखलो, डाडली,
 दलमूल
 Cleavage *Med.* विभाजनक्रिया, फाट, तड
 Cleft *Bot.* चिरित
 Cleistogamous *Bot.* मुकुलाधान, छत्रबीज,
 निर्विकारी
 Cleptomania *Psy.* स्तेयोन्माद, चोरवानी
 टेव, चोरवृत्ति [हवापाणी
 Climate *Met.* आबोहवा, ऋतुमान,
 Climatology *Met.* ऋतुमानविद्या
 Climax पराकाष्ठा, अवधि
 Clumber } *Bot.* आरोही, पकडीने चढती
 Climbing }
 Clinging *Bot.* श्लेपी
 Clinical *Psy.* वैदकीय [जहाज
 Clipper त्वराशी चालतुं दरियाभी के हवाभी
 Clitoris *Ana.* योनिनिर्गम, भगलिंग
 Clock घडियाळ *Astronomical* — वैधयघी
 Electrical — बीजघडी Sidereal —
 ताराघडी
 Clockwise *Phy* सव्य, दक्षिणवर्ती, सवळु

Compressibility दबनीयता
 Compression *Phy.* संकोच, संकोचन,
 दाब, दबाण, दबाभी - pump दाबपंप
 Compulsive ideas *Psy.* बलादकारी
 मनोभाव
 Compulsory फरजियात, आवश्यक
 Conation *Psy.* स्वाभाविक प्रवृत्ति
 Concave *Phy.* अंतर्गोल, नतोदर
Med. पुत्राकार - lens अंतर्गोल काच, — ताल
 — mirror अंतर्गोल दर्पण, — आरसी
 Concentrated *Psy.* ओकाग्र, संकेन्द्रित
Chem. जलद, जाडू
 Concentration *Psy.* ओकाग्रता, ध्यान,
 केन्द्रवर्ती शिक्षण *Phy.* ओकीकरण, संघटन
 — of solution *Chem.* द्रवणमात्रा
 Concentric *Phy.* ओककेन्द्रित, समकेन्द्रित,
 ओककेन्द्र, समकेन्द्र - bundle *Bot.* केन्द्रमुखी
 बंध, केन्द्रानुमुखी - method *Psy.* समा-
 नकेन्द्र शिक्षणपद्धति
 Concept *Psy.* संवेदन, संज्ञा, बोध, बोधन,
 वस्तु कल्पना, संकल्प भावना, सामान्यकल्पना,
 विचार
 Conception *Mat.* गर्भधारण *Psy.*
 ख्याल, विचार, कल्पना, समजण, वस्तुकल्पन,
 सामान्यकल्पन
 Conch Zoo. शंखज, शंख, कोहो
 Concha *Ana* शुकित, [नसिकाणी गुहाजुं
 ओक हाडकुं]
 Conchiform *Bot.* शंखाकार
 Concinnous *Bot.* स्वच्छ
 Concolour *Bot.* समरंगी, सरखा रंगवाळी
 Concrete *Phil.* स्थूलमूलक, व्यक्तिगत,
 गुणधर्म विशिष्ट *Psy.* मूर्त, वास्तविक, वस्तुगत,
 प्रत्यक्ष, पदार्थविषयक *Eng.* कोन्क्रीट, काँक्रेट
 Concurrent *Math.* ओद्यभिन्दुक, सहगामी
 Condensability सघन्यता
 Condensation *Phy.* पटवणी, ठारण,

जमावणी, धनीमवन, धनीकरण, संघनन
 — of vapour बराळतुं ठारण, बाष्पधनीमवन
 Condenser *Phy.* ठारक, जमावणुं, शीतक
 संघनक, कन्डेन्सर *Ele.* बीज संभारियुं,
 बीजसंपरियुं, विद्युत्प्राहक, कन्डेन्सर
 Conditioned reflex or response
Psy. कृत्रिम प्रतिकार, कृत्रिम प्रत्याघात
 Conduct *Phy.* बहेलु, संवहणुं *Psy.* आचरण
 Conduction बहन, संवहन
 Conductor वाहक Good - सुवाहक Bad -
 भेदवाहक Non - अवाहक
 Conduit नहेर, प्रनाली
 Cone *Math.* शंकु, तूपी - section शंकुच्छेद
 — projection शंकुप्रक्षेप
 Confidential गुप्त, खानगी
 Configuration आकार, आकृति, स्थिति
Psy. समारुति - of stars तारकस्थिति
 — of atoms परमाणुस्थिति [क्लेश
 Conflict *Psy.* परस्पर विरोध, मानसिक
 Confluence सगम, संगति
 Confluent *Bot.* संलग्न
 Confocal समवाभिन्न
 Congestion *Med.* संगठन लोहीनी गांठ, दडब
 Congress *Bio.* संस्थिति, संगति, *Pol.*
 महासभा, कॉंग्रेस
 Congruent *Math.* ओकरूप, पर्यायिक
 Conics *Math.* शंकुविद्या, शंकुसिद्धांत
 Coniferous शंकुद्रुम
 Conjugation *Bot.* संयोग, आक्रेषण,
 यौगिक मिलन, संयोगविधि
 Conjunction *Ast.* योग, युति
 Connate *Bot.* सहजात - perfoliate
Bot. सहजात परिच्छेद
 Connectivum *Bot.* योगक, संयोगक,
 संधिनी, संयोगिका (पेन्नी-सैटु),
 Connivent *Bot.* समोपागत, पासे पासे
 आवेळी

Connotation *Psy.* व्यञ्जनार्थ, गुणबोधन
 Conscience *Psy.* अंतःकरण, सारासार-
 बुद्धि .
 Conscious *Psy.* जाग्रत, चेतन, सचेत
 Consciousness *Psy.* भान, जाग्रति,
 अस्मिता, बोधनावस्था
 Consecutive क्रमिक - number क्रमांक
 Conservative स्थितिचुस्त, रुढिचुस्त, प्राचीन
 पंथी, स्थितिरक्षक, रुढिरक्षक
 Conservation संरक्षण - of energy
Phy. शक्तिसंरक्षण - of matter
 द्रव्यसंरक्षण
 Consideration विचारणा *Law* अवज्ञ, बदलो
 Consonancy संवादित
 Constant *Math.* स्थायी, स्थिर, निर, अचल
Phy. स्थिरांक, स्थायी अेकम, द्वांक
 Universal — नित्यांक — expression
Math. अचलपद - quantity अचलराशि
 Constellation *Ast.* नक्षत्र, तारामंडल
Psy. विचारराशी
 Constituent *Adj.* अंगभूत, अवयवभूत
N. घटक, अंग, संघटन - assembly
Pol. बंधारण सभा, लोकसभा
 Constitution *Pol.* बंधारण *Phy.* रचना
 Constitutional बंधारणीय .
 Constriction आकुंचन, खाचो
 Construction रचना *Math.* रचना,
 योजना
 Constructive रचनात्मक, मंडनात्मक,
 विषयात्मक - programme रचनात्मक
 कार्यक्रम
 Contact स्पर्श, संपर्क, संसर्ग, संनिर्कर्ष
 Point of — स्पर्शबिन्दु
 Contagious *Med.* स्पर्शजन्य, चेपी
 Contempt of Court *Law* अदालतनो
 तिरस्कार, •नुं अपमान

Content - of education *Psy.* शिक्षण
 विषय — of consciousness *Psy.*
 बोधक्षेत्र
 Conterminus समानावधि, संलग्न, निकटवर्ती
 Continent खंड
 Continental climate खंडीय ऋतुमान
 Continuity *Phy.* सातत्य, अविराम,
 अनवच्छेद - of species *Bot.* वंशसातत्य
 Continuous *Phy.* अविरामी, सतत, चाद्य
 Contorted *Bot.* अमलायेली, बीढायेली
 Contour *Geo.* आकार, संरेखा - lines
 आकाररेखा, संरेखा [निरोध
 Contraception *Med.* संततिनिरोध, गर्भ-
 Contract *V.* संकोचायुं, संकोचयुं *N.* शुद्ध,
 कन्ट्राक्ट *Law* करार
 Contractible संकोचनीय
 Contractile संकुचित, संकोची
 Contraction संकोचन, आकुंचन, संकोच
 - of currency *Eco.* चलणनी संकोचणी,
 चलणयुं संकोचन, नाणाघट
 Contrast *Psy.* असाम्य, वैपम्य, असादृश्य,
 भिन्नत्व, वैलक्षण्य
 Control *Psy.* संयम, निग्रह, नियमन, नियंत्रण
 Controlled association *Psy.* नियंत्रित
 संयोजन
 Controlled experiment निर्णायक प्रयोग
 Contusion सोर, सोळ, रक्तगठन, छोलाण
 Convalescence *Med.* समारोग्यता
 Convection *Phy.* नयन, परिवहन (Con-
 duction संवहन Radiation विकिरण)
 Converge *Phy.* केन्द्रयुं, केन्द्रित ययुं, अेकठायुं
 Convergence *Phy.* केन्द्रण, अेकठाण, केन्द्रा-
 भिसार (Divergence विकेन्द्रण, विखेाण)
 Converse श्रुद्धं, ह्युं, प्रतिलोम, विलोम,
 व्यतिरिक्त *Math.* प्रतीप - theorem
 प्रतिगिद्वांत

Cloud *Met.* मेघ, बादल, जलघर *Cirrus*
— संतु० *Nimbus* — वरसाणु० *Stratus*
— स्तर०

Club-moss *Bot.* मृगङ्गसैवाल

Club-shaped *Bot.* मगदलाकार

Clustered *Bot.* गुच्छीभूत, झुमछे

Cluster of stars *Ast.* तारापुंज, तारानो-
झुमछे

Coadunate *Bot.* सहजात

Coagulation *Chem.* जमावट, घटीमवन

Coalescent *Bot.* सहवर्धक

Coarctate *Bot.* संकुचित, संयोजित

Coated *Bot.* आवरणयुक्त

Cob Zoo. फरोलियो - web करोलमाल

Cobalt (Co) *Chem.* कोबाल्ट

Cobra Zoo. कोब्रा साप [पुच्छास्थि

Coccyx *Ana.* अनुनिकास्थि, शुदास्थि,

Coccus *Bot.* पुका फलना फाडिया

Co-education सहशिक्षण [विबर

Cochlea *Ana.* कर्णशंख, कानजु शंखाकार

Cochleariform *Bot.* चमचाकार

Cocoa कोको बीज, कोको बीजनो भूको

Cod liver oil कॉडलीवर तेल [कॉड
माछलीना लीवरजु तेल]

Coecum *Ana.* खंडुक, वृहद अंत्राग्र

Coefficient *Math.* गुणक, गुणांक, अंक

कोभीसीयन्ट — unit अेकम *Psy.* परस्पर

संघर्ष दर्शक चिह्न, आवर्धक — विशिष्ट गुण

— लक्षण — of friction *Phy.* घर्षणांक

— of linear expansion रैखिक

प्रसरणांक — of relation *Psy.*

परस्पर संघर्षदर्शकचिह्न — of superficial

expansion वृष्टप्रसरणांक — of volume

expansion कटप्रसरणांक, जयतान प्रसरणांक

Coercion (१) बल, दबाव, जबरान (२)

वैदशकित नियमन

Coeval *His.* समकालीन

Cognate संबंधी, अेकजातीय, सगुं, सगुणवाळु

Cognition *Psy.* ज्ञान, संवेदन, जाण,

संज्ञान, प्रतीतिमवन

Cogwheel दातालुचक्र, दांतावाळुचक्र, दंतगरगणी

Coherence *Psy.* संश्लेष, सुसंगति, संबंध

Coherent *Bot.* संलग्न

Cohesion *Phy.* संघक्ति, संघात *Psy.*

स्नेहाकर्षण *Bot.* संलग्नता, संयोग

Cohort *Bot.* कूल, झुपवर्ग

Coul *Phy.* गूंबळ, कॉंमिल induction —

झुपपादन गूंबळ

Coincidence अेककालीयता, अेकस्थता,

समनुपात, संचि, अचानक संबंध, संघात

Math. अेकाकार

Coke कोक, भाठवेलो कोलसो

Coleorhiza *Bot.* मूलावरण, आदिमूलावरण

Colic *Med.* शूल, खूक

Collar कंठपात्र, कॉलर

— bone हासडी, गल-अस्थि, कॉलरजु हाडजुं

Collateral *Math.* आनुवंगिक, पार्श्वपार्श्वी

Bot. समकेन्द्र, परस्परसंलग्न, संलग्न,

पार्श्वकनी

Collection संग्रह, संचय

Collective consciousness *Psy.*

सामूहिक मान, प्रतीति

Collective fruits *Bot.* संयुक्त फल,

झुमछे

Collective mind *Psy.* समुह मानस

Collectivism संयुक्त तंत्रवाद, समुदाय हित

College महाविद्यालय, कॉलेज

Collinear *Math.* अेकरेखिक

Collision प्रतिघात, संघर्षण, अयडामण

Colloid *Chem.* कोलॉजिड

Colloidal solution कोलॉयडल द्रवण

Collum (Collar) *Bot.* मूलाप्रभाग

Colon *Ana.* वृहद-अंत्र, मोटु आतरजुं

Colony *Pol.* सरघान, वसाहत

- Colour *Phy.* रंग, वर्ण - spectrum रंगपट
- blind रंग-अंध
- Columba *Ast.* परावत (तारामंडल)
- Columella *Bot.* गर्भकोषदात्री
- Column स्तम्भ *Ana.* दंड *Jour.* फटार,
कॉलम *Bot.* पुंकेसर स्तम्भ
- Columnar *Bot.* स्तंभाकार
- Coma अल्पविराम *Ast.* आवरण, पृष्ठबीजा
तारानी पृष्ठबी, कोमा *Med.* मूर्छा, बेभान-
स्थिति *Bot.* फूलतुंड
- Combination मेळवणी, संयोजन, समाहार,
गठन — of cells in parallel कोषतु
समगठन — — series क्रमगठन — of
pulleys गरेडीओनी कप्पी
- Combustible *Chem.* दहनशील, दाह्य,
दहनीय, ज्वलनशील, शिप्रदाह्य
- Combustion *Chem.* ज्वलन, दहन, दहन-
क्रिया External - बहिर्दहन Internal -
अंतर्दहन Selective - विशिष्टदहन Spon-
taneous - स्वयदहन - tube दहननली
- Comet *Ast.* धूमकेतु
- Commander सेनापति, कमान्डर - in-chief
सर सेनापति, कमान्डर-अीन-चीफ
- Commensurate *Phil.* मापनशील,
अनु रूप, समान
- Commentary टीका, विवरण, भाष्य
- Commissure *Med.* जोडनारा तंतुबो
Bot. १ गर्भकोषसंधिरेखा २ शतपुष्पादिवर्ग
- Common साधारण, सम, समान, सामान्य
- angle सामान्य कोण - denominator
समच्छेद
- Communal *Pol.* कोमी, - award
कोमी चुकादो
- Commutator *Phy.* दिशापरिवर्तक, परि-
वर्तनसाधक कॉन्मुटेटर, विपर्ययसाधक [अ
सी - डी सी प्रवाह बदलनारे रंग]
- switch बेवडीचाप
- Comose *Bot.* फूलतादार
- Companion cell *Bot.* सहायक कोष,
अनुपमिक कोष
- Comparative तुलनात्मक, सापेक्ष - method
[*Psy.* तुलनापद्धति - psychology *Psy.*
तुलनात्मक मानसशास्त्र]
- Comparison *Psy.* तुलना
- Compass *Phy.* होकायंत्र, दिग्दर्शक *Math.*
परकार, कंपास
- Compensation बदलो, पूर्ति, प्रतिकार
Psy. पूरक
- Competition *Psy.* स्पर्धा
- Complementary पूरक, संपूरक, संपूर्तिरूप,
अनुपूरक - angles *Math.* कोटिकोण
- Complex मिश्र, युक्त, गूढबाहु, जटिल,
संकीर्ण *Psy.* ग्रथि, जाह्न, संकीर्ण, संयुक्त, ममि-
आनुभव Inferiority — *Psy.* लघुताग्रथि,
अल्पताग्रथि Superiority — शुद्धताग्रथि,
अधिकताग्रथि, अहंभावश्रुति
- Complication गूढ, गूढवण, आटीशुंदी
- Component *Phy.* घटक, अवयव, भाग
- Composite मिश्र, संयुक्त, समुहित
- Composition (१) संयोजन, संगठन (२)
शुद्धलेखन, सुलेखन *Law* समाधान
- Compound *N* समास, समेलन, *Adj.* संयुक्त
Chem. संयुक्त पदार्थ, संयोजन, समास
- colours *Phy.* मिश्ररंग
- corymb *Bot.* संयुक्त बृहन्मजरी
- division *Math.* मिश्र भागाकार
- flower *Bot.* संयुक्त फूल
- interest *Math.* चक्रगदि व्याज
- leaf *Bot.* संयुक्तपत्र
- umbel *Bot.* संयुक्त छत्र, स्तम्भक
- Comprehension *Psy.* प्रहणशक्ति,
वस्तुज्ञान, वस्तुचोय, ज्ञान, चोष
- Comprehensive व्यापक, सर्वग्राही
- Compressible *Phy.* दबनीय, सङ्कुच्य

Conversion अलक्षण, ध्यतिक्रम, परिवर्तन, पलगे <i>Psy</i> सवर्तन	Coronate <i>Bot</i> मुकुटधारी, मुकुटित
Convex <i>Phy</i> वहिर्गोल, गुन्नतोदर	Coronna <i>Ast</i> मुग्न (तारामंडल)
Conveyance वाहन <i>Law</i> दस्तावेज, लेख, वेचान खत	<i>Ana</i> मुगद् (ना जेरा अवयवो)
Convolute <i>Bot</i> अमळायेली, कुडलित	<i>Bot</i> फुलाग्र, पुष्पाग्र, पुष्पमुग्न
Convolution <i>Med</i> (भगजनु) वळायु वळ	Corpuscle <i>Phy</i> अणु, कण Blood — रक्ताणु, लोहीरण
Convulsion <i>Med</i> आचकी, ताण <i>Psy</i> मस्तिष्कपुन	Corpascular theory of light <i>Phy</i> प्रकाशकणवाद
Co operation सहकार	Correction सुधारो, शुद्धि, सुधारणा
Co-opt सहवरण [अपयुग्म]	Correlation <i>Psy</i> अन्योन्यसंबंध, परस्पर संबंध
Co-ordinates <i>Math</i> प्रतिष्ठापक, नियामक,	Corresponding सहस्र, सवाही, तदनु रूप, अनुवर्ती — angle <i>Math</i> अनुकोण
Co ordination <i>Psy</i> सहनियमन	Corrosive <i>Chem</i> क्षयकार, नाशकारी
Copernican system <i>Ast</i> सूर्यमध्यवाद, कोपरनीकसंवाद	Cortex <i>Bot</i> छाल, बाष्पपट, दळपन, अंतरछाल
Copper (Cu) <i>Chem</i> तांबू, कॉपर	<i>Ana</i> कवच, बाह्य <i>Psy</i> मस्तिष्क पृष्ठभाग
Copy नकल, प्रत प्रतिवृत्ति	Corundum <i>Min</i> कुरन्द, कौरन्डम खनिज
Coracoid <i>Ana</i> अस्तुड [सभानी हासवी अने छातीना हाडकाने जोडनाक]	Corvus <i>Ast</i> इस्त (नक्षत्र) Zoo. काक, कागडो
Coral <i>Geo</i> प्रवाल	Corymb <i>Bot</i> बृहन्मगरी, तोरो, समक्षिप्त चामर
Cord <i>Med</i> नाळ	Coryza <i>Med</i> सरवी, सळेखम, त्रैल
Cordite <i>Bot</i> हृदयाकार, ताबूलाकार	Cosecant <i>Math</i> कोटिच्छेदक, कोटिछेद रेखा, कोसेकेन्ट, कोसेक [कोसाभिन]
Core अंतर्भाग, मध्यभाग	Cosine <i>Math</i> कोटिज्या, कोज्या, कोभूज
Coriaceous <i>Bot</i> चीवर, चर्मल	Cosmetic देहसौभक (पदार्थो) सुंदरक
Coriander <i>Bot</i> घागा, कोथमीर	Cosmic <i>Phy</i> विश्वसंबंधी, वैश्विक — energy विश्वशक्ति — rays विश्वरश्मि, विश्वकिरण, कॉस्मिकरश्मि
Corium <i>Ana</i> चामरीतळ — vera अंतर त्वचा	Cosmos ब्रह्मांड, विश्व, सृष्टि
Cork <i>Bot</i> विधानकवचा, कॉर्क	Cosmology सर्वमीमासा, संहितवनाविद्या
Corm <i>Bot</i> छलतकंद, बज्रकंद, घनकंद	Costa <i>Bot</i> मध्यरेखा <i>Med</i> पाश्चात्य, पांखडी
Cormogens <i>Bot</i> प्रकंडवान वनस्पति	Costate <i>Bot</i> रेखावान
Corner <i>Ana</i> कॉर्नीआ [आंखना जोडानी परतो पाददर्शक पड्डो]	Cotangent <i>Math</i> कोटिस्पर्शक, कोटेंज
Corneulate <i>Bot</i> स्वल्पशृंगी	Cotyledon <i>Bot</i> बीजपत्र, दळ, बीजदल
Corneous <i>Bot</i> शिंगाकार	Cough <i>Med</i> खासी, सुप्रास
Cornute <i>Bot</i> शृंगो-सेष	Whooping — श्वाश्विषो
Corolla <i>Bot</i> पुष्पपत्र, फूलमणी, मुकुट	
-tube <i>Bot</i> पुष्पालिङ्ग	
Corollary <i>Math</i> सुपसिद्धांत अप्रत्यक्ष	

Counter કાઠુન્દર, પ્રતિ -action *Phy.*
 પ્રતિક્રિયા -balance *Phy.* પ્રતિતુલા
 -clockwise અપસવ્ય, અવલું, પ્રતિઘટીવત,
 વામાવર્ત -poise પ્રતિતોલ, -ed સમતુલિત
 -weight ધડો, પ્રતિતુલિત વજન
 Couple *N.* જોડ, ચલજોડ *V.* જોડવું
 Course ગતિ, ચાલ, પ્રવાહ, ક્રમ
 Crab *As.* કર્કરાશિ *Bot.* કોઠવું જાડ
Zoo. રાપરીમાછલી, કેવ
 Cramming *Psy.* અર્ધહીન પઠન, ગોસ્તપટ્ટી
 Crane *Phy.* ક્રૂરજો *Zoo.* વગલો [તાવા
 પગ, ગરદન અને ચાંચવાળું પક્ષી]
 Cranial nerves *Psy.* શીર્ષજન તંતુ
 Craniostomy *Med.* મસ્તકવેધ
 Craniology મસ્તકમાપનવિદ્યા
 Cranium *Ana.* છોપરી, મસ્તક, કરોટિ
 Crater *As.* ચશક, ચરુ (તારામઢક)
 Crator *Geo.* જ્વાલામુખ, અગ્નિમુખ
 Craving *Psy.* તૃષ્ણા, લાલસા, યાસના
 Crayon *Chem.* ક્રેયોન, પેન્સિલ, ચિત્રસાધક
 Credulity *Psy.* વેવલાપણ, અતિવિશ્વાસ
 Creek *Geo.* જાદી, જાજળ, યાકળ, વહોલિયું
 Creeping *Bot.* મૂર્છાપિળી, વિસર્પી
 Creeper *Bot.* વેલ, વેલો
 Cremocarp *Bot.* અર્ધફલ, ફાદ, અઢવિયું
 Crenate *Bot.* કાગળવાળું, ગોઠવદુર, ચાપદંતુર
 Crepitus *Med.* કડકડ અવાજ
 Crescent *As.* ચીજચંદ્ર, કમાનાકાર, ચંદ્રાકાર
 Crest શિખર, ટોચ, પૂરા, કલગી *Ana.*
 રોશર, યઠ -of wave તરંગ શિખર, તરંગની
 કુમટી [ક્રીટેશીયસ
 Cretaceous *Geo.* ચાચમય, ચાકવાળું,
 Cretinism *Psy.* અપૂર્ણ શારીરિક વૃદ્ધિ
 Cribrose *Bot.* ચાલળી જેવો છિદ્રવાળું
 Cricket ક્રિકેટની રમત, ગેલીદડા
Zoo. તમારું, કંસારી
 Criminal *Psy.* જુનેગાર *Law* ધોજદારી

Criminology *Psy.* અપરાધવિજ્ઞાન, ગુનાવિદ્યા
 Crinite *Bot.* ધીર્ધકેશધારી
 Crispate *Bot.* વાકડિયા
 Criterion *Psy.* કલોટી, ધોરણ, પ્રમાણ
 Critic વિવેચક, ટીકાકાર
 Critical સીમાન્ત, વિશિષ્ટ; વિવેચનપૂર્ણ, યોગ્યમય
 - point સીમાન્તવિન્દુ, ક્રાન્તિવિન્દુ - situ-
 ation કટોરડીવાળી પરિસ્થિતિ, અવધિ,
 ક્રાન્તિસ્થિતિ, પરિસીમા
 Criticism *Psy.* ગુણદોષવિવેચન, ચર્ચા, ટીકા
 Croceous *Bot.* કેસરીરંગી
 Cross *N.* તુચ, *V.* સંકરકારણ, સંકરવું *Adj.*
 ધામો -breed *Bot.* સંકરજાતિ, સંકરપ્રજા
 અસંપિદ સંતતિ -examination *Law*
 જુલટતપાસ -fertilisation *Bot.* સકર
 જોજન objections સામાવધા -pollina-
 tion *Bot.* પરપાત્ર સંયોજન, પરસેવન - se-
 ction આઢોછેદ, આઢોવાઢ; મધ્યછેદ *Law*
 -suit સામોદાવો - wire જાઢો પોરસતાર,
 મધ્યસ્થંત્ર
 Crown *Pol.* મુકુટ, તાજ, કિરીટ, રાજ,
Eco. અઢી સીલીંગ, *Med.* શીર્ષ
 Crucial નિર્ણાયક
 Crucible *Chem.* યાઢકી, ધૂપા, મૂસ
 - support મૂસની બેસળી
 Cruciform *Bot.* કુસાકાર, સ્વસ્તિકાકાર
 Crude અશુદ્ધ, કાચું, અસંશોધિત - oil
 અશુદ્ધતેલ, કઢતેલ
 Cruiser કુઓશર, ગુદનોકા
 Crumpled *Bot.* પરિવેષ્ટિત
 Crusade *Pol.* ધર્મયુદ્ધ, આમરૂપ્વેક પ્રયાસ
 જેઢાદ
 Crust *Geo.* મૂપુષ્ઠ, મૂપટલ, મૂકવચ,
Bot. પટલ, કવચ, આવરણ
 Crustacea *Zoo* કવચી પ્રાણીવર્ગ
 Crustaceous *Bot.* કવચધારી
 Cryptogamia *Bot.* ગુપ્તયોજ, છન્નીયોજ,
 અપુષ્પ [વનસ્પતિ]

Cryptopetalous Bot	गुप्तपटल	Cusp Math	स्पन्ध, वक्ररेखानो चूचो
Crystal Chem	स्फटिक, रूखो, पासो, दाणो	भाग Ana	अग्र
Crystalline	पासदार, रवादार, दाणादार	Cuspidate Bot	कटकाम्र, सूक्ष्माग्र
Crystallisation Chem	पासवणी, स्फटिकीकरण, दाणवणा	Custard apple Bot	सीताफल
Cube Math	घन -root घनमूल	Cuticle Bot	रक्षक त्वचा, Med वास्तवचा
Cubic Math	घनीय, घन, घनाकार	Cutin Bot	चीरन पदार्थ, क्युटीन
-equation	घनसमीकरण	Cutinization	त्वचारु घट्टीकरण
-measure	घनमान	Cutting छेदन Bot	कलम, हातळ
-contents	घनमाप	Cyaneous Bot	अतिनील
Cucullate Bot	फणाकार	Cyathium Bot	वाटिका पुष्पव्यूह (धोर)
Culin Bot	साठो, वृणप्रकाश	Cycle (१)	पायगाडी, सांझीकल
Cultrate Bot	छुरिकाकार	(२)	चक्र, कम, घटेल, पूर्णचक्र
Culture Psy	संस्कृति -epoch संस्कृतिधुम	Cyclic Math	चकीय, मनीय, कमचक्र
Cuneous Ana	शीलक	Cycloid	चक्राभास
Cup-shaped Bot	चषकाकार	Cyclone	चक्रवर्तुळ, घाभीक्लेन, वायुचक्र, फरक, हवानु भारे तोफान
Cupule Bot	प्याली, फलकपुटवाटिका	Cyclosis Bot	भ्रमण
Cure (१)	शुपचार, दवा, औषधि (२)	Cygnus Ast	हंसमण्डल [तारामण्डल]
सुक्नरुं (२)	पक्ष्य Nature —	Cylinder Math & Phy	नळ, नळो, भुणळकार, सीलंडर
निर्गर्णपचार, कुदरती शुपचारे		Cylindraceous Bot	वेलणाकार
Curiosity Psy	जिज्ञासा, कुतूहल	Cymbiform Bot	नौकाकार [स्तवक]
Current प्रवाह -detector	प्रवाहशोधक,	Cyme Bot	तोरो, पुष्पगुच्छ, पुष्पव्यूह,
वीजवाहशोधक -reversor	परिवर्तक	Cymose Bot	विमानित तोरा जेवी,
Ocean —	धनुप्रवाह		स्तवकित परिमित पुष्पगुच्छ
Curvature Math.	वक्रता, गोळाभी, आनति	Cynical	मानवदोषदर्शी
Ana वक्रिना Bot	वक्रता, वाक	Cystitis Med	युरासंधदाह, बस्तिनो संजो
Centre of —	वक्रता केंद्र	Cystolith Bot	स्फटिकपुम
Radius of —	वक्रता निज्या	Cytology Bot	कोशविद्या
Curve Math.	वांक, वळक, आलेख, वक्ररेखा	Cytoplasm Bot	कोशरस
Curvilinear	वक्रीय, वक्ररेखीय		
Cushion ओसीडू Bot	फुलावो		

D

Dacryelosis Med	अधूनकीदाह — dacr yolin	Damp Adj	आर्द्र, नीनु N मीनाघ, मेघ
अधुसख, डेक्रीओजीन		Damping Phy	स्तंभन, दालननिरोध
Dacryhemorrhoea Med	अधुरक्तस्राव	Data } Math	दृष्टीवत्, आंघना,
Dactyl Ana	आंगडी, अंगुठो	Datum }	तथ्य, घामप्री
Dactylogy Med	अंगुलसंज्ञतमात्रा	Datum line	मं-कनरेखा, नियन्त्रेखा

- Day-dreaming** *Psy.* जाग्रतस्वप्न, जाग्रत-स्वप्नावस्था, दिवास्वप्न
- Deacidification** *Chem.* अम्लतानिवारण, निरम्लवर्णी वि-अम्लन, निष्क्रियकरण
- Debar** निषेध, मनाजी
- Debase** *Eco.* हीनबहुं, हलकबहुं, हलकुं कर्तुं
- Debility** कमजोरी, अशक्ति, नवलागी
- Debris** *Geo.* शिलाचूर्ण
- Decadence** अरगति, अवगति, पडती
- Decagon** *Math.* दशभुज
- Decagynous** *Bot.* दश स्त्रीकेसरयुक्त
- Decamerous** *Bot.* दशभागी
- Decandrous** *Bot.* दशपुंकेसरधारी
- Decantation** *Chem.* नितारण, नितार
- Decapitation** *Med.* शिरच्छेद
- Decapod** *Zoo.* दशपायी, दशपगा
- Decentralisation** विकेन्द्रीकरण
- Deceptive** भ्रान्तिजन्य, भ्रान्तिमूलक
- Decidua** *Med.* गर्भकला - *basalis Med.* आधारगर्भकला
- Deciduous** *Bot.* गलनशील, खराडु, पान-खर, पतनशील, पश्चात्पाती
- Decimal** *Math.* दशांश, दशमिक - fraction दशांश अपूर्णांक - point दशांश बिन्दु
- Decimeter** डेसीमीटर, दशांशमापक
- Decision** *Psy.* निर्णय, निश्चय
- Declaration** जाहेरात, घोषणा, प्रतिज्ञा
- Declension** *Ast.* अवरोहण, पतन
- Declinate** *Bot.* ओक वाडु नमती अथवा डळती, अभिनत
- Declination** *Ast.* (१) विचलन (२) क्रांति, वांक (३) पतन, ढोळाव (४) स्थलन (५) दिग्गति, ध्रुवपात Circle of—*Ast.* अक्षोरात्रदृष्ट, ध्रुव्यादृत - circle *Phy.* ध्रुवपातमापक
- Decolourization** *Chem.* रंगहरण, निष्कारणी, निर्गट, विरंजन
- Decomposition** विघटन, अपाकरण
- Bot.* वियोजन, कोटवाट [पक्षाकार
- Decomound** *Bot.* अतिविभागित, बहु-
- Decorum** शिष्टाचार, सम्यक्ता
- Decree** हुकम, आदेश, *Law* हुकमनामुं
- Decrement** घट, घटाडो, अपक्रान्ति
- Decrepitation** *Chem* लडतडाड
- Decumbent** *Bot.* नीची नमती, पार्श्वरोही
- Decurrent** *Bot.* अधोगामी, अधोधात्री, अधोवलन्मी [स्वस्तिष्काकार
- Decussate** *Bot.* चोसर, स्वस्तिक्रोही,
- Deduction** *Phil.* अनुमान, परामर्श
- Arith.* वादयाम्नी *Geom.* अनुपसिद्धांत
- Deed** (१) कार्य, कर्तव्य (२) खत, लेख
- Defect** भूल, दोष, न्यूनता, खोड
- Defective** *Psy.* अपूर्ण, दोषयुक्त, दोषित
- Defence mechanism** *Psy.* अवरोध मनोरक्षण युक्ति
- Defendent** *Law* प्रतिवादी
- Deficit** खाय, न्यूनता, अपूर्णता
- Definite** निश्चित, नियत, स्पष्ट *Bot.* परिमित, नियमित, निर्दिष्ट
- Definition** *Psy. Geo.* व्याख्या, स्पष्टता
- Deflagration** *Chem* प्रज्वलन [तणखा सहित सल्लागट]
- Deflect** *V.* बेंकावुं *N.* वांक
- Deflection** *Phy.* विचलन, आवर्तन, अपवर्तन, बंकाण Angular - कोणीयबंकाण, कोणावर्तन
- Deflexed** *Pol.* नीची नमेली, -झुंझेली, अधोवलन्मी
- Deflorate** *Bot.* व्यतीतक्रियामाल
- Deformation** विकृति, विरूपता
- Degeneration** *Zoo.* अधोगति, अपकर्ष, अग्रगति *Psy* भ्रंश, मानसिक अपकर्ष, क्षय, अवगति
- Degree** (१) पदवी, स्थान, दरजो (२) प्रमाण *Math.* (१) अंश, ढीमी (२) घात

- Dehiscent *Bot.* विरुद्ध, फाटतु, फाटनार, स्फोटनशील
- Dehydration *Chem* निर्जलन, जलहरण
- Dehydrator *Chem* निर्जलक, जलहारक
- Dehydrogenation *Chem.* निर्हामीडोजन
घणी, निर्हामीडोजनन, हीहामीडोजनेशन
- Deism *Phil* अधिपवाद
- Dejection विपाद, खेद, झुद्वेग
- Delactation *Med* धावगस्तंभन
- Delete लोप करयो, लोप यवो
- Deliberation *Psy.* विचार, विचारणा,
मद्रणा, विवेचन, समीक्षा
- Delineation आलेखन, वर्णन
- Delinquency *Psy* गैरवर्तन
- Deliquescent *Bot.* अनेक शाखामय
Chem मेजद्रावी, प्रस्वेद्य, पाणीशोषक,
जलशोषक
- Deliquescence मेजद्रवण
- Delirium *Med* सन्निपात, वाचाळो
- Delivery *Med* प्रसव, प्रसूति *Eco*
सुपरत, सौपणी, बहैषणी —tube *Chem.*
निहासणी, निर्गमनली, विमोचनवली
- Delphinus *Ast* धनिष्ठा (नक्षत्र)
- Delta *Geo* नदीतुं सुख, डेल्टा
Math डेल्टा
- Delta Sagitta *Ast* पूर्वाषाढा (नक्षत्र)
- Deltoid *Ana* त्रिकोणिक, अर्धवेष्ट *Bot.*
त्रिकोणाकार
- Deluge प्रलय, जलरेल, जलप्रलय
- Delusion *Psy.* विभ्रम, मोह, भ्रान्ति,
आभास [विमुक्तवणी]
- Demagnetisation *Phy* विरुद्धकन,
- Demand *Eco* मांग, मागणी
- Dementia *Psy* चित्तभ्रम, मनोद्वाह
- Demersed *Bot.* पाणीमां भूदेल
- Democracy *Pol.* लोकशाही, लोकशासन,
प्रजातंत्र, प्रजाशासन
- Demography वसतीविद्या
- Demonetisation *Eco* विचलन
- Demonolatry *Phil.* अशुभपूजा
- Demonstration *Psy.* निरूपण, प्रदर्शन,
प्रतिपादन
- Demurrage *Com.* नुकसानी, डामरेज
- Denate *Bot* दंतुर
- Denary *Math.* दशमिक, दशमय, दशती
- Denatured गुणरहित, गुणविकृत
- Dendriiform वृक्षाकार
- Dendrite *Ana* लघुशाखा, लघुतंतु
- Dendroid *Bot* वृक्षाकार
- Dendrology वृक्षविद्या
- Dendron *Bot* शिखांतु
- Deneb *Ast* बकुचुछ (तारो)
- Denebola *Ast* श्रुतराकालुनी (नक्षत्र)
- Denominator *Math* छेद, हर, भाजक
Common — समच्छेद
- Denotation *Psy* नाम, अभिधान
- Dense (१) घन, घट, जाड (२) पाड, घीन
- Density *Phy* घनता, घटत्व, गुरुत्व
Absolute — निरपेक्ष. Specific —
विशिष्ट. Vapour — वाष्प.
- Dental pulp *Ana* दंतमज्जा
- Dentate *Bot* दन्तुर, दंतुरित, दान्तावाढा
- Denticulate *Bot.* सूक्ष्मबहुदित, दंताळ,
लघुदंतुर
- Dentifrice *Med* दंतमेजन
- Dentine *Ana* दन्तिन, दन्ती
- Dentistry *Med* दंतविज्ञान
- Denture *Med* (दांततुं) चोखंड
- Denudation *Geo* धोवाण, पसारे
- Deodorant *Med* मंघनायक, गंधहारक
- Deoxidation प्राणवायुहरण, विओकघवणी,
ओक्सीजनहरण
- Dependence अवलंबन, आश्रय
- Depolarization *Phy* विधुवनी, विधुप्राण
- Depolarizer *Phy* विधुनक

Deposit *Com.* अनामत, दीपोद्धीट *Phy.*

रोप, ओप *Geo.* कोप, निक्षेप, मराण

Deposition कंचरो, कादव *Law* जुबानी

Pol. पदभ्रष्टता

Depressant *Med.* सुपशामक

Depression *Bot.* नतपृष्ठ *Math.* अवनतांश

Ast. अधरांश, नति *Geo.* खाडो, पोलाण,

सुतार *Psy.* निराशासक्ति, हतोत्साह, निरुत्साह,

अवसाद, ग्लानि, दौर्मेनस्य, सुदासीनता *Phy.*

निम्नन, अवसाद—*Met.* तोफान, फर्क

constant—*Phy.* निम्नन स्थिरांक *Angle*

of—*Math.* अवनतांशकोण

Derangement *Psy.* बुद्धिभ्रंश, चित्तभ्रम

Derivative साधित, व्युत्पन्न

Derm *Med.* त्वचा, चामडी

Dermatitis *Med.* चामडीनो सोजो

Dermatology *Med.* त्वचाविज्ञान

Dermatozoan *Med.* चर्मजन्तु

Dermis *Bot.* आंतरत्वचा, त्वचा

Descending अवरोही, अधोगामी, सुतरही,

नीची सुतरही—*axis Bot.* निम्नाक्ष

Descent *Phy.* सुतार *Bio.* अनुवंश,

वंशावतार

Description वर्णन

Desert *Met.* रण

Desexualisation *Bio.* विलिंगन, विलिगवणी

Desiccation *Met.* शुक्कणी, जलशोषण,

शोषण

Desiccator शुक्कणियु, जलशोषित्र, डेसीकेटर

Design (१) योजना, रचना (२) घाट, आकृति

Desire *Psy* अभिच्छा, शुल्भंछा, आकांक्षा,

कामना, लालसा

Despotism *Pol.* आपसुदशाही, निंकुशता,

आपसुदसता

Destructive *Bot.* संहारक, विनाशक

Chem. नाशक, विच्छेदक—distillation

Chem. विच्छेदक आसवन

Desugar विशर्करण

Desulphurisation *Chem.* विगंधकवन

Detailed तपसीलवार, विगतवार

Detection शोध,

Detector *Psy.* शोधक, संवेदक, वेदक

Determinism *Phil.* } नियतिवाद, निश्चयवाद
Psy. }

Deterioration विप्लवंश, विहृति, बगाडो

Determinate *Bot.* नियमितव्यवस्था

Determination निश्चयन, निर्माण, प्रमाण-
निर्णय

Detonation अधिस्फोटन

Deuterium *Chem.* ड्युटेरियम [भारे
द्विभीष्टोजन]

Deuteron *Chem.* ड्युटेरोन

Develop विकसावयुं Developer विकासक

Development विकास—methods

Psy. विकासपद्धति

Deviation *Psy.* भ्रंश, विचलन, अवगम,

च्युति, स्खलन, शुन्मार्गगमन, विपथगमन

Devise योजयुं

Devitrification विशाचवण, काचहीनता

Devolution अपक्रान्ति

Dew *Met.* क्षारक, दुपार, ओस Dew

point ओसांक, क्षारकबिन्दु [दक्षायर्तन]

Dextrorotation *Phy.* दक्षिणावर्तन,

Dextrin डेक्स्ट्रीन

Dextrose *Chem.* डेक्स्ट्रोस *Bot.* बहिर्मुख

Diabetes *Med.* मीठीपेशाब, मधुमेह

Diabolic (१) दैत्य, आसुरी, दानवपंचमी,

(२) दुष्ट, (३) दिव्य

Diabrotic *Med.* अतिदाहक

Diacoustics *Phy.* ध्वनिगतिविद्या =

Diaphonics

Diacritical स्पष्टकारक, शुच्चारदर्शक

Diactinic rays प्रक्रिय रश्मि

Diadelphous *Bot.* द्विगुच्छी, द्विमातृ,
द्विगुच्छभूत

Digestant Med. पाचनोत्तेजक
Digester Chem. पाचकपात्र, पाचित्र .
Digit Math. अंक, कला, लेखा, स्थानांक
Med. आंगुली, अंगुष्ठे
Digitate Bot. करतलाकार
Digitigrade Zoo. आंगुलापर चालनार
 प्राणी, अंगुलग [अंग -पेटे चालनारा]
Digynous Bot. द्विलीकेमरयुक्त, द्वियोनी,
 द्विवाहिनिक
Dihedral angle Math. द्वितलकोण
Dilate विस्तरयुं, विस्तारयुं
Dilation विस्तारण, वितनन, विस्फारण,
 फुलाण, फुलावो *Bot.* विस्फारण
Dilemma धर्मसंकट, सुभयतःपाश
Dilute Chem. मंद करयुं, मिश्र करयुं
Dilution मंदन, अवमिश्रण
Dimension Math. (१) परिमाण (२)
 विस्तार, आयतन (३) घात
Dimensional equation घातीय समीकरण
Dimerous Bot. द्विदल, द्विभागमय,
 द्विभागशील
Dimidiate Bot. दुभेगित, अर्धुं
Diminution ह्रास, नानयणी
Dimorphic Chem द्विरूपी, *Bot.* द्विरूपधारी
Dimorphism Chem. द्विरूपता *Bot.* द्विरूपि, द्विमेदिक
Dioecious Bot. विप्रकलितली, अलगलितली
Dioptr } *Phy.* डायोप्टर [चक्षुःपात्र काचनो
Dioptr } अक्षम]
Dioptrics Phy. चक्षुःमनविद्या
Dioxide Chem. द्वि-ओक्साजीड, डायोक्साजीड
Dip Phy. नमन, आनति, नमावो -circle
 नमनमापक, आनतिवृत्त -needle नमनमापक,
 आनतिसूची
Dipetalous Bot. द्विपटली
Diploid Bot. द्विगुणित, पूर्णसंख्या
Dipterous Bot. द्विपक्षी, वेपांखाली
Diphtheria Med. डिफ्थेरीआ

Dipolar. Phy. द्विध्रुव
Direct Adj. प्रत्यक्ष, सीधुं, सरल, ऋजु *V.*
 नियमयुं -current सरल वीजप्रवाह, डी०
 सी० प्रवाह -combination प्रत्यक्ष संयोग,
 ऋजुसंयोग -image प्रत्यक्ष प्रतिमा, प्रत्यक्ष
 चित्र -impact प्रत्यक्ष संघात -method
 प्रत्यक्ष पद्धति, सरल विधि, ऋजुविधि, सरल
 पद्धति -motion ऋजुगति -rays ऋजुरश्मि
Direction (१) सूचना, हुक्म, निर्देश (२)
 दोरवणी, नियंत्रण, संचालन (३) दिशा, दिक्
Director circle Math. प्रधानवृत्त, परि-
 चालकवृत्त, नियामकवृत्त
Disc चक्की, चक्र, डिस्क
Discernment Psy. विवेक, अवबोध, विवेचन
Disciform Bot. कर्णिकाकार
Discoidal. Bot. कर्णिनासदृश, पट्टीदार,
 कर्णिक, चक्राकार
Discharge विसर्जन, विभार, मुक्तोचन
Phy. निर्विजकारो *Med.* छाव *Law*
 मुक्ति, छूटकारो *Acquittal* - दोषमुक्ति,
 आरोपमुक्ति *Com.* हस्तद, कार्यमुक्ति, पदमुक्ति
Discipline शिस्त, नियमपालन, नियंत्रण,
 नियमन, व्यवस्था
Discolourization निरंगन, विरंगवणी
Disconnected असंबद्ध, असंतत
Discontinuity विच्छेद, असातत्य
Discord विषमवाद, दुर्मेळ [आदिश्रुत]
Discordance स्वरविरोध, अपस्वर, विसे-
 ५ *Discordant* विरोधाधी, असंगत, बेसूर
Discount बटाव, डिस्काउन्ट
Discovery शोध, श्रुपलब्धि, आविष्कार,
 प्रकाशन, प्रसिद्धि
Discrete Bot. विभिन्न
Discriminant Math. निकर्ष
Discrimination Psy. (१) विवेकशक्ति,
 विवेक, परीक्षा (२) भेदभाव, भेदबोधन,
 Racial — *Pol.* रंगभेद
Disepalous Bot. द्विध्रुवतद्विक, द्विपर्ण

Dish रकामी, थाली, डिश
 Disinfectant *Med.* चेपनाशक, जंतुनाशक,
 रोगाणुनाशक [विमाजन
 Disintegration *Phy.* विघटन, वियोजन,
 Disintegrator *Phy.* वियोजक, खल,
 रत्नघटी [चक्राकार
 Disk *Bot.* कणिका, आसन, चक - Discoid
 Dislocation *Med.* लचक, स्थानांतर,
 संविभंग, विबंधन [साधातुं खुली जंयुं वे]
 Disparity विपमता, असमानता, असंगति
 Dispensary औषधालय, दवाखानुं
 Dispersion *Bot.* विमाजन, विच्छेद, विक्षेपन
Phy. अपकिरण Normal - नियमित
 अपकिरण
 Displacement स्थानान्तर, अपगमन,
 विस्थापन, निरसन, खसेड, झकाव
 Display प्रदर्शन, भांडनर
 Disposition *Psy.* प्रकृति, स्वभाव
 Dissected *Bot.* विमागित, भग्न, अतिराहित
 Dissection *Ana.* घवच्छेदन, अवयवच्छेदन
 Dissepiment *Bot.* पट, पोल, खंड
 Dissimilar असदृश, असमान, असम
 Dissimilation *Bio.* अपचय, (अपक्रिया =
 Catabolism) [क्षयितक्षय
 Dissipation अपव्यय, लय, क्षय, -of energy
 Dissociation *Phy.* छटाण, वियजन, सकलन-
 क्षय विच्छेद विघटन *Med.* विमाजन, घुव-
 कारण -theory विघटन सिद्धांत Thermal
 -तापीय विघटन, शुष्मा विस्फेदन
 Dissolvable *Chem.* द्रवणीय, विघनीयनीय
 Dissolve *Chem.* द्रवयुं, विघनी करयुं-ययुं,
 भोगययुं, भोगययुं [वेमरता
 Dissonance *Phy.* विस्तरता, वेवराणयुं,
 Distance *Math.* अंतर, दूरत्व, दूराभी
 Angular - कोणीय अंतर Focal -
 नाभ्यंतर
 Distil *Chem.* आसयुं, अर्द्ध वाडवो, अर्ध-
 पातन, अर्द्ध

Distillation *Chem.* अर्धपातन, नित्यंदन,
 आसवन, अर्द्धनिर्वासग, तिर्यहपातन *Bot.*
 पातन Destructive - विच्छेदक नित्यंदन
 Fractional - अंशिक, विभागीय नित्यंदन
 Steam - वाष्प नित्यंदन
 Distilled water बराळेलुं पाणी, वाष्पित-
 जल, बाष्पजल,
 Distillery आसवनी भट्टी, फट, दाहनी भट्टी
 Distinction (१) विशिष्टता, विलक्षणता, (२)
 भेद, भिन्नता
 Distinguish जुडुं पाडयुं, लक्षित करयुं,
 भेदकरण [आमळो
 Distortion *Phy.* विकरण, विकृति, विपथगमन,
 Distractibility *Psy.* मानसिक व्यमता
 Distributed बर्हेचेळुं, वितीर्ण, वितरित
 Distribution *Eco.* बर्हेचणी *Bot.* नियसन
 [Production उत्पादन Consumption
 वापर, वपराय]
 Disturbance *Met.* तोफान
 Ditheous *Bot.* द्विपरागकोपीय
 Diuretic घृतवर्धक, घृतोत्पादक [रोजियुं
 Diurnal *Metco.* दैनिक, रोजिडु, दिवसयुं,
 Divalent *Chem.* द्विसंयोजी
 Divariant द्विपरिगम्य
 Divaricate *Bot.* निरनिराळां
 Diver मरवीवो, निमज्जक, हूवकीमार
 Divergence अपसार, अपसरण
 Divergent अपसारो, विगामी, अपगुन
 Diversity विविधता
 Divided भागेलुं, विभक्त, विभाजित *Bot.*
 भग्न, खंडितपर्णी [भाग्य
 Dividend *Com.* व्याज, विविड *Math.*
 Diving जलनिमज्जन, हूवकी
 Divisibility विमाज्यता
 Division (१) भागाकार, विमाजन, विभागणी
 (२) भागळा, विभाग, कोटी (१) गण,
 सुपरिमाण
 Divisor *Math.* भाजक

Doctrine मन्त्र, वाद, सिद्धांत	Drift मन्दगति, अपवहन
Dodder Bot. आकाशवेल, आकाशवल्ली, अमरलता	Drill शारदी
Dogma दृढमत, मताग्रह	Dnp V टपक्युं N. Archi निःसरण
Dodecagon Math. द्वादशभुज, बारसुगियुं, बारदध्या	Drive Psy. प्रेरण, स्वाभाविक प्रवृत्ति
Dodecagynous Bot. बार छीकेसरवाळुं	Drooping Bot. भेकबाजु झुकती
Dodecandrous Bot. बार पुंकेसरवाळुं	Drop N. बिन्दु, टपकूँ, पात, पतन
Dogstar Ast. कुम्भक तारो	Dropper बिन्दुपाती
Doldrum Met. निर्वातप्रदेश	Dropping bottle बिन्दुपाती - दूपी - वाटली
Dolomite Geo. दोलोमागीट	Dropsy Med. जलोदर, जलसंचय, जलशोथ
Dominant प्रबळ, प्रभावी, प्रभावक	Drosometer Met. माकळमापन
Dormant दुप्त, अव्यक्त, अप्रकट, गुप्त, अनुद्भूत, दुस्त - consciousness Bio. अव्यक्त चेतना, अप्रकट चेतना	Drug Med. दवा, औषध, भेदश
Dorsifixed Bot. पृष्ठलम्, पृष्ठयुक्त, अन्तरलम्	Drum Ana. षडल, डिडिम, ढोल, मेरी
Dorsal Bot. पृष्ठ, पीठनी बाजुलुं, पृष्ठभूत	Drupe Bot. अष्टिला, सफतफल, अमरगमी
Dorsum Ana. वाघो, पीठ	Dry (१) सूकूँ, शुष्क (२) द्रवहीन, निर्द्रव
Dose Med. मात्रा, अंश, भाग, डोस	Dryprosium (Dy) Chem. द्राभीरप्रो- सियम्
Dot बिन्दु, टपकूँ	Dualism Psy. द्वैत, द्वित्व, द्वेष
Dotted ducts Bot. लांछित स्थानको • नलिकाओ	Dubhe Ast. कटु (तारो)
Double वमणुं, वेवडुं, द्विगुण, द्वि-, युगल - • - concave युगल अंतर्गोळ - वेवडो-	Duct Ana. नाली, वाहिका, वाहक Bot. नलिका, स्थानक
Doublet द्विक, युग्मक	Ductile प्रतन्य, तन्य, तणाशु
Douche पिचकारी, डुघ	Ductility तन्तवता, प्रतन्यता, तणाशुपणुं
Downstroke अनुस्रोत	Ductless gland Ana. नालिकाहीन ग्रंथि
Downy Bot. झुंवाळावाळाळुं, नरमवाळाळुं	Dullness Psy. जाड्य, जडता
Draco Ast. कालीय (तारामंडळ)	Dumping Eco. भावतोड, पीठपाड, मालवर्षा
Drainage जलोत्सारण	Duodecimal द्वादशांश
Drastic कडक, सखत, जोरदार, प्रचंड	Duodenum Bot. पक्वाशय Med. ग्रहणी, द्वादशनी, द्युओडेनम
Draught Met. (१) डुप्काळ, डुकाळ (२) हवाजोर	Duplex Bot. द्विघटकित
Drawing रेखाचित्रण, आलेखन, चित्रकाम, चित्रकला Freehand - हस्तालेखन Mem- ory - अनुस्मरणालेखन, स्मृतिचित्रण	Duplex winding द्वेषवेष्टन
Dream Psy. स्वप्न - Ego स्वप्नचित्त, स्वप्नबोधोपात्ता	Duplicate N. नकल, प्रतिरूप V. वमणुं करडुं
	Durable टकाशु
	Duramater Med. मस्तिष्कावरण
	Duration कालवधि, मुदत, समय
	Duramen Bot. मध्यभाग, अन्तर्गर्भ, सारभाग
	Dustproof धूलचुस्त, धूलिजित

Dust storm *Met.* आधि

Duster धूलियुं, मसोटु, डस्टर

Duty (१) कर्तव्य, धर्म (२) कर, जगात

Dwarf (१) नातुं, डूंकुं (२) वामन, ठीगणुं

Dyad द्वे, जोड, द्वि-अणुक

Dye रंग, रंजक

Dynamic (१) गतिविषयक, चलगतिशील, वेगीलुं, प्रवैगिक, वेगरान - electricity चल विद्युत, चलवीज - friction चल घर्षण, गतिघर्षण - property गतिक धर्म - theory गतिशीलवाद, गत्यात्मकवाद

Eagle Zoo गहड

Ear *Ana* कान, कर्ण, श्रवणेन्द्रिय, श्रोत्र
Bot. कणसल्ल - ache *Med* जाननी पीडा,
कर्णशूल - drum काननो पडदो, कर्णपटल
-lap कानचूट - wax काननो मेल

Earth (१) पृथ्वी (२) भूमि, माटी - crust
Geo भूकवच, भूस्तर - inductor *Phy*
पृथिव्योपपादक - magnetism भूचुम्बकत्व
-metal *Chem* सृद्ध-धातु, माटीनी धातु
-oil भूतेल, माटीनुं तेल, पेट्रोलियम - plates
भूफलक - quake *Geo* भूकंप, धरतीकप,
भूचाल - surface *Geo.* भूपृष्ठ, पृथ्वीनी
सपाटी - work माटीनी पाळ, मयोडीनो
फोड, माटीकाण

Earthenware छत्पात्र, माटीनय वाद्य

Ebb *Met* ओट, पडती [बलक्रेताभीट

Ebonite ओबोनामीड, कठणरबर, काथु.

Ebony *Bot.* सीसम, अन्नूच, ओबनी

Ebracteate *Bot* खोलेकी पांदरी विनानुं

पुष्प, अविरहित पटलपुष्प, पुष्पपत्रविहीन

Ebullioscope छूतलनदर्शक

Ebullition *Phy.* (१) छूतलन क्रिया (२)

झुमरो, *Psy* झुमरो, जोड, चित्तानी विच्छत्ता

Eburneous *Bot* हाथीदात जेवुं खपेद

Ecboic *Med.* शीघ्रप्रसवकारी

Dynamics वेगविद्या, चलनक्रिया, गतिविद्या

Dynamite स्फोटक, डायनेमाभीट

Dynamo वीजजनक, डायनेमो [शक्तिमापक

Dynamometer *Phy* वीजशक्तिमापक,

Dyne *Phy* बलक, डायनीन

Dypsomania *Med* मद्योन्माद

Dysentery *Med.* मरडो, आमरोग, कष्टभंज

Dysmenorrhoea *Med.* कष्टार्तर, कष्टक्रतु

Dyspepsia *Med* बदहजमी, दुष्पाचन, कष्ट-
पाचन

Dysuna *Med* मूनकच्छ, मूनावरोग, कष्टमूत्र

E .

Eccentric *Math* (१) दुल्लेखी, अपकेन्द्री,
भिन्नकेन्द्री, (२) केन्द्रभ्रष्ट, अक्षकेन्द्र
(३) विषमकेन्द्री - angle दुल्लेखकोण

Eccentric wheel अपकेन्द्री चक्र

Echinate *Bot.* काटावाळी, कटकटुक

Echo *Phy.* पडघो, प्रतिध्वनि, अनुध्वनि

Echopraxia *Psy* कार्यानुकरणशीलता

Echolalia *Psy* शब्दानुकरणशीलता

Eclampsia *Med* गर्भाक्षेपयोग

Eclipse *Ast* ग्रहण, प्रास Annular

-बलयाकार-रक्त्याकार ग्रहण Cycle of -

ग्रहणचक्र Duration of - ग्रहणकाल

First contact of - स्पर्शकाल Last

contact of - मोडकाल Lunar - चंद्रग्रहण

Partial - छंदग्रहण, अपूर्णग्रहण, आशिकग्रहण

Phase of - प्रास Solar - सूर्यग्रहण

Total - संप्रास, पूर्णग्रहण, पूर्णप्रास

Ecliptic *Ast* मातिवृत्त, अदनवृत्त, सूर्यमार्ग

Declination of a point of - मातिभाग

Nodes of - मातिगत

Ecology *Bot* परिरक्षितविज्ञान, निवाम-

विद्या, रसलविचार [अर्थकारण

Economics अर्थशास्त्र, अर्थविद्या, पंचपरिशास्त्र,

Economist अर्थशास्त्री, संपत्तिशास्त्री, पनशास्त्री

Ecostate *Bot.* नद्यहीन [पांदरु]

Ecstasy *Psy.* सुस्वास, हर्षोन्माद, अत्यानंद
 Ectoblast *Bot.* बाष्पतन्त्रा, बाष्पपत्र
 Ectocardia *Med.* हृदयच्युति
 Ectocolon *Med.* वृद्धनरुं प्रसरण, *नी च्युति
 Ectoderm *Bot.* बाष्पपत्र, सोपावरण, वहिर्पट,
 बाह्य आवरण
 Ectopia *Med.* स्थानग्रहता, स्थानच्युति
 Ectoplasm *Bot.* बाष्प रस, वहिःप्रसर, *बाष्प
 केत
 Ectoscopy बाष्प दर्शन, बाह्य निरीक्षण
 Ectozoa *Med.* बाष्पत्वचाजन्तु
 Eczema *Med.* छुजली, खरजधुं
 Edaphic *Bot.* भूगर्भीय, मृद्वीय
 Eddy *Mct.* आवर्त, वमल
 Edentates *Zoo.* अदन्ती, हीनदंती, दांत
 विनाश प्राणी, दंतहीन
 Edenology *Med.* जननेन्द्रिय विज्ञान [(१) पार
 Edge (१) किनारे, तट (२) कोर, किनारी
 Edible खाद्य
 Edict राजाज्ञा, आज्ञालेख
 Editor तंत्री, संपादक, अधिपति
 Editorial अमरलेख, तंत्रीलेख
 Education *Psy.* शिक्षण, केन्द्रणी, संस्कार,
 अभ्यापन Compulsory - फजियात
 केन्द्रणी - department केन्द्रणीक्षातुं
 Elementary - प्राथमिक शिक्षण Free
 - मुक्त केन्द्रणी-शिक्षण Moral - नैतिक
 शिक्षण Religious - धार्मिक शिक्षण
 Secondary माध्यमिक शिक्षण Voca-
 tional - धंधादारी शिक्षण, व्यवसाय शिक्षण
 Educational psychology *Psy.* शिक्षण
 विषयक मानसविद्या
 Educationist केन्द्रणीकार, शिक्षणवेत्ता
 Effect परिणाम, असर, प्रभाव, फल
 Effective असरकारक, कार्यक्षम, कार्यसाधक
 Math. फलकारक
 Efferent *Ana.* अपवाही, अपगामी, वहिर्गामी,
 *वहिवर्षादी -nerve *Psy.* वहिर्वाही ज्ञानतंतु,
 अपवाही ज्ञानतंतु

Effervescence सुभरो, फीज, बुदबुदाट
 Effete नाशियुं, नश्वर्युं *Bot.* वृष्य
 Efficient कार्यनिपुण, कार्यदक्ष, कार्यक्षम,
 कार्यकुशल
 Efficiency *Psy.* कार्यदक्षता, कार्यक्षमता,
 कार्यसाधकता, साधकता -of machines
 यंत्रनी कार्यनिष्पत्ति
 Effeminacy *Psy.* स्त्रीमान
 Efflorescence *Bot.* पुष्पन, पुष्पोद्गम,
 सुत्फुलन *Chem.* जलत्याग, जलनिर्गमन,
 प्रस्फोटन
 Efflux प्रवाह, सरण
 Effort *Psy.* प्रयास, यत्न, जोर, बल, प्रयत्न
 Effulgence प्रभा, तेज, वैभव
 Effusion *Med.* छाव, अवपातन *Phy.*
 अभिस्रन्दन, सुत्स्रन्दन
 Egg *Bio.* अंड, अण्ड -albumen *Bio.*
 अण्डशैति, सफेदी -shaped अंडाकार - shell
 अंडकवच
 Eglanular *Bio.* अग्रयिल, प्रयिविहीन
 Ego *Psy.* अहं, अहंभाव, अहंकृति, हुंभाव,
 अहंपणुं, अहता; जगत्सत्त्वात्म -centric
 आत्मकेन्द्रित - ideal आदर्शआत्मा, आदर्श
 Egoistic *Psy.* अहंभावी, हुंकारी, अहंवादी
 Egoism *Psy.* अहंभाव, अहंकार, हुंपणुं,
 अहमहमिमा
 Egress निर्गम, नि सरण
 Egret *Zoo.* कौच, बगल *Bot.* अनाजनी
 फलगी, दोषी
 Ejaculatory duct *Ana.* शुक्रवाहिनी,
 शुक्रवाहिनी, वीर्यवाहिनी नलिका
 Elaborate विस्तारपूर्वक, विगतपूर्ण, अतिध्रम-
 सिद्ध, जटिल
 Elastic *Phy.* स्थितिस्थापक, लविक, लवचिक
 Elasticity स्थितिस्थापकता, लविकता -of
 demand *Eco.* मागनी स्थितिस्थापकता
 Elator *Bot.* रेणुप्रसारक
 Elbow *Ana.* कोणी, कर्पूर -joint कोणीतो
 सांधो, कर्पूरसंधि

Election *Pol.* चूंटणी, निर्वाचन, चुनाव
 Bye-पेदा-चूंटणी Direct - सीधी चूंटणी,
 प्रत्यक्ष • General - साधारण चूंटणी,
 सामान्य •, देशव्यापी • Indirect - परोक्ष •,
 अप्रत्यक्ष •

Elector मतदार

Electorate *Pol.* मतदारमंडळ

Electric *Phy.* वीजविषयक, विद्युतविषयक
 - alternator वीज प्रत्यावर्तक-appliance
 वीज सुपकरण - arc वीज कमान, वीजचाप
 - atmosphere वीज वातावरण, विद्युतमंडळ
 - attraction वीजाकर्षण - battery वीज
 कोठी, बीजेरी, वीजकोष - bell वीजघंटी
 - cable • तार - charge • भार - posi-
 tive charge धनवीजभार - negative
 charge ऋणवीजभार - condenser
 • संचारक - conductor • वाहक - current
 • प्रवाह, • वाह - discharge • • मोच
 - field • क्षेत्र - fluid • प्रवाही - furnace
 • भट्टी - fuse • फ्यूज - generator
 • उत्पादक, • जनित्र - heater • तापक,
 • चूली - insulator • रोधक - light
 • प्रकाश - machine • यंत्र - oscillation
 • दोलन, विद्युतदोलन - potential • विभव
 - polarization ध्रुवाच्छादन - switch
 • बटन, • स्विच - transformer • परिवर्तित्र,
 • परिणामक - voltage • वोल्टेज, वीज
 विभव

Electrical *Phy.* वीजमय, वैजिक, अलैक्ट्रिक
 - accumulator वीजसंचयि, -conden-
 ser वीजसंचादक - furnace वीजभट्टी -
 induction वीजसुपपादन - resistance
 वीजप्रतिरोध

Electrically charged वीजभारवाही

Electricity *Phy.* वीज, वीजली, विद्युत,
 तद्धित Atmospheric - आकाशवीज, अंत-
 रिक्ष विद्युत Current - बहेली वीज Dyna-

mic - चलवीज Frictional - घर्षण वीज
 Hydro - जलप्रपात वीज Negative -
 ऋण वीज Positive - धनवीज Static -
 स्थिर वीज Vitreous - काचीय वीज

Electrifiable वीजकावनीय

Electrification वीजकावणी, वीजवणी

Electrified वीजकावले

Electro-analysis *Med.* वीजविश्लेषण

Electro-biology *Bio.* वीजजीवविद्या

Electro-chemical *Phy.* वीजरसायनीय
 - equivalent वीजरसायनांक

Electro-chemistry वीजरसायनविद्या Te-
 chnical - औद्योगिक •

Electrode *Phy.* वीजदंड [गतिविज्ञान

Electro-dynamics वीजगतविद्या, वीज-

Electro-dynamometer *Phy.* वीजशक्ति-
 मापक

Electrokinetics *Phy.* चलवीजशास्त्र

Electrolysis *Phy.* वीजविश्लेषण, वीजवृथकरण

Electrolyte *Phy.* वीजद्रावण

Electromagnet *Phy.* वीजचुंबक

Electromagnetic induction *Phy.*

वीजचुंबकीय सुपवादन [वीजचुंबकीय विकिरण

Electromagnetic radiation *Phy.*

Electrometallurgy *Phy.* वीजधातुसोधन

Electrometer *Phy.* वीजमापक

Electro-motive force *Phy.* वीजचालक
 बल, अ. अ. अ. E. M. F.

Electron *Phy.* वीजाणु - theory
 वीजणुवाद

Electro negative *Phy.* ऋणवीज

Electronic charge वीजकण-आवेश

Electrophorous *Phy.* वीजहृत्करक, अंधे-
 क्यूँपॉरस

Electroplating *Phy.* वीजदोठ पत्रामण,
 अलैक्ट्रोप्लेट

Electropositive *Phy.* धनवीज

Electroscope *Phy.* वीजदर्शक Gold leaf-सोनाना बरखनो वीजदर्शक Pith ball-गरना गोळनो वीजदर्शक

Electrosmosis वीज-अभिसरण

Electrostatics स्थिरवीजविज्ञान

Element *Chem.* तत्व, मूलतत्व, मूलपदार्थ, मूल द्रव्य, रासायनिक तत्व *Phy.* महाभूत तत्व *Math.* पद

Elemental force मौलिकबल, प्राकृतबल

Elementary प्रारंभिक, प्राथमिक

Elevation *Ast.* उंचाणी, उन्नतांश, उन्नतस्थान, चढाण, उद्विक्षेप *Angle of-* उन्नतांशकोण, उन्नतकोण

Elevator शूर्पराहक

Elephantiasis *Med.* श्लेपद, हाथीपंग

Elimination *Math.* (१) अपनयन (२) निरसन [आयतारुत, निरुत]

Ellipse *Ast.* दीर्घवृत्त, लंबवृत्त, अंडवृत्त,

Ellipsoid *Math.* लंबगोळ, दीर्घगोळ

Elliptic दीर्घवृत्ताकार, दीर्घवर्तुलाकार

Ellipticity *Phy.* अंडवृत्तीयता *Ast.* वृषवृत्तता

Elongation *Ast.* प्रसार, प्रतान, लंबाण

Elucidation स्पष्टीकरण, विवरण

Elusive परिहारी, अस्थिर, छटकी आय ठेवुं

Emaciation *Med.* कुशाता, दुर्बलता [अणुलाव

Emanation *Med.* झुझव, निःसृति, निःसारण,

Emarginate *Bot.* मत्तप, धंरर वेसरी

Emasculate *Med.* खडीकरण [कोरवाळुं

Embalming शबरसा

Embargo अवरोध, प्रतिबंध, निषेध

Embedded निहित, न्यस्त, दबायेलुं

Ember अंगार, सळगने कोयले

Embolism *Med.* पेसीसमरोधन

Embrocation *Med.* मालीस, छेप, मालीसानी दवा

Embryo *Bio.* (१) गर्भ, भ्रूण (२) बीज गर्भ, अंडुर, गर्मांडुर, बीजांडुर, पुष्पगर्भ-sac *Bot.* गर्भकोष, बीजगर्भ

Embryology *Ana.* गर्भविद्या, गर्भविज्ञान

Embryonic area *Ana.* भ्रूणस्थान, गर्भक्षेत्र

Embryoscope गर्भ-भ्रूण-वृद्धिदर्शक

Embryotomy *Ana.* गर्भछेद, भ्रूणछेद

Emerald पत्ता, पातुं

Emergence *Phy.* निर्गमन, उन्नामन, बहिरागमन, *Bot.* त्वगुद्भव, त्वगुत्थित

Emergency आपत्ति, संकट, कटोस्टीनो समय, अकस्मात [रश्मि, बहिर्गत रश्मि]

Emergent ray *Phy.* निर्गम-किरण, -

Emersed *Bot.* पाणीमांघी बहार नीकळतुं

Emersion *Ast.* शुन्मरजन, आविर्भाव,

Emery जेमरी, रेखमाल [शुन्मिलन

Emetic *Med.* जेमेटिक, वमनकारक

Eminence उन्नतभूमि, उच्चस्थान

Emission *Med.* शुन्सर्ग, विमोचन, स्कंदन, निःसरण - spectrum स्कंदन वर्णपट [सामर्थ्य

Emissive power स्कंदन सामर्थ्य, निःसरण

Emollient *Med.* स्निग्धकार, सान्त्वक

Emotion *Psy.* श्रुति, भावना, भावोद्भव, आवेग, आवेग, चित्तक्षोभ

Empirical प्रयोगसिद्ध, अनुभवसिद्ध, अनुभव-मूलक [“सिद्धांतमूलक” शी जुडुं] - formula प्रयोगनिर्णित सूत्र, प्रयोगसिद्ध सूत्र - method *Psy.* अनुभवसिद्ध पद्धति - psychology अनुभवमूलक मानसविद्या, प्रयोगसिद्ध मानस-विद्या

Empiricism *Psy.* अनुभववाद

Emulation *Psy.* स्पर्धा [जीमल्लान

Emulsion *Med.* पायस, सान्द्रप्रवाही, सुमिश्रित प्रवाही, दुग्धद्रव, तेलपाणीमिश्रण,

Enable शक्य करवुं, शकवुं

Enact कायदो करवो, नियम रचवो

Enamel (१) बल्क, दन्तवल्क, (२) मीनो, मीनाकाम, जेनेमल

Enantio-morphous प्रतिलोमी, प्रतिबिंबी

Enantiotropic तापमेरी, प्रतिवर्ती

Enarthrosis joint *Ana.* छुसुसल सांधो

Encephalic Med मस्तिष्कसूच्यी
Encephalon Ana मस्तिष्क, मग्न
Encephalogy Med मस्तिष्कविद्या
Encircle घेरनु, परिवृत करनु
Enclosure समावरण, साथे मोकडेनु
Encroachment आक्रमण
Encumbrance भार, बोझो, अतराय
End Psy (१) अन्त, छेजे, परिणाम, साध्य (२) आगम्य हेतु, शुद्देश (३) तात्पर्य, कार्य - correction अन्त-तशोधन
Endarteritis Med घम-यावरणशोथ, सोजो
Endemic Med स्थानिक, अल्पप्रदेशीय, तद्देशीय, (Epidemic व्यापक)
Endless अनन्त, सतत, निर्मग्न - chain अनहीन शृङ्खला
Endoblast Bio गर्भान्तरपत्र
Endocardium Ana हृदयतु अंदरतु पत्र, हृदयास्तर, हृदयान्तरपत्र
Endocarp Bot अंत फलन, अंदरतु फलतु हाकण, अष्टीला, अन् पेन्ड, जीण
Endochrome Bio कोपरजक
Endocrine Ana अन् बाष्प [अन्तरास्तर
Endoderm Bio (१) अन्तरस्त्वचा अन्तर्यर्म
Endodermis Bot आन्तरत्वचा, अन्तरस्त्वचा
Endogamy Anth अन्तविवाह संपिंडविवाह
Endogen* Bot अन्तर्बिच्छु
Endogenous अन्तर्जन, अन्तर्भेद अन्तर्जन्यु
Endolymph Med अन्तर्द्रव, अन्तर्गसिका, अन्तर्जल
Endometritis Med गर्भाशयावरणशोथ, सोजो
Endophyllous Bot पत्रवेष्टित, पत्रातर्पणित
Endoplasm Bio आन्तरजीवरत, आन्तररस
Endopleura Bot अंत कीजस्त्रव, बीजातर्पत्र
Endosmosis Bio अन्तरामिसरण, अन्तरा कर्षण अन्तर्गमन
Endosperm Bot मग्न, गर, आन्तरगर्म
Endospore Bot अन्तरेणु

Endostome Bot अन्तस्तोम, अंतछिद्र
Endothelial Ana अंत पत्र [मापक
Endothermic Phys शुष्मासमाहक, ताप
Enema Med अनीमा, वस्त्रिक्रिया
Energy Phys शक्ति, कार्यशक्ति, शुद्धभव शक्ति, बल, बलशक्ति, कौवत, ताकात, Conservation - Phys शक्तिपरक्षण, शक्ति संचय Dissipation of - शक्तिविज्ञेय, शक्तिनो अपव्यय Transformation of - शक्तिनु रपातर Atomic - परमाणुशक्ति Chemical - रासायनिक शक्ति Electrical - वीज शक्ति External - बाह्यशक्ति Heat - शुष्माशक्ति Kinetic - गमनशक्ति, चमनशील शक्ति Magnetic - चुम्बकशक्ति चुम्बकीय शक्ति Mechanical - यांत्रिक शक्ति, Mental - मानसिक शक्ति यन्त्रशक्ति Molecular - अणुशक्ति Potential - स्थितिशक्ति, स्थानापन्नशक्ति, राभाव्यशक्ति Radiant - विकिरणशक्ति
Engender श्रुत्यादन करु, शुद्धभवतु
Engine Mech यंत्र, अंजिन, चलकळ Fire - आगसो Gas - गॅस अंजिन Steam - दराळ अंजिन, बराळयन्, स्टीम अंजिन
Engineering यन्त्रावग, शिल्पविद्या, निर्माण कळा, अीजनेरीविद्या Building - एह निर्माण विद्या, अीमास्त विद्या Chemical - रसायनिक शिल्प Civil - शिविल अीजनेरी, मुलकी अीजनेरी, Electrical - वीज यन्त्रविद्या Industrial - यंत्रोद्योग, औद्योगिक यंत्रविद्या Mechanical - यन्त्रविद्या Mining - खनिज शिल्पविद्या Road - सडक अीजनेरीविद्या, माग निर्माणविद्या
Engraving कोतरकाम अंजन - line रेखांकन - photo छायाचित्रांजन
Enlarge विस्तारयु - ment विस्तारण, विवर्धन, परिवर्धन
Ensiform Bot सडगाकार, अति-आकार

- Enteric Med* आन्त्र, आंत्रिक
- Enteritis Med.* आंत्रशोथ, आंत्रिक प्रदाह
- Enterocoele Med.* अन्तर्वृद्धि
- Enterprise Eco* साहस, माहस सुयोग
- Entire* अग्रंठ, पूर्ण, अखंडित, अभिन्न
- Entity Phil* सत्त्व, पदार्थ, सत्ता, व्यक्ति, वस्तु
- Entoderm Ana* अन्त त्वचा
- Entomology Zoo* कीटपतंगविद्या, जंतुविद्या
- Entomophagus Zoo* जंतुमक्षक
- Entomophily Bot.* कीटपरागनिचन, कीटाहृतफलन, कीटपरागण
- Entozoa Zoo* अंतर्जीवक
- Entrail Med* अन्त्र, आन्त्र, आंतराहुं [शक्ति
- Entropy Phy* अप्राप्यसुप्ताशक्ति, अप्राप्य-
- Entry* प्रवेश *Com.* नौध, दाखलो, लेख, झुरलेख
- Enunciation* प्रतिज्ञा, निर्वचन, प्रतिपादन
General—साधारण प्रतिज्ञा Particular
—विशिष्ट प्रतिज्ञा
- Enuresis Med* अनैच्छिक मूत्रस्राव
- Envelope* पाकीट, लिफाफो, कवर *Ast*
आवरण, आच्छादन, वेष्टन [परिस्थिति
- Environment* परितेष्टन, परि-आवरण,
- Envy Psy.* उनीर्षा, अदंभाजी
- Enzyme* वाचनरस, सुवैद्यक, विष्य
- Eosinophile Phyls* आम्लकण, आसीनी-
फील
- Ephedrine Med* ऐफीड्रीन [सुदती
- Ephemeral Bot* अल्पायु, नाशवत, द्रुक
- Ephemeris Ast.* पंचांग
- Epibasal Bot* तलोल्लर अधितल
- Epicalyx Bot* बाह्यपुट, सुगुप्परोध
- Epicarp Bot* पात्रफळ, फळतु छेदु
- Epicondyle Ana* अधिवदुक, युनास्थिवदुक,
हाथना हाडना छेडा सुपरनो सुपसेनो माग
- Epitranial Ana* अधिमस्तकीय, रज्ज्वीय,
- Epicycle Ast* सुग्रहत, सुपचन [सोपरीतु
- Epidermis Bot* बाह्यत्वचा, सुपचर्म
- Epidiastope Phy* सर्वदर्शक दीप, ऐपी-
दायास्कोप
- Epidural Cavity Ana.* वाय्वशिराल कोटर
- Epigastrium Ana* सुपजठर, अधिजठर
प्रदेश [सुपजिह्वा, अधिजंठ
- Epiglottis Ana* अधिजिह्वा, पडजीभ,
- Epigram* मर्मनाक्य, सुवाक्य, सूत्र [शिलालेख
- Epigraph Arch* कोतरलेख, सुत्कीर्णलेख,
- Epigraphy Arch* कोतरलेखविद्या, सुत्कीर्ण
लेखविद्या, प्राचीन लेखविद्या, शिलालेखविद्या
- Epigynous Bot* भूर्ध्वरूप, अधिजात,
गर्भस्त्रीरूप
- Epilation Med* केशोच्छेद, केशानि स्रण
- Epilepsy Med* अपस्मार, फेफर, मृगी,
वासी
- Epilogue* सुपसंशार, समाप्ति प्रकरण, परिशिष्ट,
अंतिलेख [दलजात
- Epipetalous Bot* अघोदल, दललग्न,
- Epiphyte Bot* वायुमक्षक रुध, हवाजीवी
वृक्ष वातोपजीवी
- Epipterous Bot* मषाळे पाखाळा
- Episode* सुपरुषा, वार्ता, प्रकरण
- Episperm Bot* बीजकवच, सुपधान, बाण-
टाकण
- Epistaxis Med* नासिका रक्तस्राव, नसकोरी
फूट [पटल, सुपस्तर
- Epithelium Ana* सुपचर्म, बाह्यचर्म, बाह्य-
- Epizoon Zoo* सुपजीवक
- Epoch* युग, काळ, विशिष्टकाळ, संस्मरणीययुग
—making युगवर्ती, शकवर्ती
- Epsom salt* रेचक लवण, विलायती मीठ,
अर्धसम लवण
- Equable* समान
- Equal* समान, समतुल्य, बराबर *Identically*
—सर्वांगीण तुल्य
- Equaliser* समकारक
- Equitant Bot.* आरुट, पक्षारुट

Equated time *Math.* समीकृत काल
 Equation *Math.* समीकरण Binomial -
 द्विपद • Differential - चलन •, अवकल •
 - of equinoxes *Ast.* संपात • Integral
 - अनुकल • Homogenous - समघातिक
 Polar - अक्षीय • Quadratic - वर्ग •
 Reciprocal - व्यतिहारी • Simple-
 अवयवर्णी •, शुद्धसमीकरण Simultaneous
 अनेकदर्शने • समरालीन • Symmetrical -
 समपक्षी •, समपदी • - of time काल समीकरण
 Equator *Ast.* विषुव, विषुवरेखा, विषुववृत्त,
 भूमध्यरेखा, भूकक्षा Celestial - ज्योतिषकक्षा,
 खविषुवरेखा Magnetic - चुंबकीय विषुवरेखा
 Equiangular *Math.* समकोणिक, सदृशकोण,
 समकोणिक
 Equidistant समान्तर, समदूरवर्ती
 Equilateral *Math.* समभुज, समबाहु,
 समबाहु - triangle समत्रिभुज, समत्रिकोण
 Equilibrium समता, समतोलन, समतोल,
 समतोलता, समतोलस्थिति, सस्थिति, समतोलपथ
 Neutral - असंशुद्धसमतोलन Stable -
 स्थायी समतोल - of energy शक्तिसमता,
 शक्तितुल्य समतोलपथ - of force बलतोलन,
 बलसमतोलन, बलसंतुलन
 Equilibrant *Phy.* समतोलक
 Equinoctial *Ast.* विषुववृत्त, ज्योतिषकक्षा,
 खविषुववृत्त - circle सायनवृत्त, खविषुवरेखा,
 खविषुववृत्त - colure आदिदृष्ट - gales
 अयनमरुत - line विषुवरेखा, सायनरेखा
 - point संगतबिन्दु, विषुवकांसिपात,
 वातिबिन्दु
 Equinox *Ast.* संपात, विषुवसंपात, विषुव,
 अयन, समरात्रिदिनकाल Autumnal
 - शरदसंपात Vernal - वसंतसंपात Pre-
 cession of - अयनचलन
 Equipment उपकरण, साधनमयता, सामग्री
 Equipose *Psy* साम्यावस्था, समता,
 समतुल्य

Equipotential *Phy.* समशक्तिशील,
 समसंभाव्य
 Equivalence *Chem.* समतुल्यता, समतुल्यता,
 समयोजकता
 Equivalent (१) सम, तुल्य, पर्याय, समतुल्य,
 बराबर (२) तुल्यांक - of heat ताप तुल्यांक
 Chemical - रासायनिक तुल्यभार Elect-
 rical - वीज तुल्यांक Electrochemical
 - वीजरासायनिक तुल्यांक Mechanical
 - यांत्रिक • chemical - weight रासा-
 यनिकतुल्यभार
 Equuleus *Ast.* अश्वमुख
 Equus *Zoo.* घोड़े, अश्व
 Era काल, समय, युग
 Erbium (Er) *Chem.* अर्बियम [शुद्धत
 Erect शुद्धत, भूर्चरिधत *Bot.* सीधी, झुमी,
 Erg *Phy.* अर्ग, कार्यशक्तिनो अेकम, अेकप्राम
 वस्तुने अेक सेन्टीमीटर अेक वाजिनना गल्लरी
 खसुदेवानो धर्तु कार्य
 Ergot *Bot.* अर्गट, गर्मांशयसंकोचक
 Eridenus *Ast.* यमुना (तारामंडल)
 Eroderent *Med* नासदाहक औषध
 Eriometer *Phys.* सूक्ष्मव्यास मापक
 Erionthous *Bot.* झून जेवो फूल Erio-
 phorous *Bot.* झूनपारी
 Erosion *Geo* क्षय, पथारो, घोवाण
 Erostrate *Bot* अंतुड, कांच वगरतुं
 Erotism *Psy.* कामुकता, कामोत्तेजना, काम
 वासना, धुंगारवाद
 Error भूल, भ्रान्ति, गलती, चूक, भ्रम, ध्रुति,
 प्रमाद Limit of - भूलनी सीमा Zero -
 शून्यमूल [Volcanic - ज्वालालट्ट
 Eruption स्फोटन, उत्प्रेष, श्रुत्पात, प्रस्फुटन
 Eruptive *Mal.* प्रदाहक
 Erythrocarpus *Bot.* लालफल
 Erythrocyte लालकोष
 Escalator गतिशील सीढ़ी, शराहदरीदी

Escape valve *Phys* वायुद्वार, विमोचक द्वार
 Escapement wheel विमोचक चक्र
 Escribed circle *Math* बहिर्वृत्त
 Esculent *Med* खावा योग्य, खावा जेउ
 Esophagoscope *Med* अन्नकी परीक्षायत्र
 Esophagostomy *Med* गलनकी छेद
 Esoteric *Psy* गुप्त, गूढ़
 Essence सत्त्व, अर्क, सार
 Essential आवश्यक, सारभूत, विशिष्ट
 -character विशिष्ट लक्षण
 Ester *Chem* ऐस्टर, अधीरना जैवा कार्बन
 लक्षणवर्ग
 Estimate (१) अंदाज (२) मूल्य, निरूपण
 Estivation *Bot* पुष्पमुकुल विन्यास
 Estrum *Psy* कामेच्छा, भोगेच्छा
 Estuary *Geo* झुपनदी, खाड़ी, नाछुं
 Etching *Chem* अम्ललेखन, चित्राबलेखन,
 काच के घातु झुपर कोतरकाम
 Eternity *Phil* अनन्तता, नित्यता, सनातनता
 Ethane *Chem* एथेन
 Ether *Phy* अंतरिक्ष, अधीर, आकाशतत्त्व
Chem (रासायनिक संयोजन) अधीर
 Ethics *Psy* नीतिशास्त्र, सदाचारशास्त्र
 Ethmoid *Ana* नासागत-अस्थि, भर्मर
 - bone त्रिपथास्थि, चालन्यास्थि, भर्मरस्थ
 Ethnic *Ant* वृत्तलसंबंधी, जातिवृत्त
 - factor जातिगुण
 Ethnology वृत्तलविद्या, मनुष्यकुलविद्या
 Ethnology जातिलक्षणविद्या, आचारविद्या
 Etiolation *Bot* हरितरन्ध्रनाश, पांडुता
 Etiology कार्यकारणविद्या, रोगनिदानविद्या,
 कारणमीमांसा [मापक, युद्धीओमीटर
 Eudiometer *Chem* वायुमापक, वायुशुद्धि
 Eugenics *Bio* सुप्रजननविद्या, सुसंततिविद्या
 Eupnea *Med* सुश्वासन [Dyspnea
 वदश्वासन]
 Europium (Eu) *Chem* यूरोपियम

Eutectic *Chem* सुगलनीय, परमगलनीय
 - mixture परमगलनीय मिश्रण-धोल
 - temperature सुगलन तापचिह्न
 Evacuation *Phy* खालवणी, ठालवणी,
 शून्यीकरण *Med* मलत्याग, मलौत्सर्ग
 Evaluation मूल्यांकन, आकणी, मुलवणी
 Evaporation वाष्पभवन, वाष्पायन
 Even *Math* सम, समतल, युग्म, बेची
 - number बेकी संख्या, युग्म संख्या
 Event घटना, बनान, प्रताग Dependent -
 पराधयी घटना, सापेक्ष घटना Inde-
 pendent - स्वतंत्र घटना, निरपेक्ष घटना
 Evergreen *Bot* पलाशी, चिरहरित, सदापर्णी
 Eviction बहिर्जनन, बहार बाढ़वणी
 Evidence *Law* प्रमाण, साक्षी, पुरावो,
 साख, शाहीरी, सहादत
 Evident स्पष्ट, व्यक्त
 Evisceration अन्ननिरसन, सुदर विदारण
 Evolution सुत्वान्ति, विरुस, समुत्त्वान्ति,
 वृद्धि - try विकासगामी
 Exacerbation *Med* रोगप्रकोप, रोग-
 लक्षण वृद्धि
 Exact *Math* शुद्ध, सूक्ष्म, स्पष्ट *Phy*
 यथार्थ, बराबर, निश्चित, नकी
 Examination परीक्षा, तपास, परीक्षण,
 तपासणी, अन्वेषण, निरीक्षण - in chief
Law सरतपास, मुख्य तपास Cross -
 सुलतपास Re - फेरतपास
 Example (१) सुदाहरण, दृष्टान्त (२) दाखलो
 Excavator सुत्खनक, सुत्खनित्र
 Excentre *Math* बाह्यकेन्द्र, बहिर्केन्द्र
 Excentric बाह्यकेन्द्री, बहिर्वेन्द्री, अपकेन्द्री
 Exception *Phy* अपवाद, व्यक्तिक्रम
 Excess आधिक्य, वधारे, झुरचय
 Exchange (१) प्रतिदान, विनिमय, (२)
 बदला-बदली, अक्सचेंज (३) विनिमय स्थल
 Excircle *Math* बहिरा

Excise *Pol* आबकारी, आतरिकजकात
 Excision *Med* खुच्छेद, विच्छेद, काप
 Excitation *Psy* खुदीवन, खुत्तेजन
 Excretion *Med* चर्मविदारण *Pol*
 सपत्तिविदारण [मलन्याग
 Excrement, Excreta *Med* मल, विष्टा,
 Excretion मलोत्सर्ग *Bot* विसर्जक पदार्थ
 Excretory *Med* मलोत्सर्जक - duct *Zoo*
 अपनयन नली, निष्काशन नली
 Excurrent *Bot* आगलपडतु
 Exercise *Math* प्रथमाळा, अनुशीलनीय
 अभ्यास *Med*, व्यायाम, वसरत *Psy*
 अभ्यासपोषी, मनोयत्न [बहिर्वर्धन
 Exfoliation *Med* अस्थिरफलन *Bot*
 Exhalation *Ana* खुच्छवास
 Exhaust *Phy* निष्कास, निर्गम, नि शेषन
 - pipe निर्गम नली, खुच्छवास नली - valve
 निर्गमद्वार, निर्गमपत्रल
 Exhibition प्रदर्शन - room प्रदर्शन खंड
 Exhibitionism प्रदर्शनरुचि, मयूररुचि
 Exine *Bot* बाह्यपट, बाह्यकवच
 Existence *Phil* अस्तित्व, विद्यमानता,
 वास्तव्य, होवापण
 Exocarp *Bot* बाह्यकवच
 Exodermis *Bot* बाह्यत्वचा
 Exogamy असंगोन विवाह, विगोन विवाह
 Exogenous *Bot* बहिर्वर्धिष्णु, बहिर्जात,
 बाह्यवर्धक [बहिस्सरण
 Exosmosis *Bot* बहि प्रसरण, बहिराकर्षण,
 Exosporium *Bot* बाह्यकवच
 Exostosis *Med* अस्थिरुद्धि
 Exothermic *Phy* खुष्माक्षेपक, तापक्षेपक
 [Endothermic खुष्माचापक]
 Exotic *Bot* विदेशी, विनातीय
 Expansion *Math.* विकास, विस्तरण,
 विस्तृति *Phy* प्रसरण, प्रसार, विस्तार,
 रुद्धि, फुलाण, फुलावो Absolute - निरपेक्ष
 प्रसार *A* parent - व्यक्तप्रसार Coeffi

cient of - प्रसरणांक, प्रसाधुणांक Cubical
 - घन प्रसरण Linear - रेखीय प्रसरण
 Superficial - क्षेत्र प्रसरण, पृष्ठ प्रसरण
 Expectation (१) अपेक्षा, आशा, धारणा
 (२) अवधि - of life जीवनावधि
 Expedient (१) कार्यक्षम, कार्यसाधक (२)
 सुचित, सुपयुक्त (३) सुपाय, साधन, सुपकरण
 Experience अनुभव, अनुभूति, प्रतीति,
 अनुभवान्यज्ञान
 Experiment प्रयोग, परीक्षा, प्रत्यक्ष अनुभव,
 अखतते Crucial - मुख्य प्रयोग Control
 - निर्णायक प्रयोग
 Experimental प्रयोगात्मक, प्रयोगसिद्ध,
 प्रायोगिक - pedagogy *Psy* प्रयोगात्मक
 शिक्षणविद्या - knowledge प्रयोगसिद्धज्ञान
 - science प्रायोगिक विज्ञान - value
 प्रायोगिक मूल्य
 Explanation (१) विवरण, निरूपण, स्पष्टीकरण
 (२) समजूती, खुलासी
 Exploration निरीक्षा, तपासणी, अन्वेषण
 Explosion स्फोट, विस्फोटन, धडाको, सगळो
 Exponent *Math* घातचिन्ह, घातांक, घात
 प्रकाशक
 Exponential *Math* घातीय - calculus
 घातकृत्र - curve घातवक - equation
 घातसमीकरण - function घातफल - series
 घातश्रेणी - theorem घातसिद्धांत [विरे,
 Export *Eco* निर्यात, निर्यात - duty निर्यात
 Exposition व्याख्यान, विवरण, स्पष्टीकरण
 Exposure खुपाद, प्रकाशन, आविष्कार
 Expression (१) सुक्ति, वाक्य, शब्दरचना
 (२) खुच्चारण, कथन, निवेदन, आविष्कारण
 (३) प्रमाण, अनुभव, वचन *Math* राशि,
 परी Binomial - द्विपदराशि, द्विपदी
 Compound - मिश्रपदी Cubic - घनपदी
 Linear - मुरेखपदी Monomial - अंक
 परी Multinomial - बहुपदी, अनेकपदी
 Quadratic - द्विघातराशि, वर्गपदी
 Simple - उदपदी Trinomial - त्रिपदी

Expressive (१) सूचक, दर्शक (२) अर्थ-वाही, अर्थप्रदर्शक

Expulsion निःसरण, निष्कासन

Exsecration *Med.* शोषण, सुकवणी

Extant विद्यमान, वर्तमान, प्रचलित

Extensibility परिमयता, विस्तृतत्व, प्रसरण-शक्ति, तन्मयत्व

Extension विस्तार, बंधारो, प्रतान

Extensor *Ana.* प्रसारक, प्रतानक

External बाह्य, बहिः = ear बाह्यकर्ण - trade बाह्यवेपार

Extinction क्षुब्धेद, नाश, लोप

Extine *Bot.* पराग बाह्यकोश, परागकण्डु बहारु पद

Extipulate *Bot.* क्षुपपर्ण रहित, अनुपपत्री

Extirpation क्षुन्मूलन, विच्छेदन

Extra-axillary *Bot.* वक्षबाह्य, बाह्यआक्षिक

Extrastellar *Bot.* स्तंभबाह्य

Extract चार, उतारो *Chem.* रस, सत्व, अर्क *Med.* कटाथ, अर्क, निष्कर्ष, काढो

Extraction *Phy.* निष्कर्षण, आहरण *Med.* दांत व्रतमण

Extradition *Pol.* प्रत्यर्पण, मागण्ड

Extraneous *Med.* विदेशी, असंबद्ध, बहारु

Extrapolation अतिश्लेष, प्रक्षेप, क्षेपक

Extravasation *Med.* क्षुत्सर्ग - of blood रक्तविस्तार

Extreme limit परमावधि, अंतिम सीमा

Extremes *Math* अंतिमपद, अंतिम सीमा

Extremity *Ana.* अंत, छेडो, शाखा

Extrinsic *Med.* आर्पतुक, बाह्य

Extroversion *Med.* बहिर्लक्षण, बहिर्मुखन

Extrovert *Psy.* बहिर्मुखी, बहिर्वर्ती, बहिर्लक्षी

Exudation *Chem.* छाव, छवन, स्वेदन

Bot. क्षुत्सर्ग, गळ, गुंदर, झरवण

Med. बहिस्वेद, प्रस्वेदन

Eye *Ana.* नेत्र, चक्षु, आंख - ball आंखनो

डोलो, नेत्रगोल - bud *Bot* आंख, कळी

- glass चश्मा, नेत्रकाच, चक्षुकाच -

lashes पापण - lens चक्षुताल - lid

पोपधुं - piece नेत्रकाच, नेत्रताल, क्षुपनेत्र,

निरीक्षणकाच, आखिर्युं, दूरबीननो आंख

नजीरनो काच - socket अक्षिगुहा, अक्षिकूप,

आखनो पोखलो - specialist आंखनो खास

दाक्टर, आरानो निष्णात - spot नेत्रबिन्दु

F

Fabric (१) रचना, वनावट (२) वणाट, पोत, कापड

Facade *Arch.* मुखभाग, मुखद्वार

Face *Phy.* (१) मुख (२) बाहु, पार्श्व (३) पाखो, फलक - of a crystal स्फटिकनो

पाखो - presentation *Ana.* मुखोदय

Facet *Phy.* पाखो, पहेल, पायुं, कण, मुख, अनीक

Facial artery *Ana.* मुखगत धमनी

Facial paralysis *Med* मुखनो पक्षापात

Facsimile प्रतिरूप, नकल

Fact तथ्य, हकीकत, खरी पटना

Factor चरण, पत्र, पट्ट *Math.* गुण, अवयव, गुणक, संघ, कारक

Factorization *Math.* गुण विग्रह, अवयव विच्छेपण, गुण पृथक्करण

Factory फैक्टरी, कारखाना

Faculty *Psy* शक्ति, सामर्थ्य, सहजशक्ति

Fade फरमावुं, क्षांरुं पडवुं, विजत वहुं

Faeces मल, विष्टा

Fahrenheit *Phy.* फाहरनहाओट (क्षुष्मांक)

Failure निष्फळता, अभाव, हानि, अनिष्पत्ति, विरुद्धता - of current प्रवाह नुटि

Faith *Phil.* (१) धृष्ट, विश्वास, निष्ठा, वक्ता (२) धर्म, संप्रदाय [दायाकार

Falcate *Bot.* चापाकार, दातरङ्गाना जेजुं,

Falciform ligament *Ana.* दात्राकारबंधन

Fallacy *Log.* तर्कदोष, झुतर्क

Fallopian tube *Ana* अंडवाहिनलिका,
 अंडवाहिनी, गर्भाशयनलिका, फैलोपीअन नलिका
 False dichotomy *Bot* मिथ्या द्विभाजन
 False racemes *Bot* अपट्टन कलमी
 False septum *Bot* सोटो पट्टो
 Falx *Ana.* दाद, भेगजना आवरणनो दातीया
 जेवो भाग - cerebri *Ana* दात्रिका,
 मस्तिष्कारण - cerebelli *Ana.* लघु
 दात्रिका
 Familiarity *Psy.* परिचय, निरुद्धता
 Family *Bio.* परिवार *Bio.* वर्ग, बंस, कुल,
 गोत्र, जाति *Math* श्रेणी, कोटि
 Fan पंखो, फैन Electric-बीजपंखो, बीजफैन
 - light बलमदान
 Fane *Arch* देवालय, मंदिर
 Fang *Bio.* दंष्ट्रा, दाद, वियदंत, शेरी दात
 Fantasy *Psy* (१) तर्क, विचार तर्क
 (२) झुदेक, कल्पनाम, अतिशयता
 Farad *Phy.* फॅरड, बीजसमावेशन ऐक्य,
 बीजसंचयशक्ति ऐक्य [Electric unit of
 capacity which one coulomb
 of electricity will charge to the
 pressure of one volt]
 Farina *Bot.* पुष्परेणु, पराग *Chem*
 'काजी, भुईं, धुईं, लोट
 Far point दूर बिन्दु
 Fascia *Ana.* पट्टो, पेसज, आवरण, चामडी,
 पेसी, स्नायुपेसी *Asl* (महोपर देखाता)
 पट्ट - bone *Ana* बदनारिग - bulbi
 नेत्रगोळ आवरण Superficial - बाह्य
 आवरण
 Fascicle *Bot* छुंडो, छुटो, गुच्छ, गुच्छो
 Fat चरबी, मेद, वसा, स्निग्ध द्रव्य
 Fatty जाड, मेदमम, वसीय, चरबीवाहुं
 - acids चरबी तेजाब, मेद-अम्ल
 Fatalism *Phil* दैववाद, नसीबवाद, प्रारब्ध-
 वाद, कर्मवाद, भवितव्यतावाद, भाग्यवाद

Father Complex *Psy* पितृप्रंथि
 Fault भूल, अपराध, त्रुटि *Geo* स्तरदोष,
 स्तरभंग, त्रुट
 Fauna Zoo प्राणिकुल, प्राणिजात
 Faux (Fauces pl.) *Bot.* कंठमोवा
 Faviolate, Favose मणपुडा जेवो
 Favus *Med* मधुचकाकार फोन्लो गांठप्रंथि
 Feature लक्षण, चिह्न [अग्रज्ज
 Febrifuge *Med* ज्वरारि, ज्वरनाशक,
 Febrile *Med* ज्वर संबंधी, ज्वराह्व
 Feculent *Med* मलपूर्ण
 Fecundation *Bio* गर्भाधान, सफलीकरण
 Fecundity *Bio.* प्रजनन शक्ति
 Federation *Pol* समवायतंत्र, संघसंगम
 Feel *N.* स्पर्श Feeling लागणी, जाणप
 Felis Zoo. बिल्ली जाति - catus वनबिलाडी
 - diardi काळो चित्तो - domestica
 घर बिलाडी - leo सिंह - pardus चित्तो
 Fellow अध्येता
 Felt कामट्टी, चापेल झून, नमदो
 Female स्त्री, नारी, स्त्री लिंगी - flower
 मादा फूल, स्त्री पुष्प - gamete स्त्रीपिंड
 - prothallus - आदिभग
 Femoral *Ana* शूरु - जोष संधी - artery
 शूरुधमनी-रोहिणी - canal शूरुनलिका =
 circumflex artery शूरुवेधनी धमनी -
 nerve शूरुनाडी [हाडक]
 Femur *Ana* जेषस्थि, शूरुअस्थि, जाणटुं
 Fenestra *Med* कर्णरेख, छिद्र, मुख, द्वार
 Fenestrate अतिगवाध, अतिछिद्रक
 Fennel *Bot* बरियाळी
 Fenugreek *Bot* मेथी
 Ferment किण, विपाक प्रवर्तक
 Fermentation *Bio* खुसेचन, आधो,
 विपाक, रगीर, लुभाण
 Fern *Bot* हलतात्र, फर्न, वर्णांग
 Ferrochrome *Chem* फेरोक्रोम

Ferroconcrete *Chem* लोह सीमेन्ट,
फेरोसीमेन्ट

Ferromagnetic *Chem* लोहचुम्बकीय

Ferrottype *Chem* लोहमुद्रण, फेरोटापी

Ferrous sulphate *Chem* लोहसल्फेट

Ferrugeneous महर सदृश

Ferrum लोह

Fertile *Bot* फलदुप, बहुफलप्रद, बीजोत्पादक,
बीज पैदा करनाह - fertilised समर्थ,

आहित Fertiliser फलद, खात

Fertilization *Bot* फलन, फलीकरण,
निषेचन Zoo गर्भाधान, गर्भाधान किया
- of ovum *Med* अंडफलन

Feudalism *Pol* सामंतशाही, गीरासदार शाही

Fever *Med* ज्वर, ताव, बुखार Bihous
- पित्तज्वर Cerebeo spinal - मस्तिष्क

आवरण ज्वर, मगजना सोजानो ताव, मगज
मज्जा ज्वर Enteric - आंत्रिक ज्वर Low

- जीर्णज्वर Relapsing - पुनरावर्तक ज्वर

Remittent - अविश्राम ज्वर, सतत ज्वर

Scarlet - आरक्त ज्वर, लाल बुखार

Tertian - अंकांतरियो ताव, Typhoid

- टायफॉयड ताव, आंत्रिय ज्वर, Typhus

- टायफस ताव सन्निपात ज्वर

Fibre *Bot* रेशा, तंतु, तातणो, सूत, काजिबर

Fibril *Bio* तंतुक

Fibrillose अल्परेखामय, अल्परेषक

Fibro *Med* सूतमय, तनुमय - cartilage
तनुमय तरुणास्थि - काजिबर जेबु कार्टिलेज
- vascular tissue काष्ठतनुमयपेशी

Fibroid *Ana* सूत्रवत, तनुवत

Fibrous *Ana* तनुमय, रेशावाहू रेशादार,

रेशामय, सौत्रिक, सूत्रक - arch *Ana*

सौत्रिक मेहराब, सौत्रिक तोरण - root *Bot*

जटागूल, तंतुगूल - sheath *Ana* सौत्रिक

कोष - Tissue तनुगूल तनुराशि तनुमयपेशी

Fibular *Ana* अनुजंघा, बहिर्जंघा -

cellular tumour सौत्रिककोवातुद, कोपगड
collateral ligament अनुजंघातुमाबन्धन

Ficus *Bot* वड, वट, वडजाति - bengalensis - indica वड, न्यमोघ - canca

अजीर - glomerata अंबर, शुद्धम्वर -

religiosa पीपळो, अश्वत्थ

Field क्षेत्र, भूमि, विस्तार, खेत - book

नौचपोथी Electric - बीजक्षेत्र - of vision

दृष्टिक्षेत्र-दृष्टिविस्तार

Filament *Bot* (१) तट्ट, तातणो (२)

केमर, दड (३) अशु, - lamp तनुपीप,

फीलामेन्ट लैम्प [निहारीका]

Filamentous Nebula *Ast* तनुमय

File (१) कानन (२) फाइल, हुमार (३) पक्ति

Filial *Psy* मतान भवषी [तनुसदृश]

Filiform *Bot* केशरआकार, सूत्राकार,

Filings *Phy* चूर्ण, भूको, (धातुनो) वहेर,

चूरो

Filiform papillae *Ana* कुर्चाकार

Fillet *Bot* बध

Film (१) फिल्म, चित्रपट (२) पट, पत्त

(३) पोपडी, पड (४) तर (प्रवाहीमा) - of

water जलपट

Filter *Phy* गळणी, गळणु

Filtration *Phy* गलन, गाळण, गळनविधि,

Fimbria *Ana* अणुलिप्रसर, शृणभाग -

hyphocampi स्तनमूलिका

Fimbriate *Bot* झालरदार

Financier *Pol* वसूलाती अधिकारी, कोशा

प्यक्ष, नाणाशाखा

Finder प्रदर्शक, शोधक

Final *Arch* कळस

Finite परिमित, समर्याद

Fire अग्नि, आग - ball *Ast* अग्नि गोलक,

अग्निपिंड - brick अग्निजित ऑन - brigade

फायर त्रिप्रेड, आग फोज - engine आग

बंदो - extinguisher अग्निनाशक, अग

शामक - fly सरोत, आगीयणमोम, दलम,
 आगियो, प्रमाकीट - hydrant अमिश्रामक-
 नल - proof आगरोक, अगिरोक, अमिश्रित,
 अदाण, अगिरोधक - works दाहमानु,
 आतमयानी - worm आगियो कीडो
 Firmament Ast नमसंढळ, व्योम, गगन
 First aid Med प्राथमिक शुपचार, तात्कालिक
 सहाय-शुपचार
 Fish culture Zoo मत्स्य संवर्धन
 Fisson Bio विभाजन, बोधविभाजन, विशङ्खन
 Fissiparous Bio मेदजन्य, मेदमूलक Bot
 विभाजनीय, विभागीयुति [फाट
 Fissure Ana चीर, विदर, Geo खाओ,
 Fistula Med मगन्दर
 Fistular } Bot नलिहाकार, फूफडा जेजु,
 Fistulose } पोळळ
 Fitter फिटर, फाटीगर, दस्तदार
 Fivefoliate Bot पंचपत्रा
 Fixation Chem स्थायामवन, Psy
 व्यासंग, सुस्थिति, Bot रोपण
 Fixed Math निश्चित, स्थिर, स्थित -
 alkali Chem. स्थिर अम्ल - oils
 Chem स्थित तेल - plane Math
 निर्दिष्ट समतल - point Math आकणी
 बिंदु, स्थिर बिंदु - stars Ast स्थिरतारा
 Flabelliform Bot. ताडना पान जेवा
 आकारा, पत्ताकार
 Flaccid Med ढीळ, शिथिल, निर्बल, कोमळ
 Flagellata } Zoo कशाणी, तंतुपुच्छी, Bot
 Flagelliform } केशतत्वाकार, चातुःकृजाकार
 Flagellum Bio कशा Bot केश, लोम
 Flake पड, थर, पोपरी [ज्वाला
 Flame Chem अग्निशिला, उद्योति, दीपशिला,
 Flash चमकातो, चमक (१) क्षणिक प्रकाश (२)
 स्फुरण - point Phy स्फुरांक, प्रज्वलनांक
 - spectrum Ast शलक रश्मिविन्, स्फुरण
 वर्णपट [Med चपटी बस्ति
 Flat Ana (१) चपट (२) सम - pelvis

Flattened धगगवेला, दबावेला (पृष्ठीयुत)
 Flavescent Bot पीळारा हेतु
 Flea Zoo चांचळ
 Fleishy Bot मावा जेजु, मांसल
 Flexible Phy नमनीय, आनम्य, लयविन,
 अनुनेय
 Flexibility Phy अनुनेयता, आनम्यता
 Psy नमनीयता मुत्रायमता
 Flexion Med अवमान, अवनमन, आकुंचन
 Fluxor Bot आकुंचक, आकोच Ana
 आकोचक - minimibrevis कनिष्ठ
 संकोचिनी इस्ता - muscle संकोचिनी पेक्षी,
 नमनीपेक्षी - of the thigh midwifery
 मूळ प्रसारणी पेक्षीओ [पाक्षीयुकी रीत
 Flexuose, Flexuous Bot सामग्रामा नमता,
 Flexure Ana आकोच, वक्रता, टेकापण
 Flicker Phy नमदमडु, धुजडु - photo-
 meter कॅन वीति-मापक
 Flight शुभ्रयन [श्रीवक्रव
 Flint चकमक, अरणि - glass फिलन्ट काच,
 Float तरापो, बोयु, प्लवमान पिंड, तरडु
 Floation (१) प्लवनता (२) (नवी कपनीनी)
 स्थापना
 Floating तरडु, तरतो, प्रतर, प्लवमान -
 assets चलमान मितकत, •धन - body
 Phy प्लवमान पिंड, •धस्त - ribs Ana
 छुटी पांखळीओ - deck ship तरतो पाड,
 तरतो डॅक - kidney Ana छुडु इक, प्लव
 मान इकक
 Floccose Bot मूला गुच्छा जेजु
 Flocculent गुनरूप, गुच्छवत
 Flood भरती, पूर - gates पूरद्वार, पूररक्षक द्वार
 Flora Bot वनस्पति डेल, जात, वनस्पति वर्णन
 Floral envelope Bot पुष्पावरण, फोग
 - formula पुष्पधन - leaf पुष्पपर्ण,
 पुष्पपत्र, - symmetry Bot पुष्पसौष्ठव
 Florescence Bot मन्त्री, पुष्पोद्गम
 Floret Bot फूलदो, पुष्पक, पुष्पिका, लघुपुष्प

Flow बहेण, प्रवाह, स्पन्दन, वहन
 Flower *Bot* फूल, पुष्प—bud पुष्पकलिका, पुष्पमुकुल
 Flowering plant सपुष्प वनस्पति
 Flowerless पुष्पहीन—plant अपुष्प वनस्पति
 Flowers of sulphur *Chem* संयकनां फूल, गंधकरज
 Fluctuation *Psy* संकल्प विरूप, अस्थिरता
Com (यजारनी) चषपट
 Flue *Chem* धूम्रमार्ग, नाहिनी
 Fluid *Phy* प्रवाही, द्रव, तरल
 Fluidity *Phy* तरलता, द्रवता, प्रवाहीता
 Fluorescence *Chem* प्रतिरीप्ति, प्रतिप्रकाशन
 प्रकाश स्फूर्ति, स्वयं प्रकाशित, स्वयं रंगी
 Fluorine (F) *Chem* पडभोरीन
 Fluoroscope *Chem* प्रतिदीप्तिदर्शक
 Flush (१) समष्ट (२) पाणीपी धोवु (३)
Med अरुणता (४) फाल
 Fluviate *Bot* नदीज
 Flux *Phy* (१) प्रवाह, प्रवाहक (२) गलक,
 गलनशील *Med* दाव, निसरण
 Fly-trap leaves *Bot* माखीमारो पान
 Fly-wheel *Phy* नियामक चक्र, गुरु चक्र,
 फलाय व्हील
 Foam *Chem* फीण
 Focal *Math* नामि संबंधी, —नामीय—
 केन्द्रस्थ, केन्द्रगत—chord नामिबीबा—
 distance or length केन्द्र अंतर, केन्द्र
 लयाजी—lines नामिरेखा—केन्द्रिका—plane
Phy केन्द्रतल, नाभितल—point नामि बिंदु
 Focus *Math N.* केन्द्र, दहनबिंदु, किरण
 केन्द्र, नामि *V.* केन्द्रित करवु, ओकन करवु
 Conjugate *Phy* संयोगीकेन्द्र, अनुबद्ध
 नामि Principal—मुख्यनामि Real
 —वास्तविक नामि Virtual—आभासकेन्द्र,
 मिथ्यानामि
 Foetus *Med* भ्रूण, गर्भ [धनुष
 Fog *Met* धूमस—bow *Met.* धुमस

Foil *Chem.* पातळ, पतई, वरस
 Folds *Ana* वरचलीओ circular—
 अनुवर्तुली. [रमक, पानसरखां
 Foliate *Bot* पर्णसंबंधी, पर्णमय, पर्णा-
 Foliage *Bot* पल्लव, पुंफळ, नवपल्लव—
 leaf प्रामाणिक पत्री, प्रामाणिक पत्र, पल्लव
 Foliate *Bot* पर्णावृत, पत्रमय
 Foliation *Bot.* पल्लवीभवन, पर्णीभवन
Geo. सदलता
 Folio फोलियो
 Foliate *Bot* पर्णी Trifoliate त्रिपर्णी
 Foliose *Bot* पानना गुच्छा जेवो, पत्रमय
 Folium vermis *Ana* मध्यपर्ण
 Follicle *Ana* फोल्ली, प्रषि, कोयळी *Bot*
 गोणिफा, डोडी, ओक स्फोटी, बीजकोपी, ओक
 स्फोटी फल
 Fomentation *Med.* शेक, ताप
 Fontanelle *Ana* पुंयमार्ग, रंध्र, अवकाश,
 विवर anterior—पूर्व अवकाश, पूर्व विवर,
 त्रशरंध्र posterior—पश्चिम अवकाश, शिबरंध्र
 Foot पाद, पग, पगतळियु (२) बार भिचवु
 माप *Math* पद, पाद—bath *Med*
 पादस्नान—blower पाद धमण, पग धमण
 —light पाद प्रकाश, फूट लाभीट—of
 perpendicular *Math* लवमूल, लवपाद
 —pound शक्तितो ओकम, फूट पाउन्ड
 —rule फूटपटी
 Foramen *Ana* रंध्र, छिद्र, विवर
 —lacerum घमनी विवर, महाछिद्र
 —magnum पथात कपाळनु महाविवर
 —ovale अडाछार छिद्र, शुक्तिछिद्र, जांघु
 विवर—rotundum घृतरंध्र, गोळछिद्र
 Foraminose, Foraminulose *Bot*
 रंध्रित, रंध्र जेवु
 Force *Phy.* बल, शक्ति, प्रेरण, ओर
 Component of—बळघटक Effective
 —कळितबळ Field of—बलक्षेत्र Lines
 of—(चुपकीय) बळ रेखाओ Resultant

- परिणाम बळ - of compression
 समपीडन बळ - of expansion प्रसरण
 बळ - of gravity गुरुत्वाकर्षण बळ Para-
 llelogram of - बळनो समान्तर चतुष्कोण
 - pump चोषक यंत्र, शुद्धोषक यंत्र, फोर्स
 पम्प, दापपंप, Unit of absolute -
 - बळनो शुद्ध अेकक Unit of gravita-
 tional - बळनो गुरुत्वाकर्षक अेकक
 Forced vibration *Phy.* प्रेरित कंपन
 Forceps *Med* चौपीओ, पकट, चांदवी,
 सदसिना
 Forcing house शुष्मागार
 Fore अग्र - arm अग्रबाहु, अग्रभूजा - bone
 प्रकोष्ठास्थि - finger तर्जनी, प्रदेशिनी - head
 ललाट
 Forecast आगाही, वर्तारो, भविष्यवाणी,
 पूर्व अनुमान, पोरकार्ड
 Foreman फोमेन, अग्रणी, मुखी
 Forge *Phy.* *N* डझरनी भट्टी, सोहसारी,
 ओरण. *V.* पडपुं
 Fork *Phy.* काटो, छल, द्विद्विख
 Forked वे पाखी *Bot* शाखित, द्विधिरत
 Form (१) आकार, आकृतिरूप (२) प्रकार
 (३) घाट, रचना, बाधणी (४) पत्रक (५)
 फार्मो - centre *Ana* आकारकेंद्र
 Formal औपचारिक, नियमावली
 Formaldehyde *Chem* फॉर्म अल्डेहाइड
 Formal-haut *Ast* फॉर्मोम मत्स्य
 Formalin *Chem* फॉर्मालिन
 Formation *Chem* रचना, बनावट, पटना
Geo. स्तररचना, स्तर संघात - of cells
Bot. पेशीजनन, कोष संभव
 Formative phrase *Bot.* सम्भावस्था,
 निर्माण अवस्था, बाह्यावस्था, जननावस्था
 Formula (१) सूत्र, सूत्र (२) वृत्ती (३)
 नुसखो (४) फॉर्म्युला
 Fornix तोण, छत्रिका

Fossa Ana. खाढो, छांची, सात, खनि,
 खल, श्रेण, कोटर, गिर
Fossil Geo (१) जीवावशेष, जीवशेष, अव-
 शेष, पोखील, स्तरीभूत - आग्नीभूत, जीवशेष
 (२) निर्वीर, जड - *Bot.* श्रेतोद्विज्य, अग्नी-
 भूत वनस्पति
Fossorial claw Zoo. मनित्र पंभो
Fraction Math (१) अपूर्णांक, भिन्नांक,
 भग्नांक (२) अंश, भाग
Fracture Ana. प्रभेजन, अस्थिभंग - fever
 surg भंगस्वर - of the skull कपालस्थि
 भंग Comminuted - अवसीर्ण भंग
 Compound - संयुक्त भंग *Extra*
Capsular - बहिर्कोपीय भंग
 Fragment टुकडो, भाग, खंड, अंश
 Frame (१) रचना (२) स्थिति (३) चोक्र
 Franchise *Pol.* मताधिकार Adult - प्रौढ
 मताधिकार
 Free स्वतंत्र, मुक्त, स्वाधीन *Bot.* असंलग्न,
 छुटो, विशिष्ट, स्वतंत्र - central परिधिज,
 छुटो, मध्यस्थानी - electron मुक्त वीजकण,
 • वीजाणु - trade *Eco* मुक्त व्यापार, वीन
 बकाती व्यापार, अबाधित व्यापार - wheel
 स्वाधीन बळ
 Freedom *Pol* स्वतंत्रता, स्वातंत्र्य, आमाधी,
 स्वाधीनता - of speech वाणी स्वातंत्र्य
 - of thought विचार स्वातंत्र्य
 Freeze *Phy* ठरुं, ठीमपुं, धनचुं, धनीभवन
 Freezing-mixture *Phy* हिमकर मिश्रण,
 धनकारी मिश्रण, ठीमवण - point *Phy*
 ठारबिंदु, गलनबिंदु, धनीभवनबिंदु, दिगबिंदु,
 हिमोक्त, ठीमोक्त
 Frenulum *Med* (होठनी) सेवनी
 Frequency *Phy* बारवारता, संख्या,
 आदोलन संख्या, कंपसंख्या, कंपनावृत्ति -
 meter *Phy.* कंपनावृत्ति मापक
 Friction *Phy.* घर्षण Angle of - घर्षण
 कोण Circle of - घर्षण दृष्ट Co-efficient

of - घर्षणगुणक, घर्षणांक Kinetic -
 गतिशील • Limiting - सीमित • Rolling
 - चक्र • Sliding - विसर्पी • Statical -
 स्थित • - drive • गति - wheel • चक्र
 Frictional घर्षण युक्त [रहित गरीही
 Frictionless घर्षण रहित - pulley घर्षण
 Frigid Phy. ठंडे, शीत, हिम Psy. निरु-
 रसाही - zone Geog. शीत कटिबंध
 Frigidity Med. (१) शीतलता, शैत्य (२)
 शुदासीनता
 Fringe Ana. बाजु, कोर, छेजे, घार, झालर
 Fringed Bot. झालरवाली, झालरदार
 Frond Bot. पत्रक, अपुष्पपर्ण
 Front अग्रभाग, मुख Arch - मुखदर्शन
 Frontal Bone Ana. ललाटास्थि, अग्र-
 कपाल, पुरःकपाल - lobe ललाटखंड,
 अग्रिम पिंड - nerve ललाट शान्तु -
 sinus ललाट कोटर, ललाट वायु कोटर
 - spine ललाट मणि [सीमांत
 Frontier सरहद, सीमादे, सीम, सीमा, सुपांत,
 Frost Phy. हिम, तुषार, ठार - bite ठार
 छोजे
 Fructify Bot. फलवृं, फलावृं
 Fructification Bio. फलन
 Fructose Chem. फलशर्करा
 Frugiferous Bio. फलाशु, फलवाह, फलवान
 Frugivorous Bio. फलाहारी
 Frustulose Bot. माळाना गगका जेवुं
 Frustum Math. छिन्नाश
 Frutescent Bot. छुपमय, जाखरा जेवुं
 Fuel calorimetry औषध तापमापन
 Fugacious Bot. जलरी खरी जनार के नाश
 पामनार, शीघ्र पतनशील, अल्पजीवी
 Fugitive Med. अस्थायी Chem. काचो
 Gen निराश्रित
 Fulcrate Bot. अधिकावयवी (बडवाभी जेवी)
 Fulcrum Phy. आलेव, आधारविंदु, फलक,
 स्कमा, फलक्रम Zoo. शृंगलेव Ana. आलंबिनी

Fulminating mercury विस्फोटक पारो
 - powder रंजक, विस्फोटक चूर्ण
 Fumariaceae Bot. क्षेत्र पर्यादि वर्ग,
 शहातरा पित्तपापडा-वर्ग
 Fumarole Geo. धूम्ररंध्र, फ्युमरोल (ज्वाला-
 मुखीना शिखरमांसी तड, फाट के चीरो)
 Fume Chem. धूप, धूम - chamber
 धूमकक्ष - cupboard धूमकोष्ठ, धूमाडियुं
 Fumigate धूमावृं, धूमाहावृं, धूप देवो
 Function Gen. कर्तव्य, धर्म, व्यापार, कार्य
 Math. परायत संख्या, फल, विधेय,
 वर्तन
 Functional Med. क्रियात्मक, शरीरक्रिया-
 जनित - disease शरीरक्रियाजन्मरोग - dis-
 order शरीर व्यापार विकृति
 Fund Math. पूंजी, कोष, भंडार
 Fundamental मुख्य, मूलभूत, मूलात्मक,
 प्रधान, मूलगत, मौलिक, समूची - interval
 मौलिक अंतर - properties मूलभूत गुण
 - unit मूल अंकेम - research मूलभूत
 संशोधन, परमाणु संशोधन
 Fundus Ana. जठर, पुडर, स्कध, अयोदेश,
 तलदेश - of uterus गर्भाशय मुंड, गर्भतुंबी
 Fungus Bot. छत्रकजाति, फंगस Med.
 कुक्कुरमुत्था, छत्रिका, अर्बुद, फूग, रोगो-
 त्पादक वनस्पति, कण्ठ
 Fungology Bot. छत्रविद्या, फूगविद्या
 Funicle Bot. नाळ, बीजनाळ, बीजबंधन
 Funiculus Bot. नामिनाळ, दिम्बनाळ,
 बीजनाळ, नाळ
 Funnel Chem. (१) पळणी, गरणी, (२)
 धूमाडियुं Dropping - विन्दुपात गळणी
 Separating - पृथक्कारक गळणी - form,
 - shaped Bot. गळणीआकारी
 Furnace Chem. भट्टी Blast - वायु
 भट्टी Combustion - दहनभट्टी
 Electric - बीजभट्टी

Furor Med शुष्मज्वर, शुष्माद
Furrowed Bot चास जेजु, खीनीवाल
Furuncle Med फोहला, स्फोटक
Furunculus Med विस्फोटक, फोहला
Fuse Chem ओगळवु, ओरुहण करवु,
 पीगळवु (२) पलीतो, जामगरी (३) पयुक्त,
 बीजळीची पीगळी आय तेवो तार *Fusible*
 गळनीय *Fusibility Med* गळनीयता
Fusel oil Chem यबतेर, जवतेर, पयुक्त
 तेल

Fusiform Bot मल्लिकाकार, मुकुलाकार,
 नाकाकार, मूलाकार
Fusion Chem गलन, गलन, पीगळण
Bot मीउन, संयोग, ओकीकरण *Latent*
heat of - Phy लुप्त द्रवण ताप,
 -mixture *Chem* गलन मिश्रण,
 गलनमिश्र [Melting - गलन, पिगलन,
 'Solution द्रवण]
Fusing point गलनबिंदु, गलनांक,
 (Melting point पिगळ बिंदु)
Futurism Phil भविष्यवाद

G

Gadfly Zoo घोडमाखी, अश्वमक्षिका
Gadolinium (Gd) Chem गॅडोलिनियम
Gain Math लाभ *Com* नफा, लाभ,
 फायदो
Galactic Chem पयन, दुग्धज *Asf*
 आकाशगणेशबंधी - circle मदाकिनी रत्न,
 आकाश गंगा - pole मदाकिनी ध्रुव
Galactometer Chem दुग्धक्षरामापक
Galactophagous Med दुग्धोत्जीवी,
 दूधजीवी, दूधहारी
Galactose दुग्धशर्करा
Galactosis दुग्धनि सरण, दूधसरण
Galaxy Asf तारामण्डल, ज्योतिर्माला मदा
 किनी, आकाशगंगा, शर्करागंगा
Galbalus Bot चक्र आकारक
Galbanum Bot बेरजो
Gale Met झुमवात, वांकगेळ
Galea Bot झामर, ओष
Galeate Bot दोषाकार, कडाकार
Galena Chem काजु सीध, गेलीना
Gall Med पित्त *Bot* माया - bladder
Ana पित्ताशय, पित्तकोष, पित्तकोषळी
 - duct पित्तनळी - nut *Bot* मायपळ
 - stone *Med* पित्तपथरी, पित्तभ्रम
Gallery (१) चित्रसंग्रह (२) गॅलरी

Galley Ship दडनौका *Print* गॅली
Gallic acid Chem मायाम्ल, गॅलिक अेसिड
Gallium (Ga) Chem गॅलियम
Galvanic battery Phy वीजकोडी,
 गेल्वेनीक बॅटरी [जसत चढायेळ लोखंड
Galvanised iron Phy जसतेळ लोखंड,
Galvanometer Phy वीजमापक,
 वीजप्रवाह शोधक, वीजशक्तिमापक, गेल्वेनो
 मीटर
Galvanoscope Phy वीजमापदर्शक,
 चलविद्युतदर्शक [रजालय
Gametangium Bot जातिकोषभंडार,
Gamete Bot प्रजननकोष, जननरज, गॅमीन
Gametophyte Bot पिंड्यादक, पिंडोत्पादक
Gamo Bot संयुक्त
Gynogenesis Bot स्यामप्रजनन, स्यामोत्पत्ति
Gamopetalous Bot संयुक्तदल, संयुक्त
 पत्री, ओडेलपादवीवाल
Gamophyllous Bot अविमक्तपत्र
Gamosepalous Bot संकीर्णपत्री, युक्तच्छद,
 ओडेन पादवीवाल
Gimut Mus (१) स्वरसक्त, सारीगम (२)
 पूर्ण विस्तार
Ganglion Ana गॅड, नारीग्रंथि, तंतुग्रंथि,
 तंतुचक, तंतुच्छद, नपग्रंथि, शानतंतुस्थान
Cervical - कडनो शानतंतुच्छद

Gangrene *Med.* कोय, विगलन, मासरोहवाण
 Gap अंतर, फागुं, बाहु, छिद्र, खोल
 Garage वाहनघर, मोटरघर, गैरेज
 Garcinia Indica *Bot.* कोकम
 Gardening *Bot.* बागवानी, सुगानविद्या,
 सुगानशुद्धि
 Gargle *Med.* बोगळा करवा
 Gargoyle *Arch.* घोरियो
 Garlic *Bot.* लसण
 Gas *Phy.* वायु, गैस Air - ह्वार्गेस, अर-
 गैस Coal - कोलमासु, कोलगैस - gener-
 ator गैसजनक, गैसत्रनित्र - holder
 वायुदानी, गैसदानी - jar वायुपात्र - lamp
 वायुपीप, गैसपीयो - meter वायुमापक,
 गैसमापक - motor वायुयंत्र, गैसमॉटर -
 retort वायुपक, गैसक
 Gaseous *Phy.* वायवीय, वायुधर्मी, गैसी
 Gasification *Phy.* वायवीकरण, गैसतणी
 Gasolene *Chem.* गैसोलीन, पेट्रोल
 Gastropoda *Zoo.* जठरपरी, जठरपशु,
 गोष्ठलाय [शल, जठरपीडा
 Gastralgia *Med.* आमाशय वेदना, पावाशय-
 Gastric *Med.* जठरीय, जठरसंबंधी
 Gastritis *Med.* जठरदाह, जठरक्षत
 Gastrocolic *Med.* जठरशल शल
 Gastroduodenal artery *Ana.* जठर-
 धमनी
 Gastroenteritis *Med.* जठर पावाशय -
 जठर शोथ - सोज [पटल बंध
 Gastrophreni ligament *Ana.* जठर-
 Gastroplegia *Med.* जठर-पाकाशयको लकवो
 Gastrotomy *Ana.* जठर छेदन
 Gauge *Phy.* माप - glass गेजग्लास
 Rain - रुष्टिमापक, वर्षामापक Water -
 जलमापक
 Gauze (१) जाळी (२) जाळीदार कापड
 Gear *Phy.* दातालुचक, दंतचक

Geminate *Bot.* जोडका, बन्धे
 Gemini *Ast.* मिथुन राशि
 Geminorum *Ast.* पुनर्वसु
 Gemma *Bot.* कळी
 Gemmation *Bot.* खंडजनन
 Gene *Bio.* जनीन, जनी, बीज (आनुवंशिक
 संस्कारधुं तत्त्व)
 Genealogy *Bio.* वंशावलि, पेढीनासु,
 बंधवृक्ष, आवो
 General माधारण, सामान्य, सार्वत्रिक
 Generalisation *Phil.* सामान्यकरण,
 व्याप्तिनिर्णय, सिद्धांतगमन
 Generating *Phy.* उत्पादक - axis
 उत्पादक अक्ष, जनन अक्ष - curve उत्पादक
 वक्र - line उत्पादकरेखा, जननरेखा
 Generation *Bio.* (१) जनन (२) प्रजा,
 (३) उत्पत्ति (४) युग, जमानो (५) पेढी
 Spontaneous - स्वयंजनन, आरमजनन,
 स्वयंज, सहज Alternation of - जनन
 विपर्यय, असमजनन
 Generative nucleus *Bot.* प्रजनक केन्द्र,
 जनन केन्द्र, उत्पादक केन्द्र
 Generator *Phy.* उत्पादक, जनक, जनित्र
 Generatrix *Geo.* जनित्रा [वाचक
 Generic *Bot.* जातिगत, सामान्य, कुटुंब
 Genesis *Bot.* उत्पत्ति, जनन, यष्टि मंडण
 Genetics जननविद्या
 Genio-glossus *Med.* जीवहापेशी, जीमपेशी
 Geniculate *Bot.* घुंटाण माफक नमेष्ठ, घुंटाण
 जेजु, घुंटाणाकार
 Genital *Ana.* जननेन्द्रिय - duct जनने-
 न्द्रियनी नली - genito femmoral
 duct स्तुष्टयणिका
 Genius *Phil.* प्रतिभा, बुद्धिमत्ता
 Genuflexion *Med.* घुंटाण बाळवुं, जातु-
 नमन
 Genugra *Med.* जातुघात

Genus *Bio* जाति Species उपजाति
Family कुटुंब, गोत्र, वंश Order श्रेणि,
समुदाय Class वर्ग

Geocentric *Ast* भूकेन्द्रीय, भूगत, भूकेन्द्रक

Geogony *Geol* भूरचनावाद, भूगर्भविद्या

Geography भूगोल विद्या Commercial

- व्यापारी Physical - प्राकृतिक

Political - राजकीय

Geology भूविद्या, भूमिविद्या (Stratigraphy भूस्तरविद्या)

Geologist *Geo* भूकेता, भूवैज्ञानिक, भूविज्ञानी

Geometric series *Math* गुणोत्तर श्रेणी,

सुत्तरश्रेणी - progression *Math*

गुणोत्तर श्रेणी, भूमिति श्रेणी, सुत्तरश्रेणी -

mean *Math*. गुणोत्तर मध्यक

Geometry भूमिति, रेखागणित Solid

- घनभूमिति Synthetic - संश्लेषिक भूमिति

Geophysics भूभौतिक विद्या

Geothermometer *Geo* भूगर्भ शुष्माभापक

Geotropism भूकर्षित्व, भूवर्ती घटना

Germ मूल, अंकुर, बीज, कारण *Bio* बीजाणु,

जीवाणु, बीजाकुर, जनु - cell बीजकोष,

गर्भन्तुकोष, जनककोष - nucleus बीजकोषेज

- tube जनननलिका

Germanium (Ge) *Chem* जर्मैनिम

Germicide *Med* अतुनाशक

Germinal *Bio* बीजविषयक - apparatus

Bio बीजनिधान - epithelium *Med*

जननअधिपत्र, जननसुपचर्म - layer *Bio*

बीजस्तर, गर्भपटल

Germination *Bio* जनन, अकुरीगवन,

बीजाकुरण (बीज-अकुरण), बीजोद्भेद

Germplasm *Bot*. मूलबीज, श्रुतपादकरस,

बीजरस, मूलाकुररस

Gestation *Med*. गर्भाधान, गर्भाधारण

Gesticulation *Psy* अंग-विक्षेप, अंगारा

Gesture संकेत, अंगारा, हावभाव, चेष्टा

Geyser (१) (आभिसलेष्टमां) गरम पाणीना

भरा (२) गरमपाणी कवावतु यंत्र (३) जल

शुष्मक (४) बीज अनुनामणियुं

Gibbous *Bot*. गोलावाढो, विषाकार

Giddiness *Med*. चकर, फेर, तम्मर

Gild *Chem* सोनानो ढोल, गिलीट करतुं, ओपतुं

Gill Zoo चूंभी, माछलानी श्वासेन्द्रिय,

जलकलोम, झालर

Gilvous *Bot* पुनर नारंगी रंगानो

Ginger *Bot*. ओडु, अद्रक Dry - सूंड

Gingivitis *Med*. पेडासोज, अवाळासोज

Giraffe Zoo जीराफ, लघमोव

Gizzard Zoo पेषणी, जठरपेशी, पक्षीजठर,

पक्षीनी होजरीमा चाववानो कोठो

Glabrate } *Bot* वालक के हवादी विनानो

Glabrascent } सुवाली भाग

Glacial *Phy* हैम, हिमरूप, हिमवत, हिमानी

- period *Geo* हिमयुग

Glacier, *Phy* हिमप्रवाह, हिमनदी, हिमसहति,

अगम हिमसेन

Glabrate *Bot* सङ्गाकार, तरवाराकारी

Gladiolus *Ana* मध्यवक्ष अस्थि, छासीतु

बचलु हाडकु

Gland *Ana* ग्रंथि, रसपिंड *Bot* कुप्पिपिंड

Lymphatic - लसिरामणि Endo-

crine - अतस्रवक Pineal - पीनीअल

शुक्र Pituitary - पिच्युटरी - रस

Thynod - कठ

Glandulose *Bot*. (कुप्पिअवाडु, श्रीरुणा

ससत वालवालु

Glareose *Bot* पथरामो शुण्डु

Glass (१) काच (२) काचप्यालो (३)

पारदर्शक

Glaucoma *Med*. क्षामर, आंखनो अेक

व्याधि

Gleet *Med* परलीओ, मधुप्रमेद, मधुमेद

Glene *Med* नेत्रकोण, नेत्रद्वार, आंखतुं

गोलक

Glenoid *Med.* विवरसदृश, गोखलाकार
 Glider सरतुं विमान, ग्लाइडर, अँजिन
 यगरतुं विमान, बिनअँजिनी विमान
 Globe गोल, गोळो *Zoo.* गोलक [माषाढ्यं
 Globicephala *Zoo.* गोलकपाली, गोल
 Globin *Chem.* ग्लोबिन
 Globose *Bot.* मूलाकार, गोळाकार
 Globular *Phy. Geog.* गोळार, वतुला-
 कार, गोळीय [विन्दु, दाणा, मुंद, गोळी
 Globule *Bio.* गोलक, गोलिका *Med.*
 Globulimeter *Bio.* गोलकमापक
 Glocludiate *Bot.* रम्युल, गोंरी गणीवाळा
 Glomerate *Bot.* गुच्छादार, गुम्फक
 Glossa *Med.* जीम
 Glossalgia *Med.* जीमपीडा
 Glossary शब्दसंग्रह, शब्दकोष, निर्घट्ट
 Glossitis *Med.* जीमसोत्र, जीमदाह
 Glottis *Med.* श्वासमार्ग, स्वरद्वार, फंठद्वार,
 जिह्वाळी [शोथ - सोत्र
 Glottitis *Med.* स्वरद्वारप्रदाह, फंठद्वार-
 Glow worm *Zoo* खरोत, अग्नियो कीडो
 Glucose *Chem.* द्राक्ष शर्करा, ग्लुकोझ
 Glue *Chem.* चामरस, गू, खरेस
 Glumaceous *Bot.* छोतरा जेवुं, फोतरा जेवुं
 Glume *Bot.* छाल, फोतरा, कुशाकी
 Gluteal *Ana.* नितंबतुं - artery नितंब
 धमनी - muscle नितंबपेशी, नितंबस्नायु
 Gluteus *Ana.* नितंबपेशी - maximus
 muscle - गुरुनितंब पेशी, गरिछापेशी -
 medius नितंब मध्यपेशी - minimus
 लघुनितंबपेशी - region नितंब प्रदेश
 Gluten *Chem.* घडुंतु प्रोटीन तत्त्व, ग्लुटेन
 Glycerine *Chem* ग्लिसरिन, मधुक
 Gnat *Zoo* मच्छर, डांस
 Gnathopoda *Zoo.* हनुपारी, दखनपारी
 Gnomon *Ast.* शंकु, कीलक, शुभताशदंड
 Gnomonic projection *Ast.* शंकुप्रतिमा

Goal *Phil* (१) लक्ष, हेतु, आशा (२)
 अंतस्थान, आशावधि, साध्य, महद भावना
 Sports गोल
 Godown *Eco.* गोदाम, धखार, गोडाशुन
 Goitre *Med.* गलगंड, गंडमाला, कंठमाल
 Gold (Au) *Chem.* सुवर्ण, सोनुं, ऑरम
 Gonad *Bio* प्रजननग्रंथि
 Gonidium *Bot.* स्वयंभव, रेशु
 Goniometer *Math.* घनकोण मापक
 Gonion *Ana* कोण
 Gonorrhoea *Med.* प्रमेह, परमियो, परमो
 Goods *Eco.* वस्तु, माल, वदार्थ - train
 मालगाडी, भारवाह
 Goodwill *Com.* शुमेच्छा, प्रादक संबंध, शास्त्र
 Goose *Zoo.* हंस, बतक
 Gorilla *Zoo.* गोरिल्लो बांदरो
 Gossypine *Bot.* तंतुमय, रमय
 Gossypium *Bot.* ह, कपास
 Gout *Med.* संघिवा, वातरोग
 Government *Pol.* सरकार Central -
 मध्यस्थ सरकार Provincial - प्रांतिक
 सरकार
 Governor *Pol* गवर्नर, प्रातपति, सुबो,
 हाकेम *Phy.* गतिनियामक, नियामक, गवर्नर -
 Mec. गवंधर [अंडाशय
 Graafian follicle *Bot.* जी पीमकोश,
 Grade (१) प्रकार (२) कोटि, कक्षा (३) वर्ग
 Gradient *Mech.* ढोळाव, ढोळाच, झुतराण
Math. नतिमाप्रा, अवतर, झुतार
 Graduate प्रेज्युअेट, स्नातक Post - अनु-
 स्नातक
 Graduated *Phy.* अंकित, आवेड, आका-
 वाळुं, क्रमांकित
 Graft *Bot.* बलम
 Grain कण, दाणा, धान - market दाणा-
 बाजार, दाणापीठ - merchant कणियो,
 दाणानो वेपारी, दाणावाळो

Graminivorous Zoo तृणजीवी, तृणमयी
 Gramophone स्वरलेखक, चालीवाजुं, ग्रामोफोन
 Granary Eco अन्नकोष, धान्यभंडार, कोठार
 Granulation Ast राणादार समुदाय
 Mat पोषचाना दाणा
 Granule Bot. 'नानो' दाणो, कणिका
 Grape Bot द्राक्ष - sughar द्राक्षशर्करा,
 द्राक्षनी साकर
 Graph Math रैखालेखन, आलेख, बिन्दुरेख,
 ग्राफ, रेखांकन
 Graphology अक्षर सामुद्रिक, अक्षरविद्या
 Math लेखनविद्या, आलेखविद्या
 Graphometer Math कोणमापक
 Graphophone Phy नादलेखक यंत्र
 Graphospasm Mat हाथनो कपवायु
 Grass-hopper Zoo तीड, तीलीचोडो
 Grating जाळी, रेखापट्टी, प्रेक्षि, वर्तन, पट
 Diffraction - विकिरण जाळी
 Gratuitous निष्कारण, नि प्रयोजन, अहेतुक,
 स्वयंप्रेरित (१) मफत, विनामूल्य
 Gravel Geo ककर, काकरी, मरडियो
 Gravimetric भारमापक, वजनमापक - ana-
 lysis भारबद्ध विवेक्षण, तोलयुक्त,
 Gravimetry भारमिति, तोलमिति
 Gravitation Math Phy. गुरुत्वाकर्षण
 Gravity Phy गुरुता, गुरुत्वाकर्षण, अभिक्रय
 Centre of - Phy गुरुत्वमध्यबिंदु,
 भारकेंद्र, भारनाभि
 Gray Phy राजोडियो, धूसर
 Grease Chem करसी, मेद, मास
 Great Bear Ast सप्तर्षि
 Greater inequality Math अधिशुणोत्तर
 Greatest common measure Math
 दृढभाजक, महत्तम साधारण भाजक, गुरुत्तम
 साधारण अवयव
 Green algae Bot लीली शैवाल, लील,
 अहजी
 Green vitriol Chem हीराकसी

Gregarious instinct Psy यूयगृति,
 यूय स्वभाव, समूहगृति, संपगृति
 Grey matter Ana राजोडी रंगुमगजद्वय
 Grid Phy जाळी, प्रीड Electric -
 बीजवाहक संस्था [चापण Med चूं
 Gripe Zoo गोधपक्षी Mech चाप,
 Griseous Bot धूसर, नीरधूसर
 Gristle Ana तरुगासिय, कोमठ हाडकु
 Groom Ana जांघ, वक्षन, छुदगधि
 Groove चीन्ने, खांच, गर्ता, खात
 Gross (१) स्थूठ (२) प्राम्य, अश्लिट Com
 (१) कुठ (२) १४४ नंग, पुस
 Ground glass Chem आधळो काच,
 प्सेले काच
 Group समूह, सर, जूय - assurance
 सामुदायिकबीमो, समूह बीमो - mind Psy
 जूय मानस, सामुदायिक मन, गणमानस
 Growth रुद्धि, विकास, संवर्धन
 Grus Ast यक (तारामण्डल)
 Guard cell Bot सरक्षक कोष
 Guard of honour पोलिस सलामी
 Guide-सोमियो, मार्गदर्शक, राहगर
 Guilty दोषित, अपराधी, तक्कीखार
 Guinea worm Med माह, पाळी
 Gulf Geog अखात, क्षुपसागर
 Gullet Ana अन्ननलिका, निगल
 Gum (१) अवाळु (२) गुद, गुदर
 Gustatory Med स्वादेन्द्रिय तपधी, रस
 सवधी - pore स्वादरन्ध्र
 Gut Ana आतरड्ड, अन्ननळी
 Gutta Med बिन्दु - percha रघर
 Guttate Bot घाघादार, धावावाळु
 Gymnocarpus Bot नमक्ली
 Gymnosperm Bot नमपीत्र
 Gynaecium Bot लीकेसर ब्यूह, रजालय,
 बेंदकोर, अडासय
 Gynaecology Med स्त्रीरोगविज्ञान
 Gynobase Bot लीकेसर कर्णिका

Gynophore *Bot* स्त्रीकेसर(धारी)दण्ड, गर्भा-
शयनी डीठी
Gypsum *Chem* चिरोने, जीपसम
Gyrate *Bot* दुंडलित चक्रावारी धुंचलुवळेल
Gyration चक्रावर्तन, चक्रगति भ्रमण, फूदडी

Gyroscope भ्रमणदर्शक

Gyrose *Bot* चक्राकार, फूदडी आकारी

Gyrostact *Phy* चक्रगति स्थापक, भ्रमण
गतिस्थापक

Gyrus *Ana* तरंग, बलय

H

Haftenula *Ana* हर्यन्पा, लगाम

Habit *Psy* (१) घटन, शील, प्रवृत्ति (२)
देव, आदत *Bot* रहनसहन, स्वरूप, आचरण
Habitat *Bio* जन्मस्थान, निवास, स्थानक,
रहेछान

Habromania *Med* हर्षोन्माद,
आनंदोन्माद, हरस्वना

Hachures *Geog* भूरेखा, [नगशामा]
वाळरेखा

Hackle *Mech* पक्षेगी दाताळी, दाताळुं ओजार
Haemachrome *Med* लाळरंग, रक्तरंग,
रक्तवर्ण

Haemacyte *Med* रक्तकण

Haemacytometer *Med* रक्तकणमापक

Haemadynamics *Med* लोहीभ्रमणविद्या,
रक्तगतिपरिणामविद्या, रक्तगतिविद्या

Haemagogue *Med* रक्तनिगारक

Haemanalysis *Med* रक्तविच्छेदन

Haematic *Med* रक्तसंबंधी

Haematin *Chem* रक्तद्रव्य, हिमेटिन

Haematinometer *Med* रक्तद्रव्यमापक,
हिमेटिनमापक [हिमेटीमीटर]

Haematite *Min* लोहअम्ल, लोहखनिज

Haematoglobin *Med* रक्तकणरंजक

Haematology *Med* रक्तविद्या लोहीविज्ञान

Haemotoscope *Med* रक्तकणदर्शक

Haematosiis *Med* रक्तोत्पत्ति रक्तसरण

Haematospectroscope *Med* रक्तकण
रंगपट्टदर्शक

Haematotherapy *Med* रक्तकणचिकित्सा

Haematozoa *Med Bio* रक्तजीवक

Haematoma *Med* लोहीमूल, रक्तप्रमेह

Haemeralop a *Med* रतांधळापण,
रतांधता [क्षणक, हिमोग्लोबिन]

Haemoglobin कणरंजक, रक्तरंजक, रक्त

Haemorrhage रंधिरस्राव, लोहीस्राव, रक्तस्राव

Haemorrhoids रक्तार्ध, हरस, सरता मसा

Hafnium (Hf) *Chem* हाफनियम

Hailstorm *Met* बरादळ, बरादळुं तोफान

Hair *Bot Med* (१) वाळ, केस, रोम,
कोम (२) रुवाडी - bulbs *Ana* वाळनां
मूळ, केसमूळ - follicle *Zoo* केशरन्ध्र,
रोमरूप - spring वाळ, बालकमान
(पडियाळनी)

Halation *Phy* तेजोमंडळ, प्रकाशमंडळ

Haliography सिंधुवर्णन, सिंधुविद्या, ससुद्र
वर्णन

Halitus *Med* निश्वास, वाष्प

Halléy's comet *Ast* हेलोकेतु

Hallucination *Psy* (१) विभ्रम, भ्रमणा,
व्यामोह, आभास (२) विपर्ययज्ञान (३)
वशीकरण, नजरबंदी

Halo तेजोमंडळ, प्रभामंडळ, तेजकुडाळुं
परिवेय, परिधि

Halogen *Chem* हेलोजन [होरोन, ब्रोमिन
फ्ल्युओरीन अने आयोडिन अे तत्वोनी वर्ग]

Haloid *Chem* (१) लवणमय, सावणिक,
(२) तेजोमय

Halophyte *Bot* खारनी - खारी - वनस्पति,
सैधवीय वनस्पति

- Haloscope *Ast* तेजोमंडल दर्शक, तेजदर्शक
 Hamal *Ast* अधिनी (नक्षत्र)
 Hamarthritis *Med* ग्रन्थिवात, ग्रन्थिवा,
 रक्तसंधिवात
 Hamate *Ana* वामस्थि, फग्वर *Bot*
 हुकवांशु
 Hand (१) हाथ (२) हथेली (३) लेखक,
 कार्यकर्ता - big हाथथेली - cuffs हाथरुडी
 -loom हाथवाळ -note हाथचिट्ठी
 -pump हाथपंप -saw हाथशरवत
 Handicraft *Eco* हाथकाम, हाथश्रमिक,
 हाथकला
 Hangar जहाजघर, विमानशाला, हंगर
 Hanstoricum *Bot* चूपणी, परोपजीवीना मूल
 Haploden *Zoo* अर्द्धतली
 Hard (१) कठण, दृढ, सखीन (२) मुश्केल
 (३) कठोर - water कडक पाणी, साबुना
 शकपाणी, अफेनद अल
 Hardening *Chem* - of oil तेनकीकरण
 - of steel पोलाद छपर पाणी चढाण
 Hardness *Chem* कठणपण कठोरता
Man कठिनता - अंक
 Harelip *Med* तुलेली होठ, ओष्ठवेद
 Harmonic *Phy* स्वरित, संवादी, समतरंगी
Mus तालवद्ध, समस्वर *Math* हरात्मक,
 स्वरित - engine *Phy* समतरंगीयंत्र
 -function हरात्मकफल, समतरंगी फल
 -motion संवादीगति - progression
Math हरात्मक श्रेढी, स्वरित श्रेढी
 -proportion हरात्मक प्रमाण - ratio
 संवादित गुणोत्तर, संवादित निष्पत्ति, स्वरित
 गुणोत्तर - series हरात्मक श्रेणी अनुगुण
 श्रेणी, स्वर श्रेणी - division अनुगुणवर्द्ध
 Harmonics स्वरशास्त्र, स्वरविज्ञान
 Harmonograph *Phy* स्वराब्धेतरक,
 संवादित, अलेखा, समता-अलेखक
 Harmonometer *Phy* स्वरमापक
 संवादितमापक
 Harmony समता, समतोलन, संवादित,
 सुसंगतता, मेळ
 Hastate *Bot* मालामार, शूङ्गार
 Hatchway *Ship* दादर, (वहाणनो) फाळो
 Haustoria *Bot* चोपमूल, शोषकमूल
 Hawk *Zoo* बाजपक्षी, शकरो
 Hawker फेरियो
 Hazy *Chem* धाबु, धुमसी
 Head (१) माथु, शिर, शीर्ष, कपाल, शोपरी
 (२) मगज (३) टोच (४) मुख्य भागध, वडो
Adj मुख्य, वडो *Bot* पुष्पशेखर, फूलनी
 टोच - of a comet धूमकेतु शिखा, फेटु
 शिखा - quarter वड्ड मधक, मुख्य मधक
 Head-phone शिरकान हेडफोन
 Health *Med* तंदुरस्ती, आरोग्य, स्वास्थ्य
 - resort आरोग्य धाम
 Hearing धवण *Law* सुनावणी
 Hearsay evidence *Law* कर्णोपकर्ण
 पुरावो, श्रोतव्यायक
 Heart (१) हृदय, रक्ताशय (२) रहस्य (३)
 मध्यस्थान - beat हृदयनो धडकारो, धड
 कारो - burn अम्लपित छातीशह छातीमां
 षळनरा - disease हृदयरोग - failure
 हृदयबंध - shaped *Bot* हृदयाकार, बदामा
 कार Palpitation of the - हृदयस्पंदन,
 धाम्निदेशन
 Heat *Phy* गरमी, ताप, शुष्मा, शुष्णता
Med Absorption of - गरमीशोषण,
 शुष्माशोषण Atomic - परमाणुशुष्मा
 Latent - गुप्त गरमी, गुप्त शुष्मा Equi
 valent of - शुष्मासुव्यंशक Specific
 - निश्चितशुष्मा Transmission of
 - शुष्माप्रसरण Unit of - शुष्मांक
 Heater चूल्हो, सगरी, तापणी, तापक, हीटर
 Heaven *Ast* आकाश *Phil* सत्य
 Heavenly bodies *Ast* सगोत्रमंडल,
 खगोलमण

Heavy वजनदार, भारे, गुरु - metals
 भारे धातुओ [सीसे, लोहे, तांबे] - oils
 भारे तेल - water भारे पानी
 Hebetude *Med.* मनोमंदता, मंदमानस,
 बुद्धिमंदता
 Hedonism *Phil.* सुखवाद, समाज सुखवाद
 Heel *Ana.* ओरी, पानी
 Heifer *Zoo.* बाछरुं
 Height *Math* ऊँचाई, उंचाई, उंचता
 - above sea level *Geog.* दरिआमी
 सपाटीसी ऊँचाई
 Helicology *Med.* मणविज्ञान
 Heliac *Ast.* सौर, सूर्य विषयक
 Helianthus *Bot.* सूर्यमुखी अति
 Helicoid *Bot* अतरलकाष्ठ, कुंडलानार
 Helicopter *Phy.* गुच्छारीही विमान
 Helio-centric *Ast.* सूर्यकेन्द्री, सूर्यकेन्द्रक
 - chrome वर्णछाया चित्र, रंगचित्र
 Heliolaitry सूर्यरूपा
 Helometer *Ast.* सूर्यमापक, सूर्यविभामापक
 Helioscope *Ast.* सूर्य दर्शक
 Helostat *Ast.* सूर्यदर्पण, तारास्थापक यंत्र,
 हिलियोस्टाट
 Helio-tropic *Bot.* सूर्यानुवर्ती, सूर्यमुख,
 प्रकाशानुवर्ती, सूर्यमुखी
 Helium (He) *Chem.* हिलियम
 Helix पेच, आवर्त *Zoo* सावर्ती *Ana*
 धनु, कुंडली बाध्यकर्ष, सर्पिल
 Helm *Ship* नौकाकर्ण, सुकान
 Helminth *Med* परोपजीवी कृमि
 Helvius *Bot* आछा पीछा रंगवाले
 Hemicarp *Bot.* अर्धफल
 Hemisrania *Med.* आघासीशी, शिरार्धशूल
 Hemicyclic *Bot* अर्धचक्रीय [अर्धांगवा
 Hemiplegia *Med.* पक्षाघात, लकड़ो,
 Hemiptera *Bot.* अर्धपत्ती, अधपादवाले
 Hemisphere *Ast. Geog.* गोलार्ध, अर्धगोल

Hemitropus *Bot.* अर्धनम्र, अर्धपुष्पद्वेल
 Heptalgia *Med.* यकृतवेदना
 Hepatius *Med.* यकृतदाह
 Heptad *Chem.* सप्तक, सप्तयंपक
 Heptagon *Math.* सप्तकोण, सप्तभुज
 Heptagynia *Bot.* सप्त स्त्रीकेसरी
 Heptamerous *Bot.* सप्तविभागी, सात
 भागवाले
 Heptandria *Bot.* सप्तपुंकेसरी
 Heptaphyllous *Bot.* सप्तपर्णी, सात
 पादवाले
 Heptapody *Zoo.* सप्तपादी, सातपुं
 Heptavalent *Chem.* सप्तयोत्री, सप्त शक्तिंक
 Herb *Bot* वर्षातु वनस्पति, वृगादि औषधि
 Herbarium *Bot.* वनस्पति समूह, औषधि
 समूह [फलाहारी
 Herbivorous *Zoo* खड्माद्य, वृणजीवी,
 Hercules *Ast.* शरीर (तारामंडल) [योद्धावृत्ति
 Herd दूध, डोले - instinct *Psy.* दूधवृत्ति,
 Heredit, वंशपरंपरा, जातिपरंपरा, अनुवंश
 वंशधार *Bot.* आनुवंशिकता, अन्यथा,
 परंपरा प्राप्ति
 Hermaphrodite *Bio.* शुभयलिंगी,
 अर्धनारीनर
 Hermatic *Phy.* हवाबंध, वायुबद्ध, वायुबद्ध,
 वायुबद्ध
 Hernia *Med.* अतर्पल, सारणगाठ, अन्नद्वि
 Heron *Zoo* बौंच, बगलु
 Herpes *Med.* द्रु, विस्त्रिपिका
 Herpestis *Bot.* बाढ़ी, मंडुकी
 Herpetology *Zoo* श्रुगविद्या
 Herpetoid *Zoo* श्रुगकाकार
 Hesperidium *Bot.* नारंगफल
 Hesperus *Ast* शुक्रेंद्रु, शुक्रनो तारे
 Heteroblastic *Bio.* विषमकोपी
 Heterocarpus *Bot.* विषमफली, द्विविध
 फलधारी
 Heterodont *Zoo.* विषमदंती

Heterodox *Phil.* विपमवादी, विधर्मी,
अजुनवाणी, नवीनतापूजक [अननकोपी]

Heterogamous *Bot.* मिश्रजातीय, विपम-

Heterogamy *Bio.* विपमपिंड संयोग.

Heterogeneous *Math.* विभिन्न जाति, मिश्र
Phil. मिश्र जातीय, विपम जातवाहुं *Bot.*

मिश्र प्रकाराहुं, जुरी जुरी जातवाहुं

Heteromorphic *Chem.* विभिन्नरूपी,
विपमरूपी

Heteropathy *Med.* विपमरूपचार [पनी]

Heterophyllous *Bot.* मितपणों, विपम-

Heteropoda *Zoo.* विपमपादी

Heterosporous *Bot.* विपमरैणुक

Heterotrophic *Bot.* परभोगी, मिश्रजीवी,
परोपजीवी

Hexagon *Math.* षट्कोण, छत्तुणियुं

Hexahedron *Math.* षट्फलक, षट्भुज

Hexamerous *Bot.* छमागाहुं, छमागयुक्त

Hexapod *Zoo.* षट्पादी, छपुं

Hexapterous *Bot.* छषांसाहुं, छषांषवाहुं

Hexavalent *Chem.* षट्-बोनी

Hiatus *Ana.* रंध, धुद

Hibernation *Phil.* निद्रियग्रीवन, - स्थिति
Mat. हिमशयन, सुषुप्तावस्था

Hiccough *Med.* हेरक

High क्षुं, भेठ, सुप्य, बड्ड, परियु, अति
- blood pressure अति जोहीदाव

- court बरिष्ठ अदात्म, बरी अदात्म, हागी-

कर्ट - frequency अतिरूप - current

अतिरूप प्रवाद - jump अंगदहृदये

- pitch लृप्त् स्तर, तारस्तर - power

lense छंषा नंतरने लेख, अति समर्थ

साम - tension battery अतिदाव बैटरी

- tension current अतिदाव प्रवाद

Highest common factor *Math.*
प्रत्यक्ष साधारण भागदश - measure दश-
भाजक

Hilar *Bot.* चांदलाहुं, चादलावाहुं

Hilum *Bot.* मध्यविन्दु, वीरकेन्द्र *Ana.* नाभि,
हार, मुख

Hinge (१) मज्जागद (२) नरमादा (३) आधार

Hip *Ana.* नितंब, भोणि, इला - bath
कटिस्तान - bone नितंबयुं हाडकुं - joint

बंधनसंधि [जिंतुं, अधपादाकार

Hippocrepiform *Bot.* पोहाना हाबला

Hippology अश्वविद्या

Hippopotamus *Zoo.* अल्लपोहो

Hippuric acid *Chem.* अश्वमूत्राम्ल,
हिप्पूरिक अम्ल

Hippurite *Zoo.* अश्वपुच्छी, योहपुंवाहुं

Hiroute *Bot.* तुण्लोमदा

Hispid *Bot.* रंडकिनगेमघ, कांटा जोगा बाळ्याहुं

Histogenesis *Bot.* पेक्षीजनन

Histology *Bot.* सूक्ष्म शरीरविद्या, सूक्ष्म
स्वरूपशरीरविद्या, सूक्ष्मकोष शरीरविद्या

Hoarseness *Med.* स्वरभंग

Hoary *Bot.* पुषारंगी, रामरंगी

Holdfast *Bot.* पकट

Holmium (Ho) *Chem.* होलमियम

Homobaric *Chem.* सममांसिक

Homocentric *Phy.* समकेन्द्री

Homodermic *Mat.* समचर्मो

Homodont *Zoo.* समदन्ती

Homodromous *Bot.* ओदरिद्यागामी,
ओदमानी

Homoeozoic *Zoo.* समजीवी [सुंयवाहुं]

Homogamous *Bot.* सममिणी, ओदरिणी

Homogeneous भेद्यणी, समवाणी, ओदरघ,

समाजीय, ओदरमाजीय *Math.* समवाणी

Chem. समयी [अनन

Homogenesis *Bio.* समजनन, समाजीय

Homogenial *Bot.* समानी

Homologous दुष्ट्यमाजीय, समचर्मणी, सम-
क्षुं, समदन्त

Homology साधर्म्य, रचनासाम्य, सजातीयता
Med. संस्थानसाम्य [असंस्कार, भेदरूपी
Homomorphous *Bio. Med.* समानाकार,
Homoptera *Zoo.* समपत्री
Homosporous *Bot.* समरेणु, समरेणुक
Homotypic division *Bot.* समविभाजन,
सारस्त्री वर्द्धचणी, समवर्द्धचणी
Honour टेक, शाख, स्वाभिमान
Hooded *Bot.* फणारार [Geo. स्तरांश
Horizon *Ast.* क्षितिज, दृष्टिमर्यादा, दिग्गत
Horizontal *Phy.* समक्षितिज, क्षैतिज,
क्षितिज समान्तर, - line क्षितिजरेखा, आधी-
लाजीन, आधीरेखा - parallax *Ast.*
क्षितिजलंघन - plane समान्तर तल, क्षितिज-
तल - section आधी छेद
Hormone *Bio.* अंतःस्राव, होर्मोन
Hornet *Zoo.* मोटोममरो
Horometry *Ast.* कालमिति, कालमापन विद्या
Horripulation *Med.* रोमांच, कंपापी,
रोमकंप [हॉर्सपावर
Horsepower *Phy.* अश्वशक्ति, अश्वबल,
Horse-shoe magnet *Phy.* अश्वनाळ चुंबक
Hortensis *Bot.* सुधानीय, बाहीने लगतुं
Horticulture *Bot.* सुधानकला, बागवानी
Hospital *Med.* अस्त्रिताल, रुग्णालय,
सारवारखातुं
Host यजमान *Bot.* आश्रयदाता, रक्षक
पोषिता
Hostel छात्रालय, होस्टेल
Hot गरम, झुठ, तळ - air engine तप्तवायु
अंजनीन - blast गरम हवानो प्रवाह -
house तापग्रह - water bag गरम
पाणीनी कोयळी - पेळी
Hour कलाक - circle *Ast.* होराचक्र
- glass कलाकशीशी, रेतीनी घडियाळ
Hull *Ship.* वहाणलु खोळुं. तळियुं, डोळ, सड
Humanity मानवता, भूतदया, मानवप्रेम,
मानवबंधुभाव

Humeral *Ana.* बाहु विषयक, भूजविषयक
Humerus *Ana.* भूजारस्थि, बावडातुं हाडकुं
Humid *Phy.* मेजवाळुं, भार्द, मीनाशवाळुं
Humidity *Phy.* भार्दता, मेज, मीनाश
Relative - सापेक्ष
Humour (१) हास्यप्रवृत्ति, प्रवृत्ति (२) हास्य-
रस, नर्मवाक्य *Med.* घरीरना रसादि - कफ,
वात, पित्त
Hump *Zoo.* चंप
Humus द्रुमस, जमीनतुं प्राणिज तत्त्व,
•अश्वनिज तत्त्व, •कार्बन तत्त्व
Hurricane *Met.* आंधी, वावाझोडुं
Husk *Bot.* छाना, दुष
Hyades *Ast.* रोहिणी [स्वच्छ
Hyaline } *Bot.* काचवत, पारदर्शक,
Hyaloid } *Phy.*
Hybrid *Bio.* वर्णसंकर, संकरप्रजा
Hydra *Ast.* आकृषा (नक्षत्र) *Zoo.* जलव्याल
Hydragogue *Med.* जलरेचक
Hydrant पाणीनो बंधो, पाणीसंचो [मरक्युरी
Hydrargyrum (Hg) *Chem.* पारद, पाटे,
Hydrated जलान्वित, पाणीवाळुं [Dehy-
drated जलविहीन]
Hydraulic जलप्रेरित, -जलगामी, जलात्मक,
जलशक्तिचलित, हायड्रोलिक - crane
हायड्रोलिक झुंजो, जलोच्चालक - motor
जलयंत्र - press जलदाबक
Hydraulics जलशक्तिविद्या, प्रवाहीशक्तिविद्या
Hydrazine *Chem.* हायड्रझीन
Hydride *Chem.* हायड्रामीड
Hydrocele *Med.* अंडवृद्धि, वषरावळ
Hydrocephalous *Med.* कपालजलंधर
Hydrochloric acid *Chem.* मीठानो
सेराय, हायड्रोक्लोरिक सेराय-असिट
Hydroelectricity *Phy.* जलवीज, जलविद्युत
Hydrogen (H) *Chem.* हायड्रोजन - ion
हायड्रोजन आयन
Hydrogenate हायड्रोजनतुं

Hydrokinetics *Phy* जलगति शक्ति-
विज्ञान, जलशक्ति विज्ञान
Hydrology जलविद्या
Hydrolysis *Chem.* जलविच्छेदन, पाणी-
पृथक्करण [मापक]
Hydrometer *Phy* द्रवतुला, जलसांद्रता-
Hydropony *Med* जलोपचार
Hydrophobia *Med.* हृडकता, जलद्रोष
Hydrophyte *Bot* जलवनस्पति, जलज-
वनस्पति
Hydroscope जलदर्शक, जलचन्द्रियाळ
Hydrostatics *Phy* जलस्थिति विद्या
Hydrotropism *Chem. Bot.* जलानुवर्तित्व,
जलोन्मुखता
Hydrous जलीय, जलयुक्त
Hydrzoa *Bio.* जलजीवक
Hyetology *Met.* वृष्टिविज्ञान, ऋतुविद्या
Hyetometer *Met.* वर्षामापक, वृष्टिमापक
Hygiene *Med.* आरोग्यविद्या, स्वास्थ्यविद्या,
तंदुरस्तीविद्या, आरोग्य विज्ञान
Hygrograph *Met* आर्द्रतालेखक, भेजलेखक
Hygrometer *Phy.* आर्द्रतामापक, भेजमापक
Hygroscope *Phy.* आर्द्रतादर्शक, भेजदर्शक

Hyloplasm *Bio* कावरस
Hymen *Med.* योनिपटल, योनिपडदो
Hymenoptera *Zoo* जालगत्री
Hyoglous *Med* जिह्वातोरण, जीमपेशी
Hyoid *Ana* जीमास्थि, कंठास्थि अपट्ट
Hyper अति, अतिरिक्त - aemia अतिरिक्त
चचार - bold *Math* अतिपरवलय, परव-
लय - fine अतिसूक्ष्म - sensitive अति
लागणीवश [मोहनिद्रा]
Hypnotism *Psy.* समोहन, संमोहनविद्या,
Hypo अधि, क्षुप, अल्प, अधर *Chem.*
द्राभिपो, सोडीअम द्राभिपोकोस्केट
Hypocotyl *Bot.* अधराक्ष, दलाक्ष, संधि
Hypodermis *Ana* अध त्वचा
Hypogean *Bot.* अधोभूमि, भूपृष्ठाभर
Hypoglossal *Med.* अधोजिह्वा
Hypotenuse *Math* कर्ण [सिद्धान्त]
Hypothesis अनुमान, कल्पना, वाद, संकेत,
Hypsometer *Phy* शुद्धतामापक
Hysteria *Med.* गुर्छा, शुम्माद, हीस्टीरीआ
Hysteritis *Med.* गर्भाशयदाह
Hysterotomy *Med.* गर्भाशयछेदन

I

Ice *Phy* हिम, पाक - age *Geo* हिमयुग
- bag *Med.* बरककोथळी, आजीश बॅग
- berg हिमशिखर, बरकनो डुंगर - proof
Phy. हिमप्रति

Ichthyology *Zoo* मत्स्यविद्या
Ichthyosaurus *Zoo* मत्स्यादि वर्ग
Icicle हिमकण
Iconography मूर्तिविद्या
Iconolatry *Phil* मूर्तिपूजा
Icosandrous *Bot* बीजपुत्रेणमयुक्त
Ictus solis *Med* छ, सूर्यापात
Idca *Psy* (१) विचार, कयाल, भावना (२)
दुष्टेय, अमित्राय (Thought तर्क, विचार-
प्रक्रिया Imagination कल्पना]

Ideal *Phil* आदर्श, ध्येय, भावना
Identical *Math* ऐक्य, ऐकारिमह,
पर्यायिक

Identity *Math* पर्याय, ऐकारमता *Phil.*
साम्य, साहचर्य, तादात्म्य [विचारधरणी]

Ideology *Phil.* आदर्शवाद, विचारविज्ञान,

Idiocy *Med* बुद्धिहीनता, निर्बुद्धता, मंदबुद्धि

Idio - विचित्र, विचित्र, स्व, स्पष्ट [तु]

Idioelectric बीजव्यय, बीजकीवाह्य यंत्री शक्ते

Idiosyncrasy विचित्रता, विलक्षणता *Med*

देहप्रकृति, प्रकृति

Idiot *Psy* बोल, बापो, जट, मोठ, बुद्धिहीन,

अज्ञानी

Igneous *Geo* आग्नेय, अग्निज, अग्निजन

Ignition Chem ज्वलन, प्रदीपन, सल्लप
- point **Chem** ज्वलनांक, सल्लपबिंदु,
ज्वलनबिंदु

Iguana Zoo पाय्ला घो

Ileo hypogastric nerve Ana
यस्तित्रयानिका ज्ञानधु

Ileo inguinal nerve Ana वक्षणी,
वक्षणोपस्थिका ज्ञानधु

Ileo pectineal line Ana धोणिपचाल
भागस्थि रेखा

Iliac Ana जपन, इटि -artery जपनधमनी
- bone जपनास्थि - border जपनपारा
- circumflex इटि नेमी fossa जपन दर
- region जपन, - रोख, - धोणि - प्रदेश
- spine जपनरपाळ, नितम्बभाग

Ilium Ana अल्यान, धोणिग्रस्थि, छिनीग्रम

Illation Psy तर्क, अनुमान, अनुमति

Illegal Law कायदा विरुद्ध, गेरकानूनी

Illiterate निरक्षर, अमज

Illuminate Phy झुजासुं

Illumination Phy रोणी, प्रकाश, दीप्ति,
झुजास, वेज Unit of - प्रकाशनो अेकम,
प्रकाशाक, झुजासाक, झुजासनो अेकम

Illusion भ्रम, माया, आभास

Illustration (१) झुडाहरण, दृष्टात (२)
चित्र

Image Phy आकृति, प्रतिबिंब Inverted

- झुलटु प्रतिबिंब Multiple - प्रतिबिंबमाळा

Real - साचु प्रतिबिंब Virtual - आभासी
प्रतिबिंब

Imagery कल्पित चित्र, कल्पना छट्टि

Imaginary Math कल्पित, कान्पनिक
- number कान्पनिक संख्या [सर्कशक्ति

Imagination Psy कल्पना, प्रतिमादृष्टि,

Imago Zoo पतंगावस्था, कीटमासी पतंगनी
छेल्ली अवस्था

Imbecile Psy निर्बळ, माडो

Imbecility Psy, गांडपण, पुद्धि दोर्बन्य,
मननी निर्बळता

Imberbis Bot बाळविहीन

Imbibe ग्रहण करवु, झोपवु, पीवु, चुडी छेवु

Imbibition Bot चोपण, ग्रहण

Imbricate Bot आच्छादित, कमातिशायी

Imitation Psy अनुकरण, अनुसरण

Immaculate Phil अनोळपेय, शुद्ध

Immanent Phil अन्तर्गत, अन्तरस्थ

Immarginate Bot किनारीहीन

Immensity अमेयता, अतिविस्तृति

Immersion Phy निमज्जन, डुबन Ast
युतिमेद, निमिलन Phil निमग्नता, तल्लीनता

Immobility Phy स्थिरता, जडता,
अचळता

Immolation बळीदान, भोग, नाश

Immovable (१) स्थावर (२) अचेष्ट
- property स्थावर मिलकन ~ joints
Ana अचेष्ट संधिओ

Immunity Med (१) मुक्ति, निर्भयता,
रक्षण (२) रोगक्षमता

Immutability Phy अविकारीता अवि
कार्यता

Impact Phy संघात, आघात

Impacted Med आबद्ध

Impalpable Phy अवेष्ट

Impartunate Bot अपनपक्षभूत, अयुग्म
पक्षकार

Imparity Psy विषमता, असाम्य

Impenetrability Phy निर्भेद्यता, अमेयता

Impennate Bot अपक्ष, विपत्री

Imperceptible Psy, असवेद्य, अमलक्ष्य

Imperceptibility Phy असवेद्यता,
असवेदिता

Imperfect Psy अपूर्ण, न्यून Bot अेकलिंगी

Imperfection Psy अपूर्णता, न्यूनता

Imperforate Bot अछिंद्री, छिद्रविहीन,
अवेधित

Imperialism Pol સામ્રાજ્યવાદ, શાહીવાદ
Impermeable Phy. અમેચ, અગમ્ય, અવેચ્ય
Impersonal Phil અકર્તૃક, અવ્યક્તિગત,
 પરોક્ષ - god નિર્ગુણ વ્રત્ત

Impervious Phy. અપ્રવેશ્ય, દુષ્પ્રવેશ્ય, નિરંધ્ર
Impetus Psy. (૧) સંવેગ, આવેગ (૨)
 શુભોત્તેજકબલ, પ્રેરકબલ

Implacental Bio અપરાહીન, નાહહીન
Implicit ગમિત, અન્તર્ગત **Math.** ગૂઢ,
 અસ્પષ્ટ

Imponderability Phy. મારવિહીનતા
Imponderable Phy. મારવિહીન
Import Eco આયાત **Lang.** અર્થ **V.**
 આયાત કરવું, આવવું - duty આયાતજકાત

Impost Eco જકાત, દાણ, કર, વેરો **Arch**
 પામલાની જે કમાન શુપર ઓમારતનો આધાર
 હોય છે તે

Imposthume Med. વિદ્યુતિ ઍન્સેસ, શુમડું
Impound Law (૧) જામ કરી રાख (૨)
 વાઢામાં રાखવું, રવામાં પૂરવું

Impregnation Bio. ગર્ભાપાન
Impressed (force) Math પ્રયુક્ત (બલ)
Impression સંસ્કરણ, આશ્રુતિ **Psy.** મસ્કાર,
 પ્રચય, છાપ, પ્રતીતિ

Impulse ધક્કો, વેગ, આપાત **Psy** આયેગ
 (લાગણીનો), પફરો, પ્રેરણા, શ્રુતિવેગ, સંવેગ,
 આવેશ, ઝંવેશ - blow **Math.** સંવેદપાત

Impulsive force Math સંવેદબલ, વેગબલ

Impurity મેલ, અશુદ્ધિ, કરતાર

Inactive નિષ્ક્રિય, સિધિલ, સંદ

Inadequate અપર્યાપ્ત, અરૂણ

Inane Bot વંચ, રિક્ત, શૂન્ય, નિષ્ફળ

Iniminate Bio નિત્રીન, અવેતન, જટ, અચર

Inimination Med. શમ્યના, નિ શય

Inequilateral Bot. અગમણદુષ્ટાંતુ

Inarticulate અચર, બાચારહીન, મૂર્ધ **Zoo**
 અસંધિ, અધારહીન

Inborn Bio સહજાત, સ્વાભાવિક, સહજ
Incandescent Chem. સુખ્માથવલ, પ્રજ્વ-
 લિત, તાપદિત

Incanous Bot કોમલ સફેદ વાહવાહુ

Incarnate Bot માંસરંગી, **Gen.** સંવેદી

Incense ધૂપ

Incentre Math. અંત કેન્દ્ર, અંતર્મધ્ય

Inception પ્રારંભ, શીઝરોપણ, હાહમાત

Incestuous Bio ગોત્રગામી

Inch સત્રુ, ઇંચ

Incidence Phy આપાતન, સંપાત **Angle**
 of - **Phy** આપાતનકોણ, આપાતકોણ - of
 taxation કરસંપાત

Incident ray Phy આપાતકિરણ

Incineration Chem. મશિનકરણ

Incinerator Chem મટ્ટી

Incipient આરંભતુ, શરૂઆતતુ

Incircle Math. અતર્જીત

Incised wound Med. ઢિમઢત

Incisiform Zoo કર્તદંતાકાર

Incision Met છેદન, છેદ, કાપ, નસાર

Incisor Ana. છેદક દાંત

Inclinable Phy. યમનચીલ, નમ્ય

Inclination ચલણ, વૃત્તિ, સ્તોક, શુકાર,
 દારૂ, નતિ - of an orbit **Abt.** કક્ષાનો
 શુકાર

Inclined Phy નત, ઘુમેટું - plane
 ઢાઢ, નતપ્તલક

Inclinometer Phy નતિમાપક, શુકારમાપક

Included angle Math અંતર્ગતકોણ,
 અંતર્મૂલકોણ

Incoherence Cl em અસંધોગ, અસંલગ્નતા,
 અસંધર્મ

Incombustible Chem અદાપ, અદહનીય

Incommensurable Math. અગમનારિમાન-

ચીલ, અનુચ્ચ, અવમાન, દુર્વેદ, અચર્યાન

Incommutable અચરિતઅચરિત

Incomparable अनुपम, अद्वितीय
Incompritable असंगत, निरुद्ध, अयुक्त,
 निरुद्धधर्मी - *Log* निरुद्ध, अयुक्तपद
Incomprehensible *Phil.* अज्ञेय, गूढ,
 अगम्य
Incompressible *Phy* असंकोचनीय,
 अदबनीय
Incongruous असंगत, असंबद्ध
Incrassated *Bot* स्थूल, स्फीत
Incrustation *Geo* पोपडो, थर
Incubation *Med.* रोगसंक्रमण, परिणमन,
 (अंड) सेवन
Incubator संमतापेटी, *Bio* संवर्धनगृह
Incubus *Med* भयानक स्वप्न, कुस्वप्न
Incumbent *Bot* अवलंबी, नपेला, डडेल
Incurved *Bot.* आर्तुचित, अतरवक्रित
Incus *Ana* स्थूणादिष, अेरणी, द्विशुजअरिष
Indefinite अनियत, अनिश्चित, अपरिमित
Indehiscent *Bot* अस्फोटक, अस्फुटित,
 अविस्फाही
Indelible *Chem* (१) अक्षय, अमाज्यं
 (२) पाई
Indestructibility *Phy* अविनाशिता,
 अनाशयता
Indeterminate *Bot.* अनिश्चित, अनियमित
Indeterminism *Phil* अनियतिवाद
Index अनुक्रमणिका, सूचि *Math* (१)
 दर्शक, सूचक, पातचिह्न, देशना (२) निर्दर्शक,
 अक्रमनिदर्शक (३) समस्या, काटो, अक *Alpha-*
betical - यक्षावारी - *finger* तर्जनी
 - of reflection परावर्तन अक - of
 refraction वक्राभवनअक
Indication निशानी, सूचना, लक्षण
Indicator प्रदर्शक, सूचक, कांणे
Indigenous *Bio* देशज, तलपदी, स्वदेशी,
 मूलकी, वतननु, स्थानिक
Indigestible *Med* अपच्य, दुष्पच,
 अपाचनीय

Indigo *Bot.* गळी
Indirect *Phy* (१) अप्रत्यक्ष, परोक्ष, गौण
 (२) विषम (३) अप- , अव-
Indiscernible *Psy.* भिद्रियागोचर, भिद्रि-
 यासीत
Indissolubility *Chem* अद्राव्यता
Indistinct *Phy.* अस्पष्ट, अव्यक्त, अस्फुट
Indium (In) *Chem.* इन्डियम
Individual *N.* व्यक्ति *Adj.* (१) वैयक्तिक,
 व्यक्तिगत (२) छुट्ट, अलग, निराछ
Individualism *Pol.* व्यक्तिवाद, व्यक्ति-
 स्वातंत्र्यवाद
Individualist *Pol* व्यक्तिवादी, व्यक्ति-
 स्वातंत्र्यवादी
Indivisible *Phy* (१) अमाज्य, अविभाज-
 नीय (२) सङ्ग, अखंड
Indolent *Psy.* आक्रमु, दुस्त, निरुद्योगी,
 निरुद्यमी
Induced प्रेरणाहित, शुपपादित, प्रेरित, प्रेषित,
 प्रवर्तित, प्रयुक्त, प्रमापित, अनुनीत-current
Phy प्रेरित प्रवाह, शुपपादित, प्रवाह, प्रेरणा
 दित प्रवाह - movement *Bot.* प्रमादित
 गतिविधि, प्रेरित हलनचलन
Inductance *Phy.* शुपपादन, प्रेरणाहन,
 अपवाह, अपवाहन, अनुनय
Induction *Phil* आगम, आगमन (*Dedu-*
ction निगमन), व्याप्ति विचार, व्याप्ति
 व्यापार *Phy* (१) प्रेषण, प्रेरण, प्रवर्तन (-)
 अपवाह, अपवाहन, विभावन - coil प्रेरणवलभ,
 प्रेषणवल्य, इंडक्शन कॉइल
Inductometer *Phy* शुपपादकतामापक
Inductive *Phy.* प्रवर्तक, शुपपादक, आ-
 वाहक *Phil* प्रमाणात्मक, कारणात्मक,
 अनुमानात्मक
Indumentum *Bot.* रोमस
Indurate *Med* कठण, रूढ
Induration कठिणकरण
Indusium *Bot.* पुत्रच्छेद, मृज

Industrial <i>Eco</i> औद्योगिक - court <i>Law</i> औद्योगिक अदालत	Inflammable <i>Chem</i> दहनशील, ज्वालाग्राही
Industrialism <i>Eco</i> उद्योगवाद	Inflammation <i>Phy</i> (१) दाह, दहन, प्रज्व लन <i>Med</i> (२) प्रदाह, सोजो, सोन, शोथ
Industrialist <i>Eco</i> उद्योगपति	Inflammatory प्रदाहिक - gangrene <i>Med</i> शोथयुक्त शोथ
Inelastic <i>Phy</i> अस्थितिस्थापक, अलचिक, अनलचिक	Inflated <i>Bot</i> फुलेलु
Inequality असम्य, असमानता, विषमता	Inflation <i>Phys</i> आप्ता, वातपूरण <i>Eco</i> फूलावो, फूगावो
Inert <i>Phy</i> जड, मर, गतिशून्य, अचेतन, अचल	Inflexed <i>Bot</i> अनहनमि, अदर बढेले
Inertia <i>Phy</i> (१) जडता, निष्क्रियता (२) गुरुत्वधर्म (३) आलस, शिथिलता, अरमशीलता	Inflexible <i>Phy</i> अनम्य, अनावर्ज्य
Inevitable अनिवार्य	Inflection विमक्ति, हल, हलान्तर <i>Music</i> स्वभेद, चट झुतर स्वर <i>Phy</i> पक्षीमवन (प्रकाशज) मरडा
Inexpensible <i>Phy</i> अविस्तार्य	Inflorescence <i>Bot</i> (१) पुष्परचना, पुष्प- ब्यूह, मञ्जी, महोर (२) पुष्पाधान, पुष्प विशेष (३) पुष्पनिकास <i>Cymose</i> - परिमित पुष्पब्यूह <i>Ricemose</i> - अपरिमित पुष्पब्यूह, बलागी जेवी पुष्परचना
Inextensible <i>Math</i> अप्रसार्य	Inflow अत प्रवाह, अत दाव [असर, बल
Infallibility <i>Phil</i> अक्षतता, भूलरहितता, अशतनशीलता, अच्युतता	Influence (१) प्रभाव, लागवग (२) गुण, Influenza <i>Med</i> अतएवर, अिफयुजेन्ता
Infanticide शिशुहत्या, बालहत्या	Influx वृद्धि आ प्रवाह, अत स्रवण
Infantile शैशव, बालिश	Informal अविधिसर
Infection <i>Med</i> चप, रोगसंचार, सन्मक	Infr orbital <i>Ana</i> अ रोनेर
Infectious <i>Med</i> चेपी, सारगिक, संगति (Non infectious निचेपी)	Infra red पारराशु, रक्तनिम्न
Infecundity <i>Med</i> धन्यता, वंशियापण	Infra trochlear अपोहमह, अपोरक्त
Inference <i>Log</i> अनुमान, अनुगच्छि Deductive - निगमात्मक Inductive - आगमात्मक	Infrangible <i>Phy</i> अभंग, अभवनशील, अतुंग्य, अभयुर [अपट्टाशु
Inferential <i>Phil</i> आनुमानिक, तर्कविद	Infertile <i>Bot</i> वध, वानियु
Inferior नीचेष्ट, अतस्त <i>Bot</i> अधपुष्पी, अप स्थित	Infiltration <i>Med</i> सूक्ष्म छिद्रोमा प्रवेश
Inferiority complex <i>Psy</i> लघुताप्रधि, अल्पताप्रधि, आलोभाव, अपरधर्मप्रधि	Infinite <i>Math</i> (१) अनत, असीम, अमर्याद (२) अवयव - ness अन्वच्छिन्नता अनतता
Infertile <i>Bot</i> वध, वानियु	Infinitesimal <i>Math</i> अत्यल्प, अतिसूक्ष्म, छुद्रातुच्छुद्र - calculus <i>Math</i> अनुकलन, अयुक्कलन
Infirmary दुर्बल निवेड, क्षीण	Infusoria <i>Zoo</i> मवायग्रनि <i>Med</i> सूक्ष्म Ingot <i>Chem</i> लगरी, गठ

Ingraft Bot क्लम करवी
Ingredient Phy घटक द्रव्य, अंग साधन
Ingress Ast सम्प्रति, वेध, प्रवेशकाल
Inguinal Ana अङ्ग जघा संधि संधी, वक्षग
 संधी - ligament Ana वक्षणीवधन
Inhalation Ana श्वसन, श्वास, अतश्वास,
 नास
Inherent स्वाभाविक, नैसर्गिक, सहवर्ती, बुदरती
Inherited Bio आनुवंशिक, वारसे क्षुत्तरेल्लं,
 परंप्राप्त, वक्षपरंपरित [निषेध
Inhibition Psy निरोध, रोकण, अवरोध,
Initial (१) प्रथम, आदि, आद्य, प्रारंभिक (२)
 आद्याक्षर, प्रथमाक्षर (३) टूकी संधी
Initiation वीक्षा, संस्कार [अभिव्यञ्जन
Injection Med अंत क्षेप, पिचकार,
Injunction Law मनामी हुकूम, मनामी
 फरमान
Injury जखम, भीजा, व्यथा
Inlet अंतर्गम, प्रवेशद्वार, अंदरद्वार - valve
 अंतर्गत वाल्व - पटल
Inlier Geo अंत स्थित खड्ड
Innate Bot (१) अध स्पर्शी, अंतर्जात (२)
 सहज, स्वाभाविक नैसर्गिक, जन्मगत
Innervation Ana नाडीविभाजक Phys
 नाडीशक्ति Psy नाडीसंवेदन
Innominate Ana अनामिका
Innovation नवोत्थान, सुधार, नवीनता
Bot नवोपगम, नवावुरण
Inoculation Med रक्षीमुक्काम संचारण,
 निवेशन, सूचिकारण
Inoma Med तनुमय, अर्बुद
Inorganic Chem अकार्बन, खनिज, जड,
 अचेतन, अजैव - matter Geo निर्जीवद्रव्य
Inosculation Ana अम-संयोग-संधान,
 विश्लेषण [शील
Inoxidisable Chem अनॉक्साय्य, अदहन
Inquisitive Psy जिज्ञासु, जाणवाने आतुर

Inradius Math अंत त्रिज्या
Insalubrious Med अवगुणकारी, रोगकारी
Inscribed Math अंत लिखित - circle
 अंतर्लित [शिलालेख, ताम्रलेख
Inscription Arch लेख, कोतरलेख,
Inscrutable Phil अज्ञेय, अगम्य [वृत्तपदी
Insect Zoo जीवजंतु, कीटक, कीटपतंग,
Insecticide Med जन्तुविनाशक
Insectivorous Bot कीटाहारी, कीटभोजी
Insensible Phil (१) अनिद्रियपार, अनिद्रिय
 अगोचर (२) अचेतन (३) बेवदूफ
Insensitive लागणीहीन, जड, मूढ, कमतेज
Inseparable अमेद, अखंड
Insertion Bot प्रवेशन, निवेशन, संयोगस्थान
Insight Psy आंतरदर्शन, तत्त्वट्टि, अदृष्टान
Insipid Chem स्वादरहित, मोल्ल फिकक,
 असार
Insolation सूर्योत्, तडकामण, सूर्यापात
Insolidity Phy अधनता, नापायादारी
Insolubility Chem अद्राव्यता
Insomnia Med अनिद्रा, झुपनाश
Inspectionism Psy दर्शनवृत्ति
Inspiration प्रेरण Ana श्वसन
Inst int क्षण
Instantaneous तत्काद
Instinct Psy सहजस्फुरण, सहजबुद्धि,
 बुदरती प्रेरण, नैसर्गिकबुद्धि सहजवृत्ति,
 हैया शुक्रत (intuition) [धस्या
Institute (१) सहिता, कायदो, नियम (२)
Institution संस्था
Instrument Math साधन, उपकरण, यन्त्र
Insufficiency झुपण, कमी
Insulated Phy (१) रोधित, अलग स्त्रेल
 (२) निर्वाजित (३) निर्मादक, रोधक
Insulation Phy रोधन, अमादक, विच्छेप
Insulator Phy वीजरोध, निवादक
Insurance Com बीमो

Intangible अस्पर्श, अस्पर्शमाला
 Integer *Math* पूर्णांक, अमिश्र, अखंड
 Integral calculus *Math* चक्राधिकलन,
 समाकलन
 Integration संघात, संपूर्ति, अंकीकरण
 Integument *Ana* आवरण, पद *Bot*.
 छाल, पद, आच्छादन
 Integumentary *Ana* चामडीसदृशी
 Intellect *Psy* बुद्धि
 Intelligence *Psy* विवेकबुद्धि, विचारशक्ति,
 समजशक्ति
 Intemperance *Phil* अभिप्रद, अजितें
 द्रियता *Phy* प्रचंडता, तीव्रता, प्राक्व्य,
 तीक्ष्णता, प्रखरता, विपुलता, वैपुल्य
 Intention *Phil* सुदेश, हेतु, आकांक्षा,
 आशय, अिरादो
 Inter (१) मध्यस्थ, विराम, आतर (२) अन्तर
 Interarticular ligament *Ana* संधि
 अंतरबंध - धक्क
 Interaxillary *Ana* गालना हाडकाओनी
 बच्चेतु
 Intercalary अधिक, बचमा बघावतु अधिक-
 मास *Bot* आतर्जातीय - growth आतर्बुद्धि
 Intercalation अधिकता
 Intercarpal bone *Ana* मणिबंध अस्थि
 Intercellular *Bot* आतरकोषीय - cavi-
 ties आतरकोषीय कोर [गतिभग
 Intercept गाडो, आतर्छेद, रोकाव, गतिरोध,
 Intercession *Phil* (१) मध्यस्थपण (२)
 परार्थ प्रार्थना (३) गतिरोध, गतिभग, अटकव
 Interclavicular ligament *Ana* अक्ष
 कातराल स्नायु
 Intercostal *Ana* पंखडी बच्चेतु - artery
 पंखडी बच्चेनी घमनी - nerve • ज्ञानतु
 - space • अतर - vein • शिरा
 Interdependence *Bio* अन्योयाधय
 Interdigital *Ana* अंगुलीमध्यवर्ती

Interest (१) रस (२) व्याज
 Interference (१) व्यतिकरण, समाघात,
 अथडाट (२) दरमियानगीरी, दखलगीरी, नडतर
 (३) निप्रद, प्रमोष - of light प्रकाश निप्रद,
 • प्रमोष
 Interior *Geo* पेगळ, गर्भ, अन्तर
 Interior angle *Math* अन्तर्कोण-planet
 , *Ast* अन्तर्ग्रह
 Interlocution संवाद, समापण
 Intermedial cutaneous nerve *Ana*
 सुक्ष्मप्यग चर्मीय ज्ञानतु
 Intermission निश्रामकाळ
 Intermittent *Phy* सविच्छेद, आतरियो,
 विषम, सविराम, तूटक
 Intermontane *Geog* गिरिमध्यस्थ
 Internal आभ्यन्तर, आतरिक, अतरीय, अतस्थ
 - bisector *Math* अर्द्धिभाजक - ear
 अत श्रोत्रा अत कर्ण - ratio *Math*.
 अतर्गुणोत्तर - ly touching अत स्पर्शी
 International *Pol* आंतरराष्ट्रीय
 Internode *Bot* पर्व, कातळी, प्रथिमध्य
 भाग, पेसी
 Interpetiolar *Bot* आतरनालीय
 Interprovincial *Pol* आतरप्रांतीय
 Interosseal *Ana* अस्थि अतर - ligament
 • बंधन [आंतरक्षेपण, क्षेपक
 Interpolation प्रक्षेप निक्षेपण, निवेशन,
 Inter radial किरणोन्मी बच्चेतु, निज्या बच्चेतु
 Interrelated परस्पर संबधित - संबध
 Interrupted प्रतिवद
 Interruptor *Phys* मजक सोळंबो, कमभग
 Interruptedly pinnate *Bot* असमान
 पर्णान्तरित [आतरछेद
 Intersection *Math* प्रतिच्छेद, परस्पर छेद,
 Interstellar *Ast* तारामध्यवर्ती, आकाशस्थ
 - space *Ast* तारामध्यवकाश
 Interstice छान, छाप, चीरो

Intertropical *Geog.* क्रांतिवृत्तांतर्गत

Interval (१) अंतरित, अंतःस्थगालो, अव-
काशान्तर (२) भिन्तर्वल, आरामसमय (३)
कालान्तर, अरमो, मुदत, काळ

Interventric क्षेपक्रांतरीका

Intestinal artery *Ana.* आंत्रिकाधमनी

Intestinal obstruction *Med.* वद्वान्त्र

Intestine *Ana.* अंत्र, आंतरेडं

Intine *Bot.* अंतःकवच, अंतरावरण

Into (x) *Math.* गुणित, गुणाकारचिह्न

Intolerance असह्यता, असहिष्णुता

Intonation स्वरमेद

Intoxication नशो [नीचली घाजु

Intrados *arch* आरक्रांती अंदरनी अथवा

Intrafoliaceous *Bot.* पत्रान्तर्वर्ती

Intramammary *Ana* अंत स्तनी

Intramercorial *Ast.* रविबुधातर्गत, रवि-
बुधांतर [अष्वातर्गत

Intramolecular *Phy.* अष्वातरिक,

Intravenous अंतर्शिरसीय

Intrinsic निज, आत्मीय, स्वकीय, अंतर्गत

Introrse *Bot.* आतर्मेखी, अंतर्मुखी, अंतरस्कोटी

Introspection *Psy.* अंतरदर्शन, अंतर्दृष्टि,
अंतर्ज्ञान, अंतरावलोकन, आत्मपरीक्षण

Introsusception *Med.* अंत्रारोष

Intruse *Bot.* अंदर दबावेनुं

Introvert *Psy.* अंतर्मुखी

Intuition *Psy.* सद्विज्ञान, अंतर्ज्ञान, सुप्रबुद्धि,
अंतःप्रज्ञा, अंतःस्फूर्ति, स्फुरण, स्फूर्ति, दैया
सुफलत

Intumescere *Med.* मूजवुं, फूलवुं

Inundation *Geo* (१) प्रलय, जलप्रलय
(२) रेल, पूर [(२) निर्विकल्प

Invariable *Math.* (१) स्थित, स्थिर, दृढ

Inventive शोधक, सञ्चक, विधायक, योजक

Inverse *Math.* विपरीत, व्यस्त - ratio
व्यस्त प्रमाण

Inverted सुलभवेळं, लुंबु

Invertebrate *Bio.* पृष्ठवंशविहीन, करोडरहित

Invisible अदृश्य, दर्शनातीत [अस, चीजक

Invoice *Com.* भरतिपुं, आवाहपत्र, भिन्वो-

Involuntary अनैच्छिक - muscle *Ana.*
स्वाधीनपेशी, अनैच्छिकपेशी

Involucre *Bot.* सुपकोपयकित

Involute *Bot.* वक्रकेन्द्री, अंदर वळेनुं

Involution अंतर्कान्ति, अंदरवळण *Math.*
घातविधि

Iodine *Chem.* आयोडिन

Ion *Phy.* आयन, धीमायन, जलवीजायन
-ize आयनयुं -ization आयनीकरण,
आयनीभवन, आयनन [छिदन

Iridectomy *Med.* सुपताराछेदन, कनीनिका-

Iridiscent *Phys.* मेषधनुष्यरंगी, अनेकरंगी

Iridocele *Med.* सुपतारादृष्टि

Iridodonesis *Med.* सुपतारा प्रदाह,
सुपतारादुद

Iridium (Ir) *Chem.* अिरिडियम

Iris *Ana.* कनीनिका, आंखनी कीडी, सुपतारा;
मेषधनुष्य [कादाह

Iritis *Med.* आंखनी कीडीनो लोत्रो, कनीनि-

Iron (Fe) *Chem.* आयर्न, लोखंड Cast -
बीड, भरतरनुं लोखंड Magnetic - लोहबुधक

Pig - कांयुं - बरड लोडुं Wrought -
घडतरनुं लोडुं -age *Geo.* लोहयुग

Irradiation *Phy.* सुदीपन, सुरिकरण

Irrational *Phil.* बुद्धिहीन, निर्मुद *Math.*
करणीगत, अमूलद - equation करणी

समीकरण - expression *Math.* करणी पद-

Irregular (१) अनियमित (२) विषम, विरूप
Bot. नियम विरुद्ध, असमंजस

Irreversible अपरिवर्तीय, अटळ, अखंड

Irrigation (१) नहरकाम, आबपाशी (२)
जलसेवन [सुतेजना (२) चिदीआपण

Iritability आवेगशीलता *Psy.* (१) चळ,

Irritant *Med.* प्रदाहजनक, कोनजनक,
सुदीपक, क्षोभक

Irritation (१) खुद्रेग, सताप, कोष (२) लाय, झाल, दाह (३) खुतेजना

Ischium Ana कुकुन्दरास्थि, आसनास्थि

Iso - स, सम - bar, - ric Met समभार-

रेखा, समभारक [नकशा सुपर द्वातुं सरसु दबाण होय तेवा स्थळोने जोडनारी रेखा]

-bare Chem •वजनी, •भारीयतत्त्व

-bilateral Bot •द्विभुज, •पृष्ठी

-chemical Met समशीतरेखा, समान

ठडकदर्शकरेखा - chromatic Phy सम

वर्णी, अक्षरंगी - chronous His समवालीन,

दुलयाकालीन - clinical Phy •पातरेखा

-diabatic Phy •तापग्राही - dia-

metric Phy. •न्यासी - dynamic

Phy •पली - gamy Bot •युति

-geotherm Geo •भूतापरेखा - gonic

lines Math समकोणीरेखा - hyet

Met समवपरीरेखा - mer Chem

समावयवी, दुल्यावयवी [अेकज रासायनिक

तत्त्वना जुदां रूप] - meric समघटक

- merous Bot समानसङ्ख्युक्त, चकवाही
पुण, समसंख्याक - metric Chem सम-
परिमाणित - morphism Chem समरूपी
-therm Met सममुष्मापरेखा, समोष्ण
रेखा, समतापरेखा - thermal समोष्मिक,
समतापीय

Isolation (१) विनिच्छन्नदशा, विवक्तता
(२) अलग्गण्ण, अेकलन, अेकलवायापण्ण

Isosceles Math समद्विभुज, समद्विबाहु
- triangle समद्विभुज त्रिकोण

Isostaminous Bot समसंख्याक पुंकेसरपुष्पी

Isostatic Phy समस्थैर्य

Isotonic Chem समशक्तिक, समतनी

Isotope Chem समस्थानिक

Isotrope Chem समगुणी

Isotropic Chem समस्थितिधर्मी

Isthmus Geog संयोगीभूमि, भूसंधि Ana

संधानक

Itch Med खुजली, खस

Item रसम

Ivory हाथीदात, बजदत

J

Jack नानो खुशे जेक

Jackal Zoo शियाळ, शृगाल

Jacket कवर, जेकेट Bio कवच

Jackscrew Ship डमकलास, चूडीदार जेक

जेकस्क्रू, भारेवजन झुठावनार यन

Jar बुंभ फलघ, बरणी पात्र, जार

Jasper Chem संगमयश्वन, सुर्यकांत पत्थर

Jastroppa curcus Bot. जमालगोणे,

रतनजोत

Jaundice Med कमळो

Jaw Ana जडबुं दड

Jejunum Ana मर्च्यांत्रक, सुतरछुद्रात्र

Jelly जेली सान्द्रद्रव्य, अवलेह

Jenbanaceae Bot किरातादिर्वा

Jet धार, दोर, सर

Joinery Arch जोडकाम

Joint सुयुक्त, जोडयेलु Ana संधि, सांधे

Bot साधा - variation Math.

सहमेद - capsule Ana संधिकोषमयि

Contraction of - संधिसंकोचन Stiffen-

ed - अवलसंधि

Jointed Bot साधेदार

Jolly boat Ship विहारनौका, विहारतरणी

Joule Phy जूल, झुप्पा शक्ति अंक

Journal Com. तोंब, रोजमेळ Jour

वर्तमानपत्र, सामयिक चोवानियु Journa-

lism इतविद्या, पत्रकारित्व

Jove Ast बृहस्पति, शुक्र

Judgment Law न्यायो, फैसलो, विषान,

निर्णय Psy विवेकशक्ति, तोलनशक्ति

Juglans regia Bot अखरोट
Jugular Ana कठीय, कठसंवधी
 - foramen *Ana.* कंठविवर - ganglion
 कठगुच्छ - nerve कंठचेतनी [जोडी]
Jugum Bot. युग्म, जोडी (unjugate अर-
Juice Bot. रस
Julaceous Bot. चर्मरी जेतु [जंकशन]
Junction Geo. संगम, संधिस्थान *Rail* -
Juncture वेजा, समय, टाकणुं, अणीप्रसंग

Jupiter Ast. बृहस्पति, गुरु
Jurisdiction Law हकूमतप्रदेश, अधिकार-
 प्रदेश, - क्षेत्र
Jurisprudence Law न्यायविज्ञान, कानून -
 विज्ञान, धाराशास्त्र, कायदाशास्त्र, न्याय्यतत्त्व
Justice Law (१) न्याय (२) न्यायमूर्ति
Justification न्यायीकरण, समर्थन
Jute Bot जूट, ज्यूट [धानिध्व]
Juxtaposition Chem. संनिधि, समीपता,

K

Kamite Min. केनामीट, खनिज प्रकार
Kala-azar Med. काला-आजार [तावनी जात]
Kaleidograph Phy. बहुरूपलेखक
Kaleidophone Phy. बहुरूपध्वनिक
Kaleidoscope Phy बहुरंगदर्शक, बहुरंगियु
Kalium (K) Chem कालियम्, पोटाशियम्
Kaolin Chem. सफेद माटी, केओलिन
Karyokinesis Bio. कोशेशमाजन, कोश-
 केन्द्रविभाजन
Karyoplasm Bio कोशेशरस [कोशेशकक
Karyosome Bio कोशेशकण, कोशेशसूत्र,
Katabolism Bio अपक्रिया, अपचय
 [Anabolism सज्जकक्रिया, चय *Meta-*
bolism परिक्रिया]
Kataplaxy Zoo अनीकमूच्छा
Katastate Bio अपद्रव्य
Kathode Phy ऋणोद, ऋणध्रुव (Anode
 धनोद, धनध्रुव) - rays *Phy.* ऋण किरणो
Kation Phy ऋणायन (Anion धन आयन)
Keel Ship (१) वरडो, नौतल, पीठ, वडाणु
 तळीयुं (२) घरण *Bot* तरणि, तलदंड, नौका
Keeled नौकाकार, तरणियुक्त
Keloid Med. चर्मोर्धुद
Kelp Chem शैवालरस [दरियाजी वनस्पतिनी
 आयोडिनजनक खाद्य]
Ken (१) दृष्टिमर्यादा, दृष्टिविस्तार (२) आण, खबर

Keratoid Bio शृंगाकार, शृंगसमान
Keratome Med कृष्णर्मंडलकर्तक
Keratometer Med. कृष्णर्मंडलमापक
Kermesine Bot. लाल कीरमजीरंग
Kernel सारतत्त्व, हार्द, मुरो *Bio.* (१) बीज
 (२) ठळीओ, मीज (१) मावो, मगज, गर्भ
Ketone Chem. किटोन
Key (१) कुची, चाबी, कळ (२) समजूति,
 खुलासो - board कळपट, कुंचीयुं पाटियुं
Discharging - मुक्तक कळ *Revers-*
ing - परिवर्तक कळ - note (१) मुख्य
 सुर, वादीस्वर (२) मुख्य विषय - stone
Arch. मुख्य आधार, कळशिला [कमानमानो
 बचलो पत्थर]
Kidney Ana. रक्त, मूत्रपिंड, गुर्द - bean
Bot. अडद - worm *Zoo* गुर्दकृमि -
 shaped *Bot.* मूत्रपिंडाकार, अडद जेवा
 आकारयुं
Kiln भट्टी
Kilo Phy किलो, सहस्र, हजार - cycle
 किलोसायीकल - dyne किलोडायन - erg
 किलो-अर्ग - gram } किलोग्राम, सहस्र-
 gramme }
 ग्राम - grammeter किलोग्राममापक -
 meter किओमिटर, सहस्रमीटर - volt
 सहस्र-वोल्ट, किलोवोल्ट [वोल्ट-बीज द्याणनो

अेक्म] - watt किशोर्वाट, सहस्रवाट
 [वॉट-बीज शक्तिनो अेक्म]
 Kin, Kine *Phy* वेगाक [संस्कार
 Kinaesthesia *Ana* स्नायुज्ञान, स्नायु-
 Kinaze *Chem* किण्वद [विगविज्ञान
 Kinematics *Phy* गतिविद्या, गतिविज्ञान,
 Kinemometer *Phy* गतिमापक
 Kinetic *Phy* गतिक, क्रियात्मक, गति-आत्मक
 - energy गतिशक्ति, क्रियात्मकशक्ति - fr
 ction गतिकघर्षण - gas theory गति-
 वायुवाद
 Kinetics *Phy* गतिशेवविद्या [दर्शक
 Kinetoscope गतिदर्शक, चलदर्शक, चलचित्र
 Kund (१) जाठ, जाति (२) प्रकार, रीति
Psy मायाबुद्धि
 Kindle *Phy* सळगाववु, प्रज्वलित करवु
 Kindred समजातीय, समान, सगोत्रो
 King राजा, स्व - dom *Zoo* सष्टि, कोटि
Pol राज्य - fish *Zoo* राजमत्स्य - fisher

Zoo कलकलीओ *Asl* कृत्तिका - rail
Zoo राजसारस, चित्रसारस - vulture
 एधराज, गीध
 Kite पतंग *Zoo* समली, समदी *Math* त्रिभुज
 Kleptomania *Psy* चौर्योन्माद, चोरवानी
 टेव [जाउठेकण, जाउशावरण
 Knee *Ana* घुंण, जातु, गुल्फ - cap
 Knife edge चप्पुमी धार, छुरधार
 Knob गड, गड्ढे
 Knot (१) जग, गाठ, गुन प्रथि (२) नाविक
 माभीळ Reef - रीकप्रथि Surface -
 सत्यप्रथि

Knotty गुनझळ, कठिन, विषम
 Known quantity *Math* शतराशि
 Koch's bacillus *Med* क्षय, बीबाणु,
 कोंक जीबाणु
 Kryometer शैल्यमापक
 Krypton (Kr) *Chem* क्रिप्टन
 Kymograph *Phy* रक्तमारलेखक

L

Label चिह्नी, नामपत्र, नामपट्टी, लेबल
 Labia *Ana* ओष्ठ, होठ
 Labial *Zoo* होठ संवधी *Bot* होठाकार
 Labiate *Bot* ओष्ठित, होठाकार
 Labiateae *Bot* तुलसीवर्ग, तुलसीकुल
 Labiatiflorous *Bot* होठ जेवा फुल्ल्याळु,
 होलफुल्लाळु ओष्ठपुष्पित
 Labile *Phy* सघर्षक
 Labiograph ओष्ठचलनलेखक
 Labium *Bot Zoo* ओष्ठ, अधर - major
Midw बृहन्ओष्ठ - minor छुदअष्ठ,
 मगोष्ठ [शाळा
 Laboratory *Chem* प्रयोगशाळा, रसायन
 Labour महेंत, थम, मजुरी वेतव, परिथम
Midw प्रसव प्रसूति - in face presen-
 tation मुखादर्शन - intransverse pre-
 sentation आडू दर्शन Skilled - कुशल

मजूर, शिक्षित मजूर Unproductive -
 व्यर्थ-अनुत्पादक महेंत Unskilled - अकु-
 शल मजुरी, वेतव
 Labyrinth *Anat* अत कर्ण, ध्रुवगांतपुंड,
 गहन, कुहर, भूलभूलामणी
 Labyrinthici *Zoo* चक्रवर्ती (मत्स्य) वर्ग
 Labyrinthodont *Zoo* कुटिलदंती (जाति)
 Lac *Chem* लाख
 Lacerate *Bot* फाडवुं, चीरवु, विदारवुं,
 लुसडवुं चीरितपार
 Lacerated *Bot Zoo* विदारित
 Lacertilha *Zoo* जेडादि (वर्ग)
 Lacewing *Zoo* तटुपत्री
 Lachesis stingatus *Zoo* नीलहाप
 Lachrymal *Ana* अधुजनक, अधुजावक,
 अधुत्प्रादक, अधुसंवधी - artery आधवी

धमनी - bone अधुपीठास्थि - duct
अंधुनलिङ्गा, अधुवाहिनी, आंशु नीरञ्जानो मार्ग
- fossa अधुपल - gland अधुपिंड
अधुप्रंघि - notch अधुपीठखात - sac
अधुधारिका- चेडी

Lachrymose Bot. अश्रुक

Lacimate ligament अंतर्गुल्फिक्कस्नायु

Lacinate Bot. अनियमितवर्ण, संकटा
अनियमित भ्रूणियावाळु

Lacinated Bot. झालरपाळु, वांगरीवाळु

Lacinula Bot. Zoo भंगुरक

Lacquer रोगान, धारनिष्ठ

Lactarius Bot. क्षीरी, दूधेली कृम

Lactation दुग्धोत्पादन, दुधोत्पादनकाल,
दुधकाळ

Lacteal Anat. दुधवाहिनी, पयःस्त्रिनी

Lactescence Bot. क्षीरस्नान, दुधस्नान

Lactic acid लॅक्टिक, ओसिट, दुधाम्ल,
तक्राम्ल (घ) [दुधप्रंघि]

Lactiferous gland Ana. दुग्धपिंड

Lactodensimeter दुग्धघनतामापक

Lactometer दुग्धमापक, दुधमापक

Lactoscope दुग्धदर्शक

Lactose Chem दुधचर्चा

Lactus Bot. दूध जेजुं सकेद

Lacuna Biol. (१) अंतराळ (२) शून्यस्थान

Lacunose Bot. छिद्राळु, छिद्रपूर्ण

Ladder like Bot. लोपानावृत्ति

Ladle कडली, पट्टी, पट्टो, दोआओ, दवी

Lag V. पाठळ पड्यु, मंद पड्युं N. विलंब, मंदन

Lageniform Bot. गलना जेजुं

Lagging Mech. आवरण, आवरणन

Lagoon Met. गाडी, छाउडं तटान, डेगुन

Lambda संदर्बिदु

Lamella Bot. पट, गर, पट्टी Lamellate

पटमय [पलट, दळ, पडळ, पाळुं पट

Lamina Gov. पट, वरप, पालजुं पट,

Lamp दीवो, दीप, दीपक, लॅम्प Arc -
मार्केलॅम्प, चापदीप - black काजळ
Flameless - ज्योतहीन • Incandescent
- तापोज्ज्वल •, जिन्केन्डेसन्ट • Safety -
निर्भय •, आगरोक •

Lanate Bot. सुनवाळुं, सुन जेवा तंतुवाळुं

Lanceolate Bot. भासाकार

Lancet Ana. घालाहा, गस्तर, अस्त्र, लॅन्सेट •

Land जमीन, क्षेत्र, भूमि - breeze जमीनवायु,

छिन्नारानो पवन - crab Zoo. भूकर्क -

lord Eco. जमीनदार, जमीनमालिक -

mark सीमाचिह्न - scape दृष्टिचित्र,

दृश्यचित्र - slip भूपात, मेखरपड - tortoise

Zoo. भूकूर्म

Lanolin Chem. सुनतेल, लेनोलिन

Lantern दीवो, फानस Magic - जादुभी

फानस, चित्रदर्शक यंत्र

Lanthanum (La) Chem. लॅन्थेनम

Lanuginous Bot. रमय, सुनमय, मलोम

Laparoscopy Med. सुदर परीक्षा

Laparotomy सुदर छेदन [क्षीराघ्र]

Lapidary मणीवार, हीराज, पेल पाइनार

Larboard Naut. वी वामभाग

Large-intestine Ana. स्फूलान्त्र,

बृहदन्त्र (ग) - caloric Phys. महाकैलॅरी

- lymphocyte Ana. बृहतलक्ष्मी अणुक

- toe अंगुठो [अंग]

Larva वर्वर, जियळ, सारवा, अमेर स्वत्रीवी

Laryngeal Ana. कंठ्य स्वरयंत्रिका

- cavity कंठगुह nerve स्वरिणी नाडी

- obstruction Sur. कंठरोध

Laryngograph Ana. कंठनाडी रेखक

Laryngotomy Med. कंठनाळ छेदन

Larynx Ana. हट, कंठनालिका, घण्डनालिका,

घण्डेन्द्रिय

Lasanthus Bot. सुन जेजुं दूत

Late नोंडुं, मृगपूर्व, मागी

Latent Phy. गुप्त, अव्यक्त, अप्रकट, अंतर्हित,
गुप्त - bud **Bot.** गुप्तकलिका, विनीनकलिका
- energy **Phy** गुप्तशक्ति - heat गुप्त
शुष्मा - heat of fusion पीगलन -
गलननी गुप्त शुष्मा - heat of vapori-
zation वाष्पायननी गुप्त शुष्मा - image
गुप्त प्रतिमा

Lateral Ana. पार्श्व, पार्श्विक, अभिपार्श्व
- root **Bot.** क्षुपमूल

Latex Bot. क्षीर, दुध, श्वेतरस

Lath Eng. पट्टी, चीर, पट्ट्यायु, छापरे
जडवातो परवासो [भूमि, खराद, सराण, छेप

Lathe Mech. कुंद, संघाटो, करख, संघाट,
Lather फीज

Laticiferous Bot दुग्धरसवाहिनी, दूधवाही

Latifolius Bot. पट्टोळा पानवाहू

Latitude पट्टोळासी, छूट, स्वतंत्रता **Geog.**

अक्षांश, अक्षरेखा, अक्षरत्त, विपुवृत्तबी
अंतरतो अंश **Ascending** - आरोही

अक्षांश **Celestial** - खगोलीय अक्षांश

Parallel of - अक्षांश वृत्त [नाभिलव

Latus rectum Math. अर्धवृत्त,

Laudanum अफीमनो अर्क, लॉडेनम

Laughing gas हास्यवायु, निष्चेतकवायु -
नामीट्रस ओक्साजिड

Lava Geo लावा, भूरस

Lavigate Bot स्निग्ध

Law कायदो, कानून, नियम, सिद्धान्त,
सामान्यीकरण - of conservation of
energy शक्तिसंरक्षणनो नियम - of
conservation of mass जड संरक्षणनो -
of constant proportion स्थायी
प्रमाणनो - of inverse square व्यस्त
वर्गनो

Layer Geo. थर, स्तर

Layout विस्तारनिर्णय

Lax ढीठ, बंधनरहित **Bot.** छूटा छूटा, छूटक

Lead (Pb) Chem छेद, सीसुं **Black** -
भेकाभिट **Red** - गिंदुर **White** - सफेदो

Leader Pol. नेता, आगेरान, अग्रणी,
नायक - ship नेतागीरी, नेतृत्व, आगेरानी
Jour. अप्रेंटिस, मंत्रीछेरा

Leaf Bot. पर्ण, पत्र, पान, पादरुं - apex
पाननी टोच, पर्णाग्र - base पादरुंतुं मूल,
पत्रग्रुं, पर्णतल - footed पर्णवाही, पानपर्ण,
पादरुंतुं - insect पर्णकीट, पादद्वाना जंतु-
कीट - let पर्णिका, पर्णिग, सुपपर्णदल
- mosaic पत्रचित्र, पत्ररचना - stalk
पानदाही, पर्णदाही - trap पर्णवाप

League (१) त्रण माभीलतुं अंतर (२) संघ

Leap day अधिदिन (२९मी फेब्रुवारी)
- year अधिदिन वर्ष

Least common multiple Math.

समुत्तम साधारण अवयवी, लघुत्तम साधारण
भाज्य, लघुत्तम

Leather चर्मल, चामरुं [अर्धवृत्तगी तत्त्व

Leaven (१) खमीर (२) शुद्धातक्षील तत्त्व,

Leech Zoo. जळो

Leeward Met. वातविमुक्त

Left Ana. क्षुत्तर, डावुं, वाम - auricle

वाम ग्राहककोष्ठ - common carotid
artery वाम महामात्रिका धमनी - sym-
pathetic gland वाम अनुकम्पी ग्रंथि
बीजावाही - ventricle वामकोष्ठ

Legend (१) दंतकथा, कहाणी, लोकवातां,

(२) वर्णन, चित्रवर्णन [परागीकरण

Legitimate pollination Bot. औरवी

Legume Bot (१) शिबिका, शिवा, शिप
(२) पडदो, राफडो (३) चटोळ, दाळ बगेरे द्विदळ
धान्य, शिबी धान्य (Cereals) द्रुकधान्य

Leguminous Bot. शिबिकातीय, द्विदळ धान्य

Lemma Math. अवलंबन सुप्रतिष्ठा

Lemuridae Zoo लीमरवंश

Lewcos Bot श्वेत [तरंग लंबाजी

Length Math. लंबाजी, दैर्घ्य, wave -

Lens Phy. तारक, ताल, काच, लेन्स, यवा-
कृति काच *Ana.* दृष्टिमंडल, दृष्टिमणि *Aper-*
ture of a - लेन्सनो व्यास *Concave-*
अनगोल-नतोदर लेन्स *Convex* - वहिर्गोल
अनतोदर लेन्स *Cylindrical* - नलाकार-
Magnifying - अभिवर्धक, सूक्ष्मदर्शक-
Spherical - गोलीय-

Lentical Bot. किण्व, इवादार छिद्र, यन्कछिद्र

Lenticle Geol. किण्वस्तर

Lenticular Phys. किण्वकार, तारकाकार,
तालीय - *nucleus Anat.* तालाकार केन्द्र

Lentil Geol. किण्वस्तर *Bot.* मसुर,
द्विदल अन्न

Leo Ast. सिंह - *minor Ast.* लघुसिंह

Leontocephalus Zoo. सिंह कपाली

Leontodon Bot. सिंहदंती

Leontopodium Bot. सिंहपरी [चित्रव्याघ्र]

Leopard Zoo. शीगडो, चित्तो, चित्रक,

Lepis Bot. भीगडा, *Lepidote* भीगडा-
बाहु, चान्की *Lepidoptera* शलकपत्री,
भीगडा जेवा पादशावाळ

Leptocephalic Zoo. सूक्ष्मकपाली (मत्स्य)

Leptome Bot. आहारपेक्षी, अन्नरसवाहिनी,
सूक्ष्म

Leptos मृदु, नाजुक

Leptophyllous Bot. मृदुपत्रमय

Less, Lesser लघु, लघ्वी

Leucanthus Bot. श्वेतपुष्पी

Leucocyte Ana. श्वेतकण - *white*
blood corpuscle श्वेताणु, रक्तीय श्वेताणु

Leucocytosis Ana. श्वेतकणवृद्धि

Leucoma Med. कृच्छ्र, श्वेतनेत्र

Leucoplasts Bot. रमहीन जीवपिंड
- श्वेतकण [पटाजो]

Leucopenia श्वेतकणहास, थोळाकणनो

Leucorrhea Med. श्वेनप्रदर, श्वेतप्राव

Leukaemia श्वेतकण पांढुरोग

Level सपाट, पाट, सम, समता, समरेख,
समसूत्र, अेकसरखे, सपाट, समपट भूमिका,
समभूमि, समतल *N.* समपट दर्शकयंत्र, लेवल
- *error Ast.* तलभ्रम

Leveller समच्छेदक, समतासाधक

Lever Mech. शुल्चालक, शुल्चालन दंड,
तुलादंड, लिभर

Levorotation Phy. प्रतिभ्रमण, वामभ्रमण

Levulose Chem. फलशर्करा

Liability Math. ऋण, देणु, देवु,

Liassic age Zoo. कर्कटयुग

Liber Bot. छाल, अंतर्छाल, *Gen.* (पुस्तक)
१ लेखनछाल - *cell* काष्ठकोष

Libido Psy. तन्हा, जीवनप्रवाह, जिजीविषा;
कामनासना, विषयासक्ति, कामेच्छा

Libra Ast. तुला (राशि)

Libra A (भल्ला)-विशाखा

Lichen Bot. लील, सूखरी, छद्दीलो, पथ्यफूल

Licorice Bot. जेठीमध

Lid आवरण, अक्षिपुर्, पोषणु, पिधान - *cell*
Bot. छदकं प, पिधानकोष

Life (१) जीवन, जिवगी, जन्मारो (२) जीव,
जीवित (३) चैतन्य, प्राण (४) आयुष्य, आयु
- *belt* जीवनपट्टो, प्राणरक्षकपट्टो, लाभीकबेल्ट
- *boat*, •मछबो-बोट - *buoy* •तुंबडु, बाँय
- *history* जीवनक्रम, जीवनइत्तात खुतचालक

Life लिट्ट - *psalm Phy.* शुल्चालक
यंत्र, पंप

Ligament Ana अस्थिवंधन, संधिबंधन

Ligature Ana. बंधन, पाटो

Light हलकुं, बिलासी, अल्पभार, लघु; प्रकाश
- *house* : शिवादाही, शीपकण्ड - *year*
Ast प्रकाशवर्ष

Lightning Phy. तडित, सौदामिनी, मेघवीर
- *conductor* तडितवाहक, मेघवीरवाहक

Falling of - तडितपात, वीजपात

Ligneferous Bot. काष्ठजनक

Ligneous Bot. काष्ठवद्द, काष्ठ जेणुं कठण

Lignin Bot. लिग्निन, काष्ठद्वय
 Ligulate Bot. पट्टाकार, पदाकार, जीभाकार
 Like V. गगलुं, पसंदपडुं *Adj.* सम, समान,
 समगुण, सजातीय, सदृश - faces *Math.*
 सममुख [पुष्पपटलग्रन्थ
 Limb *Ana.* अवयव, अंग *Bot.* मुखचक्र,
 Limbate *Bot.* विनारीवाहं
 Limber *Ship.* नार
 Lime *Chem.* चूने *Bot.* आम्लक, लीमुन
 लाइ - stone चूर्णपाषाण, चुन
 Limit मर्यादा, हद, सीमा, मुरत, सीमान्त
 Limited मर्यादित, सावधिक, सान्त, निश्चित,
 नियत *Lat.* परिमित, लिमिटेड (कंपनी)
 Limitation समयबाध, कालावधि, अवधि-
 नियम
 Limiting अंतिम, सीमावश - point अंतिम
 बिन्दु - position सीमास्थिति, सीमावस्था
 - ratio अन्तिम प्रमाण - value अंतिम
 मूल्य, अंतिममान [अपार
 Limitless अमर्यादित, निरवधि, अन्तरहित,
 Line लीनी, चरण, पंक्ति, हार; हद, सीमा,
 मर्यादा; मार्ग, रस्ते, पेडी *Math.* रेखा,
 लीनी - of action कार्यरेखा - of combi-
 nation संघानरेखा - of force बलरेखा
 - of impact संघातरेखा Straight
 - सीधीरेखा, घुंरेखा Curved - वक्ररेखा
 Lineage वंश, कुल, ओलाद
 Lineal वंशपरंपरागत - descendant वंशकार
 Linear *Math.* सीधु, रेखिक, रेखारूप,
 रेखाकार, रेखात्मक *Bot.* रेखाकार (२) अक्ष-
 पात - dimension *Math.* रेखामान
 - magnitude रेखापरिमाण - motion
 रेखागति, सीधीगति - perception
 रेखादर्शन
 Lineate *Bot.* समान्तर रेखाभोवाहं
 Linen *Bot.* रण *Anat.* तंतुवस्त्र
 Lineolate *Bot.* रेखाकित

Lingual *Ana.* जीमसंबंधी *Lang.* मूर्धन्य,
 मूर्धस्थानी - artery जिह्वाधमनी - gyrus
 जिह्वातरंग - papellae स्वादांश - tonsil
 जिह्वाशुद्धी [प्रसर
 Lingula *Anat.* लघुमस्तिष्का जिह्वा, जिह्वा
 Lingulate *Bot.* जीभाकार जिह्वाभार
 Liniment लेन, अर्घ्यजन
 Link अंकोश, संरच, संधि, कडी, शृंखला -
 motion शृंखलागति
 Linotype रेखामुद्रण, लिनोटाइप
 Lipoma *Surg.* वसावृद्ध
 Lipomatosis *Surg.* वसाविस्तृति
 Liquefaction *Phy.* प्रवाहीकरण, द्रवीभवन,
 तरलीकरण
 Liquid तरल, द्रव, प्रवाही पदार्थ, द्रववस्तु,
 द्रवपदार्थ, रस [करवी
 Liquidate (१) फडचो करवी (२) निकाल
 Liquorice *Bot.* लेडीमथ
 Litharge *Chem.* सुरदारबिंग, लिथार्ज
 Lithate *Chem.* 'अप्परित
 Lithium (Li) *Chem.* लिथियम
 Lithograph शिलालेख, शिलामुद्रण
 Lithology शिलाविद्या
 Lithophyte *Bot.* शिलाद्रुम
 Lithosphere *Bot.* शिलागोळ, शिलावरण,
 भूमी आवरण
 Lithotomy *Med.* अशमरी छेदन, लिथोटोमी
 Litmus *Chem.* लाक्षान, लिटमस, रानज्योत
 Litre, Liter *Phy.* लिटर
 Little Bear *As.* ध्रुवमरुख [सीरस्थ
 Littoral *Bot.* समुद्र किनारा पर वसुं,
 Liver *Ana.* यकृत, पितासय, काळडुं, जीगर
 Livid *Bot.* सीखान रंग जेजुं, पीडुं [क्षारजल
 Lixiviation *Chem.* शालन Lixivium
 Lizard *Zoo.* गढोकी, गिलोरी, घराट
 Load *Ph.* भार, बोझ
 Loadstone *Chem.* लोहचक्र, अपस्त्रांत,
 लोहचुंबक पत्थर, चुंबकपदार्थ

Lobe Ana. (१) पिंड, पाली, पालिका (२) काननी घूट **Bot.** खंड, निच्छेद, खुलिया
Lobster Zoo करचलो, जीगा, लोबस्टर
Lobule खाना, कंडिगाओ कर्णबुचुक - of ear **Ana.** कर्णपाली
Lobus centrolis Anat. शलमिन्ना पुंढ
Local स्थानिक, नजीकनुं - analgesia स्थानिक संमोहन - government स्थानिक सरकार - time स्थानिककाल, स्थानिक समय - train स्थानिक गाडी, लोरेलगाडी, लोकलट्रेन [व्यवहार
Locomotion स्थानान्तरगमन, चलन,
Locular Bot. खानावाळु, खंडवाळु
Loculus Bot. गर्त, गर्माशयनुं-खालुं, - खंड
Locus Math पथ, बिन्दुपथ, स्थान -standi स्थानाधिकार
Locust Zoo सीड [मंजरी
Locusta Bot. घातनी नानी चमरी, तृण-
Loess Geo. लोभेस, माथीस्तर, मृत्तिकास्तर
Logarithm Math. लघुगणक, लाघवांक घातगणन, लोगारियम
Logarithmic लघुगणकीय, लॉगारिथमिक, - curve • वक्र, - series • श्रेढी
Log sine लाज्या - tangent लास्पर्शक
Logical सयुक्तिक, न्यायममत, तर्कशुद्ध, न्यायानुसारि [व्यापारशास्त्र
Logic न्यायशास्त्र, तर्कशास्त्र, प्रमाणशास्त्र, बुद्धि-
Loin कटि केंद्र, कमर
Loment Bot समान्तर स्फोटी
Longitude Ast. रेखात्र, रेखाशृङ्खल, रखाक
Longitudena अक्षस्थान, लम्ब, अनुलंब, अक्ष
Long jump Gen. दलुमानकूदको, दीर्घकूदको
Long sight दीर्घदृष्टि, दूरदृष्टी
Longus capites दीर्घशिरस्कापेशी, शिरपूर्व-दंडिकापेशी
Longus colli दीर्घग्रीविका पेशी
Loop गाळो, पाच, फासी, चक्रप्रदेश, चक्रवृत्ति - hole छिद्र, छीड, छटकवुं वाहं

Loose विथिल - दीलुं
Loquacity वाचालता, बहुभाषिता
Loss हानि, घटाओ, घट, नुकसान, क्षति - of time विलंब, कालव्यय
Lotion Med. घावन (औषध), द्रवण, लोशन
Louse Zoo. जु, गुका
Low निम्न, अघःस्थ, अघःनीचेनु
Luben Ast. विशाखा (नक्षत्र)
Lubricant Geo. शृंगण, छीसक
Lubrication सेल पुरवुं, शृंगवणी, छीसण, तैलीकरण, तेलपूरण, घर्षण निरोध, स्नेहाजन
Luciferous प्रकाशमान, शीतिकर, प्रकाशद
Lumbago कटिबेदना, कटिशल, कमरनी बेदना
Lumbale Ana. अर्धकटि [कटिस्थ
Lumbar Ana. कटिदेश, कुल, कटि कटिक,
Luminary (१) प्रकाशमानग्रह के तारा (२) तेजस्वी पुरुष, तेजपुंज [ज्योति
Luminosity Phy. शीति, प्रकाशमयता,
Luminous प्रकाशमय, स्वयंप्रकाशी, ज्योतिर्मय, शीतिमय
Lump राशि, पिंड, गट्टो
Luna Ast. चंद्र **Chem.** रुपुं, चापी
Lunar Ast. चाद्र, चंद्रमसी, सौम्य, चंद्र संबंधी - crater **Ast.** चंद्रज्वालामुख - distance **Ast.** चंद्रान्त - month चाद्रमास - table चंद्रसारिणी - year चाद्रवर्ष - bone चंद्राकार अस्थि
Lunate Bot. अर्ध चंद्राकार
Lung फुफ्फुस, फेफुं
Lunisolar Ast. चाद्रसौर
Lunulate Bot. चापाकार, अर्धचंद्राकार
Lunule Bot. अर्धचंद्रक
Lupus Ast. वृक (तारामंडल) **Med.** त्वचारोग
Lust Psy. कामवासना, कामेच्छा; मोह - for money धनमोह - for power सत्तामोह
Lustre चटकाट, शीति, तेज, कांति, शलकाट
Lutescent Bot. पीलाध पदुं

Lutecium (Lu) *Chem.* ल्युटेसियम
 Lycopodium *Bot.* सीताहार, स्थूलपाद,
 (शैवल) मुद्गल
 Lye *Chem.* क्षारोदक, क्षारजल
 Lymph *Physio.* लसिका, लीम्फ, लेम्फ,
 शरीरमांषहेतुं जलमय द्रव्य, रस

Lymphatics *Phys* लसिकावाहिनी,
 रसायनिजो
 Lymphocyte *Ana.* लसीकाणु
 Lymphoid *Ana.* गोष्ठकण
 Lyra *Ast.* स्वरमंडल (तारामंडल)
 Lyrate *Bot.* वीणाकार, रासीना पान जेतुं
 Lythraceae *Bot.* दाडिमादि वर्ग

M

Machination दासपेच, प्रपंच
 Machine यंत्र, संको, सांचो
 Machinery साचाकाम, यंत्रसामग्री, यंत्र-
 साहित्य, यंत्रव्यवस्था
 Macrobiosis *Bot.* बृहत्जीवन
 Macrocephalous *Ana* बृहत्कपाली,
 महाकपाली, मोटा माथाछे [समष्टि]
 Macrocosm *Ast* बृहत्ग्रहण, विश्व, ब्रह्मांड,
 Macrodon *Med.* बृहत्दंती, मोटदंतु
 Macrophyllous *Bot.* बृहत्पत्नी, मोट-
 पांदाछे
 Macropod *Bot.* बृहदपत्री, मोटपत्री, बृहद
 मूली, मोटमूली *Zoo.* बृहत्पाद्री, मोटपं
 Macrospore *Bot.* बृहत्बीजकण, ध्रुवोप
 Macula *Ast.* छान्न, रक्त
 Maculate *Bot.* लालित, दापवाछे
 Madder *Chem* मजीठ
 Maggot *Zoo* कृमि
 Magic जादू - lantern चित्रदर्शकयंत्र
 Magistrate *Law* न्यायाधीश, मैजिस्ट्रेट
 Magma *Geo.* भूस्र
 Magnesium (Mg) *Chem.* मैग्नेसियम
 Magnet *Phy* लोहचुंबक, चुंबक, लोहकान्त,
 आकर्षक, मैग्नेट Artificial - कृत्रिम,
 बनावटी, नक्ली चुंबक Bar - चुंबकपट्टी,
 चुंबकश्रृंखला Electro - वीजचुंबक, विद्युतचुंबक
 Horse-shoe - नाळचुंबक, घोडाभाळचुंबक
 Natural - कुदरती चुंबक, नैसर्गिक चुंबक
 Saturated - वृष्ट चुंबक, संतृप्त चुंबक

Temporary - हगामी, अल्पजीवीचुंबक
 Permanent - कायमी, स्थायीचुंबक
 Magnetic चुंबकीय, चुंबकशील, आकर्षक,
 चुंबकविषयक - amplitude - विस्तार -
 attraction - आकर्षण, खेचण - balance
 चुंबकीयतुला - current चुंबकप्रवाह - decli-
 nation चुंबकीय दिक्पात - dip चुंबकीय
 आनति - elements चुंबकीय तत्त्वो -
 equator चुंबक विषुववृत्त - field चुंबक
 क्षेत्र - keeper चुंबक रक्ष, चुंबकद्वाररक्षक -
 line of force चुंबक बलरेखा - mate-
 rials चुंबक पदार्थ - meridian चुंबक
 रेखांश - moment चुंबकीय आवर्तनबल,
 चुंबकली चाकमात्रा - needle चुंबक-सोप,
 चुंबक-मांडो - pole चुंबकध्रुव - resistivity
 चुंबकावरोध - storm चुंबकीय तोकान, चुंबकीय
 वायासोड
 Magnetism चुंबकत्व, चुंबकविज्ञान, मैग्नेटिझम
 Animal - लोहनिबिदा, आकर्षणशक्ति, प्राणी
 आकर्षणशक्ति - induced लुपयादित
 चुंबकत्व - terrestrial भूचुंबकत्व
 Magnetization *Phy* चुंबकन, चुंबकावणी
 Intensity of - चुंबकमान, चुंबकननी तीव्रता
 Magnetize *Phy.* चुंबकावतुं
 Magnetized चुंबक लुपित, लुपित आकर्षण,
 चुंबकित, चुंबकादेल
 Magneto-electric चुंबकीयविद्युत, चुंबक-वीज,
 चुंबकवैजिक
 Magnetograph *Phy* चुंबकत्व लेखक

- Magnetometer** *Phy.* चुम्बकत्वमापनयंत्र, चुम्बकीयबलमापक
- Magnification** परिमाणवर्धन, परिवर्धन, मोटवणी, मैग्निफिकेशन
- Magnificent** अतिशोभित, देखीप्यमान, भव्य तेजस्वी, जाजरमान, जाज्वल्यमान, मोटवेल
- Magnify** मोटुं बत्तावळुं, मोटवळुं, मोटवळुं, Magnified मोटवेलुं, मोटुं
- Magnifying** मोटवतो - power मोटवशक्ति - glass विपुलदर्शककाच - lens वृहत्दर्शककाच
- Magnitude** *Math* परिमाण, मान, महत्ता, विस्तार, कद, महत्त्व
- Maia** *Asl.* चुगुणिका (तारो)
- Main** मुख्य, प्रधान, मूल
- Mains** मुख्यतार, मुख्यनळ, मुख्यवाहक
- Maintain** (१) प्रतिपादन करणु (२) निभावणु, पाळणु, पोषणु
- Major** *Math* मुख्य, प्रधान, शीर्ष - arc शीर्षचाप, - axis शीर्षअक्ष, - chord *Mus.* मुख्यस्वरमेळ *Math.* शीर्षभ्या, पूर्णज्या - premise पूर्वश्ल, व्याप्ति वाक्य, - term साध्यपद, श्रुतमपद, मुख्यपद
- Majority** (१) पुस्तशुमार (२) बहुमति, अधिकशल्या, मेजोरिटी [बराविधान]
- Maladjustment** दुर्व्यवस्था, कुस्यवस्था *Psy*
- Maladministration** *Pol.* गैरवहीबड, अपेरा कारभार
- Malachite** मेलैकामीट, तांबानी माटी - खनिज
- Malady** *Med.* व्याधि, रोग, विकार
- Malaria** *Med* टाडियो ताव, क्षीतज्वर, मेलेरीआ
- Malformation** दुर्षदंतर, अंगविकृति
- Malignant** *Med* जीवलेण, मर्याकर, मृत्यु-भीतिप्रेरक
- Malleable** *Phy* मृदु, टिपाशु, पातवह
- Malleability** *Phy* मृदुता, टिपाशुपणं आघातवर्धनीयता
- Malnutrition** *Ana* पोषणविकार, अपूर्ण पोषण, दुष्पोषण
- Malpractice** दुर्वर्तन, दुराचरण, गैररिती
- Malt** जवना खीरा - आशवणमायी बनतो पदार्थ, मॉल्ट - sugar, maltose, जवसाकर, माल्टोस - liquor जवनो दाह
- Mammal** *Bio* घबढावनारा, - सस्तन स्तनधारी - स्तनपायी - आबळवाळा, - घानवाळा प्राणी [abcess स्तनघण]
- Mammary gland** *Ana* स्तनग्रंथि -
- Mammillary line** *Ana* स्तनरेखा
- Mammonism** धनलोछपता
- Man** मनुष्य, मानवी, माणस, पुरुष, आदमी, भिन्सान, मनुष्यजाति
- Mandate** *Pol.* आदेश, आज्ञा, हुकम
- Mandible** *Ana* अंभारिय, इन्वस्थि, जड-बातुं हाडकु
- Manes** पितृलोक, पितृओ, वडवाओ
- Manganese (Mn)** *Chem* मॅन्गेनीस
- Mania** *Med* मृगमाद
- Manifest** *V* स्फुट घणुं, प्रत्यक्ष घणुं, प्रकाशमां लावणुं, प्रसिद्ध करणु, *Adj* व्यक्त, प्रकाशित, आविष्कृत, प्रगट
- Manifestation** व्यक्तीभवन, आविष्करण, आविर्भाव, प्रत्यक्षीभवन, प्रकटीभवन, प्रादुर्भाव
- Manifesto** जाहेरनाणुं, वढेरो Election - चूटणीनाणुं
- Manifold** अनेक, बहुरूप, नाताविध
- Manipulate** *Chem.* बनावट करवी, हाप चालाकी करवी *Acc* मेळ लावी मूकवी
- Manipulation** *Phy.* हस्तविधान, पुशाल विधान, दक्षप्रयोग *Acc* हिसाबमेळ
- Manna** *Chem. Med* माना, अमृतमय पदार्थ [विशेषता]
- Mannerism** *Psy* ओढरीतिसेवन, वर्तन
- Manometer** *Phy* वायुदबाणमापक, मेनोमिटर, हवादाब मापक [मापकज्योत]
- Manometric flames** वायुदबाण-

- Mantissa Math.** अर्धभाग, अर्धलीक, मिश्रभाग •
Mantle चेटन, आवरण वस्ती, मेन्टल
Manual (१) हाथसंबंधी, हाथनुं (२) दस्तवंश, हाथपोरी लघुग्रंथ, मार्गप्रद - dexterity
 'हस्तकौशल्य हस्तलाभ - labour शारीरिक-
 धर्म, श्रममहेतु, जातमहेतु, हाथमहेतु -
 skill हाथकर्म, हस्तशाला - training
 हस्तकलांनी तात्त्विक, हस्तकलादिशाला
Manufacture V. बनावट, *N.* बनावट - er
 कारीगर, बनानगर, निरूपकार, किल्ली,
 उत्पादक - tory कारखाना, कार्यालय
Manuscript हाथप्रत, मूलप्रत, हस्तप्रत
Marble आरमराक्षण, संगमरमर, लगेटो
Margin (१) धार, किनार, कोर (२) सीमा,
 मर्यादा *Eco* गाळो, नको
Marginal Eco. सीमातिक, प्रतिस्थ - pro-
 ductivity सीमानिक शुष्पादनशीलता,
 प्रतिस्थ-शुष्पादकता - notes टांचण - con-
 sciousness *Psy.* सीमाशेष
Margosa Bot. लीमडो •
Marine दरियामी - insurance दरियामी
 बीमो - mercantile वेपारी बहाणवट
Mariner's compass Geog. होकार्यत्र,
 दिशादर्शक यंत्र
Maritime समुद्रसंबंधी, दरियामी, समुद्रविषयक
 [Coastal सागकाठाळ, दरियाकाठाळ]
Mark लक्षण, चिह्न, लक्ष्य, वेध; गुण, श्रेक *V.*
 आंकुं, चिह्न मूक्युं
Markab Ast. पूर्वाषाढाद (नक्षत्र)
Market Eco बजार, चौड; पीठ, पीठ,
 बजार पीठ, खपत, वेचाण, बकरो, Grain
 - दाणापीठ, कणपीठ
Marking nut गिलामो •
Marl Geo. चिकणी माटी
Maroon किरमजी रंग [अस्थिर
Marrow Med. मर, मज्जा, Bone -
Mars Ast. संकल, भौम
- Marsh Geo.** पंकिल, मेवाण
Martyr शहीद
Marvel कौतुक, चमत्कार, चमत्कृति; आश्चर्ये
Masculine protest Psy. पुरुष प्रतिस्पर्धा
Masked प्रच्छन्न, गुप्त, छद्मपेशी
Masochism Psy. स्वपीडनप्रियता, आत्म-
 पीडनरति, स्पर्शितापप्रियता-प्रीति
Mass Phy. वजन, भार, परिमाण *Eco.*
 पिंड, राशि, पिंडमात्रा *Eco.* पिंड, राशि, ढगलो;
Pol. समूह, टोळ, जनसमूह, लोकसमुदाय;
 जनता; टोळ - psychology लोकमानस, संघ-
 मानस, जूथमानस - production उत्पादनी
 शुष्पादन
Mast Ship. बहाणनो छोल, बहाणनो कूवो,
 खो, कूबई, बोकळठी
Mastic, Mastich Chem. राकनी जातलो
 गुंदर, कोल, रंगी मस्तकी
Mastoid process Ana. कर्णमूल वृद्धि
Masurium (Ma) Chem. मसुरियम
Materia medica औषधिगुणधर्म शास्त्र,
 औषधिगुणशास्त्र, भाषसंहिता
Material Adj. भौतिक, द्रव्यविषयक, प्राकृतिक,
 स्थूल, मुख्य *N.* साधन, सामग्री, संगार,
 शुष्पादान वस्तु - cause शुष्पादान कारण
 - world भौतिकस्थिति, स्थूल जगत -
 medium स्थूल माध्यम
Materialism Phil. Psy. भौतिकवाद,
 जडवाद, अनात्मवाद, पार्थिववाद, स्थूलवाद,
 प्रकृति कारणवाद, नास्तिकवाद
Materialist Phil. भौतिकवादी, जडवादी,
 पार्थिववादी, स्थूलवादी
Materially Phil. तत्वन, सारत, वस्तुत.
Maternity Med. मातृपद, प्रवृत्ति - home
 प्रवृत्तिपद, शुभावडखाल
Mathematics गणितशास्त्र, गणितविद्या
Matriarchate Phil. मातृराज्य, मातृसत्ता
Matter Phy. द्रव्य, वस्तु सार, पदार्थ
 Indestructibility of - पदार्थनी अवि-
 नाशिता States of - पदार्थनी रूप

Maturation division *Bot* पक्वविभाजन
 Mature प्रोढ, पच्य, पाकेड, ठरेल, पाकट
 Maxilla *Ana* कपोलास्थि
 Maxim *Phil* सूत्र, व्यवहारसूत्र
 Maximum अधिकतम, महत्तम, गुरुत्तम
 Mean *Math* (१) मध्य, मध्यम, मध्यमान, मध्यपरिमाण (२) सरेश, सरासरी *Anth-metric* - समानान्तर मध्यमान, चय श्रेढी मध्यम *Geometric* - गुणोत्तर मध्यमान, छुत्तर श्रेढी मध्यम *Harmonic* - हरात्मक मध्यमान, स्वरश्रेढी मध्यम - solar day *Ast* सरेश सौरदिन - variation *Psy* मध्यपरिमाण, वेदमध्यपरिमाण
 Means साधन, सुपकरण
 Measure (१) माप, तोल (२) परिमाण, संख्यामान (३) मापक - glass *Phy* अंकित पान, मापपात्र - tape मापपट्टी *Greatest common* - गुरुत्तम साधारण अवयव दृढभाजक
 Measurement माप, मापणी [सुपाय
 Measures *Geo* पट, घट *Pol* पगला,
 Measuring cylinder *Phy* औपेलो नळो, मापनकिटा अंकित नळाकार
 Meatus *Med* विश्व गुफा, फुहर, सुरण, द्वार *External auditory* - बाह्यकर्ण
 Mechanic मिकेनिक, यांत्रिक, शिल्पी, कारीगर, यंत्रकार
 Mechanical *Phy* यंत्रगत, यंत्रविषयक, यांत्रिक - advantage यांत्रिकलाभ - equivalent यांत्रिक तुल्यार्क - equivalent of heat यांत्रिक सुष्णता तुल्यार्क
 Mechanics यंत्रविशय, यंत्रविज्ञान, गतिविद्या
 Mechanisation यंत्रीकरण, यंत्रवणी
 Mechanism (१) यंत्ररचना, क्रियाविधि (२) तंत्र योत्रना, रचना, सधारण
 Medal चदक, मॅडल
 Medial *Ana* मध्यस्थित, मध्यस्थ, अभिमध्य

Median *Math* मध्यगा, मध्यगत *Psy* मध्य - nerve *Ana* मध्यज्ञानतंतु मध्यनाडी
 Mediation मध्यस्थता, दरमियागीरी
 Mediator मध्यस्थ
 Medical औषधविषयक, वैदकीय - juris-prudence वैदकीय व्यवहारशास्त्र, न्यायवैद्यक
 Medicine औषध, औषधशास्त्र, औषधविद्या
 Medieval *His* मध्यकालीन, मध्ययुगी
 Medifixed *Bot* मध्यसंलग्न
 Mediocre मध्यम, साधारण, सामान्य
 Meditation *Phil* ध्याना, चिंतन, मनन
 Medium *Ed* माध्यम, वाहन, वाहनाया, *Phy* आधार, साधन, आधाय, वाहक *Psy* मध्यगत, मध्यम
 Medulla *Ana* मज्जा *Bot* गाभो, गर गीर
 Medullary canal *Ana* अस्थिमज्जानाली
 Meeting सभा, मीटिंग *Extra ordinary* - असाधारण - General - साधारण - Public - जाहेरसभा Special - खास, विशेष
 Megalomania *Psy* महदभावना सुन्माद
 Megaphone *Phy* ध्वनिवर्धक महाध्वनिक, मेगाफोन
 Megaspore *Bot* महारेणु, महदरज
 Megrez *Ast* अत्रि (तारो) [शोकोन्माद
 Melancholia *Psy* निपाद, खेदोन्माद,
 Meliorism *Phil* सुप्रतिवाद, सुदारवाद (Optimism आशावाद Pessimism निराशावाद Evolution सुप्रतिवाद)
 Melliferous *Bot* मधुप्रद, मधुजनक
 Melody *Mus* संगीतमाधुर्य, स्वरमाधुर्य स्वर-मीठाश
 Melting *Phy* पीगळवु, गलन - point गलनबिंदु - pot गलनपात्र, गुप्ता, गुप्त [Fusion point पिगळबिंदु गलनबिंदु]
 Membrane *Ana* आवरण त्वचा, अनुत्वचा, पट्टो, Flexible - नमनीय पट्टो Semi permeable - अर्धमेय पट्टो

Memorial स्मारक, यादगीरी

Memory *Psy* स्मृति, याददास्त, यादशक्ति,
स्मरणशक्ति - drawing अनुस्मरणलेखन

Meninges *Ana* , मस्तिष्क आवरण,
मस्तिष्क पेशी [मेनिनजाओडिस]

Menigitis *Med* मस्तिष्क आवरणदाह,

Meniscus *Phy* बीचचदाकार, अर्धचतुर्लङ्कार,
नवचंदाकार

Menopause *Med* रजोनिवृत्ति, ऋतुनिवृत्ति

Menorrhagia *Med* ऋतुस्राव, अत्यार्तव

Menostasis *Med* आर्तवावरोध, आर्तरोकाण

Menses *Med* रजोदर्शन, आर्तव, मासिक,

ऋतुधर्म Menstruation मासिक धर्म,

ऋतुस्राव, दर्शन, ऋतुस्राव

Mensuration *Math* मितिमात्र, मापकरण,

क्षेत्रमिति, क्षेत्रविद्या, मापन विद्या, परिमिति,

माप, मापणी, क्षेत्रफल

Mental *Psy* मानसिक, मन संबंधी, मनोगत

- hospital गडगडी अश्रिताल पाणन

खानु

Mentality *Psy* मनोवृत्ति, मानस

Mercantilists *Eco* वैपारवासी

Mercurial चपल, चंचल *Chem* पादमय,

पारदात्मक, पारावाह

Mercury (Hg) *Chem* पारो, मर्क्युरी

Ast ध्रुव (ग्रह)

Merge लय पामयु, विलोपन पामयु

Merger जाडण, विलीनीकरण, अंकीकरण

Mericarp *Bot* अर्ध फाडफल [धाणा, जीई,

वरियाडी वगेरे वर्मनी वनस्पतिना फूलनु अंक

फाडियु]

Meridian *Ast* याम्योत्तर - ध्रुवसंयोगी रेखा,

शुतरेदक्षिण ध्रुवरत्ना, दिगरेज मेरीदीअन,

सिखर, टोव, पराकोटि, रेखाच

Meridional *Ast* दक्षिण तरफनु

Meristematic *Bot* विभागित, भाग पडेला

- cell *Bot* नवनीत कोष, वर्धमानपेशी,

वृद्धिशील कोष

Mermaid Zoo मत्स्यकन्या, जलकन्या

Mermis Zoo अळसिद्धा

Merope *Ast* मेघयति (तारो)

Mesentery *Ana* अन्नवध, मध्यान्न

Mesh छिद, जाली

Mesmerism *Psy* प्राण विनिमय, वशीकरण

विद्या, मेसमेरिज्म

Mesoblast *Bio* मध्यपुत्र, वचल पड

Mesocarp *Bot* मध्यावरण, मध्याच्छादन,

मध्यपेटक, मध्योत्व, वचलो गर्भ [मध्यान्न

Mesocolon *Ana* पुरीततवध, स्थूलान्न,

Mesoderm *Bot* मध्यत्वचा, मध्यचर्म,

मध्यपड

Mesogastric *Ana* मध्यजठरीय

Mesophloeum *Bot* मध्य अथवा लीली

छाल, अंतर्गाल [प्रतात कोष

Mesophyll *Bot* पुरणपेशी, पेशीबालनु पुरण,

Mesopodium *Bio* मध्यपुत्र, मध्यपक्षी

Mesozoic *Geo* मध्यजीवनकाल

Metabolism *Ana* जीवनक्रिया, रसपाक,

परिक्षिप्ता, चयापचय [Ana पाणिशालाका

Metacarpal *Ana* करभसंबंधी - bones

Metacarpus *Ana* करभ, पंजातुं हाडकुं

Metacentre *Math* क्षुपकेन्द्र

Metagenesis *Phyl* परिवृत्तजन, अतर्जनन

Metallic धातुके, धातु संबंधी, धात्विक, धातुजेतु

Metallograph धातुसुसरा, धातुसुसराण

Metallography धातुवर्णन विद्या

Metalloid क्षुपधातु

Metamenc *Chem* विधर्मपुणी, विधर्मअंगी

Metamorphic *Chem* परिवर्तनशील, रुपान्तर

संबंधी, परिवर्तित, रुपान्तर पामेहुं

Metamorphosis *Psy Chem* परिवर्तन,

रुपान्तर, जायापलट

Metaphysics *Psy* अध्यात्मविद्या, परमार्थ

ज्ञान, आत्मनस्त्वविज्ञान, तत्त्वशास्त्र [अरिप

Metatarsal bones *Ana* , पादशलाका

Metazoa *Bio.* बहुकोपी प्राणी; (Protozoa
आद्यप्राणी, ओकूकोपी) [पुनर्जन्म, देहान्तर
Metempsychosis *Phil.* जन्मान्तर,
Meteor *Ast.* खरतो तारे, झुल्का
Meteoric *Ast.* झुल्काविषयक, झुल्कोत्पन्न
Meteorite *Ast.* झुल्काभ, झुल्कापाषाण
Meteorology हवामानविद्या, वायुचक्रविद्या,
वायुमंडलविद्या, वायुविद्या, वायुविज्ञान
Meteorologist वायुशास्त्री, हवामानशास्त्री,
वायुमंडलशास्त्री, वायुचक्रशास्त्री
Meter } मिटर, मापक, माप, मान, मात्र, मात्रा
Metre }
Method विधि, पद्धति, रीति, प्रकार, प्रक्रिया
Methodically पद्धतिवर, यथानियम, विधिसर
Methodology पद्धतिशास्त्र, पद्धतिविद्या,
विधिशास्त्र
Metric system मिटर पद्धति, मेट्रिक पद्धति
Metrometer *Med.* गर्भाशय मापकयंत्र
Metronome *Mus.* तालमापक, तालमापिनी,
मेट्रोनोम
Micro सूक्ष्म
Micro-analysis *Phy.* सूक्ष्म पृथक्करण -
balance *Phy.* सूक्ष्मभारमापक
Microbe *Bot.* सूक्ष्मजीव, सूक्ष्मजंतु
Microbiology *Bio.* सूक्ष्मजीवविद्या
Microcephalus *Ana.* सूक्ष्मकपाली
Microchronometer *Phy.* सूक्ष्मकालमापक
Microcosm *Phil.* व्यष्टि, पिंड, सूक्ष्मपिंड,
सूक्ष्मसृष्टि, सूक्ष्मजगत्
Micrology *Bio.* जंतुविद्या, जंतुशास्त्र
Micrometer *Phy.* सूक्ष्ममापक
Microphone सूक्ष्मशब्दप्राहक; ध्वनिग्रह,
ध्वनिवर्धक; माओक्राफोन
Micropyle *Bot.* बीजरंध्र, बीजछिद्र,
सूक्ष्मछिद्र, रेणुमार्ग, बीजपथ, छिद्र
Microscope *Phy.* सूक्ष्मदर्शक, माओस्कोस्कोप
Micro - spectroscopy *Phy.* सूक्ष्मरंगपट-
दर्शक, सूक्ष्मरंगपटविभाजक, सूक्ष्मरंगविभाजक

Microspore *Bot.* सूक्ष्मरेणु
Mid मध्य - day मध्याह्न, वफोर - decli-
nation मध्यकान्ति - heaven मध्याकाश
- rib *Ana.* वक्ली पांखली *Bot.* मध्यरेखा,
मध्यसिंता [वेपारी
Middle man *Eco.* दलाल, आबतियो,
Midwife *Med.* दाजी, सुयाणी
Migration *Pol.* स्थानान्तर गमन, भ्रमण,
विदेशगमन, निर्गमन
Milestone मार्गसूचक शिला, मार्गस्तंभ
Milk दूध - fever प्रसूतिज्वर - teeth दूधिया
दांत
Mill (१) घंटी, चक्की (२) कारखाना (३) मिल
Water - जलचक्की, पाणीनी चक्की Wind
- पवनचक्की
Millenium *Math.* सहस्रक
Millepede *Zoo.* सहस्रपदी, हजारपंख
Millepore *Bot.* सहस्ररंध्री (प्रवाल)
Milligram ग्रामसहस्रांश, मिलिग्राम
Millimeter मिटर सहस्रांश, मिलिमिटर
Million मिलीअन, दशलक्ष
Milt *Zoo.* माछलो, माछलानो नर
Mind *Psy.* मन, बुद्धि, अंतःकरण, मनोभाव
Conscious - बाह्यमन, चेतनमन, जाग्रत-
मन Sub-conscious - भ्रुपमन, अंतरमन,
चेतनासीतमन, सूक्ष्ममन Unconscious -
अचेतन, अजाग्रत - blindness *Psy.*
मानसिक अंधता - deafness *Psy.* मान-
सिक बधिरता - reading *Psy.* मनोवाचन
Mine खान, सुरंग - r खानियो
Mineral खनिज, भूगर्भात्पन्न - water
सारियजल (सोडावेमन वगैरे) - kingdom
खनिजसृष्टि, खनिजवर्ष - oil खनिजतेल
Mineralogy खनिजविद्या, खनिजशास्त्र
Miniate *Bot.* मयाजेरी श्रीरायेष्ट, श्रीरायली
छेपी जेतु
Miniature *Phy.* लघुप्रतिमा

Minima *Math.* अल्पतम

Minimum *Math.* न्यूनतम, लघुतम, अल्पतम,

अल्पतमांश, मिनिमम

Mining खननविद्या - lease खननपट्टे

Minor *Math* गौण, सामान्य, अप्रधान,

लघु *Law* सगीर - chord गौणस्तरमेळ

Minority (१) सगीर. अवस्था (२) लघुमति, नानो पक्ष

Minute ह्रस्ववर्णन *Ast.* मिनिट, पळ *Math* कळा - book सभापोबी, सभापही, कार्यपोबी, मिनिटबुक

Miocene *Geo.* मध्य सौप्रतकाल

Mira *Ast.* तिमिंगळ (तारो)

Mirage मृगजल, मृगवृत्तिगळा, भरिचिका, झांसवा

Mirak *Ast.* पुलह (तारो)

Mirror *Phy.* दर्पण, काच, चाटलं, अरीसो,

आयनो Concave - अन्तर्गोल-अवतल दर्पण

Convex - बाह्यगोल-सुतल, बहिर्गोल दर्पण

Plane - समतलदर्पण Spherical - गोलीय

दर्पण

Misanthrope *Phil.* मानवद्वेषी, जनघत्रु

Miscarriage *Med.* गर्भपात, गर्भह्रास,

कलुषावह - of justice न्यायज्ञ दुर्गमन,

अन्याय

Miscellaneous परचूरण, संकीर्ण

Miscibility *Chem* मिश्रणीयता

Misnomer अपसंज्ञा, अपनाम

Misology *Phil.* तर्कद्वेष

Misprint दुष्मुद्रण, मुद्रणदोष

Mission *Phil.* धर्मप्रचारक संस्था, विशिष्ट-

कर्तव्य, धर्मकार्य, जीवनकार्य, मिशन - ary

प्रचारक, प्रचार परायण, मेघवाही, सस्कृति-

वीर, दीक्षित, धर्मशील, आदेशवाहक, धर्म-

प्रचारक, धर्मजीवी

Mist *Met* धूमस, धूमर

Misunderstanding गेरसमजूती, गेरसमज

Mithridate विषभंजन, शेरोनो हतार

Mizar *Ast* बसिष्ठ

Mneme *Psy* स्मरणतत्त्व

Mnemic *Psy.* स्मरणविषयक

Mnemonics *Psy* स्मृतिसुधारणकळा

Mobile *Phy.* जंगम, गतिशील, चंचळ, गति-

गम - ity गतिशीलता, चांचल्य, हलनशीलता

Mob psychology *Psy.* संघमानस, जनवृत्ति

Mode (१) प्रकार, विधि, रीति (२) फेशन

Model आदर्श, प्रतिमा, नमूना, आकार, आकृति

Modern आधुनिक, अर्वाचीन, नवीन

Modicum *Phy* अल्पांश, लव, लेशमात्र

Modification *Bot. Phy* रूपान्तर, फेरफार,

परिवर्तन, विकार

Modulation *Mus.* स्वरभेद, स्वरलय, स्वर

निर्यंत्रण, स्वर बदलवो, स्वरयोजन, ध्वनिसंयमन

Modulus *Math* मध्ययुगक, निरययुगक,

मापांक

Moisture *Phy. Bot.* आर्द्रता, सीनाच, मेज

Molecular *Phy.* अणुसंबंधी, अणुविषयक,

अणुक, आणविक - arrangement अणु-

रचना-ब्यूह - attraction अणुजन्य आकर्षण

- force अणुबल - constitution अणु-

बंधारण-रचना - motion अणुगति -

weight अणुमापरांक

Molecule *Phy.* अणु

Mollusc *Bot.* सृङ्काय

Molybdenum (Mo) *Chem* मोलिब्डेनम

Moment क्षण, निमिष, माना, द्रव्य, (दूरता ×

वजन) - of force बळनी चाकमात्रा, बळ

मात्रा, चाकमात्रा = गतिमाप - of inertia

जडताची चाकमात्रा

Momentum *Phy* वेगमान, वेगस्थ,

संस्कार, आवेग, प्रभाव, गमता, वेद, ओष,

(वजन × गति) = जग - of force बलप्रभाव

- of inertia जडत्व प्रभाव Statical -

स्थितिबलप्रभाव

Monoceros *Ast.* शृगाध (तारामंडळ)

Monad Chem. अकमात्री, अकयोत्री
Monadelphous Bot. अकगुच्छ, अकगुच्छी,
 अकलेप, अकगुच्छभूत
Monandria Bot. अक पुंकेसरवाही, अकलिंगी
Monandrous Bot. अकपुंकेसरवालुं
Monatomic Chem. Phil. अकाणुक,
 अक परमाणुक
Money Eco. धन, नाणुं **Legal tender**
 - मुख्यनाणुं **Subsidiary** - सहायनाणुं
Token - साकेतिक नाणुं
Moniliform Bot. बेरखा के माला जेवुं,
 मालाकार [अक तत्त्ववाद
Monism Phil. अद्वैत, प्रकृतिवाद, अद्वैतवाद,
Monocarpellary Bot. अकगर्भकोपयालुं
Monocarpus Bot. अकवारिषुं, सकृतफलवायी,
 अकयोनि
Monochlamedeous Bot. अकांशुक,
 अकवर्तुल, अकपरिच्छद, अकाच्छादित
Monocline Geo अकपदीनमन
Monocotyledon Bot. अकबीजपत्र, अक-
 बीजदल, अकध्रुवपत्र, अकदल, अकदल
 धनस्पति, शूकधान्य
Monococious Bot. अकजातीय, अकसदन,
 अकप्रादिक - [नर अने मादा फूल अक ज
 वनस्पति शुपर जुदा जुदा]. अकनिवासी
Monogamy अकपत्नीवाद, अकप्रीयाद
Monogony अकोरपति, अयोनिजनी
Monogynous Bot. अकयोनिपुष्प, एक
 स्त्रीकेसर अकलुं होय-अनुं पुष्प
Monomeric Bot. अकमाणी [Dimer-
 ous Bot. द्विमाणी]
Monometallism Eco. अकधातु चलन
Monopetalous Bot. अक पांखदीवालो
Monoplane Phy. अकपांखी विमान
 (Biplane दोपांखी विमान)
Monopodial Bio. अकपाणी, अकपनुं
Monophobia Psy. अकान्तवासभय

Monopoly Eco. अकाधिकार, अकहृष्य
 सत्ता, जीजारो, मोनोपॉली
Monosepalous Bot. अविभक्तपुष्पदल,
 अविभक्त पुष्पकोशी
Monosporous Bio. अकरेणु
Monosyllable अकाक्षर, अकस्वर, अकाव
 (पाणिनी) [अकजातीय; नि(स, कंटाळावालुं
Monotonous अकसुहं, अकस्वरी, अकधाहं,
Monotype अकमुद्रा, मोनोटाईप
Monovalent Chem. अकशक्तिक, अक-
 योजक, अकमूल्यक **Monovalence** अक
 योजकता
Monsoon Met. वर्षाश्रुतु, चोमासु, मोसमी
 पवन, वर्षावाही पवन, नैऋत्य वायु, मोन्सून -
 crop चोमासानो पाक, खरीफ पाक -
 depression वर्षामांघ [चित्तवृत्ति
Mood Psy. वृत्ति, मनोदशा, मनोभाव, प्रकृति,
Moon Ast. चंद्र, शशक **Full** - पूर्णिमा,
 पूनम **New** - अमावास्या, अमाव **Phases**
 of the - चंद्रकला, चंद्रलेखा
Moraine Geo. हिममल, पथ्यारवालो प्रदेश,
 पथारल प्रदेश **Colateral** - पडखानो हिममल
Medial - मध्य • **Terminal** - अंतिम •
Moral Phil नैतिक, पाठ, सारांश, सार -
 courage नैतिक हिमत, नैतिक धैर्य,
 आध्यात्मिक शौर्य - **force** नीतिबल, नीति
 प्रभाव - **sentiment** नीतिभावना
Morals Psy. नीति, नीतिशास्त्र; आचरण
Morass कलाण, पोखी मीनी जमीन
Moratorium Eco. ऋणमोक्षी
Morbid Psy. विकारी, भावनादत, अस्वस्थ,
 रोगिष्ठ, बंधियार, रोगी, दुषित
Mordant Chem रंगबंधक, रंगस्यापक, रंग-
 रलुं, रंग पाको करनार द्रव्य
Moron Psy. अन्धमति, मूढ़
Morphia Chem. अफीमस्वर, पुषुषार
Morphology Bot. आकारवर्णन, आकार-
 विद्या, शरीराकारशास्त्र, बाह्यरूपविद्या, देहरचना,

- आकारविचार, आकृतिविज्ञान, अंगसंस्थान,
 शुद्धिदाकृतिविज्ञान
 Morse key मोर्सकी कळ, मोर्सनी चावी
 Morse sounder टकटकियुं
 Mortality मरणधीनता, मर्त्यता, मरणप्रमाण
 - table मरणप्रमाणना कोठा, मृत्युप्रमाण
 मृत्युकोष्टक
 Mortar चूने-रेती, चूनाको कोळ, मॉर्टर
 Mortar and pestle खलडट्टो, खलबत्तो,
 खावणी पराळ, खावणो, मुसळी
 Mortgage Law गीरो* - deed गीरोखत
 Mortgagee गीरवीदार - Mortgagor
 गीरो मूकनार [मारवी से
 Mortification Chem. धातुमारण, धातु
 Mosquito Zoo मच्छर, डांस - curtain
 मच्छरदानी [कस्तुरगधी
 Moschate Bot कस्तुरी जेवी दुगेधीवाळुं,
 Moss Bot शेवाळ, लील [अणुरेणु
 Mote Bot कण, कणु, रजकण, रज, रेणु,
 Mother माता, मातृ - cell Bot. जनन कोष्ट -
 complex मातृमयि, मातृरति - liquor
 जननद्रावण, मूत्रद्रावण, मातृद्रव - of pearl
 छीप, छीप - spots लारु, तल - tongue
 मातृभाषा
 Motion Phy गति, चलन Pol प्रस्ताव,
 द्रव्यास्त Accelerated - Phy - वर्धित-
 वर्धमानगति Capillary - Phy. केसीयगति
 Circular - Phy चक्राकारगति Oscilla-
 tory - डोलनगति Perpetual - अविरत-
 गति, धातुगत गति Relative - सापेक्षगति
 Retrograde - विलोमगति, यक्रगति Rota-
 tory - परिभ्रमणगति Vertical - क्षुब्धगति
 Motivation Psy प्रेरणा, प्रेरकहेतु
 Motive Psy हेतु, प्रवर्तक हेतु, प्रेरकहेतु,
 हेतुबल, चालक - force बल, शक्ति -
 power चालकशक्ति
 Motor मोटर - car मोटरगाडी Psy गति-
 कारक, गतिजनक Air - वायुव्यंग - aphasia
 Psy. अवाचकता - nerve Ana. शुद्धवाहक-
 तंतु, प्राणवाहकतंतु, गतितंतु, क्रियातंतु, प्रेरक-
 तंतु, चेष्टावाही तंतु - organ Ana.
 शुद्धवाहक अवयव - areas चेष्टाक्षेत्रो
 Motorium Psy. गतितंतुसमूह, शरीरगति-
 तंत्र कारक तंत्र [घाट, आकार
 Mould Bot. बुरा, भरम मटोरी Mela बीतुं,
 Moulding Arch. वड्डुं, डाळण, मोरडींग,
 घडाण
 Moults Zoo. कांचळी
 Moulting Zoo पीछा खरवा, चामडी छुतारवी,
 खाल छुतारवी कांचळी छुतारवी
 Mountain Geo पर्वत - chain पर्वतमाळा,
 गीरिमाळा - group पर्वतसमूह - range
 पर्वतधेणी - system पर्वतसंस्थापन
 Mouth Ana मुख, मों, मोड्डुं - piece
 मुखभाग, मुखपत्र
 Movable जंगम, चल, गतिशील - property
 जंगम मिलकत [Pol. चळवळ, आदोलन
 Movement Bio हलनचलन, चलन, गमन
 Mucilage Ana गुंदर, स्लेष्मा, मेद, क्लेद,
 - स्नेह, चिकित्स, लही
 Mucor Bot. फूग
 Mucous Ana. क्लेदमय स्लेष्मल
 Mucronate Bot. कुंठितकण, कांदा जेवी
 अणीवाळी
 Mucronulate Bot. अल्पकंडकाम [स्लेष्म
 Mucus Med (१) क्लेद, आम, जळस (२) कफ,
 Multicapsular Zoo. बहुपुटी
 Multangular Bot. बहुकोणीय
 Multicellular Bot. बहुकोपी, बहुपेचीमय
 Multicapital Bot. बहुशीर्षल
 Multicostate Bot. बहुपशुंक
 Multifarious बहु प्रकारता, नानाविध,
 विविध, नानाहप Bot बहु हारवाळुं
 Multifid Bot अतिविभागित, बहुछेदान्वित
 Multilocular Bot. बहुगर्तक, बहु कोपवाळुं,
 बहुकोठी, बहुपरी

Multinominal Math. बहुपदी, बहुराशि
- equation बहुपदी समीकरण - theorem
बहुपदीसिद्धांत

Multiparous Bio. बहुप्रसवा, बहुफला

Multiple Math. बहुगणित, गुणक, गुणाकार,
गुणोत्तर, भाज्य, अवयवी **Psy.** गुणक,
संघटक = echo **Phy.** गुणक पदघो,
गुणक प्रतिध्वनि Lower common -
लघुतम साधारण अवयवी - personality
बहुवपजीवी [Math. गुणाकार

Multiplication Bot. वंशवृद्धि, बहुलता

Multiplier Math. गुणक

Multitude बहुजनसमूह, संघ, टोळ, समूह, गण

Multivalence Chem. बहुमूल्यत्व, बहु-
योजकत्व, बहुयोजनशक्ति [भैदिक

Mundane Phil. लौकिक, पार्थिव, सांसारिक,

Municipality शहरप्रशासनी

Mural भित्तिचित्र, दीवालचित्र - painting
भित्तिचित्र, भित्तिचित्र, भित्तिचित्र

Muriatic acid Chem. मीठानो सेजाब,
लवणाम्ल, हायड्रोक्लोरिक एसिड

Muricate Bot. सख्त छुदगमोवाली, कंटकित

Muriform भिटाकार, भिटकाकार, भिटना
आकारभुं

Murkab Ast. पूर्वाभाद्रपद (नक्षत्र)

Murmur मर्मर, मंदध्वनि, मर्मध्वनि; गुंजन,
झीणो झुर, गणगणाट

Musca Ast. भरणी (नक्षत्र)

Musci Bot. शेवाल

Muscle Ana. स्नायु, मांसपेशी, पेशी

Muscology Bot. शैवलविद्या, लीलविद्या

Muscular Ana. स्नायुविषयक, स्नायुसंबंधी
- force स्नायुबल - sense **Psy.** स्नायुज्ञान,
बल संवेदनशक्ति - system स्नायुसंस्थान

Museum संग्रहस्थान, अजायबघर [भूछत्र

Mushroom Bot. छत्रक, बिलाहीनो टोप,

Musical संगीतमय, मीठो, सुध्राव्य, सुस्वर

- instrument संगीत - श्रुपकर, 'वागीत्र',
वाद्य - scale स्वरग्राम, स्वरसप्तक - sequ-
ence स्वरक्रम - sound 'संगीतमय शब्द',
श्रुतिओ

Musk Bot. कस्तुरी - bag कस्तुरीकोष -
cat कस्तुर मारजार, कस्तुरी बिलाही - deer
कस्तुरिकायुग

Mutability Phy. विकारशीलता, अस्यैर्य

Mutable Phy. विकारशील, विकासशील,
अस्थिर, विकारी

Mutation Phy. फेरफार, गुणविकृति, गुण-
विकास **Bot.** आकस्मिक परिवर्तन, परिवर्तन,
नवोद्गम, नवगुणोद्गम - **Psy** विक्रिया

Muticous Bot. बुद्ध, अणीवगरहुं

Mutilation अंगछेदन

Mutism Psy. अवाचकता, मूकता

Mutual अन्योन्य, परस्पर, अरस्पर, पारस्परिक
- induction श्रुपपादन

Muzzle बंदूक नली - velocity मुख अभिवेग

Mycelia Zoo. भ्रूव, संतुजाल, मिछीपुंख

Mycelium Bot. भूछत्र, भूछत्रसंतु, मिछीसंतु

Mycology Bio. सूक्ष्मजीवविद्या, मिछीविद्या

Myoblast Ana. स्नायुपुट

Myocardium Ana. हृदय स्नायु

Myoid Ana. स्नायुक

Myology Ana. स्नायुविद्या, स्नायुविज्ञान

Myoneme Bio. स्नायुपड, मांसलपड

Myopia Med. अल्पदृष्टि, हुंकी नजर, निकट
दृष्टि, लघुदृष्टि

Myosin Ana. स्नायुद्रव्य, स्नायुकिन, मायोसिन

Myriad Math. दशसहस्र

Myriapoda Zoo. बहुपाद प्राणी

Myrobolan Bot. हरटे

Myrrh Bot. हीराबेल, बेल

Mysterious power Phil. गूढशक्ति

Mystery Phil. रहस्य, गुह्यमेद, गुह्यवस्तु,
गहनता, अगम्यतत्त्व, गूढतत्त्व

Mystic *Phil* अगम्यवादी, गूढवादी, रहस्यवादी,
योगी [रहस्यवाद, अतीन्द्रियवाद, योगदर्शन
Mysticism *Phil* गूढतत्त्ववाद, अगम्यवाद,

Myth *Phil* कल्पितकथा, दंतकथा, पुराण
कथा, परीकथा [कथाविद्या
Mythology *Phil* दंतकथाविद्या, पुराणविद्या

N

Nader *Art* अधोविदुः, पातालविदुः अथ
स्वस्तिक

Naiad जलदेवी *Zoo* मत्स्यनो भेक वर्ग

Naive सरल, भोळु निष्कपटी

Naked नम्र, व्यक्त, स्पष्ट *Bot* अनाच्छादित,
आच्छादन रहित - eye नरी आख, सादी
आख - flower प्याली बगरु फूल - seed
plants नग्नबीजवनस्पति [बोकी, बोची

Nape of the neck *Med* गरदन,

Napiform *Bot* भ्रमराकार, सलगम आकार

Naphtha *Chem* नाफ्था नखतेल, घासतल

Naphthalene नाफ्थेलीन

Narcissism *Psy* आत्मप्रेम स्वपूजा, स्व
कामासक्ति विशुभाव, बाधिविभाव

Narcissus *Bot* नरगैस

Narcosis *Med* निरसवेदन, मूर्छा, घेन
Psy चेनाना, अचेतपण

Narcotic *Med* निद्रादायी, निद्राजनक
छुपदायी घेनी, मादक

Narine *Ana* नासिका संदेवी

Narrative method *Psy* वर्णनपद्धति

Nasal *Geo* नाकसंघी, नस्य, अनुनासिक

Nascent (१) नवजात, जायमान (२) अद्यजात,
अनुद्भूत (३) नवीन, ताज, प्रगट्नु - state
नवजातअवस्था

Nasology *Med* नासिकाविद्या, नाकशास्त्र

Nath *Art* अमि तारे (वृषभमणि)

National-debt *Eco* राष्ट्रीय ऋण -
income राष्ट्रीय आवक, राष्ट्रीय आमदानी -
wealth राष्ट्रीय संपत्ति

Nationalisation *Eco* राष्ट्रीयकरण

Nationalism *Pol* प्रजाभाष, राष्ट्रीयता,
राष्ट्रवाद, राष्ट्रीयवाद, प्रजाभिमान, प्रजाहिमता,

Nationality *Pol* राष्ट्रीयता

Native *Gen* नैसर्गिक, देशी, खनिज, सहज
प्राकृतिक, स्वाभाविक

Nativism *Psy* सहज ज्ञानवाद

Nativity *Art* जन्म, जन्मकाळ, क्षुरपति,
प्रादुर्भव *Pol* जन्मस्थान

Natural प्राकृतिक, कुदरती नैसर्गिक, स्वाभाविक,
सहज, योग्य, क्षुचित - cosine *Math*

प्राकृतिक कोटिज्या - history प्रकृति वृत्तात,

सृष्टि वृत्तात - laws प्रकृति नियम, कुदरती

कागून - number प्राकृत संख्या, अरब

संख्या - order प्राकृत वर्ग, सहजवर्ग -

resources कुदरती संपत्ति, प्राकृतिक साधन

सामग्री, नैसर्गिक संपत्ति - science प्रकृति

विज्ञान, सृष्टिविज्ञान - selection *Bio*

नैसर्गिक पसंदगी कुदरती पसंदगी, प्राकृतिक

पसंदगी, सहज वरणी नैसर्गिक वरणी - sine

प्राकृत ज्या, प्राकृतिक ज्या [करण

Naturalisation *Pol* नागरिककरण, देशीय

Naturalised - plant *Bot* स्थापित छोड

- citizen *Pol* अंगीकृत नागरिक, स्थायी

नागरिक

Naturalist प्रकृतिस, प्रकृतिवेत्ता निसर्गवेत्ता

Naturopathy *Med* निष्कर्षोपचार, कुदरती
उपचार [बकारी, मोळ

Nausea (१) फेर, चकर (२) घमन, झुलटी,

Nautical *Ship* नौकासंघी, नौकाविषयक,

नाविकसंघी सामुद्रिक, दरियामी - nautical

नाविकसंघी, नाविकसंघांग

Naval *Gen* दरियामी, समुद्रक, नाविक

- base नौकास्थान - craft नौकायान

- force बलसेना, नौसेना, नौकाधेगा

दरियामी कडक, दरियामी सैनिक बल

Navel *Gen.* नाभि, इंद्री - string नाभि-
नाल, नायडो, गर्भनाडियो
Navicular *Bot.* नौकाकार, नावाकार
Navigable *Ship.* नौकागम्य, नाव्य
Navigation नौयान, नौगमन, नौविद्या,
नौकाशास्त्र (Shipping) वहाणवट्ट - कला)
Navy नौसमूह, नौकासमूह, वहाणनो काफलो,
युद्ध नौकासमूह, नौकानियमनखातुं
Nealogy *Bio.* बालप्राणीविज्ञान
Neap tide *Ast.* अल्पतम भरती
Neb नार, अणी, पक्षीनी चाच
Nebula *Ast.* निहारिका, ज्योतिः पुंज, धूम-
समूह, धूमपुंज Spiral - कुंडलाकार निहारिका
Nebular theory *Ast.* निहारिका सिद्धान्त
Nebulous *Ast.* निहारवत्, अप्रमय *Gen.*
झाडु, अरुण
Neck *Ana.* कंठ, गळू, ग्रीवा, गरदन, नालुं
- shaped *Bot.* मालाकार
Necrology *Med.* मृत्युताळिका, मृत्युगणना
Necromancy *Phil.* भूतविद्या, जीलम, प्रेत-
विद्या; पिशाचविद्या
Necrophobia *Med.* मृत्युभय
Nectar अमृत, दुधा, मधु
Nectariferous *Bot.* मधुमय, मधुकोषमय
Nectary *Bot.* मधुकोष, माधुरी, मधुगंड,
मधुप्रधि
Needle सूचिका, मोय, कांडो - shaped *Bot.*
सूचिकाकार [प्रत्याख्यान
Negation *Gen.* अभाव, निषेध, निर्भाव,
Negative *Gen.* निषेधक, निषेधात्मक, अभाव-
रूप, नकारात्मक, अभावात्मक *Psy.*
नकार *Phy. & Math.* ऋणात्मक, ऋण-
दर्शी - angle ऋणात्मककोण, - खुणो
- electricity ऋणविद्युत - form नकारावृत्ति
- index ऋणात्मकचिह्न, घातांक - photo
मुलट्ट चित्र, नेगेटीव - pole ऋणध्रुव -
- quantity ऋणसंख्या, ऋणराशि

Negativism *Psy.* निषेधशीलता, निषेधवृत्ति
Neglect बेदरकारी, प्रमाद, झुपेक्षा, अनादर,
बेपरवाही, असावधानता
Neighbourhood *Gen.* सामीप्य, पड़ोश
Nemoral, Nemorose *Bot.* गुहावासी
Neodymium (Nd) *Chem.* नियोडीमियम
Neolithic age *Geo.* नवपाषाणयुग,
नवशैल्युग
Neolyte *Chem.* नवाम्ल
Neomania *Psy.* नवासक्ति, नावीन्योन्माद
Neon (Ne) *Chem.* नियोन, रासायनिक
- तरंग - light निर्धन शीवा, लाज्जीट
Neopathy *Med.* नवव्याधि, नवीनरुपद्रव
Neophyte *Gen.* नवशिष्य, शिष्याश्रु, नवधर्मी
Nephology *Met.* मेघविद्या, बादलविज्ञान
Nephoscope *Met.* मेघगतिदर्शक
Nephritis *Med.* गुर्बदाह, पृक्कदाह, मूत्र-
पिंडदाह, किडनीनो बीजो [समुद्रवेव
Neptune *Ast.* नेपच्युन ग्रह, वरुण *Myth.*
Nerve *Ana.* मज्जातंतु, ज्ञानतंतु, नसतंतु रेखा,
नाडी *Psy.* धैर्य, वृत्ति, मन स्पर्श *Bot.* नस
Auditory - ध्रुति तंतु Motor - प्रेरक
तंतु, सुद्रवाहक तंतु, चालकतंतु Sensitive -
संवाहकतंतु Sensory - ज्ञानतंतु - cell
ज्ञानतंतुकोष - centre ज्ञानतंतुकेन्द्र - fibres
Psy. शिरातंतु - ganglion ज्ञानतंतुप्रंथि -
impulse *Psy.* मज्जातंतु धैर्य, शिरावेश -
plexus ज्ञानतंतु चक्र - substance ज्ञान-
तंतु रस, ज्ञानतंतु द्रव्य - tissue *Bot.* मज्जा
Nervose *Bot.* स्पष्ट नसोवाळु
Nervous *Anato.* नाडीसघर्षी, ज्ञानतंतु
विषयक; नब्बलमनतुं, नर्वस, आशुशोभ -
apparatus ज्ञानतंतुसाधन - energy
ज्ञानतंतुबळ - system *Ana. Psy.*
ज्ञानतंतुचक्र, नाडीतंतु, नाडीतंतुसंस्थान,
ज्ञानतंतु संस्थान, ज्ञानतंतु व्यवस्था, मज्जातंतु
मंडळ - flow ज्ञानतंतुप्रवाह - connec-
tion ज्ञानतंतु मार्ग, ज्ञानतंतु संबंध

Nervousness *Psy.* मनदौर्बल्य, मानसिक नवलाभी, यमराटपण, नर्वसनेष, सुलभक्षोभ
Nescience *Gen.* अविद्या; अभाववाद
Nestotherapy *Med.* छुपवासचिकित्सा, लंघनविद्या
Net *Gen. N.* जाल, पाश *Com. Adj.* चोक्खुं, शुद्ध, अशेष, वास्तविक, खरं -
 circulation *Eco.* चोक्खो फेलावो - earnings *Eco.* चोक्खुं छुत्पन्न, चोक्खी पेदाश - income *Eco.* चोक्खी भावक
Netted-veined *Bot.* जालीदार
Nettle *Bot.* कौयच
Neural *Ana.* नाडी संबंधी, ज्ञानतंतु विपन्नक
Neuralgia *Med.* ज्ञानतंतुदुख, नजलो, मायानो दुखावो, नर्वस दुखावो
Neurasthenia *Med.* चित्तदौर्बल्य, ज्ञान-तंतुभोनी वनताकात
Neurility *Med.* नाडीप्रवहन
Neuron *Psy.* नाडीकण पुच्छ, नाडीकणपाद, ज्ञानतंतुपुंज; नाडाक्ष, नाडीकोष
Neurosis *Med.* ज्ञानतंतु रोग, चित्तदाह, चित्तरोग, चित्तक्षोभ *Psy.* नाडीवेदना, नाडीव्याधि
Neurotic *Psy.* नाडीव्याधिप्रस्त, मानसिक व्याधिप्रस्त [नान्यतर
Neuter *Gen.* नपुंसक, अपुंसक, अस्मिणी
Neutral *Gen.* तटस्थ, शुदासीन, समभावामक, निष्पक्ष, निष्पल, अशर्मक *Bot.* नपुंसक, शमित - body तटस्थ तत्त्व, तटस्थ संस्था - flower नपुंसक पुष्प - line तटस्थ रेखा - point तटस्थ-बिंदु [करखुं
Neutralise *Chem.* समतुं-समातुं, तटस्थ
Neutralisation *Chem.* निष्क्रियमवन, समन
Next पामेनुं, पार्श्व, संनिहित [संबंध
Nexus *Phil.* संबंध, गांठ, मेळ *Psy.* परस्पर
Nickel (Ni) *Chem.* निकल
Night *Gen.* निशा, रात्रि - blindness

Med. रतांधळापण - mare रात्रिअधिका, रात्रिसंतापक, अनिष्ट स्वप्न - shade भोंय-रीगणी, कंडकारिका

Nigrescent *Bot.* काळाश पडतु

Nihilism *Phil.* नाशवाद, नास्तिवाद, शून्यवाद

Niobium } (Nb) *Chem.* नायोबियम (columbium) } (कोलम्बियम)

Nipple *Ana.* डीटडी, स्तनाग्र, चूचुक, निपल *Gen.* टोटी, धावण

Nitid *Bot.* चकचकित, तेजस्वी

Nitrogen *Chem.* नाभीद्रोजन

Nival *Bot.* बरफमां के बरफ पासे छुगतुं

Niveus *Bot.* बरफ जेवु सफेद

Noctambulation } *Phil.* निद्रामां चालवुं
Noctambulism } ते, निद्राचरण, निद्राभ्रमण

Nodal *Asl.* पातविषयक, प्रथिविवयक

Nodding *Bot.* मयाळेडी नमेळुं, नीचे झुकेळुं

Node *Ana.* प्रथि, गांठ, गंठ, गट्टो, पात *Asl.*

अचक्रबिन्दु, स्थिरबिन्दु, स्थिरप्रदेश, पात,

ग्रहपात, संपात *Bot.* पर्व, पर्णप्रथि, पत्रप्रथि,

प्रथि, गांठ - of the equator क्रांतिपात;

रीपात, - of an orbit क्षेपपात *Ascend-*

ing - राहुं, शुच्वपात *Descending* -

केतु, निम्नपात

Nodose *Bot.* प्रथिबुक्क, गांठाळुं

Nodule *Bot.* कंदलक, गांठो, गंठक, अर्जुद

Noesis *Psy.* केवल बुद्धिव्यापार, औन्द्रियातीत

ज्ञान

Noetic *Phil.* बुद्धि, ज्ञानीय, बौद्धिक, बुद्धि व्यापार संबंधी [पोषणा

Noise अवाज, निनाद, कोर, घोष, घोषाट,

Nomadic भ्रमणशील, जंगम, रखड

Nomenclature परिभाषा, नामप्रदति, *Bot.*

नामाभिधान

Nominal नाममात्र, नामविषयक, शाब्दिक,

नमनु

Nomination *Pol.* निमार्क, - paper

Nomology *Phil.* नियम विद्या, अनुसम
शास्त्र, आचारन्याय [कोणक्षेत्र

Nonagon *Math.* नवकोण, नवभुज, नव-

Non-chordates *Bio.* अपीठ देही

Non-conductor *Phys.* अवाहक

Non-convergent *Phys.* असंसृत

Non-crystalline *Chem.* अस्फटिक

Non-ego *Phil.* अनात्मा, अनहं, अहंरहितपणं

Non-electric *Phys.* अवैद्युत, अवैजिक

Non-essential organs *Bot.* यौगकोष

Non-harmonic *Math.* अस्वरित, असंवादित

Non-homogenous equation *Math.*

विषमघातीय समीकरण

Non-intervention *Gen.* विनदरमियान-

गीरी, निर्हस्तक्षेप, वच्चे न पडवानी नीति

Non-living *Bot.* जड, निर्जीव [विहीन

Non-luminous *Phys.* अप्रकाशी, प्रकाश-

Non-magnetic *Phys.* अचुंबकीय, चुंबक

विहीन

Non-metal *Chem.* अधातु

Non-metallic *Chem.* अधातुव, अधातु-

विषयक, अधातवी

Non-mobile *Bio.* निश्चल, स्थिर

Non-productive *Eco.* अनुत्पादनशील,

क्षुत्पत्तिविहीन, गेरपेदाशी, निर्लाभ

Non-reactive *Chem.* अप्रतिक्रियाशील,

प्रतिक्रियाहीन

Non-resistance *Phys.* अप्रतिरोध

Non-sexual *Bio.* अलिंग, अलिंगी, अजातीय,

अजातिनेय [अविकारशील, स्थिर; अव्यय

Non-variant *Math.* अपरिवर्तनशील,

Non-volatile *Chem.* अवायुपरिणामी, स्थिर

Norm *Psy. Phil.* धोरण, प्रमाण; आदर्श,

प्रकार

Normal *Gen.* साधारण, समधारण; हृद्येशनु;

योग्य, योग्यप्रमाण, स्वधर्मी, धोरणधर, आदर्श,

प्रमाणधर, तत्प्रमाण, प्रमाणमय *Math.* संव,

लवहण जीटी, मुख्यसंव, अवलंब - accelera-

tion *Phys.* सप्रमाण प्रवेग - dichotomy

Bot. सप्रमाण 'द्विभाजन, वास्तविक शाखोद्भेद

- reaction *Chem.* सप्रमाण प्रतिक्रिया,

स्वधर्मी प्रतिक्रिया - solution *Chem.*

सप्रमाण द्रावण, समधारण द्रावण - pressure

Phys. सप्रमाण दबाण, यथोचित दबाण -

temperature *Med.* सप्रमाण क्षुप्तामान,

यथोचित क्षुप्तामान Ab - *Gen.* विप्रमाणी,

Sub - *Gen.* अपधारण, अल्पधारण, अल्प-

प्रमाणी, विपमधारण [अर्थशास्त्र

Normative economics *Eco.* नीतिप्रधान

North *Gen.* क्षुत्तर, - east औशान - light

ओत्तर प्रकाश, सुप्रेक्ष ज्योति - pole क्षुत्तर

ध्रुव - star ध्रुवतो तारो - west, वायव्य

North-seeking pole *Phys.* ओत्तरागतो ध्रुव

Nose *Ana.* नासिका, नाक, घ्राणेंद्रिय, - leaf

नासपत्र, नासिरापत्र Bridge of - नासिका

सेतु, [वर्गीकरण विद्या

Nosology *Phil.* रोगनिदान शास्त्र, रोग-

Nosophobia *Psy.* व्याधिमौति, रोगभय

Nostalgia *Gen.* घटपेलछा

Nostril *Ana.* नसकोर, नासिकारंध्र

Notate *Bot.* विविधरंगी, विंदुलांकित, टपका-

टपकावांछु

Notation *Gen.* लेखन, अंक, अंकन, संकेत,

संख्या संकेत, संकेतकम, अंकन्यास, सरणी,

Mus. सारीगम, संगीतलेखन, स्वरलिपि,

संगीतलिपि

Notch *Gen.* खाच, फाट; छेद, काप

Note *Gen.* नोच, *Mus.* सू, स्वर *Eco.*

नोट, चलणनी नोट Convertible - *Eco.*

परिवर्तनीय नोट, रोकडगारी नोट Deep -

Mus. मंदस्वर Fundamental - मूल

स्वर, मुख्यस्वर High - तारस्वर, बूंचोसूर

Key - प्रधान सू, बांरी स्वर Low -

हलच्चे स्वर Simple - शुद्ध स्वर

Notification आह्वान, प्रसिद्धिपत्रक

Notion Gen. Psy. विचार, कल्पना; भावना; भास, तर्क

Noumenon Psy. सत्यपदना, सत्यवस्तु

Nozzle Gen. नासांघ, मुच, अभ्रभाग, नाळुं

Nucamentaceous Bot. नाना बीज जेलु

Nucellus Bio. बीजदेह Bot. आदि बीजनुं मुख्य भंग

Nuchal Ana. शीरा संघी [शीराकार

Nuciform Bot. आद्य जेलुं, बीजटा जेलुं,

Nuclear Med. केन्द्रीय, नक्लीअर - arrangement केन्द्रीय संयोजन - membrane Bot. विदुतवह, कोषेयस्तर, विदुश-कला, केन्द्रपटल [कोषराक

Nuclein Bot. नुक्लीडीन, कोषेयिन, चिदणुक,

Nucleolus Bot. केन्द्रबिंदु, नाभिक

Nucleons Phy. केन्द्रकणो

Nucleus Phys. केन्द्र, केन्द्रक Bio. कोषेय, बीज, गर्भ, गर्भकण, बीजक, केन्द्र; कणिका, अंतर्बिंदु, केन्द्र, जीवतत्त्वना केन्द्र, मूलबिंदु Psy. चिदणु Ast. नाभि, केतुनाभि

Nucule Bot. बीजकां, बर्मलक

Nudicaulis Bot. नग्नकाट

Nudiflorous Bio नग्नपुष्पी

Nugget Gen. ठगडी, पाट

Nullify Gen. नकारुं करुं, निर्बल करुं, छेदन करुं

Null-point Math शून्य बिन्दु, अविक्षेप बिन्दु, समता बिन्दु

Number Math. अङ्क, संख्या, राशि Psy.

- concept संख्याविचार, संख्याबोध

Abstract - अमूर्त संख्या, निरपेक्ष संख्या

Composite-विभाज्य संख्या Compound

- मिश्र संख्या, मुक्त संख्या Concrete

- विशिष्ट संख्या, सापेक्ष संख्या, विशेष

संख्या Even - बेजो संख्या, युग्म

संख्या Fractional - भिन्न संख्या, अर्णौक

Integral - पूर्ण Irrational - अरणीगत,

मर्गमूल Mixed - मिश्र संख्या Natural

- नैसर्गिक संख्या, प्राकृतिक प्रमाण Negative

श्रृंगालक Prime - मौलिक संख्या,

अविभाज्य संख्या, निर्गुण संख्या, निरवयव संख्या

Whole - पूर्णांक, पूर्ण संख्या

Numeral Math संख्यांक, आंक, संख्या-दर्शक [गणना

Numeration Math. संख्या, परिमाण,

Numerator Math. भंरा, भाज्य, गुणक

Numerical Math संख्यासूचक, संख्या-

विषयक, संख्यात्मक - coefficient संख्या-

त्मक गुणांक - equation संख्यात्मक समीकरण -

table आंक, अंकनोटक - value संख्यामान,

सांख्यमूल्य

Numismatics निष्कविद्या, मुद्राविद्या, मुद्रा-

परीक्षणविद्या, सिक्का तपासणी, सिक्काविद्या

Nummulitic Geo. नुम्युल जंतुना अवशेषनो बनेको, टकास

Nurse Med. नर्स, परिचारिका, सेविका Vet - धारी, मातृका

Nurture Psy पोषण, शिक्षण

Nut Bot. गुरी, गोरी, शींग, दाणा, छुक्कुं

फल, कपाली, बर्मल, फल, काष्ठकवचधारी

Chest - चेस्टरनद Ground - भौधशींग,

मगफळी Wal - अखरोट - cracker सूडी

- meg जायफल - shell Bot. बीज

कवच, काचले Gen हंकाणमां; हंकां

Natant Bot. झुझुं, नमेलुं

Nutation Ast. नमन, अभिनमन, विचलन,

स्पंद, स्पंदन - of axis अक्षस्पंद, अक्षस्पंदन,

Lunar - चन्द्राभिनमन Solar - सूर्या-

भिनमन

Nutrition Med पोषण, संवर्धन, स्त्रोयक

Nutritional status पोषणस्थिति

Nyctalopia Med रताधता, रताधतापणं,

नक्तधता

Occultation *Ast* યુતિ, ગ્રામ
 Occultism *Phil* રહસ્યવિદ્યા, યોગવિદ્યા,
 ગૂઢતત્ત્વવિદ્યા
 Occultist *Phil* ગૂઢજ્ઞ, યુગ્મવાદી, ગદ્ધનવાદી
 Occupation (૧) કબજો (૨) ઘંધો, રોજગાર,
 વ્યવસાય, યુતિ *Ast* વ્યાપન, અવકાશ સ્થિતિ
 Occurrence યનાવ, યગ્ના, હુણસ્થિતિ, હકીકત
 Oceanography સમુદ્રવિદ્યા, સમુદ્રવિજ્ઞાન
 Ocellate *Bot* હિંદુપુષ્પ, મોરપીંછ જેવું
 Ochrea *Bot* પુલ્લોપ
 Ochroleucos *Bot* પીઝાસ લેતો સફેદ રંગ
 Ocreate *Bot* પરિવેષ્ટક યુક્ત, ઓલીયુક્ત,
 પરિનાલ, પરિકાઢ, પુંસ્થપત્ર
 Octagon *Math* અષ્ટકોણ, અષ્ટભુજ
 Octagynous *Bot* આઠ ઝીંજેસરયુક્ત
 Octahedral *Chem* આઠઠાણિયુ *Math*
 અષ્ટપલક
 Octamersous *Bot* આઠમાગવાહુ
 Octandrous *Bot* આઠપુકેસરવાહું
 Octant *Math* અષ્ટમાંશ
 Octave અષ્ટક, સ્વરાષ્ટક, સ્વરધ્વનક
 Octopod *Bio* અષ્ટપદી, આઠપગુ
 Octopus *Bio* અષ્ટમુજ, દડપાશ, ઓક્ટોપસ
 Octroi ઢાળ, જગત, યુગી
 Ocular *Med* આંશુમયષી, નેત્રવિષયક,
 આંશુષ પ્રત્યક્ષ
 Oculate *Bot* અક્ષિઆકાર
 Oculis *Med* નેત્રવૈદ્ય, આંશુનો ડાકતર
 Odd વિચિત્ર, વિષમ, એકી - number
Math એકીખંલ્યા, વિષમખંલ્યા
 Odometer *Phy* દૂરજામાપક, દૂરતામાપક
 Odontalgia *Med* દત્તવેદના, દત્તશૂલ
 Odontologist *Med* દત્તવૈદ્ય, દત્તવૈજ્ઞા
 Odontology *Med* દત્તવિજ્ઞાન
 Odor *Chem* ગંધ
 Odoriferous *Chem* ગંધમય
 Odorless *Chem* ગંધહીન

Oedepus complex *Psy* માતૃકામના,
 પિતૃવિરોધી માતૃ [અજનનલિકા]
 Oesophagus *Ana* અજનનઝી, અજનનલ,
 Office bearer પદાધિકારી, હોદ્દેદાર
 Official *Bot* દવામા વપરાતું અને તેથી
 દુકાનોમાં વેચાતું વિધિચર, *Pol* શાસનમાન્ય,
 રાજમાન્ય
 Offset *Bot* ફાંગ, ભુધ મૂલની શાખા
 Oil તેલ, સ્નેહ - cake ચોંટ - engine
Phy ઑઝીલ એન્જિન, તેલયંત્ર - gas
 તેલવાયુ, ઑઝીલોસ, - gland *Bio*
 તેલપ્રતિ - mill ઘાળી - painting
 તેલચિત્ર
 Ointment *Med* મલમ, અંત્રન, અભ્યંજન
 Olein તેલસલ, ઓલીન
 Olfactory *Med* ગંધવાહી, ગંધવદ, ગંધ
 ગ્રાહક, ગ્રાષેન્દ્રિય ઇંચવી *Psy* ગંધગ્રાહક,
 ગંધગ્રાહક - nerve *Psy* નાશિકાતટ -
 'sensation *Psy* ગંધસંવેદન
 Oliganthous *Bot* અલ્પપુષ્પી
 Ombrometer *Met* વર્ષામાપક
 Omega અત્યાહાર, અત, અંતિ -
 Omission હુપેક્ષા, ઘર્જન, અતિક્રમ
 Omnivorous *Bio* સર્વભક્ષી, સર્વભોજી
 Omphalic *Med* નાભિસંધી
 Onometopoetic રવાનુકારી, હુલ્ચારાનુકારી
 Onychia *Med* નલ્લ પીઠા
 Ontogeny *Bot* વ્યક્તિ અનુશીલન
 Ontology *Phil* વસ્તુવિદ્યા, વસ્તુસ્વરૂપવિદ્યા
 Onus of proof *Law* પુરાવાનો ધોરો
 Ooze *V* ફારુ, નિતરુ, સ્વલુ *N.* ડ્રવણ, દ્રાવ,
 ઘાટળ
 Opacity *Ast* અપારદર્શકતા
 Opaque *Phy* અપારદર્શક, પ્રકાશમેય,
 કિરણરોધક - glass અપારદર્શક કાચ, માંચો
 કાચ, આપલો કાચ [શુક્લી પોલિસી]
 Open cheque *Com* શુક્લો ચેક - policy

- Opening હિંદ, શાઈ, પ્રવેશદ્વાર [મ્લાસ
Opera glass *Phy.* ચેનાચી દૂશીન, અંપેરા-
Operation કાર્યપ્રવૃત્તિ, વ્યાપાર *Med.* ઓપ-
રેશન, શસ્ત્રક્રિયા, કાપફૂપ, બાંધવાપ, નસ્તર-
ક્રિયા *Psy* વ્યાપાર, ક્રિયા *Math.* વિધિ,
પ્રક્રિયા *Fundamental - Math.* મૂળભૂત
વિધિ, મુલ્યક્રિયા *Military* - સૈન્ય ચલન
Operculate *Bot.* ઢાંકણવાળું
Operculum *Bot.* ઢાંકણ
Ophiuchus *Ast* મુજેમધારી (તારામંડલ)
Ophthalmic *Med.* નેત્રવિષયક, આપ-
સંબંધી, ચાક્ષુષ [વિચિકિત્સા, નેત્રવિજ્ઞાન
Ophthalmology *Med.* નેત્રવિદ્યા, નેત્ર
Ophthalmoscope *Med.* નેત્રપરીક્ષક, નેત્ર-
દર્શક [નિર્ણય, રાગ
Opinion મત, અભિપ્રાય, વિચાર, મનત્યય
Opponent વિરોધી, પ્રતિપક્ષી, પ્રતિરોધી
Opposite અમિમુલ, સંમુલ, વિપરીત, વિરુદ્ધ
- angle *Math.* અમિમુલકોણ, સમુલકોણ,
વિપરીતકોણ - force વિરુદ્ધ બલ - side
સંમુલરેખા, સામી ધાતુ - vertical angle
અમિકોણ
Opposition વિરોધ, વિપક્ષતા, પ્રતિક્રિયા,
પ્રતિયોગ *Pol* સરકાર વિરોધી પક્ષ, વિરોધી
પક્ષ
Opotherapy *Med.* પ્રવિચિકિત્સા
Optician દષ્ટિવેતા, ચપ્પાવાળો, ઑપ્ટિશીયન
Optic nerve *Ana.* દષ્ટિનો જ્ઞાનતંતુ,
નેત્રતંતુ [ચક્ષુસંકટ
Optic thalamus *Ana.* દર્શક, મગજનો
Optimism *Phil.* આશાવાદ, પ્રવૃત્તિમાર્ગ,
સર્વશુભવાદ, આશાદષ્ટિ - 1st આશાવાદી,
સર્વશુભવાદી
Optimum *Eco* (૧) અધિકતમ, શ્રુતમ
(૨) સુયોગ્ય, યોગ્યમાન, ઓપ્ટિમાન
Optional મરજિયાત, ઔપચીક, વૈકલ્પિક
Oratory વક્તૃત્વ, વાક્વાણર્થ, પ્રવચનકૌશલ્ય
Orb *Ast.* ગોળો, વિંધ, મંડલ, ગ્રહ, ચક્ર
Orbate *Bot.* ચક્રાકાર, મંડલાકાર
Orbicular *Bot.* મંડલાકાર
Orbit *Ast.* કક્ષા, ઇમગનકક્ષા, પ્રદ્વિપ,
પ્રદ્વિમાર્ગ *Med* નેત્રશુદ્ધા, આંશીએટર, અક્ષિફૂટ,
આંશનો ચોરસો
Orchestra સંગદ્વાચર્મળીત
Orchialgia *Med.* અંદકોષ વેદના
Orchid ઘુન્નરો
Order *Bot.* વર્ગ, ગણ, પરિવાર *Com.*
ઑર્ડર, રાસીરીનો હુકમ *Math.* ક્રમ, ધેળી,
પક્ષ *Phil.* વ્યવસ્થા, વર્ણવર, માર્ગ, રીતિ,
પરિપાટી *Pol.* હુકમ, વ્યવસ્થા *Ascending*
- આરોહ, ચઢતી માંજળી - cheque ધળી-
જોગચેક, નામજોગચેક, ઑર્ડરચેક *Des-*
cending - અવરોહ, ઘૂતરતી માંજળી *Law*
and - કાયદો અને વ્યવસ્થા *Natural*
- નેમગિત ક્રમ, નૈસર્ગિક વર્ગીકરણ, અનુલોમ
Reverse - શૂલગ્રોહક્રમ, પ્રતિલોમ [ક્રમાગત
Ordinal Math. ક્રમવર્ણક, ક્રમવાચક,
Ordinary સામાન્ય, સાધારણ - *general*
meeting Law સામાન્ય સભા, સાધારણ
- *resolution* સામાન્ય ઠરાવ, સામાન્ય પ્રસ્તાવ
Ore Geo કાચી ધાતુ, સ્ખનિજ, અગ્નિધિત ધાતુ
Orexia Psy. શૂર્મિ, પ્રેરણા
Organ મહાવાય, શામિત્ર, મુલપત્ર *Ana.*
Bio. અયયવ, માત્ર, અંગ, અન્દ્રિય
Organic Chem Bio. અન્દ્રિય સંબંધી,
સેન્દ્રિય, શાયવય, સજૈવ, જીવનસંબંધી, પ્રાણિજ,
સર્જાર્વન, ઓર્ગનિક - chemistry કાર્બન
રસાયણ - compounds કાર્બનસમાધ, કાર્બન
સંયોજન - disease અંગભૂત રોગ -
process શરીર અંદરની પ્રક્રિયા, શરીરાર્તર્ગત
વ્યાપાર - *relation* અંગાંગીમાવ - *remains*
પ્રાણી અવશેષ, જીવઅવશેષ - *sensation*
જીવનવ્યાપારની ભાગળી
Organisation વ્યવસ્થા, સંગઠન, સંયોજન

Organism *Bio* जीव, प्राणी
 Organogenesis *Bol* जिन्नीयविद्यसंज्ञा,
 प्रयोगविकासशास्त्र [अिन्द्रिय विज्ञान]
 Organography *Bol* वनस्पतिजिज्ञासा विज्ञान,
 Organology *Med* शरीरयोगविज्ञान,
 अिन्द्रियविज्ञान
 Organism सकोच, रतिसकुचा
 Oriental पौरवीय, पूर्वदेशीय, प्राच्य
 Orientation *Phil* दिग्गता *Phys* िग्
 स्थिति, दिग्स्थान नियोजन *Med* आक्रमण
 शक्ति *Psy* परिस्थितिप्रदर्शनांक
 Orifice *Ana* छिद्र, नो, मुखद्वार छेद छिद्र
 Origin मूल आरम्भ, शुरुआत *Bio* जाति
 मूल हेतु
 Original असल आग, मूल, मौलिक, स्वतंत्र,
 अपूर्व, प्रथम घोषित, सर्वनामक स्वकल्पित,
 स्वतः कल्पित
 Originality मौलिकता, सर्वशक्ति अपूर्वता,
 अद्वैतबुद्धि, नवोपादकशक्ति, रचनाशक्ति,
 शुरुआदकशक्ति
 Originator प्रवर्तक प्रारम्भक, योजक, शुरुआदक
 Orion *Ast* भरत मृग (हरणी)-नक्षत्र
 Ornithology *Bio* पक्षीविज्ञान, पक्षीयज्ञान
 Orology पर्वविद्या [शुच, सरल, लक्ष्य]
 Ortho - श्रुति सीधु रुद्धत अर्थशु प्रीक रूप
 Orthocarpus *Bol* सरल फलवान, सीधा
 पल्लवाशु [सर्ववेन्द्र]
 Orthocentre *Math* लवसमम, त्रिभुज
 Orthocephalic *Zoo* श्रुति कपाशी
 Orthodox रुद्धिचुस्त, प्राचीनमताग्रही पुराण
 पक्षी ज्ञानवाणी
 Orthogonal *Math* समकोनीय, मूलकोनीय,
 जाल - projection *Math* समकोनीय
 असिद्ध जालप्रक्षेप
 Orthopsychiatry *Psy* वर्तनभीमासा
 Orthostichous *Bol* सरल-सीधन [कोष]
 Orthotropus *Bol* श्रुति-सीधु सरलमुख, दिव

Oscillation *Phy* आदोलन, आस्पदन,
 आस्पद, कंपन, दोलन, झुलझु, गतागत स्थिति,
 दोलन *Eco* वृषप Centre of - दोलनकेन्द्र
 Oscillator *Phy* आदोलक, कपक
 Oscillatoria *Bol* दोलन शैवाल
 Oscillatory motion *Phy* दोलनगति
 Oscillograph *Phy* दोलनलेखक, कपलेखक
 Osmium (Os) *Chem* ओस्मियम
 Osmosis *Bol* प्रणोदन रसाकण, रसाकर्षण
 Osmotic pressure *Chem* द्राव्यशु दबाव,
 प्रसरणदबाव
 Osseous *Ana* अस्थिमय *Bol* अस्थिप्रदृश
 Ossicle *Ana* अस्थिक, कणिकास्थ
 Ossification *Ana* अस्थिभवन
 Osteography *Ana* अस्थिवर्णन
 Osteology *Ana* अस्थिविद्या, अस्थिविज्ञान
 Osteopathy *Ana* अस्थिरोगनिवारणविद्या
 Osteotomy *Med* अस्थिछेदन
 Otalgia *Med* कर्णशूल, काननो दुखावो
 Otic *Med* कानसंबंधी, कर्णविषयक
 Otitis *Med* कर्णप्रदाह
 Otography *Med* कर्णवर्णन
 Otopathy *Med* कर्णरोग
 Otoscope *Med* कर्णदर्शक
 Outcrop *Geo* अनाहतवश विहृतभाग
 Outgrowth *Bol* बहिरुद्भेद
 Outlet बहिर्गमि, निर्गममार्ग [अपेक्षा]
 Outlook *Gen* दृष्टि, विचारदृष्टि अवेशन,
 Output *Eco* सुत्पन्न पैदाश, निपन्न [कार]
 Oval *Math* अंडाकार, अंडाकृति दीर्घवर्तुला
 Ovarian *Med* अंडाशय प्रदाह
 Ovary *Bio* अंडाशय, बीजाशय अंडप्रशि
 Ovale *Bol* अण्डाकार, गोलाकार
 Overcapitalisation *Eco* मूदीनो अतिरेक
 Overhaul (१) पुनरचना (२) परीक्षण,
 संपूर्ण निरीक्षण
 Overlap ढंकाशी नलु ढाकी देखु अतिग्यापव

Over-load अतिभार [अपेक्षित, अवगण्य
 Overlook अल्पेक्षा करवी, अवगणना करवी,
 Overproduction *Eco* अतिपेदा
 Oversight दृष्टिदोष, प्रमाद, नजरदोष
 Oversoul अतिजीव, परमात्मा
 Overstep अतिक्रमण करवु
 Overtone *Mus* अतिस्वर, अनुस्वर, चढती
 ध्रुति, गीतस्वरो

Pabulum *Med.* आहार, पोषणस्तु, गोराक,
 शुभ्रम खोराक

Pace *Phy* पैग, पाव, गति [कगनी

Pachycephaly *Med* स्थूलशीर्षी, स्थूल-

Pachyderm *Med.* स्थूलत्वर्मी, जाडी चाम
 बीवालु

Pachyemia *Med.* स्थूलरक्तता

Pachymeter *Med* स्थूलतामापक

Pachyotia *Med* स्थूलकर्णता

Pacification सायन, धामन, शांति

Pediatrics *Med.* बालरोग विद्या, बाल-
 वैद्य, बालवैद्यक, शिशु चिकित्सा

Pain दुःख, वेदना

Pair जोडी, युग्म, युगल, आठवु, बेल, घेऊडी

Paleaceous *Bot.* छेतरा व पातरावाळु

Paleated *Bot* परिच्छिन्न [लाभीपेशी

Palisade *Bot* पठरो, स्तम्भपक्षित *Bot*

Palaeobotany *Bot* प्राचीन वनस्पतिविद्या

Palaeology प्राचीनवस्तुविद्या, पुराविद्या

Palaeontology प्राचीन प्राणीविद्या, अवशेष
 विज्ञान, प्राचीन जीवविद्या

Palaeozoic आदिजीवयुग, प्रथमजीवयुग

Palate *Ana* तालवु, तालु

Palatoplasty *Med* तालु शस्त्रक्रिया

Palladium (Pd) *Chem* पॅलेडियम

Palm *Ana* करतल, हस्ततल, हथेली *Bot*
 ताट नारियळी, खजूरी [सदृश, पत्राकार

Palmate *Bot* करतलाकार, करभूत, हस्त

Over valuation *Eco* अतिमूल्यांकन,
 भाव-चढाव

Oviduct *Ana* अंडमार्ग, अंडवाहक नलिका

Ovoid *Bot* अंडाकार

Ovule *Bio* अंडक, बीजअंड

Ovum *Bio.* अंडकोष, रज, मातृमीश, कर्तव्य

Oxidation *Chem* ऑक्सीकरण, भस्मीभवन,
 भस्मीकरण

Oxygen (O) *Chem* ऑक्सीजन, प्राणवायु

P,

Palmatipartite *Bot.* करतल विभिन,
 करतल छटाव [करतल विच्छिन्न

Palmatisect *Bot* हथेली पेटे कासलेला,

Palmistry हस्तसामुद्रिक [सूत्र

Palpable *Phil* स्पर्श, स्पर्शक्षेप, स्फुट,

Palpitation *Med* हृदय स्पंदन, दाक,
 हल्ला, हललन, पाल्पिटेशन

Pan-African *Pol* सर्व आफ्रिका नैक्यवाद

Pan Islamism *Pol* सार्वमुस्लिमनैक्यवाद,
 समस्त मुस्लिमवाद

Panacea *Med* सर्वरोगऔषधि, महाऔषध

Panasthenia *Med* सर्वांगी दुर्बलता

Pancreas *Ana* पैनक्रियास, श्रोम, क्लोम
 ग्रंथि, स्वादुपिंड, शुद्धक, मांसगोळ

Pangeneses सर्वसृष्टि जनननवाद
 (Blastogenesis, बलिहाजननवाद)

Panic *Bot.* विभागित पुष्परचना, चामर,
 सयुध मजरी सयुक्त सद्दंष्टिक [पुष्परचना

Panicled, Panicle *Bot* विभागित

Pannose *Bot* खून जेरा वाळवी आच्छादित

Panorama सर्वांगीदर्शन, सर्वदर्शन, विभाळ
 दर्शन, दृश्यपट, विस्तृतदृश्य, दृश्यविस्तार

Pantalgy *Med* सर्वशरीरवेदना

Pantheism *Phil* सर्वदेववाद, विश्वदेववाद

Pantology विधविज्ञान, मिथविद्या

Papery *Bot* कागळ जेरा पातळा

Papilionaceus *Bot* पतंगिवाणा आकारवाळु,
 पतंगाकार

Papilla *Med* अंडुर, पिठिका, स्तनाग्र
 Papyraceous *Bot* कागड जेवु
 Parabola *Math* परवलय, अनुवृत्त, समोत्तार
 Paraboloid *Math* घनपरवलय, घन
 समोत्तार
 Parachute विमानछत्री, पेरेशुट
 Paracme *Med* द्रास, शिखरपार
 Paradox विरोधाभास, विपरीताभास असत्या
 भास, अयुक्ताभास, अयुक्ति
 Paragraph पेरेग्राफ, फक्तो, परिच्छेद, वंदिला
 Parallax *Phy* लवन, स्थानभेद, दृष्टस्थान
 भेद
 Parallel *Math* समांतर - latitude
Geog अक्षांशवृत्त, अक्षवृत्त - line समांतर
 रेखा - of latitude *Geog* समांतर वृत्त
 - veined *Bot* समान्तरशिरा
 Parallelogram *Math* समान्तरचतुर्भुज,
 समान्तरवाहु चतुष्कोण, समचतुर्भुज
 Paralysis *Med* पक्षाघात, लज्जो
 Parameter *Math* परमिति
 Paramoecium *Zoo* पापडिया जीवाणु
 Paramorphism *Geo* परिवर्तन, रूपांतर
 Paramount सर्वोपरि, सर्वोत्तम [विश्रम
 Paranoia *Med* बुद्धिद्वार, ध्रुपुद्धि, मन
 Paranthelion *Met* परप्रतिस्पर्धाभास
 Paraphasia *Psy* अवयवार्थ भाषण
 Paraphyses *Bot* शेवाळना पुष्करो साये
 मळी गमेळा पुकेसर तनुओ
 Paraphora *Med* मानसिकद्वारा
 Parasite वेष्टाछासु, परोपजीवी, परजीवी,
 परभोजी, पराधीन
 Parchment चर्मपत्र, सूक्ष्मचर्म
 Parenchyma *Bot* प्रधानपेशी, समपरिमाण,
 पेशीमाल गूदुभातु गर्भनेतु
 Parentalism *Psy* पितृभाव [निष्पार्श्व
 Parhelion *Ast* सूर्याभास, रविप्रतिमा,
 Parietal *Bio* दीर्घावरण, दीर्घीय, मध्यास्थि
Bot शत्रुते, पार्थीय

Paripinnate *Bot* युग्म पक्षकार, समपक्ष
 भूत, समसंख्यक पक्षाकार
 Parotid gland *Med* सुपक्कीं ग्रंथि
 Parted *Bot* विभागित
 Parthenogenesis *Bio* असंयोगीजनन
 अयोगिनिसमन, अशुक्रजनन [क्षेत्रीय, अपूर्ण
 Partial पक्षपाती *Math* आंशिक, अंश-
 Particle *Phy* कण, अणु, रज, रनकण
 Particular अमुक, विशिष्ट, खुदिए, अंशदेशी,
 असाधारण *Math* विशिष्ट, वैशेषिक
 Partite *Bot* विभागित, विभक्त
 Partuon विभाग, विच्छेद, पारिच्छेद, आठो
 पड्डो, आठ, विभाजन, वडेंचणी *Bot* विभाग
 Partitive विभागदर्शक
 Partnership deed *Law* भागीदारीनुं खत
 Passive सुदाचीन, अक्रिय, निधेष्ट, अव्रति
 कारशील, स्थिर, प्रहणशील
 Passion *Psy* मनोभाव, आवेग, आवेष्ट,
 सीत्रभाव, वीरभित्ति, अतुराग, मनोविचार, राग
 Passive *Psy* निष्क्रिय
 Patella } *Bot* धूंगनी डाकणी -
 Patelliform } अना जेवु [हक्क
 Patent *Bot* खुपाड पथरातु *Comm* पेटन्ट,
 Path मार्ग, रस्ते - of a planet *Ast* पक्षा
 Pathogenic *Med* रोगजनक, सुपत्रवी, रोगो
 लादक
 Pathology *Med* रोगनिदानविद्या, रोगो
 लतिविद्या, चिकित्साविद्या, निदानावद्या
 Pattern नमूने, प्रतिदृष्ट, प्रतिमान, पॅटर्न
 Pauciflorous *Bot* अल्पपुष्पी
 Paucity न्यूनता विरलता अभाव, अल्पता
 Pause विराम
 Pavo *Ast* मयूर (तारामण्डल)
 Peculiarity विशेषता विशिष्टता, खासियत,
 विशिष्ट धर्म
 Pedagogy शिक्षणशास्त्र
 Pedal पदिक
 Pedigree वंशावलि, वंशराष्ट्र, पेदीगावु

Pegasus Ast भाद्रपद (नक्षत्र)
Peltate Bot दालाकार, छत्राकार
Pelvis Ana वस्तिप्रदेश, वस्ति प्रदेशना अस्थि
Pencil Math चक्र, पीछी, शलाका - of
 rays **Phy** किरणशलाका
Pendulous Bot संवित, दोलित, लटकनुं,
 लंबीय
Pendulum Phy लोलक, दोलक Bar -
 पट्टी लोलक Compensated - छुट लोलक
 Compound - बेधारी लोलक Conical
 - घंझुगति लोलक Simple - साधु लोलक
Penetrability Phy भेद्यता
Penetration प्रवेश, भेदन
Pennate, Pinnate Bot पीछाकार
Pentachord Mus पांच तारो
Pentad Met पञ्चाष्टियु
Pentagon Math पञ्चकोण, पंचभुज
Pentahedron Math पञ्चफलक
Penumbra Phy अर्धछाया, अुपछाया,
 अपूर्णछाया
Pepsin Ana पाचक द्रव्य, पेप्सिन
Perception Phil संवेदन, श्रुतलब्धि,
 ज्ञान, बोध, विवेक, अनुभूति, दर्शन, प्रमा,
 सविस्मरणज्ञान
Percolation Phy टपकण, प्रस्रवण
Percussion Med समाघात, आघात
Perennial अविरत, सतत, निरंतर, नित्य
Bot वर्षायु, बारमासी, बहुवर्षायु, दीर्घजीवी,
 बहुवार्षिक
Perfection संपूर्णता, सिद्धि, शुक्लपुष्टता, परिपूर्णता
Perfect number Math पूर्णसंख्या, पूर्णांक
Perfect square Math पूर्णवर्ग
Perforation वेध, छिद्र, काणु, वेधन
Performance test Psy मातृक्रिया
 निकर्ष, कार्यशक्ति परीक्षा
Perfunctory श्रुपरचोटियु, निस्वत्वाद्धी
Perianth Bot परिकोष, पावटी चक

Pericardium Ana हृदाशय, परिहृद
Pencarp Bot परिकल, छाल
Pencranium Ana परिमरोटि
Pencycle Bot परिचा
Perigon Math पूर्णकोण
Pengonium Bot परिकोष
Perigynium Bot परियोनि, परिजनिका
Penhelion Ast रविनीच, निम्नरविविन्दु
Penlymph Ana परिलसिका
Perimeter Math परिमित, परिमापन,
 परिमापन, सीमासूत्र, परिर्दाक्षिनी
Perosteum Ast पर्यस्थि
Periphery Math परिष, घेरावो, नेमि
Periscope Phy परिदर्शक, पेरेस्कोप
Permit रजाचिह्नी, परवाणीपत्र, परमिट
Peristalsis Ana परिसंकोच
Peritonium Ana अन्नवैष्मन, परितन
Permanency स्थायित्व, स्थिरता, नित्यता
Permeability Phy पारकता, प्रवेशशीलता
Permeable Phy पारक, प्रवेशशील,
 [Impermeable अपारक, अप्रवेश्य,
 अप्रवेशशील Semi - अर्धपारक]
Perisperm Bot बहिरावरण, बहिर्घातु,
 गर्भ आवरण
Permutation Math अरूपाश, गणितपाश
Perpendicular Math लंब, लंबक, सिधु,
 श्रुधु
Perpetual असङ्ग, अविरत, नित्य, शाश्वत,
 सतत, कायमी
Perseverance खत, चीवट, काठजी
Perseveration Psy सतत प्रयत्न, प्रयत्न
 सातत्य, विचारपुनरावृत्ति, श्रुतपुनरावृत्ति
Persistent leaf Bot संश्लेषण, स्थायीपत्र
Person मनुष्य, जन, व्यक्ति
Personal अगत, व्यक्तिगत - equation
Psy व्यक्ति प्राधान्य - unconscious
 व्यक्तिगत गुप्तमन, व्यक्तिगत अनोध मानस

Personality *Psy.* व्यक्तित्व, प्रतिभा, स्वत्व, स्वभाव, अस्मिता
 Personate *Bot.* तालवीय, अविकासी ओष्ठ-वाद्यो, पिद्दिनगल; परलुमी
 Perspective यथार्थदर्शन, यथार्थदर्शन, परिबीक्षण दृष्टिकलक, दिग्दर्शन चित्र
 Perspicacity स्पष्टता, सूक्ष्मदृष्टि
 Perseus *Ast.* शयाति (तारामंडल)
 Perspiration परसेवे, घाम, प्रस्वेद, स्वेद
 Perulate *Bot.* भिगडागुक्क
 Perversion *Psy.* परिवर्तन, विकृति
 Pervert *Psy.* परिवर्ती, परिभ्रुत, बिभ्रुत मनस्क
 Pessimism निराशावाद, दुःखवाद
 Petal *Bio.* पत्रल, पादही, दल, दलपत्र, पदल-दल, पाखही [पत्रदंड]
 Petiole *Bot.* कांड, शृन्त, दंड, पत्रकाल,
 Petiolo principii साध्य स्वीकार, अन्योन्याश्रय, सिद्धसाधन
 Petrification *Phy.* अप्प्रीमवन, प्रस्तरमीमवन
 Petrology *Geo.* पाषाणविद्या, शिलाविद्या
 Phagocyte *Bio.* हिन्नकण, श्वेतकण, भक्षककोष
 Phalange *Ana.* वेद्यो, व्यूह, अंगुल्यास्थि
 Phanerogamus *Bot.* सपुष्पवनस्पति, सपुष्पक, सपुष्प, ज्ञानस्पय, प्रकटजनीन
 Pharmacopia औषधिनिज्ञान [गडनाली]
 Pharynx *Ana.* फेरीकष, कंठनाली, प्रसनिका,
 Pharyngalgia *Med.* कंठनालीपीडा
 Pharyngoscopy *Med.* कंठनालीपरीक्षा
 Phase *Geog.* कला, बालकला, कट्य
 Phekda *Ast.* पुलस्स (तारे)
 Phenomenon घटना, दृश्य, वनाथ, प्रतीति, सद्य
 Phenology *Psy.* ज्ञानास
 Phenology *Med.* श्रुतपरिवर्तनविद्या
 Philology भाषाव्युत्पत्तिशास्त्र, व्युत्पत्तिशास्त्र
 Philosophical तत्त्वज्ञान विषयक, दार्शनिक, तारिक्क [दर्शन]
 Philosophy सिद्धांती, तत्त्वज्ञान, तत्त्वशास्त्र,

Phlebion *Med.* शिरा, नस
 Phlebology *Med.* शिराविद्या
 Phlegmatic *Psy.* मंदस्वभावी, आळतु
 Phlebitis *Med.* शिरादाद
 Phlegm *Med.* श्लेष्म, कफ
 Phloem *Bio.* अधःरसवाहिनी, रसवाहिनी
 Phonetics स्वरशास्त्र, श्रुतचारणशास्त्र
 Phonograph *Phy.* फोनोग्राफ, स्वरेखक
 Phonometer *Phy.* स्वरमापक
 Phorology *Med.* रोगमापकश्रुतिविज्ञान
 Phosphorus (P) *Chem.* फॉस्फरस
 Photo-chemistry प्रकाशरासायन
 Photograph फोटोग्राफ, छपी, फोटो, प्रकाश-लेखन, चित्रलेखन
 Photometer *Phy.* प्रकाशमापक, दीप्तिमापक
 Photometry *Phy.* प्रकाशमापन
 Photo-synthesis *Bot.* प्रकाशसंश्लेषण, सूर्यानुग्रह
 Phrenology मस्तिष्कविद्या, निरसासुदिकविद्या
 Phycology *Bot.* समुद्रवनस्पतिविद्या
 Phyllodium *Bot.* पत्राकारपत्र, युक्तादरी, पत्रनाल, पर्णांकुरक
 Phyllome *Bot.* पर्णजं काम वक्रावर्ता अंगो
 Phyllotaxis *Bot.* पर्णरचना, पर्णक्रम, पत्रगणन, पत्रावलि, पर्णमिलनप्रकार
 Physic *Med.* औषधिशास्त्र, श्रुतचारशास्त्र
 Physical भौतिक, प्राकृतिक, पार्थिव, स्थि-विषयक - geography प्राकृतिक भूगण्ड, भूतन्त्रविद्या - quantity भौतिक परिमाण
 Physician *Med.* वैद्य, श्रुतचारक, चिकित्सक, तपीय, हकीम
 Physics भौतिकशास्त्र, पदार्थविज्ञान
 Physiocrats *Eco.* निरवयवतासारी
 Physiognomy मुखासुदिक, मुखाङ्गी-विद्या, मुखाङ्गति
 Physiocracy प्रवृत्तिशास्त्र
 Physiography प्रवृत्तिशास्त्र, भूस्थितिशास्त्र, भूतत्त्वशास्त्र - भूस्थितिशास्त्र

Physiology शरीरव्यापारविद्या, देहधर्मविद्या
 Picture चित्र, चित्रालेखन Pen - शब्दचित्र,
 कलम चित्र - gallery चित्रालय, चित्रशाला,
 चित्रसमृद्ध
 Pigment रंग, वर्ण, रंजक, रंगन Bot
 वर्णमूल Primary - मूलरंग Secondary -
 मिश्ररंग [वाळणी आच्छादित
 Piliferous Bot फेशतंतुयुक्त, त्वचावरण,
 Pillar Shup घुसा Eng स्तम्भ [पाभीलॉ
 Pilot हुकानी, नियामक, नेता, वर्णधार, विमाना,
 Pinna Bot (पाननो) प्राथमिक विभाग
 Pinnacle शिखर, टोच
 Pinnate Bot अंकमम, पौत्र जेवो, पक्षाकार,
 पर्णाकृत, पिच्छाकृत - vein Bot पक्षिपा
 Pinnatifid Bot पांछापेटे छोंछरी कपायली,
 पक्षकृतन पिच्छाकार कपाव, छिन्नपक्ष
 Pinnatisect Bot पांछा पेटे कपायली,
 अतिखंडित
 Pinnisect Bot पक्षखंडित [दर्शक, नता
 Pioneer प्रस्थापक, प्रारम्भक, अमेसर, मार्ग
 Pisces Ast मीन
 Piscium Zeta Ast रेवती (नक्षत्र)
 Pisiform Bot घणगावार
 Pistil Bot स्त्रीकेसर, गर्भकेसर, मातृकेसर
 Pitch Phy स्वर, स्वरमान, सुर, स्वरकोटि,
 वचपगळो, अंतर High - शुद्धस्वर, तार
 स्वर Low - नीचो स्वर, मदस्वर
 Pituitary gland Ana पोषकग्रन्थि
 Pivot Phy आवर्तन-केंद्रक
 Placenta Ana ओर
 Plane Math समक्षेत्र समतल, -
 geometry क्षेत्रभूमिति समतलभूमिति,
 सरलभूमिति - trigonometry क्षेत्र त्रिकोण
 मिति समतलत्रिकोणमिति
 Planning Eco आयोजन
 Planet Ast ग्रह
 Planetarium Ast ग्रहगतिदर्शक

Plant Bot छोड, वनस्पति
 Plasma रस, प्राणरस
 Plastic Phy मुनम्य, गडु, आकारद, संस्कार-
 प्राय, प्लास्टिक Bot साधोपयोगी (पदार्थ)
 - mind Gen संस्कारयोग्य मन
 Plasticity Geo घटनक्षमता Psy संस्कार्यता
 Plastid Bot रंजक द्रव्यकण, वर्णधारक
 Platinum (Pt) Chem प्लेटिनम
 Platoon plan Psy प्लेटून पद्धति
 Plausible सत्याभासी
 Play Psy रमन, खेलन - way in
 education Psy. खेलनशिक्षणपद्धति
 Pleasure principle Psy सुखवाद
 Plciscite Pol प्लेसिसाभीट, प्रणामत
 Pleides Ast कृत्तिका (नक्षत्र)
 Pleiopetalus Bot घणी पांखडीवाळो
 Pleomorphism Bot बहुरूपिता
 Pleura Ana कुपुसावरण, परिकुपुस्त,
 फेफसानो पडदो
 Plexus Ana नाडीचक्र, चक्र, जाल
 Pliable गडु, नरम, बलनशील [रंगवाळो
 Plumbeous Bot नाग-रंगी, सीखानाजेवा
 Plumb-line ओळंभो, त्रंश
 Plumose Bot पांछा जेवा
 Pluralism Pol बहुमताधिकार पद्धति
 Plurilocular Bot बहु पोलवाळो
 Plus Math वत्ता, घनचिह्न, साहित
 Plutonic rock आग्नेय शिला
 Pneumatic Phy हवाभी, हवा सवची,
 वायुमय, वायुपूर्ण, हवापूर्ण Med श्वास
 सवची - tyres हवाभी टायर
 Pod Bot शिंग, शिम्बी
 Poietic Psy 'सर्जक, उत्पादक
 Point बिंदु, अणी, अंक अग्र, टांकु Law
 मुद्दो - of application लागविंदु - of
 incidence आपातबिंदु आपात स्थान -
 of suspension आधारबिंदु

Pointless *Bot* अणी बगरनु, ग्लावीहीन
 Polar *Phy* ध्रुवविषयक, ध्रुवीय, ध्रुवस्थित,
 ध्रुवप्रदेशीय - circled ध्रुवदृष्ट
 Polarimeter ध्रुवतामापक
 Polaris *Ast* ध्रुव (तारो)
 Polarity *Phy* ध्रुवता, ध्रुवाभिमुखता
 Polarization *Phy* ध्रुवाण, ध्रुवीमवन - of
 light प्रकाशानु ध्रुवाण Electric - वैजिक
 ध्रुवाण
 Polarize ध्रुवतु Polarizer ध्रुवक, ध्रुवापनार
 Pole *Phy* ध्रुव, धरी, अक्ष - strength
 ध्रुवमान
 Policy holder बीमादार
 Politics राजनीतिशास्त्र, राजकारण
 Pollen *Bot* पराग, रज - grains पराग
 रज, परागकण, रेशु - growth *Bot*
 परागवृद्धि
 Polleniferous *Bot* परागरजधारित
 Pollen mass *Bot* सवुक्त पराग, रेशुपिंड,
 परागपिंड [परागसंयोगिकरण]
 Pollination *Bot* परागनयन, सेचनक्रिया,
 Pollonium (Po) *Chem* पोलोनियम
 Pollux *Ast* पुनर्वसु (नक्षत्र)
 Polyadelphous *Bot* बहु गुच्छभूत, बहु
 छेद, बहुगुच्छी बहुगुच्छ
 Polyandrous *Bot* बहु पुकेसरीवाह, बहु
 पुकेसरी *Gen* बहुपतिता (रिवाज)
 Poly-carpic *Bot* बहुवर्षायु (Perennial)
 Polychasium *Bot*. वर्तुलशाखावस्थान,
 बहुशाखी
 Poly-chromatic बहुवर्णी
 Poly-cotyledonous *Bot* बहुदली
 Polygamous बहुलिङ्गी, बहुपत्नीसारी, बहु
 ध्यानी (रिवाज) *Bot* मिश्रसदन, बहुजातीय,
 अनियतगृह
 Polygon *Math*. बहुकोण, बहुभुज
 Polyuria *Med* बहुमूत्र

Polygynous *Bot* बहुस्त्रीकेसरयुक्त *Ant*
 बहुस्त्रीनो(रिवाज)
 Polyhedron *Bot* बहुफलक
 Polymeric *Chem* बहुघटक
 Polymerous *Bot* बहुगुच्छभूत, बहुअवयवी
 Polymorphism *Chem* बहुरूपता
 Polymorphous *Bot* निविधाकारयुक्त
 Polypetalous *Bot* विभक्तपंखडीओवाळो,
 त्रियुक्तदल, बहुदल, बहुपङ्कली
 Polyphyllous *Bot* बहुदल, अनेकपर्णी
 Polypod *Zoo* बहुपाद
 Polysepalous *Bot* त्रियुक्तच्छद, अलग
 पुष्पवाण कोपयुक्त
 Polyspermous *Bot* बहुबीजयुक्त
 Polysporous *Bot* बहुछिद्र
 Polystelic *Bot* बहुस्तम्भी
 Polysymmetrical *Bot* बहुसमरूप, बहु
 समप्रमाण
 Polytechnic बहुकलाविषयक कलामवन,
 हुन्नर शाळा
 Pomiferous *Bot* पोमधारी, फलधारी
 Porosity *Phy* छिद्रमयता, छिद्रता
 Porrect *Bot* अति विस्तृत
 Portability बहनीयता, सुवायता
 Portal *Ans* यकृत सबधी लीवर संबंधी
 - circulation याकृत रस संचहन द्विकेशी
 अभिमरण - system याकृतीय रक्तवाहन
 संस्थान - vein याकृतशिरा
 Porous *Bot* छिद्रक, छिद्र त्रिशालु
 Positive धन, धनात्मक, प्रत्यक्ष, निश्चित,
 नि संदेह सुदृढ संस्थापक, भाषात्मक *Psy*
 निश्चित, दृढ, अतींद्रिग, वास्तविक
 Positivism *Phil* व्यक्तवाद निरीश्वरवाद,
 निश्चितवाद, कॅटवाद
 Possibility शक्यता, संभाव्यता, संभव
 Post टपाल, दफ्तर यांधनो - main टपाली
 - office टपालघर, दफ्तर, पोस्ट ऑफिस

Posterior पाछळुं, अनुगामी, अनुस्थित,
Bot. पाछळुनो भाग - nerve root *Ana.*
 पाछळुं मादीमूल, - pole पाछळुनो ध्रुव
 Posterity अनुज
 Post-graduate अनुस्नातक [मरणोत्तर परीक्षा
 Postmortem examination *Med.*
 Postscript तात्राकलम, अनुदेखन
 Postulate स्वतःसिद्ध सूत्र, स्वीकृतपक्ष, संकेत
 सूत्र, स्वीकृतकृत्य, स्वीकृतसिद्धान्त
 Posture अंगस्थिति, अंगविन्यास; आसन
 Potassium (K) *Chem.* पोटॅशियम
 Potency *Psy.* शक्ति, बल
 Potential *Phy.* स्थितिमान, सामर्थ्य,
 कार्यशक्ति, कार्यक्षमता, गूढसंभाव्य,
 अव्यक्त - difference स्थितिमाननो फेर,
 शक्तिमेद, सामर्थ्यमेद - energy स्थितिमान
 शक्ति, स्थानोद्भूत शक्ति, स्थानापन्न शक्ति,
 अवस्था शक्ति
 Potentiality आंतरिक शक्ति, शक्यता
 Pouch *Bot.* बहु नानी शिंग जेजुं फल, मुंदुल
 Power *Phy.* शक्ति, बल, सामर्थ्य, *Math.*
 शक्त - urge *Psy.* सत्तालोम Candle -
 बत्तीशक्ति, केन्डल शक्ति, केन्डलपावर
 Horse - अधुशक्ति [प्रयोगसिद्ध
 Practical व्यावहारिक, वास्तविक, प्रायोगिक,
 Practice अभ्यास, महावरो, टेव, टेवणी,
 प्रेकरीस [व्यवहारप्रमाण पद्धति
 Pragmatic *Psy.* व्यवहारलक्षी - method
 Pragmatism *Phil.* क्रियावाद, कृत्यवाद,
 व्यावहारिकतावाद, व्यवहारदृष्टिवाद [मियम
 Praseodymium (Pr) *Chem.* प्रेझियोडी-
 Preamble प्रस्तावना, पूर्वभाग [पूर्वगामी
 Precedent पूर्वप्रमाण, पूर्वदृष्टांत, दाखलो,
 Precession *Ast.* अग्रगति, अयनगति - of
 equinoxes *Ast.* निषुवायन, संपाताग्रगति,
 अयनचलन [स्पष्टता, यथार्थता
 Precision चोक्साभी, सूक्ष्मता, शुनिधितता,

Precipitate *Chem.* अग्रपात, कंदन, गाळ,
 कणीपात, प्रेसिपिटेट, कणीपाडवी
 Precosity *Psy.* अकालपक्वता, बालप्रौढता
 Preconscious *Psy.* बोधपूर्व, पूर्वबोधक्रिया
 Predicate छुद्देश्य, विधेय, विशेषण
 Predisposition *Psy.* प्राविन्य, पूर्वप्रेरणा
 Predominant प्रधान, विशिष्ट
 Preference अभिरुचि, पसंदगी; प्रदिन्य
 Prehistoric *His.* प्रागैतिहासिक
 Prejudice पूर्वग्रह, पूर्वनिपात, बद्देम
 Premise *Phil.* हेतु, आधारभूतवाक्य,
 प्रतिज्ञा, विधान, साधन, पूर्वपक्ष [आगाही
 Premonition *Psy.* पूर्वरोध, पूर्वसूचन,
 Prenatal जन्मपूर्व, प्रसूतिपूर्व
 Preparation बनावट, तैयारी [किंमत
 Presentworth *Math.* तत्कालधन, रोकड-
 Press प्रेस, मुद्रणालय; दाबयंत्र
 Pressure *Phy.* दबाण, दाब, नोदन, पीडन,
 प्रेशर - gauge दबाणमापक, प्रेशरगेज
 Presumption कल्पना, अनुमान, संभव
 Presupposition पूर्वकल्पना [निवारण
 Prevention अटकाव, रोकण, प्रतिरोध,
 Primary मुख्य, मूळ, प्राथमिक, मौलिक -
 - colour मुख्यवर्ण, मूलरंग - planets
 मुख्यग्रह, मूलग्रह
 Prime मुख्य, शुद्ध *Math.* हद, अविभाज्य
 Eco मूल, मुख्य, प्राथमिक - cost *Eco.*
 मूलखर्च, प्राथमिक खर्च, उत्पादन किंमत
 Primeval असलनु, पूर्वकालीन, प्रारंभकालीन,
 प्राथमिक कालखंड [मिक, जंगली, आद्य
 Primitive असली, पुराणुं, जतुं, मूल, प्राथ-
 Primordial आद्य, अग्रज
 Principal मुख्य, प्रधान, मूल, आचार्य
 Principle *Phil.* तत्व, मूलतत्व, नियम, सूत्र,
 सिद्धांत
 Priority अग्रपद, प्रथमस्थान, प्रायोरीटी
 Prism *Phy.* त्रिपार्श्व, बिलोरी काच, हीराकाच,
 त्रिभुज, त्रिकोण काच

Prismatic Bot. पाषादार, त्रिपांश्वार

Probability संभावितता, संभाव्यता

Problem प्रश्न, दाखलो, हिसाब, विवादविषय,

विषय, प्रमेय, **Psy.** प्रश्न, प्रतिपाद्य - child

Psy. दुर्योध - कष्टज्ञेय - सुखवर्तु - बालक

Problematic संदिग्ध, प्रश्नात्मक, अनिश्चित,
विवादास्पद, विवादशील

Proboscis Bio. सूँढ, अग्रनासिका

Procedure विधि, क्रिया, क्रियापद्धति, प्रक्रिया,
रीति, विधान

Proceylon Ast. प्रमास (तारो)

Procreation Bio. प्रजनन, जनन

Procumbent Bot. भोंयसरसी

Prodigy Psy. असाधारण बुद्धिमान, अद्भुत-
बुद्धिसम्पन्न

Producer Eco. उत्पादक

Product फल, निपज **Math.** गुणाकार

Production Eco. उत्पादन, उत्पाज
Mass - जग्यावर्षी उत्पादन - on large
scale - विशाल पाये उत्पादन - on small
scale नाने पाये उत्पादन [उत्पत्तिकारक

Productive Eco. उत्पादनशील, उत्पादक,

Profile बाहुतुं दृश्य, भेक पार्श्व

Profit-sharing Eco नफा-वर्द्धकणी

Progenitor Bio. प्रजनक, पुंपूर्वज

Progeny प्रजा, संतति

Prognosis Med. पूर्वज्ञान, निदान

Progress वृद्धि, सुत्कर्ष, सुगति, विवृद्ध, प्रगति

Progression Math. श्रेढी Arithmeti-
cal - गणित श्रेढी, समांतर श्रेढी, नय श्रेढी

Geometrical - भूमिति श्रेढी, सुतर श्रेढी

Harmonic - स्वरश्रेढी, अंशश्रेढी, हरात्मक-

श्रेढी **Musical** - अप्रोह अवरोह

Progressive taxation Eco. वर्धमानकर

Project प्रबंध, प्रयोग, कार्यव्यवस्था - method
प्रयोगपद्धति [दूरवेधी

Projectile Ast. पतनमार्ग, पतनक्षेत्र, प्रक्षेपक,

Projection Math. प्रक्षेप, प्रत्यालेख, आले-
खन, आरोपण

Proletariat श्रमजीवी, मूडीहीन [बहुफली

Prolific Bio. बहुप्रजोत्पादक, बहुसंततिवाली,

Prominence प्राधान्य, अगल, अग्रस्थान

Proof Math. प्रमाण, साविती, सुपत्ति

Gen. कसोटी, ताळो, परीक्षा; प्रूफ, छापेली
काची नकल

Propaculum } **Bot.** बाववा माटे दह, रोपवा
Propagulum } माटे तैयार झेल छोट

Propagation Phy. प्रसर्जन, प्रस्तरण,
प्रस्तार, प्रसार, प्रवर्तन, प्रसरण, विस्तरण

Propeller Phy. गतिप्रेरक, पंखो, प्रणोदक,
प्रोपेलर [प्रावीण्य

Propensity Psy वळण, अभिराग, प्रवीणता,

Property Chem. गुण, स्वभाव, गुणधर्म
Gen मिलकत [निषेधक

Prophylactic Med. रोगनिवारक, रोग-

Proportion प्रमाण, परिमाण, धोरण

Proportional representation Pol.
सप्रमाणप्रतिनिधित्व, प्रमाणसरतु, प्रतिनिधित्व

Proposal दरखास्त, प्रस्ताव, सुपन्यास,
योजना

Proposition Phil. प्रतिज्ञा, सिद्धांत, मुख्य
उदाह **Psy.** सुपन्यास, निर्देश, प्रस्ताव

Propriety औचित्य, सुचितता

Prosenchyma Bot. लंबवर्धक पेशीजाल,
प्रलंब कोष तंतु, आयतकोष्ठ, तंतुमयपेशी

Prosenchymatous Bot. प्रगटकायिक

Prospectus योजनापत्र, सुदेशपत्र, माहितीपत्र,
प्रोस्पेक्टस, बोधपत्र, सूचिपत्र

Prostate Ana. पुरस्त्रित

Prostrate Bot. विनम्र, भोंय सरतुं पयरातुं

Protandrous } **Bot.** शुक्र पूर्व, अप्रज
Proterandrous } पुंस्त्र, लिंगपूर्व,

Protected trade Eco. संरक्षित वेपार

Protection duty Eco. संरक्षण कर, संर-
क्षण जगात

Proteranthous Bot. પાન આવતા પહેલાં ફૂલ આવવું

Proterogynous } Bot. અગ્રજ ગર્ભકેસર,
Protogynous }

રજ:પૂર્વ, યોનિપૂર્વ, રજોપૂર્વ; સ્ત્રીકેસરો વહેલાં પાકી જાય તે

Prothallium } Bot. પૂર્વસીર, પૂર્વદેહ,
Prothallus }

Protoplasm Bio. જીવરસ, જીવનરસ, જીવનમૂલ ચેતનરસ, સચેતનદ્રવ્ય, પ્રોટોપ્લાઝમ

Protoplast Bot. જીવિત કોષ્ટાગ

Prototype Bio. પૂર્વપ્રતિમા, પૂર્વાદર્શ

Protractor Math. કોણમાપક

Protuberance Bot. છુદ્ગમ

Provisional Gen. હંગાની, કામચલાણ, અત્પકાલીન

Prow Ship નૌકા, અગ્રમાગ

Proximity Gen. સંનિષ્ઠ, સામીપ્ય

Pseudo Gen. Bot. કૃત્રિમ, છોટું, બનાવટી, મિથ્યા

Pseudo-carpus Bot. મિથ્યાફલ

Pseudo-pod Bot. અસતપાદ

Pseudo-podia Bio. કૃત્રિમપાદી, છોટા પગ

Psyche Psy. મન ચિત્ત, જ્ઞેતના

Psychiatry } Psy. માનસોપચાર
Psychotherapy } વિદ્યા, માનસરોગવિજ્ઞાન, માનસરોગચિકિત્સા, મનોરોગનિદાન, વિકૃત માનસવિદ્યા

Psychic Psy. આધ્યાત્મિક, આત્મીય, માનસિક - censor Psy. માનસિક નિયામક - conflict Psy. મનોવિમર્દ, - determinism Psy. માનસિક નિયતિવાદ - energy Psy. મનોબલ, માનસિક શક્તિ - force Psy. આધ્યાત્મિક બલ, માનસિક બલ

Psycho-analysis Psy. માનસ વિશ્લેષણ, માનસ પ્રયક્ષરણ વિદ્યા, ચિત્ત પ્રયક્ષરણ વિદ્યા, માનસ પ્રયક્ષરણ

Psychogenesis Psy. માનસિક જીવન વિકાસક્રમ

Psychology Psy. (૧) માનસશાસ્ત્ર, મનો-વિદ્યા, મનોવિજ્ઞાન, ચિત્તવિદ્યા, ચેતનવિદ્યા (૨) મનોવ્યવસ્થા Child - યાત્રમાનસ, યાત્ર-માનસવિદ્યા Group - સમુદાય માનસ, ગણ-માનસ ; [ગાંઢપણ, પેલછા

Psychosis Psy. ચિત્તભ્રમ, ચિત્તક્ષોભ, Pteris Bot. પાલ

Pterygoid Ana. દ્વિપત્ર, પક્ષસમ, પક્ષવત -bone પક્ષાકાર અસ્થિ - canal દ્વિપત્ર માર્ગ - fissure દ્વિપત્રકોણ

Pubescent Bot. ઘુંચાટી, ઘંઘાલ જેવું, રોમશ - bone મર્ગાસ્થિ

Public arch Ana. મગ ધતું [કરજ

Public debt Eco. રાષ્ટ્રીય શ્રેણ, રાષ્ટ્રીય

Pugnacity Psy. યુક્તિવાદિતિ, યુક્તિપ્રિયતા

Pulley Phy. ગરગટી, પૂલી

Pulmonary Ana. ફેફસાસંબંધી - artery ફેફસાની ધમની - vein ફેફસાની શિરા

Pulsation Med. નાડ, કપ, સ્પંદ, સ્પંદન, ધવકારો, થડકારો

Pulse Med. નાડ, નાદી, સ્પંદ, કંપ - rate નાડના ધવકારા - wave નાડના તરંગ, સ્પંદતારંગ

Pulvinate Bot. ઓસીકા આઝારું

Pulvinus Bot. રૂત્તપ્રમથિ, ઢાલી ગાંઠ

Pumule Bot. આદિપત્ર

Punctate Bot. ચિહ્નિત, છિદ્રિત

Puncture કાણુ, છિદ્ર, વેધ, પંચર

Pupil શિષ્ય Ana. સીકી, આંખની પૂતલી, આંખનો તારો

Purchasing power Eco. સરીદશક્તિ

Purpose હેતુ, કારણ, પ્રયેય

Purposive Gen. હેતુપૂર્વક, સહેતુક,

હેતુપૂર્ણ Psy. હેતુપુરઃસર, હેતુપ્રેરિત

Purposivism Psy. વર્તનસહેતુકલવાદ

Pussilus Bot. કમજોર અને નાનું, અત્યલ્પ

Putamen *Bot.* सखत फळु कवच
 Putrefaction *Bot.* सडो, पृतिक्रिया
 Putrid *Gen* पूत, सडेछ
 Pygmaeus *Bot.* डीगणु
 Pylorus *Ana* जठराधोमुख
 Pyramid *Ana* शंकु, *Gen* पीरामीड - *al*
Bot. शंकु आकार, खाभाकार

Pyriform *Bot.* जामफल आकारु
 Pynte मासिक, Iron - लोह मासिक Lead
 - सीसक मासिक
 Pyrometer *Phy* क्षुष्मामापक
 Pyxdate *Bot* ढाकणयुक्त
 Pyxidium } *Bot* छीर्षरफोटी, ढाकण
 Pyxis }

Q

Quackery *Med* झूठवेदु
 Quadrangle *Math.* चतुष्कोण, चतुर्भुज,
 चोक्रु चोक्र
 Quadrant *Math.* चतुर्धमाग, वर्तुलपाद,
 चरण, चोथियु *Asl* तुरीययत्र, सूर्ययंत्र
 Quadratic *Math* वर्ग, वर्गसवयी, वर्गात्मक,
 द्विघात - equation वर्गसमीकरण, द्विघात
 समीकरण - expression द्विघात व्यञ्जक
 ~ surd वर्गात्मक करणी, वर्गकरणी
 Quadrifoliate *Bot* चारपत्री
 Quadrilateral *Math* चतुर्भुज, चतुष्कोण
 - pyramid चतुर्भुज स्तूप
 Quadruped *Zoo* चतुष्पादी, चोपगु
 Quadruple *Math* चतुर्गुण, चोगुण
 Qualification लायकता, योग्यता, गुण
 Qualitative गुणविषयक, गुणनिर्णायक गुण
 स्वधी, गुणदर्शक, गुणात्मक, गुण विशिष्ट,
 आतिविशिष्ट - analysis गुणवृक्षकरण, गुण
 विश्लेषण - variation *Zoo* गुणात्मकचलन,
 गुणात्मक विभिन्नता [स्वरूप, लक्षण
 Quality (१) गुण, धर्म, मात्र (२) स्वभाव,
 Quantity *Math* राशि, रकम, संख्या
Phy परिमाण, जप्यो, प्रमाणमाग, मात्रा,
 परिमिति *Log* प्रदेस Arbitrary -
 अवहितराशि Known - व्यक्तराशि
 Negative - ऋण = Physical - भौतिक

राशि Unknown - अव्यक्तराशि
 - Quantum *Phy* प्रमाण, भाग, अंश, कण,
 पुत्र, मात्रा, संख्या, परिमाण - of energy
 शक्तिपुत्र - of time कालपुत्र
 Quarantine सूतक, विसर्ग
 Quarterly त्रैमासिक, त्रिमासी
 Quartile चतुर्थांश, मध्यमान
 Quarto चारपेजी
 Quartz स्फटिक क्वार्ट्ज [Flint चकमक]
 Quaternary तुरीय, चतुर्भुजक, चतुष्परमाणक
Geo चतुर्थयुगवत, मतुष्ययुगवत
 Quaternity चतुर्वर्ति, चोक्रदी
 Quest *Phil* शोध, तपास, अन्वेष्टन
 Question प्रश्न, सवाल - paper प्रश्नपत्र,
 सवालपत्रक
 Questionnaire प्रश्नावलि, प्रश्नमाला
 Quines-cent अव्यक्त, सुत, अज्ञात
 Quietism *Psy* निश्चितमार्ग, निश्चितवाद,
 शांतिवाद
 Quinuate *Bot* पंचदल
 Quinquennial पंचवार्षिक
 Quorum *Pol* कार्यसभायक संख्या, क्षेरम
 Quota *Eco* हिस्से, भाग, अंश, प्रमाण,
 कोट
 Quotient *Math* भागकार, भाग, भागफल,
 लब्धि, फल

R

- Rabic Med.** जलांतक रोग विषयक .
- Race** (१) वंश, जाति, कुल, ओलाद, प्रजा, वंशपरंपरा, संतति (२) शरतदोढ
- Raceme Bot.** फलगी, मंजरी, सदैविक
- Racemose Bot.** अेरुच्यस्य, मंजरीयुक्त
- Rachialgia Med.** मेरुदंडवेदना
- Rachigraph Med.** मेरुदंडलेखक, मेरुदंड-प्रदेशलेखक [पुण्यदंड]
- Rachis Med.** पृष्ठवंश **Bot.** पुष्पमंडप,
- Radial Ana.** अरीभूत, अरीय परिवर्धित, हस्तास्थि संघर्धी
-artery हस्तधमनी, अरनिक धमनी
-muscle हस्तस्नायु, अरनिक स्नायु
- Radian Math.** त्रिज्याकोण, आर
- Radiant Phy.** (१) झुज्जवल, तेजस्वी (२) विकिरित, प्रसरित, विकिरक - energy विकिरित शक्ति, प्रसरित शक्ति - heat विकिरित झुप्मा, प्रसरित झुप्मा - light विकिरित प्रकाश, प्रसरित प्रकाश
- Radiate Phy.** विकेरुं, विकेरुं
- Radiation Phy.** विकिरण, प्रसरण, अंश-प्रसरण, किरणोत्सार - of energy शक्ति-विकिरण - heat झुप्मा-विकिरण - light प्रकाश-विकिरण
- Radiator Phy.** विकेरक, झुत्सारक, प्रक्षेपक
- Radical** मूलगत, समुद्ध; मौलिक, स्वाभाविक
- Poi.** शुद्धामवादी, कान्तिधारी, झुच्छेदक
- Bot.** गूलपत्र **Math.** करणीआत्मक मूलभूत - axis मूलाक्ष, करणीअक्ष - Centre मूलकेन्द्र, करणीकेन्द्र - sign मूलचिह्न, करणी-चिह्न
- Radical Bot.** गहिर्मूल
- Radicle Chem.** समाशुं अंग, समाशांग
- Bot.** झूलघ्न, आदिमूल, मूलाकुर
- Radio-active Phy.** विनिर्णयमी, किरणोत्सर्गी, किरणोत्सारी [रेडियोअेक्टिवीटी]
- Radio-activity** विकिरणधर्म, किरणोत्सार,
- Radio-chemistry** रेडियमरसायेण
- Radio-graphy** रेडियमआलेखनविद्या
- Radiometer Phy.** किरणमापक
- Radiophone** रेडियोफोन
- Radium (Ra) Chem.** रेडियम
- Radius Math.** त्रिज्या, व्यासार्ध, अर - of curvature गोळाभीनी त्रिज्या, वर्तुल त्रिज्या, - vector नतित्रिज्या
- Radix Math.** मूलक
- Radon (Rn) Chem.** रेडोन
- Rain Met.** वर्षा, बरसाद, वृष्टि - bow मेघघनुष्य, अिन्द्रबाप, काचपी - fall वृष्टिपात, बरसाद - gauge वर्षामापक, वृष्टिमापक
- Range** विस्तार, सर्वदा, हद; द्वार, माळा, वंक्ति; लंबाण, अंतर - of mountains पर्वतनी द्वार, गिरिमाळा
- Rarefication Phy.** आछयद, विरलीकरण, तन्वीकरण
- Rate** दर, भाव - of exchange **Eco.** हुंडियामणनो दर
- Ratio Math.** प्रमाण, अंश, गुणोत्तर, अनुपात, निष्पत्ति **Compound** - संयुक्त अनुपात, संयुक्तप्रमाण **Constant** - अचल अनुपात, अचल प्रमाण - of greater inequality अेकाधिक गुणोत्तर - of less inequality अेकोन गुणोत्तर [संबंधान्वेषण]
- Ratiocination Psy.** तर्क, अनुमान,
- Rational** तर्कसिद्ध, बुद्धिसिद्ध, कारणसिद्ध, बुद्धिमय **Math.** अकरणी, मूलद - equation अकरणीसमीकरण - expression अकरणीपदी - function अकरणीफल
- Rationalisation Phil.** वार्थकारणपद्धति
- कारणप्रकाशन Eco.** वंत्रीकरण
- Rationalism Phil.** तर्कप्रमाणवाद, बुद्धि-वाद, कार्यकारणवाद, हेतुवाद, कारणवाद
- Rationing** मापबंधी

Raw material *Eco* काचो माल

Ray *Phy* किरण, रश्मि Convergent—

केन्द्रगामी किरण Cosmic—विश्वकिरण, विश्व

रश्मि Divergent—केन्द्रापगामीकिरण,

Reflected—परावृत्तकिरण, X—क्ष किरण

Reaction प्रतिक्रिया, प्रत्याघात विक्रिया, विप

रिणम, तीव्र हुमलो (रोगनो) Chemical

—रासायनिक प्रतिक्रिया

Reactionary *Pol* प्रत्याघाती •

Reagent *Chem* कवोन्गियु, प्रतिकर्ता

Realisation *Phil* अनुभवसिद्धि, प्राप्ति,

प्रत्यक्षीकरण Self—आत्मसाक्षात्कार, आत्म

लान, आत्मदर्शन

Realism प्रत्यक्षवाद, वस्तुवाद, वास्तववाद,

यथार्थदर्शनवाद, बाह्यार्थ सत्यवाद

Reality वास्तविकता, वस्तुता, वस्तुत्व,

वस्तुस्थिति, सत्यता, तत्त्व, तथ्य, यथार्थ

Realty *Law* वास्तविक संपत्ति, स्थावर

मिलकत

Ream रीम, ४८० ताव [कारण

Reason (१) तर्क, बुद्धि विचार, प्रज्ञा (२)

Reasoning तर्कव्यापार, अनुमान, बुद्धिव्यापार,

विचारव्यापार

Reassurance *Com* फेरबोमो, पुनर्व्याप्ति

Rebate *Com* बलतर, बचाव, छूट, कपात,

रीबेट

Rebound *Phy* प्रतिघात, झुलटन झुछाळो

Receipt *Com* पहीच, पावती, रसीद

Receiving flask *Phy* शीलणु, शीलणपात्र

Receptacle *Phy* पात्र, आभार, आश्रय,

आधान *Bot* फूलभेसणी, पुष्पासन

Receptive प्रदणशील, माहक, धारणक्षम प्राणी

Bot परागशुस्तक, धारण-शुस्तक [रजा

Recess (१) गुप्तस्थान, विरामस्थान (२) छुटी,

Recessive प्रच्छन्न, गुप्त

Reciprocal *Math* व्युत्क्रम, व्यस्त, प्रति

योगी *Phil* अन्योय, परस्पर, व्युत्क्रम,

विनिमित्त, — term व्युत्क्रमण, शून्यव्युत्क्रम

Reciprocity परस्पर बंधनपण, पारस्परिकता,

परस्परात्, [अभीकार, स्वीकार, प्रतिपत्ति

Recognition *Phil* अभिज्ञान, ओळख,

Recoil *Phy* प्रत्याघात, आचको, सकोचन

परापतन, प्रत्यावर्तन

Recollection सस्मरण, स्मृतिस्मरण, संभारण

Recomposition *Phy* पुन संयोजन

Record नाप, कार्यनोद, *Mus* स्वरनोद,

स्वरलेखन, *Gen* रेकर्ड, थाळी

Recorder नोंधक, लेखक स्वरालेखक

Rectangle *Math* समकोण, समचतुष्कोण,

आयत, जात्यचतुष्कोण, लघुचौरस

Rectified *Chem* शुद्ध, गाळले, शोधित

Rectilinear *Math* सीधी लीनीत, सरल

रेखात्मक, समरेखात्मक, सुरेख

Rectitis *Med* मलाशयदाह [सरळता

Rectitude *Psy* सत्यशीलता, आर्जव,

Rectum *Ana* मलाशय, गुदामार्ग, मलमार्ग

Recurrence पुनरावर्तन, पुनर्बर्णना, पुनरावृत्ति,

प्रत्यावृत्ति

Recurring *Math* आवर्त श्रोट

Red Army *Pol* लालदंकर, बोल्शेविक सेना

Red corpuscle *Med* रक्ताणु, रक्तकण

Redeemer *Phil* वारक, नाता, शुद्धारक

Reducing agent *Chem* वि ओक्साइडक

Reductio ad absurdum *Log*

अनिष्टापत्ति

Reduction *Math* लघुकरण, अपवर्त,

घटाडो, *Phil* अपवच, विद्वर्पण विरोधन,

न्यूक्तिरण, सारणकिक *Chem* वि भोक्सवणी

प्राणशुद्धरण

Re-echo *Phy* प्रतिध्वनि, पदधानो पदधो

Reed *Phy* पतरी, सोमी पातडी लाकडी

वट सरकट *Mus* स्वरपट्टी, जीम [खटक

Reef *Geo* खरागे, राडक Coral—परावळनो

Reference निर्देश, संबध, सूचन, सुल्लेख,

निवेदन, मिशारे, सुदाहरण, सदर्थ

- Reflection *Phy.* परावर्तन, प्रतिबिम्बन,
प्रतिबिम्ब *Psy.* विचारचिन्तन, चिन्तन, मनन
Total - *Phy.* पूर्ण परावर्तन
- Reflector *Phy.* परावर्तक, प्रतिबिम्बक, प्रति-
पालक दर्पण, रीफ्लेक्टर
- Reflex *Phy.* परावर्तित, परावर्ती, प्रत्याघाती
-action परावृत्तन्यापार, अहेतुक प्रतिक्रिया -
movement परावृत्त गति, प्रतिचर्या
- Reflux *Geog.* ओढ़, परावर्त, वाणीनी झुतार
- Refraction *Ast.* वलन *Phy.* वक्रीभवन,
वक्रीकरण [वक्रमावी अंक, वलनांक
- Refractive index *Phy.* वक्रीभवनांक,
Refractometer *Phy.* वक्रतामापक, वक्री-
भवनमापक
- Refractory *Phy.* वक्रगतिमान *Med.*
हठीहूँ, दुःसाध्य, असाध्य *Chem.* दुर्दाय्य,
अद्राव्य [ठारपेटी, रेफ्रीजरेटर
- Refrigerator *Phy.* ठारक, ठारियुं, शीतक,
- Refugee *Pol.* शरणार्थी, निराश्रित
- Refutation *Phil.* खंडन, प्रत्यादेश
- Regard संबंध, अपेक्षा; लागणी, मान
- Regeneration *Phil.* पुनरुत्थान, पुनर्जनन,
संजीवन, पुनरुत्पत्ति, पुनर्जिदि, नवजीवन
- Region प्रदेश, विषय, क्षेत्र, भाग, प्रांत
- Regional प्रदेशिक, प्रदेशगार, प्रांतीय
- Registrar महामान, रजिस्ट्रार
- Regression परावर्तन, प्रतीपगमन, पाछी गति
- Regular *Math.* सम, सुसंगत, नियमित, सक्रम
- Regulation नियम, कायदो, नियंत्रण
- Regulator नियामक, नियंत्रक
- Regulus *Ast.* मृषा (नक्षत्र) [अूलटी
- Regurgitation *Med.* प्रत्यावर्तन, मूळउगति,
- Reinforce जोरपकड़युं, जोर आपयुं
- Rejuvenation *Med.* पुनर्यौवनप्राप्ति, नव-
जीवनप्राप्ति
- Relapse *Med.* पुनराक्रमण, फेरहुमलो
- Relative (१) सापेक्ष, तुलनात्मक (२) संबंधी
- density सापेक्ष घनता, घटता -value
सापेक्ष मूल्य [सापेक्षवाद
- Relativity *Phy.* सापेक्षता, सापेक्षत्व,
- Relaxation विसरण, प्रसरण, शिथिलीकरण
शिथिलता [वीजप्रवाहवर्धक
- Relay *Phy.* (१) रीछे (२) वीजवेगवर्धक,
- Remainder *Math.* शेष, बाकी, अवशिष्ट
- Remedy *Med.* सुपाय, अिलाज, सुपचार,
औषध, चिकित्सा, प्रतिकार
- Remote दूरयुं, दूरवर्ती
- Renaissance *Phil.* सुदय, नवजनन,
पुनरुत्थान, पुनरुदय, पुनरुद्धार
- Renal *Ana.* शुर्वसंबंधी, शुर्वकीय
- Rent *Eco.* साय, गणोत, भाडुं
- Repair समारकाम, दुरस्ती
- Repellant *Phy.* प्रतिक्षेपक, प्रतिस्वारक
- Repercussion प्रत्याघात, आपात *Mus.*
अनुनाद
- Reporter वृत्तांतनिवेदक, रीपोर्टर
- Representation *Pol.* प्रतिनिधित्व
- Representative प्रतिनिधि
- Repression निरोध, दमन, नियंत्रण
- Reproductive *Bio.* सुरपादक, जनक,
पुनरुत्पादक -function •क्रिया, •गुण,
•धर्म -organ उत्पादक अवयव, जननेन्द्रिय
- Reptiles *Zoo.* सुरग
- Repulsion *Phy.* प्रत्याघात, प्रतिघात, प्रति-
सारण, अवसरण, अपाकर्षण, विकर्षण, प्रत्या-
वर्षण, प्रतिकर्षण, इठाण
- Republic *Pol.* प्रजासत्ताक, प्रजातन्त्र
- Research संशोधन, अन्वेषण, पर्येषण
- Resemblance सादृश्य, साम्य, सरसोपयुं,
मल्लतापुं
- Reservation (१) निग्रह, अग्रवाद, मर्यादा,
सरत (२) संरक्षित वस्तु, संरक्षण
- Reservoir मेढार, आगार, आशय, होज, टांउं
- Residual अवशिष्ट, बाधीरहेक, शेष

Residue अवशेष, शेष

Resistance *Phy.* रोधकता, प्रतिरोध, विरोध, प्रत्याघात, रोधन, अवरोध

Resistiveness *Psy.* प्रतिरोधशीलता

Resolution *Pol.* ठराव, निश्चय, निर्णय
Phy. विगठन, विच्छेपण - of forces बलों
विगठन, बलों विच्छेपण = वृष्यवकरण

Resonance *Phy.* अनुनाद, प्रतिनाद, अनु-
ध्वनि, नादहृदि, प्रतिकंपन, पङ्घो, गुंजन, रणकार

Resonator *Phy.* अनुनादक, प्रतिकंपक,
नादवर्धक, गुंजक [नाराहरती, पोतपोतां

Respective अन्योन्य, सापेक्ष, क्रमानुसार,

Respiration *Ana.* श्वासोच्छ्वास, श्वसनक्रिया

Respiratory system *Ana.* श्वसनक्रिया,
श्वसनपद्धति

Responsible Government *Pol.* जवा-
बदार राज्यतंत्र, जवाबदार सरकार

Result *Math.* फल, परिणाम *Phil.* निष्पत्ति,
निष्कर्ष, निगमन फल

Resultant *Phy.* फलित, परिणमित, परि-
णामरूप *Math.* लब्धि, फल; फलित, लब्ध
-force *Phy.* फलितबल, परिणमितबल
परिणामबल - velocity फलितवेग, समास-
वेग, परिणामवेग

Retardation *Phy.* वेगघट, वेगहृति, वेग-
क्षीणता, मंदवेग, मंदगति, गतिरोध, निरोध

Retention ग्रहणधारणा, परिग्रहण, अवधारण

Retentivity *Psy.* परिग्रह, धारण-शक्ति

Retentive memory *Psy.* परिग्रहित
स्मृति, दीर्घ यादशक्ति

Reticular } *Bot.* जालमय, जालाकार
Reticulate }

Retina *Ana.* अक्षिपट, नेत्रपट, नेत्रजाल,
जालपट, मूर्तिपट, पुतळी, दृक्फलक

Retinoscopy *Med.* अक्षिपटपरीक्षा, नेत्रपट-
परीक्षा [- stand बन्दनी घोंदी

Retort *Chem.* बकयंत्र, बकपात्र, रीटर्ट

Retraction *Ana.* पराकर्षण, प्रतिकर्षण

Retrograde *Phy.* अपगामी, अयोगामी,
प्रतिक्रमणशील, प्रतीपगामी, प्रतिगामी, वक्र -
motion *Asl* वक्रगति, प्रतीपगति, अपगमन
Retrospective पश्चाददर्शी, प्रत्यवलोक्य,
सिद्धान्तलोकी

Return *Eco.* मळतर, लाभ, *Pol.* पत्रक,
विधरण पत्रक Constant - सरलं मळतर
Diminishing - घटतुं मळतर Increasing -
वधतुं मळतर

Retuse *Bot.* खाचवाहू

Revelation *Phil.* स्वयंदर्शन, अतःस्फुरण,
आत्मदर्शन, आविष्कार, प्रकाशन, दर्शन

Revenue *Pol.* महसूल, आवक Land -
जमीनमहसूल - minister महसूलप्रधान

Reverse विपरीत, विपर्यय, व्यतिक्रान्त, विलोम;
पृष्ठभाग

Reverberate पङ्घो पाङ्घो, प्रतिधोपतुं

Revival *Phil.* पुनर्जीवन, पुनर्गमन, संजीवन
- of memories स्मृतिसंजीवन, स्मरण
संजीवन

Revolution *Asl.* भ्रमण, परिभ्रमण, परि-
क्रमण, प्रदक्षिणा, आवर्त, चक्र. *Pol.* परि-
वर्तन, विप्लव, क्रान्ति, राज्यक्रान्ति, श्रृंखला-
पाथक

Rhegma *Med.* अस्तिमग

Rhenium (Re) *Chem.* रहेनियम

Rheometer *Phy.* वीजप्रवाहमापक, प्रवाह-
मापक

Rhephore *Phy.* वीजवाहीनार

Rheoscope *Phy.* वीजप्रवाहदर्शक

Rheostat *Phy.* विद्युतनियामक, वीज नियामक

Rheum *Ana.* श्लेष्म, वा

Rheumatic *Med.* श्लेष्ममय, संघिनासंधैदी

Rhinal *Ana.* नासिकाविषयक

Rhinoceros *Zoo.* गेंदो, नासनागी

Rhinologist *Med.* नासिकाराक्षी

Rhinoscope *Med.* नासिकादर्शक

Rhizome *Bot.* गांठामूली

Rhizo-poda *Bro.* मूलपगुं, मूलपादी

Rhodium (Rh) *Chem.* र्होडियम

Rhomboid *Math.* विषमचतुर्भुज, विषम-
बाहुचतुष्कोण [चतुष्कोण

Rhombus *Math.* समचतुर्भुज, समबाहु

Rhythmical *Mus.* तालबद्ध, संवादी, वीचि-
रप, लयबंध, दोलनमय [नस, रेखा, शिरा

Rib *Ana.* पासली, पर्शुका, पार्श्विका *Bot.*

Rickets *Med.* बालशोष, छुष्कास्थि, सुखतान

Rigel *Ast.* बाणरज (तारो)

Right angle *Math.* समकोण, मूलकोण,
काटखणो - angled triangle समकोणी
त्रिकोण, मूलकोणत्रिकोण, जात्यत्रिभुज

Rigidity कठिनता, दृढता, अमृदुता; नियम-
बद्धता; नक्करता, कठणाद्य

Rim कोर, किनार, धार, घेरावो

Rind *Bot.* छाल, चामडी, त्वचा

Ring (१) बँदी, बलय, बन्दी (२) रणकार,
रणको - of Saturn *Ast.* शनिबलय
-worm *Med.* दादर, दाग, द्रु

Rivet छीजी, जड, कीलक, लबिंग, रीवेड

Rock *Geo.* शिला, पाषाण, प्रस्तर, खडक
Arenaceous - रेतीवाळो • Argilla-
ceous - माटीवाळो • Calcareous -
चूनावाळो • Igneous - आग्नेय, अग्निवृत्त •
Metamorphic - विकृत • Sedime-

ntary - जलकृत • - oil घासतेल - salt
सीधव, खनिज मीठुं

Rocket अग्निबाण, हवाभी, रॉकेट

Rodent *Zoo.* छुंदर

Rolling friction *Phy.* लोलघर्षण

Root *Bot.* मूल *Math.* मूल, पद, बीज

Aerial - *Bot.* हवामूल Breathing -

श्वासमाही • Climbing - पकडीने चढनार •

Cube - *Math.* घनमूल Fibrous -

रेषा • सूत्र • Square - *Math.* वर्गमूल

Tap - खीलामूल Tuberous - बंदाकार •

Rootlet *Bot.* मूलियुं, लघुमूल

Rostellum चंच

Rotation चक्रभ्रमण, परिभ्रमण

Rotundate इताकार

Rubidium (Rb) *Chem.* रुबिडियम

Rudder सुकान, नौदर्जन, कर्ण, रहर

Rudimentary अपूर्ण विकसित, कावुं

Rule' शासन, नियम - of three' *Math.*

त्रैराशिक, त्रिराशि - of Law कायदावुं शासन

Ruler (१) शासक, राज्यकर्ता (२) मापपट्टी,
मापिका, फूटपट्टी, आकणी

Runner *Bot.* भूप्रसारी

Rust काट, मेल

Rut चीजो, केडी, घरद

Ruthenium (Ru) *Chem.* रुथेनियम

S

Sabulose *Bot.* रेतीमा भूगर्भाई

Sac *Med.* कोयली, येली, पुट, कोष [आकारवुं

Saccate *Bot.* पुटामार, हुंदिल, कोषली

Saccharose *Chem.* चाकर, शर्करातत्व

Saccule *Ana.* लघुपुट, पेशिका

Sacral *Ana.* त्रिकोण, त्रिकोणस्थि संबंधी
-nucleus त्रिकोणभूमि, त्रिकभूमि

Sacrum *Ana.* त्रिकोणस्थि, पृष्ठवंश अस्थि

Sadism *Phil.* परपीडनप्रीति, परपरिताप
प्रियता

Safeguard *Pol.* संरक्षण

Safety सलामती, सुरक्षितता - lamp *Phy.*

अमयदीप, निर्भयदीवो, रक्षितदीवो, खानियो
दीवो [षाढा - signia सुतरापाढा

Saggitarus *Ast.* चनराशि - delta पूर्वा-

Salacity *Med.* कामवासना, खीलंपटता

Sale *Eco.* वेचाण - deed वेचाणखत,

Public - आहोरवेचाण Retail - छूटक

वेचाण Wholesale - जय्याबंध वेचाण

Salinometer *Chem.* लवणतामापक

Saliva Ana लाल

Salivary Ana लालतु — duct लाल-वाहिनी — gland लालग्रंथि, लालपिंड, लालपूष

Salt Chem लवण, मीठ

Salus Med. स्वास्थ्य, आरोग्य

Salve Med मलम, लेप, घामरु, छुपचामक

Salvation Phil. मुक्ति, मोक्ष — army मुक्तिफौज, मुक्तिसेना

Samara Bot शाखवातु, डेडावातु पक्षपायी

Samanum (Sm) Chem. समेरियम

Sample Eco नमूना, दानगी

Sanction हुकम, अनुमति, आज्ञा, परवानगी

Sanguification Med रक्तोत्पादन, रक्तजनन [रियम]

Sanatorium Med आरोग्यभवन, सेनेटो

Sanitary आरोग्यसंबंधी, स्वास्थ्यसंबंधी, आरोग्यवर्धक — science समाज आरोग्यविज्ञान

Saponification Chem साबुनकरण, साबुनपणी

Saprodentia Med कृमिदंत, दातनो सरो

Saprophyte Med मृतभक्षी शाखजीवी

Sarcology Med मांसविद्या

Sarcosis Med मांसवृद्धि

Satellite Ast छुपग्रह, अनुचर, अनुपनी

Satiation of ants Eco चरियातोनी संतृप्ति

Satisfied (equation) Math चरितार्थ

Saturated Chem संपृक्त, तृप्त, संतृप्त, परिपूर्ण — solution तृप्तद्रावन, संपृक्तद्रावन, परिपूर्णद्रावन, संतृप्त

Saturation संपृक्तता, संपूर्णता, संतृप्ति, परिवृप्ति — current संतृप्ति प्रवाह — point संपृक्तबिन्दु, संतृप्तिबिन्दु, संतृप्तिबिन्दु, परिपूर्ण स्थिति

Saturn Ast शनि (ग्रह)

Saturn's ring Ast शनिचलय [वाहन]

Satyrniasis Psy अनिष्टात्मोपाद, सौम काम

Saving Eco बचत, संचय — accounts बचतखाता — deposits बचतवस्तु

Scalariform Bot सोपानाकार, पगथिया आकारी

Scale Ast तुलाराशि Bot मूल, वक्र, शृङ्ख, कवच Phy परिमाण, माप, प्रमाण

Math. मापमैत्री, तुल्य, नात्रय, काने

Mus स्तरारोह, Large — स्थूलपरिमाण,

विशालयोग्य Adj मोग पाया पर Small

— सूक्ष्म परिमाण, नात्र घोरण, Adj नामा

पाया पर — beam तुल्यदंड, नात्रवानी दाही

— drawing सप्रमाण आकृति, सप्रमाण

नक्शो — leaf Bot चल्कपत्र — pan पल्लु,

नात्रय — wing शृङ्खपत्री

Scalene Math विषमभुज — triangle

विषम त्रिकोण, विषम त्रिभुज

Scalp Ana खोपरी, झोप

Scan सूक्ष्म निरूपण करतु, विश्लेषण करतु

Scandium (Sc) Chem स्कैन्डियम

Scape Bot पुष्पचक्र, मूलतो पुष्पदंड, रूढ़

Scapula Ana खमातु हाडकु, स्कंधास्थि,

असफलक

Scarcity मूलता, अभाव, खैच, तंगी

Scatophaga Bio मलमशी, मलाहारी

Scatostomus Med मकृद्विद्या, मकृद्विज्ञान

Scattering Phy परिक्षेपण, बिखेरणी — of light प्रकाश परिक्षेपण, प्रकाशनी बिखेरणी

— of sound शब्द परिक्षेपण

Sceptic Phil संशयवादी संकापारी, संदेहवादी,

संशयवादी, सर्वदाही, संकातु, अभिप्राय

Sceptre Pol राज्यदंड, राज्यवस्तु

Schedat Ast गापद, विगीपण (तारो)

Schedar Ast जमदग्नि (तारो)

Schedule वारणी, परिशिष्ट [शुक्राणितोषणा]

Scheme योजना, युक्ति — of evolution

Scholasticism पद्धितवाद [पद्ध]

School (१) छात्र (२) संप्रदाय, पंथ, शाखा,

Sciagraph, Sciagram छायाचित्र, छाया

केयन [५ तारो]

Sciaticia Med शोथिह रोग, शोथो

Science विज्ञान, शास्त्र

Scientific वैज्ञानिक, शास्त्रीय [विज्ञानशास्त्री

Scientist वैज्ञानिक, विज्ञानी, विज्ञानवेत्ता,

Scintillate 'Phy' चमत्कार, पुञ्जरीति

प्रकाश प्रसरणे, चिनगारु सुस्फुरित

Scintillation सुस्फुरितक्रिया, चिनगारी

Scion Bot 'फलम

Scleritis 'Med' अक्षिपट्ट प्रदाह

Scorpio 'Ast' वृश्चिक-chippers अनुराधा

-eye ज्येष्ठापारिजात-sting मूलनक्षत्र

Screen 'Phy' पडदो

Scrofula 'Med' कठमाळ, गडमाळ गलगड

Scrotocele 'Med' अडवृद्धि

Scrotum 'Ana' ग्रथण अङ्कोष

Sculpture शिल्प, मूर्तिविज्ञान, मूर्तिकला,

कोतरकाम, नकशीकला

Scurvy 'Med' रक्तपित्त

Sea दरियो, समुद्र सागर-animal दरियाभी

प्राणी, जळवर-level 'Met' दरियाभी सपाटी

Search शोध, अन्वेषण, 'Law' शब्दी

Sebaceous 'Ana' मेदुर, मेदस्वी-gland

मेदुरप्रथि मेदस्वीप्रथि

Secant 'Math' छेदनरेखा छेदक

Seclusion 'Phil' अंतर्गतस्थान, अकालवास

Second (१) कीजु (२) सेकंड (३) विकला, पळ

Secondary गोन, अग्रघन माध्यमिक

-causes गौणकारणो coil गौणगूळ

-colour गौणवर्ण मिश्रवर्ण

Secretariat 'Pol' शासकालय तालाव

मंत्रालय, सेक्रेटरीअट

Secretion स्राव शुसृष्ट निस्सार

Section गड, भाग विभाग, छातु 'Bot' बाप,

छेद 'Law' कलम Horizontal-आडो

छेद Vertical-भूमो छेद

Sectional विभागीय, आधिक-head

विभागीय वडो, खानानो क्षुपरी

Sector 'Math' रत्तखन्, द्वैत्रिज्य

Secular लौकिक, वैदिक, दिनकोमी, विनमसहर्षी

Security (१) सलामती (२) जामीगरी (३)

खात्री

Sedimentary 'Geo' जळकृत, पक्कम

Sedentary 'Med' निश्चेष्ट, बेठाडु

Sedition राज्यद्रोह, देशद्रोह

Seed 'Bot' बी, बियु बीन 'Med' बीर्य,

शुक्र, वातु-coat बी उपरतु आवरण,

बीजकवच, बीजपेटी

Seer 'Phil' दृष्टा, ज्ञापि

Segment 'Math' खंड, विभाग, वृत्तखंड,

अवघाचाप-of a circle वर्तुळखंड, वृत्तखंड

Segmentation 'Bio' विच्छेदन, विभाजन

Segregation विलगनीकरण, वियोजन, विच्छेदन

-of characters 'Bot' गुणधर्म विच्छेप

Seismograph 'Met' भूकंपलेखक, धरतीकंप

लेखक

Seismology भूकंपविद्या, धरतीकंपविद्या

Selection पसदगी सवरण 'Natural-

'Bot' कुदरती पसदगी नैसर्गिक पसदगी

Selective absorption 'Phy' अवशिष्ट

शोषण

Seleniscope 'Ast' चंद्रदर्शक

Selenium (Se) 'Chem' सेलेनियम

Selenology 'Ast' चंद्रविद्या

Self 'Phil' आत्मा जीवात्मा जाते, पोटे

स्व, स्वयं-acting स्वचालित-acquired

स्वोपाजित-centred स्वकेन्द्री, स्वार्थी

आमापरायित-conjugate 'Math' स्वप्रति

बद्ध-conscious स्वभानी आत्मभानी

-consciousness अहमान-control

आमसंयम, समय, स्वनियंत्रण-determi-

nation आत्मनिर्णय, स्वनिर्णय-govern-

ment स्वराज्य स्वशासन-help

साध्य-induction स्वधारेणा-poll-

nation स्वपरायमिचन, आत्मपरायण

-realisation आत्मसिद्धि, आत्मानुभूति

आत्मसाक्षात्कार-supporting स्वावलंबी

Semblance *Phil.* सादृश्य, अनुस्यूता,
 आभास [शुक्रशोधक]
 Semien *Med.* शुक्र, धीरे—improver
 Semi अर्ध, अर्ध
 Semicircle *Math.* अर्धवृत्त, गृथार्ध
 Semidiameter *Math.* ध्यामार्ध
 Semilunar *Ast.* अर्धचंद्राकार
 Seminal vesicle *Ana.* वीर्याशय, शुक्रा-
 शय, रेनाशय
 Semination *Bio* बीजाधान, गर्भाधान
 Seminiferous *Bot* बीजधारी [दौर्लभ्य]
 Senility *Med* पडपणनी नवलाभी, जरा-
 Senescence सनसनायी, संक्षोभ *Psy.* लागणी,
 संवेदन, वेदन, संज्ञा, संस्कारवेदन, बोधना
 Sense शानेन्द्रिय, ज्ञानेन्द्रियशक्ति, ज्ञानसंज्ञा,
 बुद्धि, समज, मतलब, अभिप्राय—less बुद्धि-
 हीन, चेतनाहीन—of hearing श्रवणेन्द्रिय,
 —of taste स्वादेन्द्रिय
 Sensibility समजशक्ति, ज्ञानमहणशक्ति,
 संवेदनशक्ति, संवेदनशीलता
 Sensitive (१) अर्धप्राही, विषयप्राही, सचेतन
 (२) *Psy* भूमिप्रधान, सत्तेज, लागणीप्रधान
Phy. क्षीप्रप्राही, सूक्ष्मप्राही [प्रादुर्भावशक्ति]
 Sensitivity संवेदनशक्ति, समजशक्ति, अर्ध-
 Sensory *Psy* ज्ञानविषयक, संवेदक, संज्ञा-
 वाही, चेतनाराही, मनोराही, श्रेन्द्रिय, अिन्द्रिय
 प्रेरित, संवेदनप्राही—area संवेदनक्षेत्र, संज्ञा-
 क्षेत्र—nerve—संवेदनतंतु, संज्ञावाहीनतंतु,
 ज्ञानतंतु
 Sensual अिन्द्रियविषयक, विषयासक्त
 Sentient *Ana* संवेदनशील, अनुभवशील
 Sentiment भावना, आवेश, मनोभाव, मनोवृत्ति
 Sepal *Bot* वज्रपादवी, वृन्तदल, वज्रपत्र
 Separation विभोग, विभेद, विपरीकरण
 Separatist अलगनावादी, विभक्तवादी
 Septate *Bot* छतखंडी, सातभागी
 Septennial सप्तवार्षिक

Septet सप्तक

Septum *Ana* विटप, पट्टो, पट्टी

Sequence अन्वय, अनुक्रम, पौर्वापर्य

Series *Math.* श्रेणी, सारणी *Phy.* माला,
 दार, पंक्ति *Arithmetical*—पयश्रेणी,
 योगश्रेणी *Geometrical*—सुतरश्रेणी,
 भूमितिश्रेणी *Harmonical*—स्वरश्रेणी

Serious गंभीर

Serology *Med.* रक्तविज्ञान

Serrate *Bot.* दातावाळुं, दंतुरित, दंतुर

Serum सोर, जल, रस, रक्तरस

Set square *Math* काटपुणिटु

Settlement समाधान *Pol.* वयाहत *Eco*
 जमीन महेसूलनी आवाणी [कामना]

Sex (१) जाति, लिंग, भिन्नभेद (२) कामवृत्ति,

Sexology कामशास्त्र

Sextant *Math* षष्ठाक्षमापक, कोणमापक

Sexual जातिगन, मैट्रुनी, सयोजिक, लैंगिक,

विषय गैरगंधी, जातिनेय, कामुक

Sexuality जातिनेयता, कामुक्ता, विषयासक्ति

Shadow *Ast* छाया, प्रतिजया

Shape आकृति, आकार, रूप

Share *Eco* हिस्सो, धोर Deferred

—आसरी व्याजवारी धोर, धीकडं धोर *Ordinary*—सामान्यधोर Preference—व्याज-
 धारीधोर, प्रेफरन्सधोर

Sheath, Shell कवच

Shipbuilding बहाणनी बाधणी [शास्त्र]

Shipping बहाणवटु (Navigation नौका-

Shoars *Slup* सामा

Shock आघात, आंचको

Shooting star *Ast.* झुम्का

Short डूंक, डूस्व, लघु—hand लघुलिपि,

मिनासरी, डूंकसरी, डूंकलिपि—sight

निकटदृष्टि, डूकदृष्टि, डूंकीदृष्टि,

Shoulder *Ana* स्कन्ध, खभो—bone

स्कंधास्थि, खभावु हाडूंक—joint स्कन्धसंधि

Shunt *Phy* आडवाहक पार्थवाहक
 Siderial *Ast* नक्षत्रसंघी, नाक्षत्रिक
 Sieve tube *Bot* चालनी नलिका [दर्शक
 Sigmoidoscope *Med* झुत्तरगुदारचना
 Sign सही, *Math* सज्ञा चिह्न *Ast* राशि
 Zodiacal - राशिचिह्न, राशिचक्र
 Significance सूचकता, सूचना अर्थ, महत्व,
 अर्थसूचन
 Silicon (Si) *Chem* सिलिकन
 Silver (Ag) *Chem* सिन्धर, रूप, रजत
 Similar समान, सम जुन्य, सदृश, स्वरूप
 Simile ह्युपमा, दृष्टान्त
 Similitude *Math* साजात्य, साम्य Centre
 of - साजात्य बिन्दु Line of - सापात्यरेखा
 Simple सरल सादु, शुद्ध, सुगम, साधारण
 - hurt साधारणव्यथा - interest सादु
 - यात्र - imprisonment सारी फन्द
 - leaf *Bot* सरलपत्र, सादु पान, दृढपत्र
 Simplify सादुरूप आपणु, सरल बनानु
 Simulation अनुकरण, नकल करवी
 Simultaneous समकालीन *Math* योग
 पदिक, अनेकपदी - equation अनेकपदी
 समीकरण
 Sine *Math* ज्या
 Sinker *Phy* दुबाणु [सीकींग फड
 Sinking fund *Eco* बचतफंड, दुबतफंड,
 Sinuate *Bot* वक्र, वाकवाकवाळ
 Sinus *Bot* खाचो, बोगर, छिद्र, कुदर, विवर
 Siphon वाकीनळी, बरूनळी
 Sitology आहारविद्या, खोराकविज्ञान
 Situation वस्तुस्थिति परिस्थिति
 Size परिमाण, रूढ, माप, परमाणु [माळपु
 Skeleton *Ant* हाडपिंडर *Gen* चोडु,
 Sketch रेखाचित्र, स्फुरेखा
 Shew *Math* विषमताही वक्ररेखा वाडु
 Skill कुशळता, निपुणता पटुता, चतुर्य
 Skin चामरी, स्पर्शेन्द्रिय

Skull *Ana* खोपरी, करोटि
 Slang अपभाषा, भ्राम्यभाषा, अशिष्टभाषा
 Slant *Math* तिर्यक
 Sliding friction *Phy* पाटपर्वण
 Slope ढाळ, ढोळाव, झुतार, नति
 Small नाडुं, अल्प, लघु - circle लघुवृत्त
 - intestine नाडु आतरड [पणु
 Sociability *Psy* मिलनसारपण मळतावडा
 Socialisation समाजीकरण
 Socialism *Pol* समाजवाद, समानवाद,
 समाजसत्तावाद, समष्टिवाद - 1st समाजवादी
 Society समाज, जाता, जनसमूह, शिष्टसमाज
 Sociology समाजविद्या, समाजविद्वानविद्या,
 जनसमूहविद्या
 Socket *Ana* चोटर, गोखला, दूप, हुप्रखल
 Eye - अक्षिकोटर, आखनो गोखलो
 Sodium (Na) *Chem* सोडियम [मृदुताळ
 Soft मृदु, कोमळ, दुकूमर, - palate *Ana*
 Soil धरती, भूमि, जमीन
 Solar *Ast* सौर - day सौरदिन, सौरदिवस
 - eclipse सूर्यग्रहण - spectrum सूर्य
 रंगपट - system सूर्यमाळा, सूर्यमंडळ
 - year सौरवर्ष
 Solarium सूर्यगृह, सूर्यमंदिर
 Solder रेणवु रेण
 Solid घन, नक्कर, दड - angle *Math*
 घनकोण - figure घनादृति - geometry
 घनभूमिति [घनवर्णी
 Solidification *Phy* घनीभवन, घनीकरण,
 Solitary *Bot* जेकाकी जेकळु - con
 finem nt *Law* जेकान्त कारावास
 Solograph सूर्यलेखक
 Solstice *Ast* अयन, अयनबिन्दु Sum
 mer - दक्षिणायन Winter - झुत्तरायन
 Solubility *Chem* द्राव्यता, द्रवणशीलता,
 द्रवणीयता
 Soluble *Chem* द्राव्य, द्रवणशील

Solute *Chem* द्राव्य

Solution खुकेल, निराकरण, विवरण, व्याख्या
Chem द्रावण, द्रवण

Solvent *Chem* द्रावक *Eco* सदर

Somatic *Bio* दैहिक, शारीरिक - cell
शरीरकोष [निद्राचर

Somnambulism *Med* निद्राभ्रमण,

Sonometer स्वरमापक, ध्वनिमापक, सुरमापक

Sound शब्द, ध्वनि, नाद, अवज्ञ - box
Phy अवाजपेटी

Sounding board *Phy* शुक्र-पेटी

Source श्रुगम, श्रुगमस्थान, मूलस्थान

Southern - alpha *Ast* दिसाडु - cross
स्वस्तिक

South seeking pole *Phy* दक्षणातो ध्रुव

Sovereignty *Pol* सर्वोपरीराज्यसत्ता, अतिम
सत्ता, प्रभुता, सार्वभौमत्व Popular - लोक-
सत्तात्मक प्रभुता, लोकसत्ता, जनतातु सार्व
भौमत्व [जग्या, स्थान

Space अवकाश, आकाश, दिग, जग्या, छाती

Span विस्तार, वितस्ति, बँत

Spark तण्डो, स्फुटिग

Spasm *Med* ताण, अगसंकोच

Spatulate *Bot* चमचाकार [निष्णात

Specialised विशिष्ट, वेकदेशीय प्रवीण,

Specie सोनाबारीना सिक्का

Species *Bio* शुपजाति

Specific विशेष, विशिष्ट, निश्चित - gravity

Phy विशिष्ट घनता, विशिष्ट गुरुत्व, घ-
त्वांक - heat विशिष्ट द्रुप्ता, विशिष्ट श्रुष्णता,
श्रुष्णांक - weight विशिष्टभार, विशिष्टवजन

Spectroscope *Phy* रंगपन्दरीक, स्पेक्-
संन

Spectrum *Phy* रंगपन्, वर्णपन्, किरण चित्र,
स्पेक्ट्रम - analysis रंगपन् विश्लेषण,
किरणचित्र विश्लेषण

Speed गति मण्डप [- cell रेणुगेष

Sperm *Bio* पुक, नरकोष, पुं-बीज, रेण

Spermatophyta *Bot* बीजघारी वनस्पति

Spermatozoon *Zoo* शुक्रजंतु, रेतजंतु,
बीजप्राणी [कार - bone कीलकास्थि

Sphenoid *Med* कीलाकार, शृंगकार, खीश-

Sphere (१) गोळ, मढळ, (२) क्षेत्र, विषय

Spherical गोळीय, गोळाकार

Spheroid खबगोळ, दीर्घगोळ, गोळाकार

Spherometer गोळाजीमापक

Sphincter muscle *Ana* संकोचक पेशी

Spica *Ast* चिन्ना नक्षत्र

Spinal *Ana* शृष्ठास्थिसंघी, करोडसंघी
- column शृष्टवस्त, मेरुदंड - cord करोड-
रज्जु, शृष्टरज्जु, मज्जारज्जु, शुष्टुम्मा, करोडतु
दोरड

Spindle ग्राक, स्पीन्टल

Spiral चकाकार, वड्याकार, सर्पाकार

Spirit *Phil* सत्य, तर्क, भाष, वेष्टशक्ति,
जुस्वो, आत्मा *Chem* अर्क, मद्यार्क

Spirtualism *Phil* अध्यात्मवाद, प्रेतवाद

Spleen *Med* प्लीहा, बरोळ

Splenectomy *Med* प्लीहाछेदन

Sponge स्पंज, वादळी, अगच्छछुण्ट

Spontaneous सहज, स्वत आत्मोद्भूत,
आपमेळे, स्वयंप्रेरित

Sporadic *Bot* आकस्मिक, छट्टछवायु

Spore *Bot* बीजकण, रेणु, बीजाणु, रज

Sporidium शुपजीजाणु, शुपजीजकण

Spry कुवारी

Spring (१) वस्त (२) झरो (३) कमान,
स्प्रिंग - balance स्प्रिंगतुला, कमानतुला
- tide *Met* पूर्णभरती, गुरुभरती

Sprout *Bot* अडुर, कणगो

Square *Math*. (१) चौरस, जायदमवतुशुत्र
(२) वर्ग - root वर्गमूल

Stable स्थायी, स्थिर - equilibrium स्थायी
समतोल, स्थिरसमतोलता, स्थायीसमतुल्य

Stability स्थायित्व, स्थिरता, समता

Staff कामदार, कर्मचारी [Bio वस्तुपीठ
 Stage (१) कक्षा, अवस्था, स्थिति, (२) रंगभूमि
 Stagnant बधियार, स्थिर [स्तम्भ जेष्ठ
 Stalactute अधोगामी स्तम्भ, बूझा लटकता
 Stalagmite बूर्ध्वगामी स्तम्भ, उपकृता चूनाना
 पाणीय बधातो स्तम्भ
 Stalk Bot दन्त, दंत, दाढी, दडनाल
 Stamen Bot पुष्पसर, परागकेसर [शक्ति
 Stamina Med सत्त्व, बल, शक्ति, आधार-
 Staminate Bot केसरित
 Standard प्रमाण, घोरण - of living Eco
 जीवनधोरण - solution Chem प्रमाण
 द्रावण - time स्पान्डर्ड २१जीम, स्पान्डर्ड वस्तु
 Standardise प्रमाणित, समरूप
 Standing 'committee Pol सदी
 समिति, स्थायी समिति, स्टेन्डिंग कमिटी
 Starch स्टार्च, मैदानु छुद रूप, खेळ आर,
 कांजी, मंड Starchy मडी, चिककट
 Starvation भूखमरो [स्तन्धता
 Stasis Med रुधिररोग, रक्तरोध, जडता,
 State Phy अवस्था, स्थिति, दशा Pol
 राष्ट्र, राज्य [विधान
 Statement निवेदन, वक्तव्य, केफियत, कथन,
 Statesman Pol राजनीतिज्ञ, राजपुरुष,
 राजद्वारीपुरुष, मुत्सद्दी [स्थितिक
 Static स्थिर, अगतिशील, स्थितिआत्मक,
 Statics स्थितिविद्या, स्थितिबिज्ञान
 Stationary स्थिर, अचल, स्थावर - point
 स्थिरत्रिजु - undulation स्थिर आंदोलन,
 • तरंग
 Statistician आकडाशास्त्री, संख्याशास्त्री
 Statistics Math आकडा, आकडाशास्त्र,
 संख्याशास्त्र, अकशास्त्र
 Steam Phy बाष्प, वराल, बाफ - bath
 वराळस्नान, बाष्पस्नान, स्वेदन यंत्र - engine
 बाल्ययंत्र - power बाष्पशक्ति
 Steamer आगबोट, स्टीमर

Steel पोलाद, गजवेळ [संबंधी
 Stellar Ast नाक्षत्रिक, तारा विषयक, तारा
 Stellate Bot ताराकार
 Stem Ship आगलो मोरो Bot काड,
 प्रवाह, दन्त, दाढी, थड [पदनिक्षेप
 Step पगथिपु, पगलु, पायरी Math न्याय,
 Stereochemistry घनरसायन
 Stereometer Phy घनतामापक
 Stereoscope Phy घनदर्शक, घनतादर्शक,
 घनचित्रदर्शक [जतुशून्य, जतुरहित
 Sterile Bot. वन्ध्य, विफल, अफला Med
 Sterilised जंतुशुद्ध, जतुरहित
 Stern Ship पाठलो मोरो [पाटियु
 Sternum Ana सुर फलक, सुरोस्थि, छातीजु
 Stethoscope Med भूंगळी, काननळी,
 सुरोदर्शक, स्टेथोस्कोप
 Stigma (१) लाछन, कलंक (२) चिन्ह, लक्षण
 Bot केसरदंड, चूडा, छीकेसरपत्र
 Stimulus सुरोजक, प्रोत्साहक, सुरीपक
 Stipe Bot दन्त, दड
 Stipulate Bot झुपपर्णी, पुखपत्री
 Stipule Bot झुपपर्ण, पुखपत्र, दन्तपर्ण
 Stock Bot स्कन्ध, थड, मूलदंड Eco
 जथ्यो, स्नेक
 Stomach Ana जठर, पाकाशय, होजरी
 Stomachalgia Med जठरपीडा, पेठनो
 दुखावो
 Stomata Bio पत्ररन्ध्र
 Stomatology Med मुखविज्ञान
 Stopper रोषक, अीस्टापरी
 Stop watch Phy. अटकघडी
 Straight Math सरल, कृजु, सीधु - line
 सरलरेखा, सीधी रेखा, सीधी लीटी
 Strain Math प्रवहन Phy विकृति, विक्रिया
 Med तनाव
 Stratum स्तर, थर
 Stream प्रवाह, नरो
 Steamer Ast क्षितिजप्रवाह

Stress मार, जोर
 Stricture *Med.* संकोच
 Strike *Eco.* हड़ताल [Lockout ताकड़बंदी]
 Stroke आघात, प्रहार, धक्को
 Strontium (Sr) *Chem.* स्ट्रॉन्शियम
 Structure बंधारण, रचना, व्यूह, व्यूहरचना
 Struggle संग्राम, कलह - for existence
 जीवनसंग्राम, जीवनयुद्ध, जीवनविग्रह
 Study अध्यास, अध्ययन - room अभ्यास खंड
 Style शैली *Bio.* सूत्र *Bot.* शीकेसर नलिसा,
 गर्भतंतु
 Sub. सुप, पेडा, नीचेतुं
 Subconscious mind *Psy.* सुपमन,
 आंतरमन, अपरमानस, अचेतन मानस
 Sub-editor सुपतरी
 Subjective आत्मलक्षी, आत्मगत, स्वविषयक,
 स्ववृत्तिजन्य, स्वगत, स्वातुमवी - conscio-
 usness आत्मलक्षी मान, प्रत्ययचेतन
 -method आत्मनिरीक्षण, अंतरावलोकन
 पद्धति - view प्रत्यग्रहि, आत्मलक्षी दृष्टि
 Sublimation *Chem.* सुपतन, सुत्पलवन,
 सूर्ध्वपातन *Psy* सूर्ध्वीकरण, संशुद्धि आरोहण
 Sub-merge निमज्जन
 Subnormal अपसंधारण, कमप्रमाण, अल्प
 प्रमाण *Math.* अवलव - intelligence
 अल्पप्रमाणबुद्धि, मंदबुद्धि, मंदधी
 Subsidy *Eco.* सहाय, मदद
 Substitution बदलावदली, आदेश, अवेत्र,
 सुत्पापन Method of - *Phy.* अवेत्रतोल
 Principle of - आदेशमंत्र, सुत्पापनमंत्र
 Substration *Geo.* अधिकरण, अधिष्ठान,
 अधिस्तर
 Subterranean *Geo.* भूमर्मीय [वियोज्य
 Subtraction *Math.* बादवाकी, व्ययकलन,
 Subtrahend *Math* वियोजक, बादरक्म
 Succession क्रम, अनुक्रम, परंपरा *Pol.*
 सुत्तराधिभार, वारधादक

Suction *Phy.* शोषण, चूषण
 Suffix प्रत्यय, *Math* अंक With - अंकित
 Suggestion *Phil.* सूचन, सूचना, ज्ञापन,
 व्यंजन, अग्रगमन
 Suit *Law* दावो
 Sulphur (S) *Chem.* सल्फर, गंधक
 Sum *Math.* (१) योग, मराडो (२) रक्म
 Summation *Math.* संदर्शन
 Summit *Geo.* शिखर *Bot.* मण्डलुं
 Sundial *Phy* छायापदी, सूर्यपरी
 Superficial सुपरचोटियुं सुपरचल्ले *Bot.*
 बाह्य, बहिःस्थ - contents पृष्ठकल, बाह्यफल
 Superfluous पुनरुक्त, वधारे पडतुं, नरामुं
 Superhuman. अतिमानुष, अपौरुष
 Superior सुच्चतर, सुच्चस्थ, सूर्ध्व
 Superiority श्रेष्ठता, विशिष्टता, सुच्चतरता
 - complex सुच्चताम्रधि, श्रेष्ठता म्रधि,
 सूचापणानो भाव, अर्हृति
 Supernormal *Phy.* अतिप्रमाण •
 Supernatural अलौकिक, अतिप्राकृत
 Superposition अस्थापे, प्राच्छादन
 Supersaturation *Chem.* अतिवृत्ति, अति-
 संवृत्ति, अतिसंवृत्ति [अतिधर्म
 Superstition बहैम, मृडमान्यता, अतिभ्रदा,
 Superstructure चणतर, अधिरचना
 Supplement पुरवणी, पूर्ति
 Supplementary पूरक, न्यूनतापूरक, -
 angle पूरककोण
 Supply *Eco.* आवक, पूर्ति, छत, वेदाश,
 पुरवठो Joint - संयुक्त • Composite-
 समन्वित • Derived - मापेष्ट • पेडा •
 Elastic - चलवेदाश Law of demand
 and - माय अने वेदाशनो नियम
 Support अवलंबन, आश्रय, आधार, टेको
 Suprarenal *Ana.* अधिरक्क
 Supraspinous *Ana.* सूर्ध्वकंडक
 Surd *Math* वरणी, वरणीगत

Surface पृष्ठ, सपाटी, तल Curved -
 वक्रतल - energy पृष्ठशक्ति, - tension
 पृष्ठतनाव, सपाटीतुं ताण Plane - समतल, क्षेत्र

Surgeon शल्यचिकित्सक, शस्त्रवैद्य, सर्जन

Surgery *Méd.* शस्त्रविद्या, शस्त्रचिकित्सा

Surplus बचत, शेष, वृद्धि [अवरणमूल्य

Surrender समर्पण - value समर्पण मूल्य,

Survey विहंगमालोकन, अवलोकन *Math*

मापन, भूमिमापन, मापणी, जमीनमापणी

Survival of the fittest योग्यतमनी

चिरजीवता, श्रेष्ठनी प्रतिष्ठा, प्राकृतिक निर्वहन,

शुक्ल जीवननी सर्वोपरीता, लायकनो बचाव,

बिललायकनो नाश [अनुसवक्षम

Susceptible ग्रहणशील, प्राही, चंचल,

Suspended अरलंबित, लटकल

Suspense account *Com.* सुपलक-

खातुं, अलेखखातुं

Suture *Ana* सेवनी, सीवणी

Sweat gland *Ana* स्वेदग्रंथि

Swell क्षोभ, बचत

Swing दोलन

Switch कल, चाप, बटन, ठेसी, स्वीच

Syllable शब्दाग, अक्षर, वर्ण, मातृका,

ध्रुतिचट, छिलेबल

Syllabus अभ्यासक्रम [परस्परपजीवन

Symbiosis *Bio* सहजीवन, अन्योन्य जीवन,

Symbol (१) चिह्न, संकेत, चिन्ह (२) लक्षण,

व्यञ्जक, निशानी

Symmetry सुप्रमाणता, सुरटना, सौष्ठव,
 समप्रमाणता, समरूपता, संगति, सुघटितता,
 सुदोळपणं, सुमिति

Sympathetic *Psy* सहानुभूतिशील, अनु-

रूपामय, अनुवंपी, सहानुभावी [सहानुभाव

Sympathy *Psy* सहानुभूति, अनुकंपा,

Symphony *Mus* स्वरसंग, संवाहित

Symposium निबधसंग्रह, सहचर्चा, सहवाद

Symptom *Med.* लक्षण, चिह्न, निशानी

Symptomatic *Med* लक्षणपूर्वक, सूचक,

बोधक

Synalgia *Med* अनुवेदना

Synchromised समकालिक, समकालीय

Syndicalism *Eco* औद्योगिक संघवाद

Synonym पर्यायशब्द, समानार्थक शब्द

Syntax वाक्य रचना [संकलन, अंकीकरण

Synthesis संश्लेषण, समन्वय, संयोगीकरण,

Synthetic *Phil* समन्वित, संयोगात्मक,

Chem. कृत्रिम, बनावटी, समस्त, संश्लेषित

Syren *Phy* स्वरमापक यंत्र *Nav.*

स्वरोत्पादक यंत्र, तुतारी

Syringe *Phy.* पिचकाही, सीरिन्ज

Syrus *Asl* व्याध (तारो)

System (१) व्यवस्था (२) क्रम, पद्धति

(३) व्यूह, सस्था, सस्थान (४) सप्रदाय, रीति,

प्रणालिका (५) विन्यास, परिपाटी [क्रमानुगत

Systematic पद्धतिपर, नियमपर, व्यवस्थापूर्वक,

Systole संरोच, हृदयसंकोच

Syzygy *Asl* ग्रहयुति, युतिबिन्दु

T

Table मेज, टेबल *Math* कोष्टक, कोठे,

सारणी, आकना पडिया - land सपाट शु-च-

प्रदेश

Taboo मनाजी, निषेध

Tachometer *Phy* वेगमापक

Tail पूंछ, पुच्छ - of a comet *Asl*

धूमकेतुनी पूंछ, धूमकेतुपुच्छ

Talent *Phil* मेधा, प्रज्ञा, बुद्धि, मति

Talkie चोलपट, टॉकी

Talus *Ana* गुत्फारिय, घूटणु हाडक

Tangent *Math* स्पर्शरेखा, स्पर्शरेखी,

स्पर्शक, टेन्जन्ट, स्पर्शज्या

Tangibility *Phy.* स्पर्शहेयता, स्पष्टा

Tangible *Phy* स्पर्शनीय, स्पष्ट, स्पष्ट,

अदृशक

Tannery चर्मालय, चर्मगाळा

Tantalum (Ta) *Chem.* टेन्टेलम
 Tantalus cup *Phy.* चातुर्देव प्याले
 [याओफन पद्धतिशी पाणी वहार काठगानी युक्ति]
 Tap नळ, चकली, टोटी - root *Bot.* आदि-
 मूल, सोटीमूळ, खीळामूळ
 Tape पट्टी, मापपट्टी, टेप
 Tapestry वणादचित्र, सचित्रवणाद
 Tapetum *Ana.* गालिचो
 Target लक्ष्य [धोरण, करसूची]
 Tariff *Eco.* जकातनामुं, जकातपत्रक, जकातसुं
 Taurus *Ast.* वृषभराशि
 Tax *Eco.* कर, नैरो - free करमुक्त Incr-
 dence of - करभार, करनो बोजो Income
 - आवकचेरो, आयपतचेरो Progressive -
 वर्धमाननर Regressive - पटतो जतो कर,
 ह्रियमान कर Sale - बेचाणवेरो
 Taxonomist वर्गीकरणविचारद
 Taxonomy वर्गीकरण, वनस्पतिवर्गीकरण
 Taygeta *Ast.* अन्नयति (तारो)
 Technical (१) पारिभाषिक (२) औद्योगिक,
 धंदादायी, काटीगीरी बाबत (३) विशिष्ट, तद्गत
 Technique कौशल्य, हथोटी, कार्यरीति
 Technology कलाविज्ञान, हुजारविज्ञान
 Tegmen *Bot.* त्वचा, अंतरावरण, अंत
 बीजावरण
 Telegram बीजसंदेश, तारसंदेश, तार
 Telegraph *Phy.* दूरसंचक, टेलिग्राफ
 - office तार ऑफिस
 Telerimeter *Phy.* दूरतामापक, अंतरमापक
 Teleology *Phil.* बुद्धिमत्ता, हेतुविद्या,
 प्रयोजनवाद [अनुभूति]
 Telepathy *Psy.* दूरसंदेश, दूरपहन, दूर-
 Telephone *Phy.* दूरवादक, टेलिफोन
 Teleprinter दूरमुद्रक, टेलिप्रिन्टर
 Telescope *Phy.* दूरदर्शक, दूरवीन, टेलिस्कोप
 Television *Phy.* दूरदर्शन, टेलिविजन
 Tellurium (Te) *Chem.* टेल्युरियम

Temper *Psy.* मित्राज, प्रवृत्ति, स्वभाव
Phy. पाणी पातुं, तेज करवुं
 Temperance *Phil.* मितपान, मिताचार,
 Temperate *Geog.* समशीतोष्ण - Zone
 समशीतोष्णकटिबंध
 Temperature *Phy.* शुष्मामान, शुष्णता,
 गरमी, शुष्णतामान, टेम्परेचर
 Temporal *Phil.* ऐहिक, लौकिक *Ana.*
 लमणातु - fossa *Ana.* शंखलनि - line
Ana. शंखरेखा
 Temporary मुदतियुं, हंगामी, अनित्य,
 अस्थायी, कातुं, कामचलाखु
 Tenacity *Phy.* दृढता, चिकनदृढता
 Tendency बलण, संस्कार, झोक
 Tendon *Ana.* कंडरा, स्नायुबंधन, पेशीरज्जु
 Tendril *Bot.* प्रतान, स्तनशाखा, डाखळी,
 Tenet सिद्धांत, मूलसूत्र
 Tenor *Mus.* मध्यस्वर, मध्यमस्वर
 Tensibility *Phy.* तणावृणुं
 Tensile strength तणावानी शक्ति
 Tension *Phy.* ताण *Pol.* झुपता, तंगपणुं
 Tensor palati *Ana.* ताडतानक
 Terbium (Tb) उर्वियम
 Term शब्द, सत्र *Math.* पद, राशि, संख्या
 First - पूर्वपद Second - छत्तरपद
 Terminal *Phy.* छेडो, ध्रुव, जोड-स्कू *Bot.*
 छेडे झुमेड, छेडातुं, अपस्थ
 Terminology परिभाषा, सांकेतिकभाषा
 Ternate *Bot.* त्रिपत्र, त्रणपानी
 Terrestrial *Phil.* पार्थिव, सांसारिक *Ast.*
 भौमिक, पृथ्वीतुं *Bot.* स्थलज
 Territory स्थल, प्रदेश, देश, राष्ट्र
 Tertiary तृतीय, तृतीयक, त्रीमा दिवसनो
 Test *Phy.* परीक्षा, कसोटी, चोखवी, निरूप
 - glass कसप्याले - tube कसनडी, टेस्ट
 ट्युब Confirmatory - खास कसोटी
 Crucial - निर्णायक कसोटी, निर्णायक प्रयोग

Testa *Bot* बीजावरण, बीजकवच, बीजचोल
 Testes *Ana* शुक्रप्रथि, मुष्क
 Testicle *Ana* अंडकोष, वृषण
 Testify साक्षीपूर्वी *
 Testimony साक्षी, साविती, पुरावो, प्रमाण
 Tetrahedron *Math* चतुष्फलक
 Texture रचना, पोत [Ana शुक्तिमगज
 Thalamus *Bot* पुष्पासन, पुष्पाधारदंड
 Thallium (Tl) *Chem* थेलियम
 Thallophyta *Bot* अर्वांगी वनस्पति
 Theism *Phil* अधिभूतवाद, आस्तिकतावाद
 Theocracy धर्मद्वशासन, धर्मरूढ राजसत्ता,
 धर्मसत्ता [डोलाजी
 Theodolite *Phy* लेवलमापकयन्त्र, थोडो
 Theology *Phy* अधिभूतविद्या, अध्यात्मविद्या,
 ब्रह्मविद्या [सिद्धान्त
 Theorem *Math* प्रमेय, श्रुतपाद्य, साध्य,
 Theoretical सिद्धातात्मक, सूत्रात्मक, सैद्धान्तिक, काल्पनिक
 Theory *Phil* सिद्धांत, वाद, कल्पना, तर्क
 Theosophy *Phil* अधिभूतज्ञान, धर्मोपनिषी
 Therm *Phy* तापक, श्रुष्माक, गर्म
 Thermal *Phy* श्रुष्माविषयक, श्रुष्ण, तापीय
 - unit श्रुष्मापरिमाण, श्रुष्माक, श्रुष्मानो
 अंश [रसायन
 Thermochimistry श्रुष्मारसायन, ताप
 Thermodynamics *Phy* श्रुष्मागतिविद्या
 Thermograph श्रुष्मालेखक, तापलेखक
 Thermometer *Phy* श्रुष्मामापक, ताप
 मापक, श्रुष्णतामापक, थर्मोमीटर
 Thermos धर्मसि [रसायन
 Thermostat *Phy* श्रुष्माक्रमनियामक,
 श्रुष्माक्रम निर्धारक, श्रुष्मासमधारक, थर्मोस्टाट
 Thigh *Ana* भूद, अघा, जाघ, सायल
 - bone शूरुभ्रमस्थ
 Thorax *Ana* (१) वक्षस्थल, शूरस्थ, शूर
 स्थल, शूरुदेग, छातीप्रदेश (२) वक्षस्थ
 पासक्रीपित्र

Thorium (Th) *Chem* थोरियम
 Thought *Psy* विचार Flow of -
 विचारप्रवाह Process of विचार व्यापार
 Symbol of - विचारप्रतीक, विचारचिन्ह
 Throb *Med* स्पंदन, कप, यडकारो, धवकारो
 Thulium (Tm) *Chem* थुलियम
 Thyroid *Ana* - gland गलप्रथि, कठप्रथि,
 ग्रैचिकप्रथि [टिथीआ
 Tibia *Ana* जघास्थि, नलास्थि, जापतु हाडडु,
 Tide भरती, वेळ जुवाळ Neap - लघुतम-
 भरती लघुजुवाळ Spring - शुरुतमभरती,
 सोगेजुवाळ
 Tight मजबूत, दृढबद्ध, चुस्त, अमेय, बंध
 Air - वायु अमेय, हवाचुस्त, हवाबंध Water
 - जलअमेय, जलचुस्त, जलबंध
 Timbre *Phy* स्वर
 Time काळ, समय, वखत, वेळा, टाजीम *Mus*
 ताल, लय Local - स्थानिक समय Side-
 real - नाक्षत्रकाळ Standard - स्थानिक
 समय, स्थानिक टाजीम - table समयपत्रक,
 टाजीम टेबल, वेळपत्रक
 Tin (Sn) *Chem* टिन, कलाजी
 Tissue *Ana* तडु, तडुजाल, कोषसमूह, पेशी
 - paper पातळो कागड
 Titanium (Ti) *Chem* टाजीटेनियम
 Title deeds *Law* अधिकारपत्र, हक्कखत,
 दस्तावेज
 Titration *Chem* अंशमापन, टाजीटरण
 Tocology *Med* चारीविद्या, प्रसवविज्ञान
 Token संकेत, चिह्न, लक्षण, प्रतीक - coin
 Eco सांकेतिक सिक्को - cut प्रतीक काप
 - strike सांकेतिक हडताळ, प्रतीक हडताळ
 Toleration सहिष्णुता, समभाव द्रोहदृष्टि,
 मतांतरक्षमा [स्वस्थाना, शक्ति, माप
 Tone *Mus* स्वर, सुर, ध्रुति, स्वरजाया,
 Tongs पकड [छेदन गलप्रथिछेदन
 Tonsillotomy *Med* नाकछापाप, टोन्सिल
 Tonsils *Ana* काकटा, चोडिया, गलपिट

Tool हथियार, औजार, साधन, श्रुपकरण
 Tooth दात, दंत - brush दातपीछी
 - powder दंतमग्न
 Toothed wheel दातानक, दतुरचक
 Topography स्थलविद्या, पदेशवर्णन, स्थान
 निदेशविद्या
 Torpid *Psy* मंद, सुस्त, जड, सुप्त, निश्चेष्ट
 Torrid *Geog.* शुष्ण - Zone शुष्ण कटिबंध
 Torsion *Phy* यत्न, आघाट, व्यावर्तन
 Tortuosity उद्विग्न, वल्लशक्ति
 Torus *Bot* क्रीकेशराधार, पुष्पाधार
 Total कुल, ओरुद्ध, पूर्ण, समग्र
 Toucan *As* अटूलो (तातो)
 Touchstone कसोटीनो पत्थर, कष्ट, कसोटियु
 Tournament टूर्नामेन्ट, क्रीडाशुद्ध
 Toxaemia *Med* विषजन्यरक्तता, विषमयता
 Toxicity *Med* मारकशक्ति
 Toxoid *Med* शुपविष [क्लोम
 Trachae *Bio* श्वात्मनकी, श्वासमार्ग, कठनाली,
 Tracing paper पारदर्शक कागज
 Trade *Com* वैशार, व्यापार, वाणिज्य Balance
 of - वैशारतुला - wind वैशारवायु
 Foreign - विदेश वैशार International
 - आंतरराष्ट्रीय वैशार - union मजूरसंघ,
 मजूरमहाजन
 Tradition प्रणालिका, परंपरा, दत्तकवा, लोक-
 कथा आख्यायिका, संश्रदाय
 Tragus *Ana* गेष, कील
 Train (१) गाडी (२) श्रेणी, मल्ल - of
 waves तरंगमाला
 Training शिक्षण, शिक्षा, विनयन, तात्कीम
 Trait लक्षण
 Trance *Phil* भस्तरहितता, सभाधि
 Transcendent अिन्द्रियातीत, दृयातीत,
 अतीत, सर्वातीत, अतिरिक्त, परम
 Transcendentalism *Phil* सर्वतीतवाद,
 अनुभवातीतवाद

Transference संचार, स्थानपरिवृत्ति, सक्रान्ति,
 निर्गम - of heat *Phy* शुष्मायन
 Transformation रूपांतर, रूपपरिवर्तन
 Transformer *Phy* परिवर्तक, रूपान्तरक,
 फेरवियु, ट्रान्सफोर्मर
 Transgression नियमभंग, अतिगमन
 Transit सक्रमण, गमनान्ति, पारगमन *As*.
 नाति, व्यामोत्तरगमन - dates *Eco*
 हेरेफेर जकात
 Transition सक्रान्ति, रूपांतर
 Translition अनुवाद, भाषांतर, तरजुमो
Phy रूपान्तर, स्थानान्तर [पारदर्शक
 Translucent *Phy* अर्धपारदर्शक, अपूर्ण-
 Transmigration *Phil* पुनर्जन्मवाद,
 जन्मान्तरवाद
 Transmission संचरण, पारेषण, पारगमन
 Transmitter *Phy* संचारक, प्रेरक, पारेषक,
 ट्रान्समिटर
 Transmutation तत्त्वान्तर, रूपान्तर - of
 metal धातु रूपान्तर, कीमियो
 Transparent *Phy* पारदर्शक, स्वच्छ
 Transpiration *Phy* वायुवित्तिय, वाष्पी
 भवन *Bio* पारश्वसन
 Transportation व्यवहारसाधन, वहन, वाहन,
 अवतरण - for life आजीवन देशपार,
 आजीवन - जिंदगीभर - देशनिकाल
 Transposition *Math* पक्षांतर, स्थानांतर
 Transverse *Phy* प्रांसु, वांकु, वक्र, आडु,
 तिर्यक - waves वक्रतरंग, वक्रवीथि, आडो
 भोज
 Trapezium *Math* समलंबक, पुन्यलंबक,
 समांतरद्विबाहुचतुष्कोण
 Trapezoid *Math* असमलंबक [श्रुपचार
 Treatment कर्तव्य, व्यवहार *Med* चिकित्सा,
 Tremor *Med* कप
 Triadelphous *Bot* त्रियुच्छी
 Triandrous *Bot* त्रियुच्छी

Triangle *Math* त्रिकोण, त्रिभुज Acute angled - लघुत्रिकोण Equiangular - समत्रिकोण Equilateral - समत्रिभुज Isosceles - समद्विभुज त्रिकोण Scalene - विषमत्रिकोण Solid - घनत्रिकोण

Trident त्रिशूल

Triennial त्रिवार्षिक

Trifoliate त्रिपत्री, त्रिपर्णी

Trigonometry *Math* त्रिकोणमिति Analytical - बीजत्रिकोणमिति Plane - तलत्रिकोणमिति, क्षेत्रत्रिकोणमिति Spherical - गोलीय त्रिकोणमिति

Tripod टिपात्री, त्रिपात्री, त्रिपदी

Triptoblastic *Bio* त्रणपट्यात्म्य

Trisect *Math* त्रिभागवत

Trochlea *Ana* त्रिका

Tropic *Ast* अयनरेखा, अयनवृत्त, कान्तिवृत्त - of the Cancer कर्करेखा, कर्करेखा - of the Capricorn मकरवृत्त, मकररेखा

Trough (१) जलपात्र, द्रोणी, बुढी (२) खाडानो भाग - of a wave मोजानु मूळ, अनु पाद, अधोपाद, अनुलहरि, तरंगमूळ

Trunk *Ana* घड *Bot* वड, स्कन्ध, प्रकाड

Tube नळी, नलिका, टोटी Auditory -

Ulcer *Med* व्रण, गूमड

Ulna *Ana* हस्तास्थि प्रकोष्ठास्थि, अरतिव

Ultimate छेवटलु छेवटलु, अंतिम

Ultra अति, अतीत, पार - atomic *Phy* अतिपरमाणुक - microscope अतिसूक्ष्म दर्शक, सूक्ष्मातीतदर्शक - violet अतिजालुल, जाडुलासीत, पारजावली - zodiacal *Ast* अतिकाविवृत्ताय, राशिबहिर्गत

Umbel *Bot* छत्राकार, चामर, गुच्छ

Umbilical *Ana* नाभिसूत्र - cord नाभिनाल, नाभिरज्जु

Umbilicate *Bot* नाभि आकार

कर्णनलिका Capillary - केश नळी, केशिका - well पत्ताळ कूबो

Tuber *Bot* गाठ, मूळियु, प्रथिल

Tubercle *Ana* गडिका, नानी गांठ

Tubular नळाकार, नलिकाकार

Tubuliflorus *Bot* नलिकाकार फूलधारी

Tufty गुच्छादार

Tumour *Med* गूमड, गड, अर्बुद

Tune *Mus* राग, कठ, सूर In - सवाही, युक्तस्वर Out of - वेसूर, विस्वर, विसवाही

Tuned तालबद्ध, सवाही, अकराग, अकतान

Tungsten (W) *Chem* टंगस्टन

Tunic *Bot* परिवर्तिपत्र, पड

Tunicated *Bot* पडवाळो

Tuning fork स्वरकाटो

Turbinate *Bot* नेपाकार

Twig *Bot* धुपशाखा, डाळी

Tympanum *Ana* पटल, पडदो, कर्ण-पटल, काननो पडदो

Type प्रकार आकार, नमूनो, सामान्यरूप, प्रतिरूप, जातिरूप, जातिलक्षण *Prim* बीयु, सुदाधर

Typical लक्षणिक, सूचक, आदर्शभूत

Tyro नवशिष्य

U

Umbilicus *Ana* हंडी, नाभि, नाल

Umbonate *Bio* गंडाकार

Umbra *Ast* पूर्णछाया, प्रच्छाया, छाया

Umpire मध्यस्थ, निर्णयकर्ता, सरपंच

Unabated अविरोधित, निर्मद

Unadulterated निर्मेळ, शुद्ध

Unalloyed *Chem* मिश्रद, निर्मूळ, निर्मेळ

Unambiguous अर्थदिग्ध, स्पष्ट

Unanimity ऐक्य, ऐक्यमतता, ऐक्यता

Unbalanced असमतोल, विषम, समताहीन

Unbleached *Chem* कोर, धोयावगलु

Unburnt अदग्ध

Uncharged *Phy.* निर्वाज, चीजरहित
 Uncinate *Bot.* हुकाकार, वल्लेह
 Unconscious mind *Psy.* अज्ञातमन,
 अविद्यमान, चेतन्यहीनमन
 Unconditional विनशर्त
 Uncontrolled निरुक्षित, असंयमी, बेलगाम
 Uncrowned *Pol.* बेताज, ताजरहित
 Undercurrent अन्त प्रवाह
 Underproduction *Eco.* कमपैदाश
 Undeterminate अनिश्चित
 Undissolved *Chem.* अविलित, निर्द्राव्य
 Undivided अखंड, अविभाजित, अविभक्त
 Undulated *Phy.* तरंगाकार, तरणित, वीचिमय
 Undulation *Phy.* तरंग, आंदोलन, वीचि
 Undulatory theory *Phy.* तरंगवाद
 Unelastic *Phy.* अस्थितिस्थापक, स्थिति-
 स्थापकताविहीन, जड
 Unemployment बेकारी, बेरोजगारी
 Unequal *Math.* असमान, असम, विषम
 Uneven असमतल, बारबचह
 Unguiform नखाकार, छुराकार
 Ungulate *Zoo.* खरीवाल [अेकाक्ष
 Uni - एक Uniaxial *Math.* अेकधरीवाल,
 Unicameral system *Pol.* अेक धारासभा
 तन
 Unicellular *Bio.* अेककोपी
 Unicentral अेककेन्द्री
 Unicostate *Bot.* अेकशरी
 Unifoliate *Bot.* अेकपत्री, अेकपण्ण
 Uniform अेकसरखी, अेकविध, अेकधारा,
 अेरूप, अेकसमान - motion अेकसरखी
 गति, समनर्गगति
 Uniformity अेरूपता, अेकविधता, समरूपता,
 समानता - of nature प्रकृतिनी अेरूपता
 Unigenous *Bio.* अेकजातीय
 Unilateral अेकपक्षी, अेकतली, अेकधुजी
 Unilocular अेकपीठरी, अेककक्षी, अेकपुटी

Union अेकता, अेक्य *Pol.* संघ *Chem.*
 संयोग, योग, संबंध, मेळ *Federal* -
 समवायसंघ
 Unipara *Med.* अेकफली (घो), प्रथम गर्भिणी
 Uniplanar *Phy.* अेकतली
 Unipolar *Phy.* अेकध्रुवीय *Ana.* अेकबाहुक
 Unique अपूर्व, विरल, अजोड, अद्वितीय,
 अप्रतिम
 Unisexual *Bio.* अेकलिंगी, अेककेसरित
 Unison अेकतान, अेकराग, स्वरसंगति, संयोग,
 योग, संग, समायम
 Unit अंक, अेक, अेकन, अेकक - of heat
Phy. झुष्मानो अेकन - of resistance
 अवरोधनो अेकन - of stress दबाणनो
 अेकन Fundamental - मूल अेकन
 Derived - साधित अेकन
 Unitary अेकतंत्री, अेककेन्द्री, अेकस्थानी,
 अेकमी - method *Math.* अेकमपद्धति,
 अेकमरीति
 Unity अेकता, अेक्य, संगति - of action
 कार्यनी अेकता, क्रियासकलना
 Univalent *Chem.* अेकयोजी, अेकसंयोजी
 Universal सार्वत्रिक, सर्वगत, सर्वदेशीय,
 सार्वलोकिक, सर्वदेशी, सर्वव्यापी, सर्वतन
 - cause सार्वत्रिक कारण, सामान्य कारण
 - progress सर्वोदय - proposition
 सर्वदेशी निर्देश, सर्वमान्य वाक्य, सर्वमाही
 निर्देश - solvent सर्वदायक - suffrage
 सार्वत्रिक गताधिकार, सार्वत्रिक गताधिकार
 Universe *Phil.* विश्व, सृष्टि, जगत *Ex-*
 panding - वधती सृष्टि, वृद्धिमयविश्व,
 विस्फुटं विश्व
 University युनिवर्सिटी, विद्यापीठ, विद्याल,
 शास्त्रापीठ, शास्त्रालय, ज्ञानपीठ
 Unknown *Math.* अज्ञात, अन्यक्त - qua-
 nity अज्ञातराशि, अन्यक्तराशि [असमान
 Unlike विषम, विरोधभावी, विजातीय, असदृश,

Unproductive *Eco.* अनुत्पादक, विनियोजनी
 Unreal *Math.* अवास्तविक, काल्पनिक
 Unreasonable गैरव्याजनी, अनुचित, अयोग्य
 Unsanitary *Med.* स्वास्थ्यविरोधी, रोगजन्य,
 असुखाकारी [अतृप्त
 Unsaturated *Chem.* असंतृप्त, असेचकृत,
 Unskilled *Eco.* अनियुक्त, बुद्धिहीन
 Unstable अस्थायी, अस्थिर - equilibrium
 अस्थिर समतोलपण
 Unstratified *Geo* अमंतीभूत
 Unsymmetrical असमान, विरूप, दुर्घटित
 Unveiling अनावरण
 Unyielding अग्नयम
 Upheaval हल्ला, हल्लागल *Pol.* विप्लव,
 क्रांति, मोड़ो फेरफार, भूतलपायल
 Upset price *Eco.* लघुतममूल्य, ओटामा
 ओछी किंमत, स्थिर किंमत
 Upthrust *Phy* हल्ला
 Uranium (U) *Chem* युरेनियम
 Uranus *Ast* युरेनस, हरषल, प्रभापति
 Urea *Ana.* मूत्रिल, युरीआ
 Urethra *Ana.* मूत्रमार्ग, मूत्रनली, मूत्रवाहिनी
 Urethroscope *Med.* मूत्रनलीदर्शक
 Urethroscopy *Med.* मूत्रनलीपरीक्षा

Urge दयाण करवुं, प्रोत्साहित करवुं
 Urgency आवश्यकता, अगल्य, तात्कालिकता
 Urgent तात्कालिक, जरूरी
 Urinal *Ana.* मूत्रघानी, मूत्राशय
 Urpcerata *Zoo.* शृंगपुच्छी
 Urology *Med.* मूत्रविज्ञान
 Urostyle *Zoo.* मेन्पुच्छ, संघारिष
 Usury *Eco* अलाधिक व्याज, व्याजखोरी
 Uterine *Ana.* गर्भाशय संबंधी, गर्भाशय
 विषयक - brother *Lavo* सहोदर
 Uterus *Ana.* गर्भाशय, गर्भस्थान
 Utilitarianism *Phil* हितवाद, जनमुख-
 वाद, जनहितवाद, ह्यपयुक्ततावाद, ह्यपयोगिता-
 वाद
 Utility *Eco.* ह्यपयोगिता, ह्यपयोग Dimini-
 shing - भूतरती ह्यपयोगिता Increasing
 - वधती ह्यपयोगिता Marginal - सीमान्त
 ह्यपयोगिता Total - कुल ह्यपयोगिता
 Utmost अत्यंत, छेवट, पराकाष्ठा
 Utopian काल्पनिक, मानसिक, भावनागत,
 तरेगी, आदर्श
 Utricle *Ana.* बुदरिमा
 U-tube *Phy.* युनली, युटयुब, टीलानली
 Uvula *Ana* गलशुडिका, काकलरु, पडजीम

V

Vacant शून्य, रिक्त, खाली [वे किमनेशन
 Vaccination रसीमुकाण, क्षीतला दंक्वणी,
 Vaccine *Med.* रसी
 Vacuole *Zoo* रसघानी
 Vacuum *Phy* शून्य, शून्यावकाश, ख, खाली-
 खम, वेक्युम - brake ख-नेक - cleaner
 ख-साड्ड - post ख-उपाल - vessel ख-पात्र
 Vaginal *Ana.* योनि-योनिमार्ग - संबंधी
 Vague मोपम, संदिग्ध, अनिर्णीत, पाया बगरुं
 Valency *Chem.* बल्यक, संयोजनशक्ति
 Valid सुवर्णित, सप्रमाण, सबल, सिद्ध, सुसिद्ध,

यथार्थ [आकारणी, वेक्युमेशन
 Valuation *Com.* मूल्यांकन, मूल्यआकणी-
 Value *Math.* मूल्य Numerical - साख्य
 मूल्य Absolute - विशुद्धमूल्य [त्राल्व
 Valve *Phy* पडदो, ढाकण, पटल, पुटक, पक्षक,
 Vanadium (V) *Chem.* वेनेडियम
 Vane *Phy.* वायुपतिदर्शक, वायुध्वज
 Vanguard *Pol.* आगली हरोक, अग्रदल
 Vanishing लोपमान - fraction लोपमान
 अंश - line लोपमान रेखा - point लोपन-
 बिन्दु

Vaporific Phy. वाष्पकारी
Vaporiform Phy. वाष्परूप
Vaporisation Phy. वाष्पायन
Vapour Phy. वाष्प, बराळ - bath बराळ-
 स्नान, नास **Chem.** वाष्पयंत्र - density
 वाष्पघनता, वाष्पघटत्व - pressure वाष्प-
 दबाव, वाष्पबल - tension वाष्पतान,
 वाष्पतति
Variable Math. अस्थिर, चल, विषम,
 विकारी, असम, परिग्रहिणील, समविषम -
 motion चकित गति - velocity विषमवेग
Variation फेर, तफावत, चलांतर, विकार
 भिन्नता, वधघट
Vasa Ana. वाहिनी, स्रोत - deferentia
 शुक्रवाहिनी - efferentia बहिर्वाहिनी
Vascular Ana. वाहिनीमय, वाहिनीसंबंधी
 वाहिनीमर, शिरासंबंधी, शिरालु
Vector Ana. वाह, वेक्टर **Math.** द्वैधिक
 - addition वाहद्वि - function वाह-
 कार्य, वाहकर्म Radius - नाभित्रिज्या
Vega Ast. अभिजित, दसरथ
Vegetable Bot. शाक, वनस्पति - king-
 dom वनस्पतिराष्ट्र [हारी
Vegetarian शाकाहारी, अन्नाहारी, निरामिया-
Vegetate निष्क्रिय रहेंतुं, स्थिर जीवतुं
Vehicle वाहन, माध्यम; पान, साधन [रग
Vein Ana. शिरा, नीला, नस, रग **Geo.** रेखा,
Velocimeter Phy. वेगमापक
Velocity Phy. वेग, गति **Initial** - प्राथमिक
 वेग, प्रारंभिक वेग **Relative** - सापेक्ष वेग
Uniform - समवेग
Venation Bot. पर्णशिरा, पांद्वीनी नसरचना
Veneration Phil. मान, मानबुद्धि, आदर-
 बुद्धि, पूज्यभाव [जननेन्द्रियसंबंधी
Venereal Med. श्रुत्यादकअपवयसंबंधी,
Venereology Med. जननेन्द्रियरोगविज्ञान,
 गुप्तरोगविज्ञान

Venous blood Ana. अशुद्ध लोही
Ventilated Phy. हवादार
Ventilation Phy. हवादारी
Ventilator हवागारी, आक्रियुं, वेन्टिलेटर
Ventral Ana. सुदरस्थ, सुदरीय, पेट तरफतुं
Ventricle Ana. रंध, गुहा, पोमाण, हृदय
 रंध, मगजरंध, गळतुं रंध, गलरंध
Ventricular Ana. रंध संबंधी
Venus Ast. शुक्र
Veracity सत्य, सत्यमयता [संवेदन, सत्यापन
Verification निरीक्षा, परीक्षा, निर्णय, परीक्षा-
Vermes कीट, कृमि, जीवदा
Vermicide कृमिनाशक
Vernal Ast. वसंत ऋतुतुं, वासंतिक, वसंतोद्भव
 - equinox वसंतविषुव, वसंतसंपात, मेघ-
 संक्रान्ति - signs साधनराशि
Vernier Phy. सूक्ष्ममापकवर्धन, वर्नियर
Versatile वृष्टस्थित, मध्यस्पर्शी, चंचल,
 मध्यलग्न
Vertebra Ana. वृष्टस्थि, करोडतुं हाडडुं,
 कीकस, कशेरुका - al column मणिदंड,
 मेरुदंड, वृष्टबंध [करोडितुं
Vertebrata Bio वृष्टवंशी, करोडवाडुं,
Vertex शिखर, डोच, अणी, शिरोबिन्दु, क्षीर्य
Vertical Math. शूर्ध्व, लंब, शिरोलंब,
 अनुलंब, काटलुणे - circle लंबवृत्त, समवृत्त
 - line शूर्ध्वरेखा, लंबरेखा
Vertigo Med. शिरभ्रमण, फेर
Vesicle Zoo. फुगगाजेवी कोयळी, पाणीवी
 भरेली फोल्ली **Ana** प्रवाहीवी भरेली कोयळी,
 पुटक [follicles बीजपुटक
Vesicular शिखराडुं, पुटकवाडुं - ovarian
Vessel पद्माण, वासुण, पान, नाल, नादो
Vested Interest Eco स्थापितहित, स्था-
 पित स्वार्थ
Vestibule Ana. मध्योदर, मध्यगुहा, मध्य-
 कर्ण, काननो मध्यप्रदेश **Arch.** ओषधी,
 पदचाल, द्वारमंडप

Vestige अवशेष, शेष; पादचिह्न, पगला
 Veterinary Med. पशुरोगसंबंधी, पशुरोग
 विषयक, पशुवैद्यकीय, डोररोगनुं, डोरवैदा-
 संबंधी
 Veto Pol. निषेधाधिकार, वीटो
 Vibrating fork Phy. स्वरकांठो, स्पंदनघंटी
 Vibration Phy. कंपन, कंप, स्पंदन, आंदो-
 लन, हलकंपन [नायब-
 Vice (१) चाप, पकड़ (२) दुर्गुण (३) छुप,-
 Vicinity समीपता, पड़ोश, निम्नता
 Vigour बल, छुट्टाह, जोर, जोम, जुस्तो
 Village survey ग्राममापणी
 Villi माइक्रोभंजुर, बाल जेशा, कोष
 Villous रोमरहित, बाल बाहुं
 Vinculum Math. रेखांकन, रेखाकौम
 Vinegar सरको, चुक
 Violent प्रचंड, छुप
 Virgin कन्या, कुमारिका, अक्षता, अक्षतयोनि,
 अनूढा - soil पठरतं जमीन, वण खेडेली जमीन
 Virgo Ast. कन्याराशि - gama आपस
 - thita अपावत्स
 Virtual Phy. वास्तविक, संभाव्य, शक्य,
 खरोखर, सम - velocity वास्तविक वेग,
 खरो वेग - image आभास प्रतिबिंब (Real
 image वास्तविक प्रतिबिंब) - focus
 आभासकेन्द्र, आभासनामि
 Virulence संहारकशक्ति .
 Virus Med. विष, चेप, रोगबीज [अवयवो
 Viscera Ana. अंतरेण, अंतर्ना अंग, अंदरना
 Viscosity Phy. रिनगुपता, चिकनाश, सादता
 Visual दृष्टिसंबंधी, प्रत्यक्ष, आधुन, दृश्य
 - angle दृष्टिकोण - instruction दृष्टि-
 शिक्षण, प्रत्यक्षशिक्षण, चित्रशिक्षण - field
 दृष्टि मर्यादा - ray दृष्टि किरण, दृश्यकिरण
 Vital प्राणमय, प्राणविषयक, प्राणात्मक,
 चेतनमय, चेतनात्मक; जीवमय, सजैव, जीवन-
 प्रद, जीवनापदयक - air जीवनप्रदवायु,

प्राणवायु - force जीवनप्रदयक, प्राणबल,
 जीवबल - function जीवनप्रदक्रिया, प्राण-
 क्रिया, जीवनापदयक क्रिया - principle
 जीवनप्रद नियमो, मौलिक नियमो, मुख्य तरवो
 - statistics जीवनसंख्याशास्त्र, आरोग्य
 Vitalism चेतनवाद, जीववाद
 Vitality जीवनशक्ति, प्राणशक्ति
 Vitamin प्रजीवनक द्रव्य, विटामिन
 Vitreous काचसम, काचमय, काच जेवुं,
 पारदर्शक - electricity काचजवीन, काच-
 चीज - humour काचसार, काचरस, सान्द्र-
 रस, पारदर्शक द्रव्य (आंखनुं)
 Viviparous Bio. गर्भजात, सचेतनप्रज;
 गर्भज, पिंडज; जीनता बच्चा, जन्मना
 Vivisection Bio. जीवनछेदन, सचेतछेदन,
 जीवतानी वाढकाप
 Vocal वाचिक, स्वरसंबंधी, आवाजसंबंधी
 - chords वाचिकतंतु, ध्वनिवाहक तंतु,
 कंठतंतु, स्वरतंतु
 Volatile Chem. चपल, चंचल, वायवी,
 वायुपरिणामी, छुबी जाय तेवुं
 Volcano Geo. ज्वालामुखी
 Volition Psy. भिच्छा, स्वेच्छा, संकल्प;
 भिच्छाव्यापार, भेषणाव्यापार
 Voltage Phy. वीजबल, वीजकीनुं बल, वॉल्टेज
 Voltmeter Phy. वीजमापक, विद्युत्मापक,
 वॉल्टमिटर [Gen. पुस्तक, विस्तार
 Volume Math. कद, परिमाण; आयतन
 Volumetric Chem. कदसर, आयतनमापक
 Voluntary Psy. वैच्छिक, भिच्छापीन,
 स्वाधीन - [- theory चमवाद
 Vortex Phy. चक्रगति, आवर्त, वमल, ममरी
 Voter Pol. मतदार
 Voting मतदान - paper मतपत्र [प्रतीकरण
 Vulcanisation Chem. बल्केनवण, रबरनुं
 Vulkanite Chem. बल्कनाजीट
 Vulpecula Ast. जंबुक (तारामंडल)

. W

Wage Eco वेतन, मजूरी, पगार, रोजी
Living - निर्वाहवेतन, पेडियु **Minimum**
 - अल्पतम वेतन

Waist Ana कटि, फेड

Wall दीवाल, भीत **Bio** तन

Walnut अमरोट, अखोट

Wants Eco जरूरियातो, आवश्यक वस्तुओ
Complimentary - सापेक्ष जरूरियातो
Primary - प्राथमिक जरूरियातो, आवश्यक जरूरियातो

Warp ताणो, वान, मरडाव

Warrant Law पकडहुकूम, वॉरन्ट

Wart मसो, किण

Wash bottle Chem धाराशीशी

Washer वाशीमर, चन्दी, बॉशर

Water जळ, पाणी - **clock** जळपटिंग,
 जळरही - **mill** जळचक्की, पाणीचक्की - of
 crystallisation स्फटिकजळ - **shed**
 पाणीढाल - **tight** जलाभेद्य, पाणीबंध जळयष
Hard - चूनावाळु पाणी, कडक पाणी **Soft** -
 चूना बिनासु पाणी, नरम पाणी - **stomach**
 जळरंध्र

Water cure Med जळोपचार, जळचिकित्सा

Wave Phy तरंग, वीचि, आंदोलन, लहरी,
 मोडु **Crest of** - तरंगशिखर, मोर्गानी दोच
 - **length** तरंगलंब, वेवलेंथ - **light** तरंग-
 रेखा, बीचिरेखा **Longitudinal** - समवर्ती
 तरंग, समगामी तरंग, कमानतरंग - **motion**
 तरंगगति **Sound** - ध्वनितरंग, अवानु मोडु
Transverse - विषमवर्ती तरंग, विषमगामी
 तरंग, मर्षतरंग **Trough of** - तरंगमूळ,
 मोडानु मूळ, अनुपाद, अपोपाद, अनुलहरि

Wealth Eco संपत्ति, धन, अर्थ **Distri**
bution of - संपत्तिनी वહેंचणी **Produc**
tion of - संपत्तिंतु श्रुपादन **Science of**
 - संपत्तिशास्त्र, अर्थशास्त्र

Weather हवा, हवामान, हवापाणी, ऋतु
 - **cock** वायुकुक्की, वायुदिशासूचक - **glass**
 वायुमापक

Weathering करमाणु, खरी पडवु, खवाण

Wedge पाचर, छीणी, कील

Weekly साप्ताहिक, अठवार्तिक

Weight Phy भार, युक्ता **Math** वजन,
 तौल - **box** वजनपेटी, तौलापेटी

Wharf Com घाट, धक्को, ओवारी

Wharfage Com धक्कानु भाडु, स्टारफेज

Wheel Phy चक, पैडु, वर्तुल, विवर्तुल
 - of life जीवनचक्र **Potters** - चाकडो
Spinning - रेंडियो

Whirlpool पाणीनी भमरी, जळचक्की

Whirlwind वायुनी भमरी, चमचात, बगोळियो

Whole Math पूर्ण - **life policy** आजीवन
 बीमा पोलिसी - **number** पूर्णांक

Width विस्तार, विस्तृति, पनो

Will Psy भिच्छा, निश्चय, सकल्प **Law**
 वृत्तपन, वसियतनासु - **power Psy**
 भिच्छाशक्ति भिच्छाबल, सकल्पबल, आत्म
 शक्ति, आमवल

Wind Met पवन, वायु - **gauze** पवनमापक

- **lass** हुमकशास - **mill** पवनरकौ - **pipe**

धातनळी, वायुनळी **Trade** - व्यापारवायु

- **ward** वातामियुक्त

Winter शरद

Winter crop शियाळुपाक, रमीपाक

Winter Solstice Ast मकरसंक्राति,
 मकरसंक्रमण दक्षिणायन

Wintery शारद, शारदीय शीतकाल

Wire तार, तन, तंतु - **gauge** तारनी जाळी

Wireless बिनतार, तारविनासु, अतंत्री,
 निष्पंत्री [रेडियो, वायरलेस]

Wonder आश्चर्य

Work *Phy.* कार्य, काम *Phil* चेष्टा,
 व्यापार, इति, कर्म - shop कार्यशाला,
 सुयोगशाला, कारखाना, वर्कशॉप - man
 कामदार - manship कारीगरी, कौशल्य
 Worker मजूर, धर्मजीवी, कार्यकर्ता
 World-war *Pol* विश्वयुद्ध - soul *Phil*
 विधात्मा

Worm *Bio* कीड़े, कृमि Hook - हृवकृमि
 Round - गोष्ठकृमि Tape - पटीकृमि
 Thread - सूतकृमि
 Worry *Psy.* चिन्ता, सुषाधि [घटियाळ
 Wrist *Ana* कांडू, मणिबंध - watch बाढा
 Wrought *Phy.* घटेले, टीपेले - iron
 टीपेले लोह, नरम लोहदंड, पडतानु लोखंड

X

Xanthocarpus *Bot* पीतफली
 Xenon (X) *Chem* झीनोन
 Xenophonia *Med.* स्वरपरिवर्तन
 Xiphoid *Bot.* झुरोपत्र - process *Ana*
 झुरप्रसर

X-ray *Med.* क्ष-किरण, ऐक्स-रे
 Xylem *Bio* जलवाहिनी, काष्ठपेघी, सुध्वंस-
 याहिनी
 Xylocarpous *Bot* काष्ठफलधारी
 Xylophone *Mus.* काष्ठवाद्य, काष्ठतरंग

Y

Yard *Math* चार, गज, यार्ड - stick गज,
 चारपट्टी
 Year वर्ष, साल *Astronomical* - खगोल
 वर्ष *Equinoctial* - संवत्सर्व *Lunar* -
 चांद्रवर्ष *Sidereal* - तारकवर्ष, नाक्षत्रवर्ष
Solar - सौरवर्ष - book वार्षिकपत्र, सार-
 नाम

Yeast *Bio* आथो, खमीर, यीस्ट, फीज, कण्ड
 Yield *Eco* श्रुत्पन्न, श्रुपन्न, निपन्न, परिणाम
 Yielding अनुवर्ती, नरम
 Yoke धूसरी, धुरा, बधन, भार
 Yolk *Zoo* अंडपीत, अंडदाळ
 Ytterbium (Yb) *Chem* झीटर्बियम
 Yttrium (Y) *Chem.* झीट्रियम

Z

Zebra *Zoo* जीवा
 Zeeman effect झीमन परिणाम
 Zenith *Ast.* शिरोविन्दु, खमध्य, खस्वस्तिक,
 मध्यांश, श्रुच्चाश - distance नताश
 Zeolite *Geo.* रुक्मिणराम, झीओलाओड
 Zephyr *Met.* पश्चिमवायु, समीर
 Zero *Math* शून्य, शून्याश *Absolute* -
 निरपेक्ष शून्य - degree शून्याश - factor
 शून्यगुण, खगुण
 Zigzag वाङ्मुकु, सर्पाकार
 Zinc (Zn) *Chem* झिंक, नसत
 Zirconium (Zr) *Chem* झिरकोनियम

Zodiac *Ast.* राशिवक्र, राशिमंडळ
 Zodiacal light *Ast* राशिवक्र प्रकाश, संध्या
 Zone *Geog* कटिबंध, वलय, कटिबंध प्रदेश,
 प्रदेश *Frigid* - शीत कटिबंध *Temperate*
 - समशीतोष्णकटिबंध *Torrid* - सुष्णकटिबंध
 Zoo प्राणिशाला, प्राणिगृह, जनावरसमूह, चिडिया-
 खात
 Zoography प्राणीआलेखन
 Zoology प्राणीविज्ञ [पशुरोगनिदान
 Zoopathology *Med.* पशुरोगचिकित्सा,
 Zygomatic bone *Ana* गंडास्थि,
 कपोलास्थि - arch कपोल तोरण

Zygomorphic સામ્યરચનાવાળું, સમઘ્રઙ

Zygosis Bot સંયોગીજનન

Zygosporc Bio યુગ્મ વીજાણુ યુગ્મ ધીજવળ,
સંયોગરેણુ [યુગ્મપેદી

Zygote Bio ગર્ભ, ગર્ભપેદી, ફલિતકોષ,

Zyme સમીર, કિષ્ક, ખાયો, જંતુ

Zymology કિષ્કવિદ્યા, સ્તુત્સેવનવિદ્યા, એન્દ્રા
ઝીમવિદ્યા

Zymotic આચાવાલું, કિષ્કવાલું - disease
જંતુરોગ

वैज्ञानिक शब्द संग्रह

द्वितीय विभाग

TERMS OF INTERNATIONAL IMPORTANCE

As explained in the proface the scientific terms of international importance already in use in the English language have been accepted unaltered for this publication with few changes as become necessary only in those cases where other words are already current. A few of these words which are of common use already occur in Part I but lists of terms of international importance arranged systematically according to various sciences have been included in Part II.

A perusal of the lists would bring home to the persons who have to make a systematic and frequent use of scientific terms the plain fact that these terms should not be translated for the present at least. It would be impracticable and incorrect to replace these words by new unfamiliar words of any language which would be either difficult or inadequate in meaning. Some of these words are already in use in commercial and industrial circles. On the one hand the teachers of the various sciences which at higher levels are being taught through the English Language would not find it easy to make an early changeover and on the other the present generation of students will get confused with the new terminology.

One important use of the compilation is to set right the wrong view held by many persons. It is understood for example that the view communicated by the Bombay University to the Reference Board on scientific terminology appointed by Central Advisory Board of Education in India 1948 is to the following effect —

The University is of the opinion that it is unnecessary and undesirable to adopt an International Terminology because firstly there is no one International Terminology in science each important language group having its own terminology and secondly such a terminology if it can be prepared is bound to be educationally less suitable than an indigenous one. The University feels that it is desirable to prepare a uniform indigenous terminology based on Sanskrit. It is partly correct that scientific terminology

in various European languages varies from country to country and that there are variations in the international terms. But it is a matter of common knowledge that in the cases of names of chemical elements and chemical compounds the Latin names of plants and animals duly classified and arranged the units of weights and measures and constants adopted in various sciences as also the symbols and nomenclature adopted in Meteorology, greatest uniformity and standardisation prevails throughout the English speaking countries of the world. Russia with all its individualistic and separatist tendencies cannot shake off these contacts and one of the latest Russian dictionary (*Ollipman's Russian English Technical and Chemical Dictionary 1947*) includes the common English names of chemical elements based mostly on Latin phraseology. It would therefore be impracticable and unsound to replace such standard nomenclature by new words of indigenous origin. The latter are certainly likely to be more difficult and less familiar than those already in use. If old words of astronomy, astrology and mathematics in which the contribution of the ancient Hindus was both large and brilliant are already in current use they should not be displaced in certain cases both the sets of words will have to be current for years to come, premature finality and rigidity being harmful.

The terms collected in various sections of Part II are intended to be illustrative of the principles mentioned above. They do not form exhaustive lists of words used in each subject but are helpful in indicating the trend of selection of words. It will be clear that where the words do not represent proper names but express processes and connotations which are capable of translation no hesitation has been felt in adopting unaltered words e.g. foot and pound cannot be translated nor can gramme or meter but kilogram and kilometer may be partly translated into સરસપિર and સરસનીર. The expressions—Electromagnetic and Electrostatic unit—must be represented by the symbols—e m u and e s u. On the other hand nothing should deter us from translating terms describing processes and ideas and difficult words like adiabatic સુવર્ણ and entropy સરસપિરિ have to be represented by suitable words whether of Sanskrit or any other origin—the former securing a natural right of precedence.

The arrangement of the various sections of Part II has been made according to the subjects and is different from the strictly alphabetical order adopted in Part I for the reason that although science is one and universal the terms of international importance for each subject have definite meaning e.g. Botanical or Zoological proper names are not likely to be used for Chemical or Physical proper names or terms for constants and units.

In regard to Botanical and Zoological names of species, genera and families these species which are common in the area Gujarat, Cutch and

Saurashtra known as Maha Gujarat have been given preference but no attempt is made to make these lists exhaustive or comprehensive. It is significant that a foremost modern Botanist of Gujarat the late Mr Jayakrishna Indrapati who wrote in Gujarati his monumental volumes one on the *flora of the Barda mountain* (Kathiawar) in 1906 and the other on the *flora of Kutchha* had adopted the modern terminology, both for structural as well as for descriptive Botany based on the standard works of Sir James Hooker, Dr Nairne and Sir George Watt. The terminology adopted by Shri Jayakrishna has been revised for the present volume and modernised with the help of Dr R. D. Adatia of Bharatiya Vidya Bhavan Science College and Shri Bapalal Vaidya Principal Ayurvedic College, Surat.

The scientific terms pertaining to chemical elements and compounds and physical constants and units and weights and measures have been compiled under the guidance of Dr Maty Prasad Principal of Royal Institute of Science whose interest in this subject as well as in Hindi is well known. Drs R. C. Shah and S. C. Sethna have also given the help required of them.

A list of symbols and abbreviations used in Physics has been prepared by Dr Y. G. Naik of Gujarat College.

In regard to Meteorological terms the international aspect has become more important since the world war II as the information collected regarding the weather conditions in this country has proved to be so exact and useful. Already words like *Alto cumulus* (Acu), *Alto stratus* (Ast), *Cirro cumulus* (Cicu), *Cirrus* (Ci), *Cumulus* (Cu) have symbols which are universally accepted in the English speaking countries of the world. In addition the instructions to the scientific observers of the department have been codified and standardised. It has been therefore possible to compile a separate section with the help of the Regional Meteorological Centre at Bombay which is now presided over by a scientist with the wide experience of research Dr B. N. Desai. The credit of this section goes to him.

The main object of preparing Part II will be served if it illustrates the principle which the writer wants to establish viz. that in certain spheres of scientific knowledge we have to adopt bodily the terms already in use in the English language. This adoption of English and Latin terms has been recommended not out of laziness or lack of enthusiasm for the linguistic independence of the country but out of a firm conviction that our present circumstances demand it. This is also in accordance with the dictum of Pandit Jawaharlal Nehru that 'We should be bold enough to lift bodily foreign and technical terms which have become current coins in many parts of the world and adopt them in all the Indian languages. It is also hoped

that this will provide material for the preparation of the lists of basic technical terms about which Panditji is so very keen. The present list is illustrative and not exhaustive. The number and the variety of foreign words which have to be accepted in the Indian languages is much larger than those included in this volume but considerations of time space and cost have imposed limitations which could not be avoided.

7th June 1919

P. M. SHAH

વૈજ્ઞાનિક શબ્દ સંગ્રહ

દ્વિતીય વિભાગ

આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના પારિભાષિક શબ્દો

પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે અંગ્રેજી ભાષામાં આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના પ્રચલિત શબ્દો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહવામાં આવ્યા છે. જ્યાં અંગ્રેજી શબ્દોને બદલે આપણા દેશી શબ્દો પ્રચલિત થઈ ગયા છે ત્યાં અંગ્રેજી નહીં લેનાં દેશી શબ્દો લીધા છે. આ વિભાગમાં આપવામાં આવેલા શબ્દોમાંથી કેટલાક સામાન્ય વપરાશના શબ્દો પહેલાં વિભાગમાં આવી ગયા છે. આ વિભાગમાં આ શબ્દો વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓવાર ગોઠવીને મૂકવામાં આવ્યા છે.

આ શબ્દોની યાદીઓ જોતાં, વૈજ્ઞાનિક શબ્દોનો જેમને અવારનવાર પદ્ધતિસર ઉપયોગ કરવાનો રહે છે એમને સહેજે ખાતરી થશે કે હાલમાં તો આ શબ્દોનો અનુવાદ ન થવો જોઈએ; કારણ કે નવા અનુવાદિત શબ્દો બનશે એ અપરિચિત, અધરા અને અર્થની દૃષ્ટિએ અપૂર્ણ રહેવાનો સંભવ છે. એટલે આ અંગ્રેજી શબ્દો જે રૂઢ થઈ ગયા છે એનો ત્યાગ કરવામાં અવહેવારુપણું અને ગેરલાભ છે. આમાંના કેટલાક શબ્દો તો વેપાર અને કારખાનાના શૈર્ષિકા ઉપયોગમાં આવી ગયા છે. કેળવણી અને શિક્ષણની દૃષ્ટિએ પણ આવા નવા અનુવાદિત શબ્દો બનાવવા એ હકાપણભરેલું નથી. ઉચ્ચ કક્ષાનું વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ આજે અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા અપાય છે અને એ રીતે ટેવાયેલા આજના અધ્યાપકોને આવો તરત ફેરફાર કરવો સરળ નહીં થઈ પડે. ખીજ બાજુએ, વિદ્યાર્થીની વર્તમાન પેઢી પણ નવા પારિભાષિક શબ્દોથી ગોઠાણામાં પડી જશે.

વિજ્ઞાનની પરિભાષા સંબંધમાં ઘણા માણસો ખોટી દૃષ્ટિ રાખી રહ્યા છે; એ ખોટી દૃષ્ટિ દૂર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આ સપાદનનો છે. દાખલા તરીકે, મુબઈ યુનિવર્સિટીએ હિંદમાં કેળવણીના મધ્યસ્થ સલાહકારી બોર્ડ નીમેશા વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા સંબંધના રેફરન્સ બોર્ડને નીચે પ્રમાણેનો અભિપ્રાય મોકલ્યો હોવાનું જાણવા મળે છે.

“યુનિવર્સિટી એ અભિપ્રાયની છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા અપનાવવી એ બિનજરૂરી અને અનિચ્છનીય છે. કારણ કે પહેલું, વિજ્ઞાનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષા એક નથી, દરેક અગત્યના ભાષાસમૂહને પોતપોતાની પરિભાષા છે, અને ખીજું આવી પરિભાષા બનાવવાનું શક્ય હોય તોપણ એવી પરિભાષા દેશી પરિભાષા કરતાં કેળવણીની દૃષ્ટિએ ખોટી અનુકૂળ થઈ પડશે. યુનિવર્સિટીને લાગે છે કે સરકૃત ઉપર રચાયેલી એકધારી દેશી

પરિભાષા બનાવવી એ ધ્વજવાયોગ્ય છે." -એ કાંઈક ખરું છે કે સુરોપના દેશદેશની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષા જુદી જુદી હોય છે, તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષામાં પણ સડેજ સડેજ ફરક હોય છે. પરંતુ એ તો સામાન્ય જ્ઞાનની વાત છે કે રાસાયણિક તત્ત્વો અને સંયોજનો, વનસ્પતિઓ અને પ્રાણીઓનાં લેટિન નામો; વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓમાં વપરાતા વજન અને માપના એકમો અને સ્થિરરોકો; તેમ જ હવામાન વિદ્યામાં સ્વીકાયેલા સંજ્ઞાઓ અને પરીભાષાની, બાળનમાં પૃથ્વી પરના અગ્રેષ્ઠ ભાષા ખોલતા બધા દેશોમાં ખૂબ જ એકતરફી અને એકધારાપણું પ્રવર્તે છે. બીજા બધાં ક્ષેત્રોમાં અલગ અને જુદાપણાની મનોવૃત્તિ રાખનાર રશિયાથી પણ આ ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્ક છોડી શકાયો નથી સને ૧૯૪૭માં પ્રગટ થયેલ ડેનેપમકૃત રશિયન મિમિલ્લા ટેકનિકલ એન્ડ કેમિકલ ડિક્શનેરી મા મુખ્યત્વે લેટિન શબ્દો ઉપર રચાયેલાં રાસાયણિક તત્ત્વોનાં અગ્રેષ્ઠ નામોનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રમાણે સમગ્ર રીતે જેતાં પ્રચલિત થયેલા સર્વામાન્ય અગ્રેષ્ઠ પારિભાષિક શબ્દો છોડીને દેશી ભાષાના નવા શબ્દો બનાવવા એ અવહેવારુ અને અસંગીન છે. તદ્દન નવા શબ્દો બનશે એ ચાલુ અગ્રેષ્ઠ શબ્દો કરતા અવશ્ય વધુ મુશ્કેલ અને ઓછા પરિચિત નીવડશે. ખગોલવિદ્યા, જ્યોતિષ અને ગણિતવિદ્યામાં પ્રાચીન હિંદુઓ ઘણા આગળ વધેલા હતા અને તે ક્ષેત્રોમાં તેમનો ફાળો વિશાળ અને ઉજ્જવળ હતા એટલે એ વિદ્યાઓના શબ્દો જે અત્યારે પ્રચલિત છે એ જેમના તેમ સ્વીકારી લેવા જોઈએ. કેટલીક જગ્યાએ તો આવતાં થોડાંક વરસો માટે પ્રાચીન પ્રચલિત શબ્દો અને અગ્રેષ્ઠ પ્રચલિત શબ્દો બંને રાખવા પડશે કારણ કે પૂરતા અનુભવ પડેલા શબ્દોને આખરી અને અદ્ધર સ્વરૂપ આપી દઈએ એમાં લાભ કરતાં હાનિ વધારે છે.

બીજા વિભાગની જુદી જુદી ખડિકામાં સંપાદિત કરેલા શબ્દો, ઉપર 'રજૂ કરેલ સિદ્ધાંતો સમજાવવા માટે દાખલા ૩૫ જ છે, વિજ્ઞાનની તે પ્રત્યેક શાખામાં વપરાતા બધા શબ્દોની એ સંપૂર્ણ યાદી નથી; નોકે એમાંથી શબ્દોની પસંદગી કેમ કરવી એવું સૂચન મળે ખરું. વાચક જોઈ શકશે કે જે શબ્દો વિરોધનામ સૂચક ન હોય પણ ક્રિયા અને વિશિષ્ટ અર્થો સૂચવતા હોય તો તે શબ્દો જેમના તેમ સ્વીકારી લેતા સહાય રખાયો નથી. દા. ત. 'ફટ' 'પાઉન્ડ' તેમ જ 'ગ્રામ' અને 'મીટર' જેમના તેમ અનુવાદ કર્યા સિવાય સ્વીકારી લીધા છે પરંતુ 'કિલોગ્રામ' અને 'કિલોમીટર'નો અનુક્રમે સહસ્રમાસ અને સંહસ્રમીટર એવો અનુવાદ થઈ શકે. Electromagnetic અને Electrostatic power માટે તેની સંજ્ઞાઓ e. m. p. અને s. s. દર્શાવવી જોઈએ. બીજે પક્ષે, ક્રિયા અને વિચારો દર્શાવના શબ્દો કે Adiabatic માટે યુગ્મતાવદ્ધ અને Entropy માટે અંતઃક્રમશક્તિ જેવા મુશ્કેલ શબ્દોનો અનુવાદ કરવામાં સહાય ન રાખવો જોઈએ.

વિભાગ બીજામાં વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓવાર અલગ અલગ ખડિકાઓ પાડવામાં આવી છે, એટલે પ્રથમ વિભાગની પેઠે બધા શબ્દો એક સળંગ કક્ષાવારી ક્રમમાં નહીં આવે. નોકે વિજ્ઞાન એક અને અખડ છે તે છતાં વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાઓના આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના શબ્દોનો દરેકનો ચોક્કસ અર્થ હોય છે. દા. ત. વનસ્પતિ અને પ્રાણીશાસ્ત્રના વિશેષ નામો રસાયણવિદ્યા કે પદાર્થવિજ્ઞાનમાં વાપરી શકાય નહીં. આ રીતે બીજા વિભાગમાં આવો ફેરફાર કરવો જરૂરી છે.

ગુજરાત, કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રના પ્રદેશમાં મળી આવતી વનરપતિ અને પ્રાણીઓની ઉપગતિ, જાતિ અને કુટુંબોનાં નામો આપવાનો અત્રે પ્રવાસ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ આ નામોની યાદીઓ સંપૂર્ણ બની શકી નથી. એ નોંધપાત્ર વાત છે કે મહાગુજરાતના અત્રીચીન આઘવનરપતિશાસ્ત્રી સ્વ. શ્રી. જયકૃષ્ણ ઇન્દ્રજી દાકરે ‘બરડાની વનરપતિ’ અને ‘કચ્છની વનરપતિ’ના પોતાના ગ્રંથોમાં સર જેમ્સ હૂકર, ડો. નેન અને સર જ્યોર્જ વાટના પ્રમાણબૃત ગ્રંથો ઉપર રચાયેલી પરિભાષા અપનાવી છે. આ પારિભાષિક શબ્દો ભારતીય વિદ્યાભવનની સાયન્સ કોલેજના ડો. રતિલાલ આઠતિયા અને સુરતની આયુર્વેદિક કોલેજના પ્રિન્સિપાલ શ્રી આપાલાલ વૈવંતી મદદથી તેમાં સુધારાવધારા કરીને આધુનિક સ્વરૂપ આપીને આ પુસ્તકમાં સંગ્રહવામાં આવ્યા છે.

રાસાયણિક તત્ત્વો, સંયોજનો અને ભૌતિક એકમો અને રિયરેક્ટો તથા વજન અને માપ સંબંધના વૈજ્ઞાનિક શબ્દો સંગ્રહવાનું કામ રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ સાયન્સના પ્રિન્સિપાલ ડો. માતાપ્રસાદની દોરવણી નીચે કરવામાં આવ્યું છે. તેમનો આ વિષય-પરતવેનો તેમ જ હિંદી પરતવેનો રસ જાણીતા છે. આ કાર્યમાં ડો. આર. સી. શાહ અને ડો. એસ. સી. શેઠનાએ પણ સહાય કરી છે.

ભૌતિક વિદ્યામાં વપરાતાં સંગ્રાઓ અને સહેલોની યાદી ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદના ડો. યશવંત નાયકે તૈયાર કરેલી એક જુદી ખંડિકામાં આપવામાં આવી છે.

બીજા વિષયક પછી હવામાનાવિદ્યાની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિભાષાનું મહત્ત્વ ધણું વધી ગયું છે. યુદ્ધ સમયમાં હવામાન સંબંધની માહિતી આપણા દેશમાં એકઠી કરાઈ હતી તે બહુ જ ચોક્કસ અને ઉપયોગી નીવડી છે. અક્ટોડાયમ્યુક્સ (Act), અક્ટોસ્ટ્રેટસ (Ast), સીરોકાયમ્યુક્સ (Cicu), સીરસે (Ci), કાયમ્યુક્સ (Cu) જેવા શબ્દોની સંગ્રાઓ દુનિયાના અંગ્રેજ ભાષા બોક્ષતા દેશોમાં સર્વમાન્ય થયેલી છે. એ ઉપરાંત વાયુચક્રમાળાના નિરીક્ષકોને અપાતી સૂચનાઓ માટે પણ નિશ્ચિન સંકેતો નક્કી થયા છે. પ્રાદેશિક વાયુચક્રમાળાના મુખ્ય મધ્યકના વડા ડો. બી. એન. દેસાઈ, જે સશોધનનો બહોળો અનુભવ ધરાવે છે, તેમની સહાયથી હવામાનવિદ્યાની પરિભાષાની એક જુદી ખંડિકા તૈયાર થઈ શકી છે. તેનું માન ડો. દેસાઈને ધટે છે.

વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં અમુક વિભાગમાં અંગ્રેજ ભાષાના શબ્દો સાંગોપાંગ લઈને આપણી ભાષામાં ઉતારવા જોઈએ અને એમ કરીને વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ સરળ બનશે અને આપણી ભાષા સમૃદ્ધ બનશે. આ સિદ્ધાંતનું સાચાપણ અને ઉપયોગિતા સફળ રીતે દર્શાવી શકાયું હોય તો આ બીજો વિભાગ તૈયાર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પાર પડ્યો ગણાય. “આગસ” કે દેશના ભાષાકીય સ્વાતંત્ર્ય માટેના “ઉત્સાહના અભાવ”ને કારણે અંગ્રેજ અને લેટિન શબ્દો અપનાવવાની બદામણ કરવામાં નથી આવતી, પરંતુ દૈનિક ચિંતનના પરિણામે લેખકની નિઃશયપૂર્વક માન્યતા છે કે દેશના વર્તમાન સંગોમાં બીજો કોઈ નિર્ણય હાનિકારક છે. આ માન્યતાને દેશના અનેક ચિંતકો અને વિચારકોનો ટેકો છે. અને આ સંબંધી ક્ષત નામપુર યુનિવર્સિટી સિવાય બીજી કોઈ યુનિવર્સિટીના વાઇસ ચેન્સલરોની તરફથી અનુમતિ પત્રો લેખકને મળ્યા છે. પડિન જવાહરલાલ નેહરુએ અનેક વાર કહ્યું છે કે

“દુનિયાના અનેક ભાગમાં ચલણી સિલ્કા જેવા બની ગયેલા વિદેશી અને પારિભાષિક શબ્દોને સાગોપાંગ લઈ લેવાની અને હિંદની ભાષામાં અપનાવી લેવાની આપણે પૂરતી હિંમત દાખવવી જોઈએ.” તેથી એવી આશા રાખી શકાય કે પડિતજી જેને માટે આતુરતા સેવે છે એવી ‘પાયાના પારિભાષિક શબ્દોની યાદી’ માટે આ પુસ્તક સામગ્રી આપે.

આ વિભાગમાં અંગ્રેજી અને લેટિન શબ્દો સંગ્રહવાનો જે પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે તેનો ઉદ્દેશ તો આંતરરાષ્ટ્રીય શબ્દો કેવા પ્રકારના સંગ્રહવા જોઈએ એનું માર્ગદર્શન કરાવવા પૂરતો જ છે. આવા અપનાવવા જેવા આંતરરાષ્ટ્રીય અગત્યના શબ્દોની સંખ્યા આ ગ્રંથમાં આપ્યા છે એથી ઘણી મોટી નીકળે. પરંતુ સમય, પુસ્તકનું કદ અને કિંમતની દૃષ્ટિએ વધારે શબ્દો સમાવવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે.

■ મી ભટ્ટ, ૧૯૪૬

જીવેન્દ્રલાલ ગોવિંદલાલ શાહ

Capricornus	मकर	राशि
Capella	मकरद्वय	तारो (ब्रह्ममंडलमा)
Cassiopeia	शमीष्ठा	तारामंडल
Celceno	तिल्ली	तारो (कृत्तिकामा)
Centurus	नखुरंग	तारामंडल
„ alpha (Proxima)	विजय	तारो
„ beta	जय	तारो
Cepheus	शुषप्रवा	तारामंडल
Cetus	तिमिगिल	तारामंडल
Columba	परावत	तारामंडल
Comet	धूमकेतु	
Coronna	मुकुट	तारामंडल
Corvus	हस्त	चक्र
Crater	चक्र, चर	तारामंडल
Cygnus	ईशमंडल	तारामंडल
Delphinus	धनिष्ठा	नक्षत्र
Deneb	बकपुच्छ	तारो (ईशमा)
Denebola	छुत्तराफाल्गुनी	नक्षत्र
Draco	कालीव	तारामंडल
Dubhe	क्रतु	तारो (शक्रपिमा)
Earth	पृथ्वी	ग्रह
Electro	डुला	तारो (कृत्तिकामा)
Eridenus	अशुना	तारामंडल
Equaleus	अश्वमुख	तारामंडल
Formalhaut	याममत्स्य	तारो
Gemini	मिथुन	राशि
Grus	कक	तारामंडल
Hamal	अश्विनी	नक्षत्र
Herculeus	शौरि	तारामंडल
Hydra	वायुक्षि	तारामंडल
Hydra (head)	अश्लेषा	नक्षत्र
Jupiter	गुरु, शक्र	ग्रह
Leo	रिद्ध	राशि
Leo theta	पूर्वाषाढ्युनी	नक्षत्र
Lepus	धनक	तारामंडल
Libra	तुला	राशि
Luben	विशाखा	नक्षत्र

Lupus	वृक	तारामंडळ
Lyra	स्वरमंडळ	तारामंडळ
Maia	सुपूणिका	तारो (कृत्तिकांमां)
Markab (Pegasus)	पूर्वाभाद्रपद	नक्षत्र
Mars	मंगळ	ग्रह
Megrez	अत्रि	तारो (सप्तर्षिमां)
Mercury	बुध	ग्रह
Merope	मेघवंति	तारो (कृत्तिकांमां)
Meteor	खरतो तारो	
Mira	तिमिगील-१	तारो (सप्तर्षिमां)
Mirak	पुलह	तारो (सप्तर्षिमां)
Mizar	वृत्तिष्ठ	(सप्तर्षिमां)
Monoceros	रीगाश्व	तारामंडळ
Moon	चंद्र	ग्रहप्रह
Musca	भरणी	नक्षत्र
Nath	अभि	तारो (वृषभमां)
Neptune	नेपच्युन, वरुण	ग्रह
Ophiuchus	भुजंगधारी	तारामंडळ
Orion	भरत	तारामंडळ
Orion belt	मृगशीर्ष, मृग (हरणी)	नक्षत्र
Pavo	मयूर	तारामंडळ
Pegasus	भाद्रपद	नक्षत्र
Perseus	वयाति	तारामंडळ
Phekda	पुलस्त्य	तारो (सप्तर्षिमां)
Pisces	मीन	राशि
Piscium zeta	रेवती	नक्षत्र
Planet	ग्रह	नक्षत्र
Pleides	कृत्तिका	नक्षत्र
Pluto	प्लुटो	ग्रह
Polaris	ध्रुव	तारो
Pollox	पुनर्वसु	नक्षत्र
Proceyon	प्रमास	तारो (लघु मृगशिरांमां)
Regulus	मघा	नक्षत्र
Rigel	बाणरज	तारो (हरणीमां)
Sagittarius	धन	राशि
Sagitta delta	पूर्वाषाढा	नक्षत्र
Sagitta sigma	द्वाराषाढा	नक्षत्र

Sagitta	શર	તારામંડલ
Saturn	શનિ	મંદ્ર
Scheat	ગોપદ, વિમીષળ	તારો (માત્રપદમા)
Schedar	અમદગિન	તારો
Scorpio	શુશિક	રાશિ
Scorpio clippers	અનુરાધા	નક્ષત્ર
Scorpio eye	ઝ્યેષ્ઠા પારિજાત	નક્ષત્ર
Scorpio sting	મૂલ	નક્ષત્ર
Southern cross	સ્વસ્તિક	તારામંડલ
Southern alpha	ત્રિશકુ	તારો
Spica	ચિત્રા	નક્ષત્ર
Star	તારો	
Syrus	ઘ્યાથ	તારો (શુદ્ધ હુલ્લકમા)
Taurus	વૃષભ	રાશિ
Taygetta	અમર્યંતિ	તારો (કૃતિકામા)
Toucan	અદ્રુલો	તારો
Vega	અભિજિત, દસરથ	નક્ષત્ર
Venus	શુક્ર	મંદ્ર
Virgo	કન્યા	રાશિ
Virgo gama	આપસ	તારો
Virgo theta	અર્પાવત્સ	તારો
Vulpecula	અનૂક	તારામંડલ
Uranus (Herschel)	ગુરુનસ, હરશસ, પ્રજાપતિ	મંદ્ર

આ શબ્દોની યાદી સ્વ. શ્રીયુત મોળીલાલ પટવાએ પ્રથમ આશુતિ માટે તૈયાર કરી હતી । તેમા કશો ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાતી નથી । તેમનાં નાના પુસ્તક “ આકાશદર્શન ” મા પણ આ વિષયની સારી યાદી છે । અર્વાચીન કાલમા પણ આ પ્રાચીન નામો ઘણાં મુપયોગી અને મુયોગ્ય છે ।

SECTION II સંદિકા ૨ (જૂની આરુષિ, પરિશિષ્ટ, ૨)

Names of Chemical Elements with Symbols. Atomic Weight
& Atomic Number. (American Chemical Society, 1948)

રાસાયનિક તત્વોના નામ, સંજ્ઞા, પરમાણુવજ્ઞતા અને પરમાણુભારાંકની સૂચી.

Name of the Element તત્ત્વનું નામ	Symbol સંજ્ઞા	Atomic Number પરમાણુ અંક	Atomic Weight પરમાણુ ભારાંક	Name in Gujarati ગુજરાતી નામ
Aluminium	Al	13	26.97	ઍલ્યુમિનિયમ
Antimony	Sb	51	121.76	ઍન્ટિમની
Argon	A	18	39.944	આર્ગન
Arsenic	As	33	74.91	આર્સેનિક
Barium	Ba	56	137.36	બેરિયમ
Beryllium	Be	4	9.02	બેરિલિયમ
Bismuth	Bi	83	209.00	બિસ્મથ
Boron	B	5	10.82	બોરૉન
Bromine	Br	35	79.916	બ્રોમિન
Cadmium	Cd	48	112.41	કેડમિયમ
Calcium	Ca	20	40.08	કેલ્શિયમ
Carbon	C	6	12.01	કાર્બન,
Cerium	Ce	58	140.13	સીરિયમ
Cesium	Cs	55	132.91	સીસિયમ
Chlorine	Cl	17	35.457	ક્લોરિન
Chromium	Cr	24	52.01	ક્રોમિયમ
Cobalt	Co	27	58.94	કોબાલ્ટ
Columbium	Cb	41	92.91	કોલમ્બિયમ
Copper	Cu	29	63.54	કૉપર, તામ્ર, તાંબુ
Dysprosium	Dy	66	162.46	ડાયપ્રોસિયમ
Erbium	Er	68	167.2	એર્બિયમ
Europium	Eu	63	152.0	યુરોપિયમ
Fluorine	F	9	19.0	ફ્લુઓરિન
Gadolinium	Gd	64	156.9	ગેડોલિનિયમ
Gallium	Ga	31	69.72	ગેલિયમ

Germanium	Ge	32	72 60	जर्मनियम
Gold	Au	79	197.2	गोल्ड, सोन, सुवर्ण
Hafnium	Hf	72	178 6	हाफनियम
Helium	He	2	4.003	हिलियम
Holmium	Ho	67	164.94	होलमियम
Hydrogen	H	1	1.0080	हाईड्रोजन
Indium	I	49	114.76	इन्डियम
Iridium	Ir	77	193 1	अिरिडियम
Iron	Fe	26	55 85	आयरन, लोहा, लोह
Krypton	Kr	36	83 7	क्रिप्टन
Lanthanum	La	57	138 92	लैन्थेनम
Lead	Pb	82	207 21	लेड, सीसु
Lithium	Li	3	6 94	लिथियम
Lutecium	La	71	174 99	ल्युटेसियम
Magnesium	Mg	12	24.32	मैग्नेशियम
Manganese	Mn	25	54 93	मैन्गेनीस
Mercury	Hg	80	200 61	मर्क्युरी, पारो
Molybdenum	Mo	42	95 95	मोलीब्डेनम
Neodymium	Nd	60	144 27	नियोबीमियम
Neon	Ne	10	20.183	निबोन
Nickel	Ni	28	58 69	निकल
Nitrogen	N	7	14.008	नाईट्रोजन
Osmium	Os	76	190 2	ओस्मियम
Oxygen	O	8	16 00	ओक्सिजन
Phosphorus	P	15	30.98	फॉस्फरस
Palladium	Pd	46	106.7	पैलेडियम
Platinum	Pt	78	195.23	प्लैटिनम
Potassium	K	19	39 096	पोटेशियम
Praseodymium	Pr	59	140 92	प्रेसीयोबीमियम
Protoactinium	Pa	91	231 0	प्रोटोअक्टिनियम
Radium	Ra	88	226 05	रेडियम
Radon	Rn	86	222 0	रेडॉन
Rhenium	Re	75	186 31	रहेनियम
Rhodium	Rh	45	102 91	रहोडियम
Rubidium	Rb	37	85.48	रुबिडियम
Ruthenium	Ru	44	101 7	रूथेनियम
Samarium	Sm	62	150 43	समेरियम

Scandium	Sc	21	45 10	स्कैन्डियम
Selenium	Se	34	78 96	सेलेनियम
Silicon	Si	14	28 06	सिलिकन
Silver	Ag	47	107 88	सिल्वर, रजत, रुप
Sodium	Na	11	22 997	सोडियम
Strontium	Sr	38	87 63	स्ट्रॉन्शियम
Sulphur	S	16	32 066	सल्फर, गंधक
Tantalum	Ta	73	180 88	टैन्टेलम
Tellurium	Te	52	127 61	टेलूरियम
Terbium	Tb	65	159 2	टर्बियम
Thallium	Tl	81	204 39	थेलियम
Thorium	Th	90	232 12	थोरियम
Thulium	Tm	69	169 4	थुलियम
Tin	Sn	50	118 70	टीन, कलाबी
Titanium	Ti	22	47 9	टाईटैनिम
Tungsten	W	74	183 92	टंगस्टन
Uranium	U	92	238 07	युरेनियम
Vanadium	V	23	50 95	वेनेडियम
Xenon	Xe	54	131 3	खेनोन
Ytterbium	Yb	70	173 04	यीटरबियम
Yttrium	Y	39	88 92	यीट्रियम
Zinc	Zn	30	65 38	जिंक, जसत
Zirconium	Zr	40	91 22	ज़िर्कोनियम

SECTION III સદિષા ૩ CHEMICAL COMPOUNDS

રાસાયનિક સંયોજનો

The formulas and physical constants* of typical Inorganic and Organic chemical compounds given in this section are illustrative of the principle that these words should not be translated but adopted bodily from English

Inorganic Compounds

અધ્યાયન સંયોજનો

Substance & Formula વસ્તુ અને ઘટક	Formula Weight ઘટકભાર	Density घनता	M P પિગઝકિન્દુ	B P દુષ્કાન્તચિન્દુ
Aluminium sulphate $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 18\text{H}_2\text{O}$ ઍલ્યુમિનિયમ સલ્ફેટ	666.7	1.62	—	—
Amonium acetate, $\text{NH}_4\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2$ ઍમોનિયમ એસેટેટ	77.08	—	89°	—
Amonium carbonate, $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$ ઍમોનિયમ કાર્બોનેટ	114.1	—	—	—
Arsenic chloride, AsCl_3 આર્સેનિક ક્લોરાઇડ	181.3	2.17/0°, 182	—18°	130.2°
Bismuth nitrate, $\text{Bi}(\text{NO}_3)_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ બિસ્મથ નાઇટ્રેટ	484.11	2.8	74°	5H ₂ O/80°
Boric acid H_3BO_3 બોરિક ઍસિડ	61.9	1.43/15°	184-186°	H ₂ O/100°
Calcium carbonate CaCO_3 કેલ્સિયમ કાર્બોનેટ	100.07	2.7-2.9	—	—

* Tables of Physical and Chemical Constants by Dr G W C Kaye F R S and Dr T H Laby F R S Longmans 9th edition 1941

Calcium

nitrate, $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ 236.15 1.82 561° —

कैल्शियम नाइट्रेट

Calcium phosphate, $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ 310.29 3.2 1550° —

कैल्शियम फोस्फेट

Hydrogen peroxide, H_2O_2 34.02 1.458/0° -2 80.2°/47

हायड्रोजन पेरॉक्साइड

Hydrogen sulphide, H_2S 34.08 {liq. -9°
A. 34.10} -83.8° -59.4°

हायड्रोजन सल्फाईड

Ferrous sulphate,

$\text{Fe SO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ 278.01 1.8988/14.4° 64° 6H₂O/100°

फेरस सल्फेट

Red lead oxide, Pb_3O_4 685.6 9.09/15° — —

रेडलेड ओक्साइड

Magnesium phosphate,

$\text{Mg}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ 335.1 1.64/15° — —

मैग्नेशियम फोस्फेट

Magnesium sulphate,

$\text{Mg SO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ 246.49 1.678/16° 5H₂O/150° —

मैग्नेशियम सल्फेट

Nitrogen peroxide,

NO_2 to N_2O_4 46.01 1.49/0° -10.8° 21.64°

नाइट्रोजन पेरॉक्साइड

Potassium nitrate, KNO_3 101.11 2.1/4° 337° —

पोटाशियम नाइट्रेट

Potassium sulphate, K_2SO_4 174.26 2.66/20° 1066.5° Sublimes

पोटाशियम सल्फेट

Organic Compounds

कार्बन संयोजन

Acetic acid, CH_3COOH 60.04 1.05/20° 16.7° 118.5°

असिटिक अम्ल

Alizarine, $\text{C}_6\text{H}_4(\text{CO})_2$

$\text{C}_6\text{H}_2(\text{OH})_2$ 240.13 — 290° 430°

अलिझरीन

Aniline, $\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$

93.10 1.023/15° -6.4° 183.9

अनीलीन

Cineal, eucalyptol, $C_{10}H_{18}O$	154.19°	-9275/16°	-2	176
सिनियल, युक्लेप्टल				
Ether, $C_2H_5OC_2H_5$	74.10	-7135/20°	-123.34	34.65
औथर				
Hydrocyanic Acid, HCN	27.02	-697/18°	-14	26.1
हायड्रोसायनिक अम्ल				
Lactic acid (i), $CH_3CHOH.COOH$	90.06	1.248/15°	18	—
लेक्टिक अम्ल				
Methyl alcohol, CH_3OH	32.04	-7958/15°	-94.9	—
मेथिल अलकोहोल				
Phenol, $C_6H_5.OH$	94.08	1.06/33	42.7	181.5
फिनोल				
Theobromine, $C_7H_8N_4O_2$	180.14	—	330	—
थीओब्रोमिन				
Toluene, $C_6H_5.CH_3$	92.10	-866/20°	94.5	111
टोल्युवीन				
Turpentine, (pinene), $C_{10}H_{16}$	136.18	865/15°	—	159
टर्पेन्टावीन				
Urea, $NH_2.CO.NH_2$	60.06	1.32	132	—
युरिया				

SECTION IV સંહિકા ૪

List of Electric, Magnetic and other Units and Constants. *

વીજવિદ્યા, ચુંબકવિદ્યા અને ષીજા વિધયોમાં વપરાતા એકમો અને સ્થિરાંકો.

- Ab absolute એબ, નિરપેક્ષ (આતરરાષ્ટ્રીયતાનો સંબંધ દર્શાવનાર સંજ્ઞા)
- Ab-ampere (10 amperes) એબ એમ્પેર, ૧૦ એમ્પેર, પ્રવાહ શક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Abcoulomb (10 coulombs) એબકૂલમ્બ, ૧૦ કૂલમ્બ, ષીજા રાશિનો વીજચુંબક એકમ
- Abfarad (10⁹ farads) એબફેરેડ, ૧૦^૯ ફેરેડ, સંપ્રાદક ચક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Abhenry (10⁻⁹ henrys) એબહેન્રી, ૧૦^{-૯} હેન્રી, સુપપાદન શક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Abohm (10⁻⁹ ohms) એબઓહ્મ, ૧૦^{-૯} ઓહ્મ, પ્રતિરોધનો વીજચુંબક એકમ
- Abvolt (10⁻⁸ volts) એબવોલ્ટ, ૧૦^{-૮} વોલ્ટ, સંભાવ્યશક્તિનો વીજચુંબક એકમ
- Ampere (International) એમ્પેર, પાણીના સિલ્વર નાઈટ્રેટમાંથી પસાર કરવામાં આવેલ વીજપ્રવાહ દર સેકન્ડે ૦.૦૦૧૧૧૮૦૦ ગ્રામ સિલ્વર જમાવે છે સ્વારે આ અચલિત વીજ પ્રવાહને 'એમ્પેર' કહે છે.
- Calorie (Cal.) કેલોરી, સુષ્માનો એકમ, સુષ્માંક, એકગ્રામ પાણીનું ૧ ડિગ્રી સેન્ટિગ્રેડ સુષ્ણતામાન વધારવા જોખીતી સુષ્મા
- Centigram (C) સેન્ટિગ્રામ, શતાશગ્રામ, દશ મિલિગ્રામ, દશ મિલિગ્રામ ૧.૫૪૩૨ ગ્રેન
- Centilitre સેન્ટિલિટર, સ્તાંચલિટર, ૦.૦૧૦૨ ઘનઝીંચ
- Centimeter (cm) સેન્ટિમીટર, શતાશમીટર, આંતરરાષ્ટ્રીય મીટરનો $\frac{1}{100}$ માપ. ૧૦ મિલિમીટર, ૦.૩૯૩૭ ઝીંચ
- Coulomb (absolute) કૂલમ્બ, ૨.૦૧^{-૧} પ્રતિરોધનો વીજચુંબક એકમ
- Cubic centimeter (cc.) ક્યુબીક સેન્ટિમીટર, ઘનશતાંશ મીટર, કદનો એકમ
- Decigram ડેસીગ્રામ, દશાશગ્રામ
- Decilitre ડેસીલિટર, દશાશલિટર
- Decimetre ડેસીમીટર, દશાશમીટર, ૧૦ સેન્ટીમીટર ૩.૯૩૭ ઝીંચ
- Decagram ડેકાગ્રામ, દશગ્રામ ૫.૬૪૩૮ ગ્રામ (એવર) ૬.૪૩૦૦ વેનીવેટ (ટ્રોગ)
- Decametre ડેકામીટર, દશમીટર, ૩૨.૮૦૮ ફૂટ
- Dram ટ્રામ (૧) એવરડુ ટ્રામ = ૨.૭૭૩૨ ગ્રેન = ૧.૭૭૩૨ ગ્રામ = ૦.૪૫૫૭ એપોયેકેરી ટ્રામ
(૨) એપોયેકેરી ટ્રામ = ૩ સ્કૂપલ્સ = ૩.૮૮૮ ગ્રામ
- Duodecimo દ્વાદશાશ
- Dyne ડાઈન, વલનો એકમ, એક ગ્રામ દ્રવ્યને દર સેકન્ડે એક સેન્ટિમીટરનો વેગ આપનાર વલ
- Dyne cm ૧ અર્ગ, ૧ જૂલ = ૧૦^૭ અર્ગ

* From *Tables of Physical and Chemical Constants* by Drs. Kays & Laby, 1941

Erg એર્ગ, એક સાગીનના ચઢથી એક વસ્તુને એક સેન્ટિમીટર ઊંચેડવામાં થતા કાર્યને 'એર્ગ' કહે છે

Electromagnetic unit E. M. U. ઈ. એમ. યૂ. વીજચુંબક એક

Entropy એન્ટ્રોપી, અંતરગત શક્તિ, અપ્રાપ્ય શક્તિ [છપ્પા શક્તિના જે માપમાથી 'કાર્ય' નીપજી ન શકે તેનું માપ]

Farad ફરાદ, 10^{-6} પ્રતિરોધનો વીજચુંબક એક

Fathom ફેથમ, વામ, છ ફૂટ

Foot ફૂટ, ચાર તણ, ચાર ઝીંચ, ૩૦.૪૮ સેન્ટિમીટર

Foot-pound ફૂટ પાણુન્ડ (એક પાણુન્ડ જેટલા ચઢથી એક વસ્તુ એક ફૂટ ઊંચી ઊંચે તો એક 'ફૂટ પાણુન્ડ' જેટલું કાર્ય થયું કહેવાય)

Gallon ગેલન, પ્રમાણીનું માપ (આપરે દશ શેર) પાણી અને હવા ૬૨° ફેરનહીટ પર રાખીને ૧૦ ઝીંચના દવાળે રહેલા પિત્તલના ઘનન સામે હવામાં તોલેલું ૧૦ પાણુન્ડ આસરેલું પાણી

Gramme ગ્રામ, આંતરરાષ્ટ્રીય કિલોગ્રામનો હજારમો ભાગ, ૧૮ ગ્રેન

Grain ગ્રેન, ૦.૬૪૮ ગ્રામ, ૦.૨૧૫૭ કેરટ, ૧૭૮૪૦ પાણુન્ડ ટ્રોય, ૭૦૦૦ પાણુન્ડ એવરડ્રુ

Gross ગ્રોસ, ૧૪૪ નગ, ચાર ડક્લન

Hectogram હેકટોગ્રામ - શતગ્રામ

Hectolitre હેકટોલિટર - શતલિટર

Hectometer હેકટોમીટર - શતમીટર

Henry હેન્રી, હુપપાદનશક્તિનો એકમ

Hundredweight હાન્ડ્રેડ, હાન્ડ્રેડ ટનનો વીસમો ભાગ, એકસો ચાર રતલ

Horse power હોર્સપાવર અશ્વશક્તિ એક સેકન્ડમાં ૫૫૦ ફૂટ પાણુન્ડ કાર્ય થાય તેને એક 'હોર્સપાવર' કહેવામાં આવે

Inch ઇન્ચ, તણ, ફૂટનો ૧૨મો ભાગ, ૨.૫૪-સેન્ટિમીટર

Joule જૂલ, એક 'એર્ગ' થી નાનો હોવાથી જૂલનો ઘણો ઊંચો એકમ તરીકે હુપયોગ થાય છે
 10^7 એર્ગ = ૧ જૂલ

Kilogram કિલોગ્રામ, સહસ્રગ્રામ, હજારગ્રામ

Kilolitre કીલોલિટર, સહસ્રલીટર, હજારલિટર

Kilometre કિલોમીટર, સહસ્રમીટર, હજારમીટર

Kilowatt કિલોવાટ, સહસ્રવૉટ, હજારવૉટ

Knot નૉટ, દરિયામાં માઝીલ

Liter લિટર, ૧૦૦૦ ઘનસાંતમીટર ૧૧.૦૨૩ ઘન ઝીંચ

Mark માર્ક, અર્મનીના ચલણનું એકમ

Mass (m) માસ, દ્રવ્ય

Metre (-ter) મીટર ૧૦૦ સેન્ટિમીટર

Minute મિનિટ, કલાકનો ૬૦મો ભાગ

Mile મામીલ, ૧૭૬૦ યાર્ડ

- Milligram मीलीग्राम, सहस्रांशग्राम, ग्रामनो हजारमो भाग
 Millimetre मिलिमीटर, सहस्रांशमीटर, मीटरनो हजारमो भाग
 Myria-meter मायरीआ-मीटर, दशहजार मीटर
 Myria-gram मायरीआ-ग्राम, दशहजार ग्राम
 Octavo ओक्टेवो, अष्टक, आठपेजी
 Ohm⁻¹ रीझीस्टन्स (प्रतिरोध)नो अेकम
 Ohm (Absolute) ओह्म प्रतिरोधनो अेकम १०^९ वीज चुचक अेकम [International
 Ohm = $p \cdot 10^9 \cdot m \cdot u$ when $p = 1000479$]
 Ounce औंस, अेवरडुपोजी पायुन्डनो १६मो भाग, ट्रैयपायुन्डनो १२मो भाग
 Peck पेक, दूशेलनो चोथो भाग, ८ क्वार्टस
 Pint पिन्ट, ४ गिल, ०.४७३१८ लिटर १६ प्रवाही औंस
 Pound पायुन्ड, ऑम्पिरियल स्पान्डर्ड पायुन्डना प्लेटिनमना नळानु वजन
 Quarto क्वारटो, चारपेजी
 Quart क्वार्टर पिन्ट
 Quarter क्वार्टर, ह्रद्वेनो चोथो भाग, २८ पायुन्ड
 Quire क्वायर, घा, २४ ताव
 Radian रेडियन, कोणनो अेकम = $\frac{1}{2\pi} \cdot 2\pi \cdot 57.3$ डिग्री
 Radian per second कोणीय वेगनो अेकम
 Radian per sec² कोणीय प्रवेगनो अेकम
 Ream रीम, कागळना चौबीस घा
 Rod रॉड, ५३ यार्ड
 Second सेकन्ड, मिनिटनो साठमो भाग, सौर दिननो $\frac{1}{86,400}$ मो भाग
 Square वर्ग, चौरस
 Stereradian घनकोणनो अेकम
 Stress तन्यता, भार
 Strain प्रवहन, त्रेष
 Time (t) टाभीम, वखत, समय
 Ton टन, अमेजीतील, आचरे ५६ मण, २० ह्रद्वेट
 Volt, unit of potential वॉल्ट समाम्यशक्तिनो अेकम
 Yard यार्ड ३ फूट, १.१४४ मीटर, बार
 Watt वॉट, अेक सेकन्डमा अेक जूल कार्यने अेक 'वॉट' कार्यन्वरा कहे छे

Atomic Constants*

परमाणु स्थिरांको

Quantity		Symbol & Value
Electronic charge	बीजाणु परिमाण	$e = 4.805 \pm 001 \times 10^{-10} \text{ e s u}$ $1.6029 \times 10^{-19} \text{ e m u}$
Electron-specific charge	बीजाणु विशिष्ट परिमाण	$e/m = 5.2728 \pm 0015 \times 10^{17} \text{ e s u gm}^{-1}$ $e/m = 1.7589 \times 10^7 \text{ e m u gm}^{-1}$
Planck's action quantum	प्लांकनो क्रियापुत्र	$h = 6.622 \pm 007 \times 10^{-27} \text{ erg sec.}$
Velocity of light	प्रकाशनी गति	$c = 2.99774 \pm 00011 \times 10^{10} \text{ cm sec}^{-1}$
Gravitational constant	गुरुत्व स्थिरांक	$G = 6.659 \pm 006 \times 10^{-8} \text{ gm}^{-1} \text{ cm}^3 \text{ sec}^{-2}$
Number of molecules per mole, Avogadro's number	अणु ग्राम परमाणुमा रहेली परमाणु संख्या -अवोगाद्रो संख्या	$N = 6.0192 \pm 0014 \times 10^{23} \text{ mole}^{-1} \text{ chemical scale}$
Boltzmann's constant	बोल्ट्जमान स्थिरांक	$K = 1.3813 \pm 0002 \times 10^{-16} \text{ erg deg}^{-1} = R/N$
Gas constant pV/T	वायु स्थिरांक	$R = 8.3142 \pm 0010 \times 10^7 \text{ erg deg}^{-1} \text{ mol}^{-1} \text{ chm sc.}$
Volume perfect gas	आदर्शवायु आयतन	$V = 22.4152 \pm 8 \text{ cm}^3 \text{ mole}^{-1} \text{ (g=980.665)}$
Faraday	बीजायनवा "मोल"मा रहेउ बीजापरिमाण	$F = NE = 2.89224 \pm 0003 \times 10^{14} \text{ e s u (gm equiv)}^{-1}$ $= 96480 \text{ e m u (gm equiv)}^{-1}$
Temperature Ice Point	दिमबिन्दु	$T_0 = 0^\circ\text{C} = 273.16 \pm 02^\circ\text{K}$
Mech equiv heat	सुष्मा यन्त्रशक्ति तुल्यांक	$J (15^\circ\text{C}) = 4.18526 \times 10^7 \text{ erg cal}^{-1} \text{ at } 15^\circ\text{C}$
Elect equiv, heat	सुष्मा बीजाशक्ति तुल्यांक	$J. (15^\circ\text{C}) = 4.1850 \times 10^7 \text{ erg cal}^{-1} \text{ at } 15^\circ\text{C}$

* P 120 Tables of Physical and Chemical Constants by Drs G W C. Kaye F. R S and T H. Laby F R S 1941 Longmans

SECTION V खंडिका ५

Weights and Measures

वजन અને માપ

વજન

મેટ્રિક પદ્ધતિ (દશાશ પદ્ધતિ) અને અમેરીકી પદ્ધતિનો સંબંધ

મેટ્રિક પદ્ધતિના શબ્દો	૪°Cના પુષ્કામાને અથવા કેટલા આધારનુ વજન	અમેરીકન અને અગ્રી પદ્ધતિ પ્રમાણે
Tonneau ટનો	૧૦૦૦ કિલોગ્રામ	{ ૧ ધનમીટર ૧૦૧૦૨ ટન (નાના) { ૧૦૦૦ લિટર ૨૨૦૪.૬ પામુન્ડ-એવરડુ.
Quintal ક્વિન્ટલ	૧૦૦ કિલોગ્રામ	૧ ધન લિટર ૨૨૦.૪૬ પામુન્ડ-એવરડુ.
Myriagram મિરિયાગ્રામ	૧૦ કિલોગ્રામ	૧૦ લિટર ૨૨.૦૪ પામુન્ડ-એવરડુ.
Kilogram કિલોગ્રામ } સહસ્ત્રગ્રામ }	૧૦૦૦ ગ્રામ	{ ૧ લિટર { ૨.૨૦ પામુન્ડ-એવરડુ. { ૨.૬૭ " ટ્રોય
Hectogram હેક્ટોગ્રામ } શતગ્રામ }	૧૦૦ ગ્રામ	{ ૧૦૦ ધનશતાશમીટર { ૨.૫૨ ઓસ-એવરડુ. { ૩.૨૧ " ટ્રોય
Decagram ડેકાગ્રામ } દશગ્રામ }	૧૦ ગ્રામ	{ ૧૦ ધનશતાશમીટર { ૫.૬૪ ગ્રામ-એવરડુ. { ૬.૪૩ પેનીવેટ-ટ્રોય
Gram ગ્રામ	૧૦૦૦ મિલિગ્રામ	૧ ધનશતાશમીટર ૧૫.૮૩ ગ્રેન
Decigram ડેસીગ્રામ } દશાશગ્રામ }	૧૦૦ મિલિગ્રામ	૦.૧ ધનશતાશમીટર ૧૫૮ ગ્રેન
Centigram સેન્ટિગ્રામ } શતાશગ્રામ }	૧૦ મિલિગ્રામ	૦.૦૧ ધનશતાશમીટર ૦.૧૫ ગ્રેન
Milligram મિલિગ્રામ } સહસ્રાશગ્રામ }	૦.૦૦૧ ગ્રામ	૦.૦૦૧ ધનશતાશમીટર ૦.૦૧ ગ્રેન

Avoirdupois Weight System

એવરડુપોઝી વજન પદ્ધતિ

મેવરડુપોઝી પદ્ધતિ	મેટ્રિક પદ્ધતિ	અન્ય પદ્ધતિ
Ton ટન	૨૦૦૦ પામુન્ડ	૦.૯૦૭૧ ટનો ૦.૮૧ શીર્ષ ટન
Hundred wt હંદ્રવેટ	૧૦૦ પામુન્ડ	૪૫.૩૬ કિલોગ્રામ ૦.૮૧ શીર્ષ હંદ્રવેટ
Quarter ક્વાર્ટર	૨૫ પામુન્ડ	૧૧.૩૪ કિલોગ્રામ ૦.૮૧ શીર્ષ ક્વાર્ટર
Pound પામુન્ડ	{ ૧૬ ઓસ { ૭૦૦૦ ગ્રેન	{ ૦.૪૫૩૬ કિલોગ્રામ ૧.૨૧ ટ્રોય પામુન્ડ
Ounce ઓસ	{ ૧૬ શામ { ૪૩૭.૬ ગ્રેન	{ ૦.૨૧ ટ્રોય ઓસ

Dram	દ્રામ	૨૭૩ $\frac{1}{2}$ ગ્રેન	૧.૭૭૨ ગ્રામ	{ ૧.૧૨ પેનીવેટ ૦.૪૫ દ્રામ એપોથેકેરી
Grain	ગ્રેન	૭૦૦૦ પામુન્ડ	૦.૦૬૪૮ ગ્રામ	{ ૦.૨૧ કેરટ ૧ ગ્રેન ટ્રોય

Troy Weight System

ટ્રોય વજન પદ્ધતિ

ટ્રોય વજન પદ્ધતિ		મેટ્રિક વજન પદ્ધતિ		અન્ય પદ્ધતિ
Pound	પામુન્ડ	૧૨ ઑંસ ૫૭૬.૦ ગ્રેન	{ ૦.૩૭૩૨ કિલોગ્રામ ૩૭૩.૨૪ ગ્રામ	૦.૮૨ પામુન્ડ-એવર.
Ounce	ઑંસ	૨૦ પેનીવેટ ૪૮૦ ગ્રેન	{ ૩૧.૧૦૩ ગ્રામ	૧.૦૬ ઑંસ-એવર.
Penny weight	પેનીવેટ	૨૪ ગ્રેન	૧.૫૫૫૨ ગ્રામ	{ ૧.૨ સ્ક્રુપલ ૦.૮૭ દ્રામ એવર.
Grain	ગ્રેન	૬૪૬૦ પામુન્ડ	૦.૦૬૮૮ ગ્રામ	{ ૧ ગ્રેન એવર. ૦.૨૧ કેરટ

Apothecaries Weight

ઑપોથેકેરીશ વજન

ઑપોથેકેરીશ પદ્ધતિ		મેટ્રિક પદ્ધતિ		અન્ય પદ્ધતિ
Pound	પામુન્ડ	૧૨ ઑંસ	૦.૩૭૩૨ કિલોગ્રામ	૦.૮૨ પામુન્ડ-એવર.
Ounce	ઑંસ	૮ દ્રામ	૩૧.૧૦૩ ગ્રામ	૧.૦૬ ઑંસ-એવર.
Dram	દ્રામ	૩ સ્ક્રુપલ	૩.૮૮૮ ગ્રામ	૨.૫ પેનીવેટ
Scruple	સ્ક્રુપલ	૨૦ ગ્રેન	૧.૩૦૦ ગ્રામ	૦.૭૩ દ્રામ એવર.
Grain	ગ્રેન	૧/૫૭૬૦ પામુન્ડ	૦.૦૬૪૮ ગ્રામ	૧ ગ્રેન એવર ૦.૨૧ કેરટ

ટ્રોય અને એપોથેકેરીશ એ બે વજન પદ્ધતિમાં, પામુન્ડ, ઑંસ અને ગ્રેનનો વજન સરખો છે એવરડુપોઝી, એપોથેકેરીશ અને ટ્રોયમી ત્રણે પદ્ધતિમાં ગ્રેનનું વજન એક સરખું જ છે. રીપર્ટ ટન બરાબર ૨૨૪૦ પામુન્ડ-એવર. થાય છે. એનો હુપયોગ અમેરિકામાં જગત પાતામાં અને જાપ્પાઈશ યેવામાં થાય છે. કેરટ બરાબર ૩.૧૬૮ ટ્રોય ગ્રેન છે. એનો હુપયોગ હીરા, અન્ય ક્ષેત્રાત અને સોનાના તોલમાં થાય છે. ૧ એવરડુપોઝી પામુન્ડ = ૪૫૩.૫૯૨૪૨૭૭ ગ્રામ, ૧ કિલોગ્રામ = ૧૫૪૩૨.૩૫૬૩૬ ગ્રેન.

Length

લંબાઈ

મેટ્રિક પદ્ધતિ (દશાંશપદ્ધતિ) અને અમેરી પદ્ધતિનો સંબંધ

મેટ્રિક પદ્ધતિ		અમેરી પદ્ધતિ	
Kilometer*	કિલોમીટર સદસમીટર	{ ૧૦૦૦ મીટર ૦.૬૨ માઈલ = ૩૨૮૦ ફૂટ-૧૦ ઈંચ	
Hectometer	હેકટોમીટર સદમીટર	{ ૧૦૦ મીટર ૩૨૮ ફૂટ-૧ ઈંચ = ૩૨૮.૦૮ ફૂટ	

* Spelling "Meter" has been adopted being simpler than "Metro".

Decameter	દેકામીટર દશમીટર	10 મીટર	૩૨.૮૦ ફૂટ
Meter (-tre)	મીટર	100 શતાંશમીટર	100 યાર્ડ
Decimeter	દેસીમીટર દશાંશમીટર	10 શતાંશમીટર	૩.૧૩ ઓંચ અથવા 0.૩૨ ફૂટ
Centimeter	સેન્ટિમીટર શતાંશમીટર	10 મિલિમીટર	0.૩૯ ઓંચ
Millimeter	મિલિમીટર		0.0૩ ઓંચ

Distance અંતર

અંગ્રેજી માપ

		અંગ્રેજી પદ્ધતિ	મેટ્રિક પદ્ધતિ
Mile	મામીલ	૮ ફાર્લાંગ=૩૨૦ રૉડ { ૧૭૬૦ યાર્ડ=૫૨૮૦ ફૂટ	{ 1.૬૦ કિલોમીટર 1૬૦૯.૩૫ મીટર
Furlong	ફાર્લાંગ	૪૦ રૉડ	૨૦૧૧.૬ મીટર
Rod	રૉડ	૫.૫ યાર્ડ=૧૬.૩ ફૂટ	૫૦૦.૨ મીટર
Yard	યાર્ડ	૩ ફૂટ=૩૬ ઓંચ	0.૯૧ મીટર
Foot	ફૂટ	૧૨ ઓંચ	0.૩૦ મીટર
Inch	ઓંચ		૨.૫૪ શતાંશમીટર

Square Measure

ચોરસ માપ

		અંગ્રેજી પદ્ધતિ	મેટ્રિક પદ્ધતિ
Sqare mile	ચોરસ મામીલ	૬૪૦ એકર	૨૫૯.૦૦ હેક્ટેર
Acre	એકર	{ 1૬૦ ચો. રૉડ 4૮૪૦ ચો. યાર્ડ	0.૪૦ હેક્ટેર
Square rod	ચોરસ રૉડ	{ 10.૩ ચો. યાર્ડ ૨૭૨.૩ ચો. ફૂટ	૨૫.૨૮ ચો. મીટર
Square yard	ચોરસ યાર્ડ	૯ ચો. ફૂટ	0.૮૩ ચો. મીટર
Square foot	ચોરસ ફૂટ	144 ચો. ઓંચ	૧.૨૧ ચો. દશાંશમીટર
Square inch	ચોરસ ઓંચ		૬.૪૫ ચો. શતાંશમીટર

Cubic Measure घनमाप

मेट्रिक पद्धति-दशांश पद्धति

मेट्रिक पद्धति

अमेरिकी भाषिक प्रदेशों की पद्धति

घनमाप

सूक्ष्ममाप

प्रवाहोमाप

Kiloliter or Cubic meter	किलोलिटर घनमीटर, सहस्रलिटर	1000 लिटर	35 32 घनफुट 1 30 घनयार्ड	26.37 गिशेल 1 13 41 पैक	264.17 गैलन
Hectoliter	हेक्टोलिटर शतलिटर	100 लिटर	3.53 घनफुट	2 63 गिशेल	26.41 गैलन
Decaliter	डेकालिटर दशलिटर	10 लिटर	6 90 23 घनमीच	1 13 पैक	2.64 गैलन
Liter	लिटर	1000 घन- शतांशमीटर	6 9 2 घनमीच	0 90 1 क्वार्ट	1 0 4 क्वार्ट
Deciliter	डेसिलिटर दशांशलिटर	100 घन- शतांशमीटर	6 9 0 घनमीच	0 9 0 पिन्ट	0 6 8 गैल
Centiliter	सेंटिलिटर शतांशलिटर	10 घन- शतांशमीटर	6 9 घनमीच	. . .	0 3 3 प्रवाही औंस
Milliliter or Cubic centi- meter	मिलिलिटर घनशतांश मीटर	. . .	6 9 0 घनमीच	. . .	{ 0 2 7 प्रवाही ड्राम 1 6 2 मीमीम

Velocity and Speed वेग अने गतिना अेकमीनो संबंध

	दर सेकंडे फुट	दर मिनिटे फुट	दर कलाके माभील	दर कलाके नॉट	दर सेकंडे मीटर	दर मिनिटे मीटर	दर कलाके किलोमीटर
Foot per second							
दर सेकंडे फुट	...	6000	0 6 0	. .	0 3 0	1 6 2 6	1 0 0 9
Foot per minute							
दर मिनिटे फुट	0 0 1	0 0 1	.	3 0	0 0 1
Mile per hour							
दर कलाके माभील	..	6 6 0	..	0 6 6	.	2 6 0 2	2 6 0
Knot per hour							
दर कलाके नॉट	...	1 0 1 0 3 3	1 0 1 4	2 0 0 6 9	1 0 6 4
Meter (-tre) per second							
दर सेकंडे मीटर	3 2 6	1 9 6 0 6 4		
Meter per minute							
दर मिनिटे मीटर	0 0 4	3 2 6	0 0 6
Kilometer per hour							
दर कलाके किलोमीटर	0 0 1 2	4 8 0 6 6	0 6 2	0 0 4 3	. .	1 0 0 0	..

Liquid Measure प्रवाही मापनी भिन्न पद्धतिओनो संबंध

प्रवाही माप			मेट्रिक पद्धति प्रमाणे	अंग्रेजीमापिकप्रदेशीनी पद्धति घनमाप	घ.कुमाप
Gallon	गॅलन	४ क्वार्ट	३.७८ लिटर	२३१.० घनअंश	०.४२ पेक
Quart	क्वार्ट	२ पिन्ट	०.९४ लिटर	५७.७५ घनअंश	०.८५ क्वार्ट
Pint	पिन्ट	४ गिल	०.४७ लिटर	२८.८७ घनअंश	०.८५ पिन्ट
Gill	गिल	. .	११८.२९ घनशतांशमोटर	७.२१ घनअंश	०.२१ पिन्ट

Cubic Measure घनमाप

मेट्रिक पद्धति-दशांश पद्धति

मेट्रिक पद्धति

अंग्रेजी भाषिक प्रदेशों की पद्धति

घनमाप

शुद्धमाप

प्रवाहीमाप

Kiloliter or Cubic meter	किलोलिटर घनमीटर, सहस्रलिटर	1000 लिटर	35 32 घनफुट 1 30 घनयार्ड	26 37 सुशेल् 1 13 41 पैक	26 4 9 गेलन
Hectoliter	हेक्टोलिटर शतलिटर	100 लिटर	3 53 घनफुट	2 63 सुशेल्	26 4 9 गेलन
Decaliter	डेकालिटर दशलिटर	10 लिटर	6 90 23 घनअंश	1 13 पैक	2 6 4 गेलन
Liter	लिटर	1000 घन शतांशमीटर	6 9 2 घनअंश	0 90 1 क्वार्ट	1 0 5 क्वार्ट
Deciliter	डेसिलिटर दशांशलिटर	100 घन- शतांशमीटर	6 9 0 घनअंश	0 9 6 पिन्ट	0 6 4 गिल
Centiliter	सेंटिलिटर शतांशलिटर	10 घन शतांशमीटर	0 6 9 घनअंश	. . .	0 3 3 प्रवाही अंश
Milliliter or Cubic centi- meter	मिलिलिटर घनशतांश मीटर	. . .	0 0 6 घनअंश	. . .	{ 0 2 7 प्रवाही ड्राम 1 6 2 मीनीम

Velocity and Speed वेग अने गतिना अंकमोनों संयध

दर सेकंडे फुट	दर मिनिटे फुट	दर कलाके मागील	दर कलाके नॉट	दर सेकंडे मीटर	दर मिनिटे मीटर	दर कलाके किमीमीटर
---------------------	---------------------	----------------------	--------------------	----------------------	----------------------	-------------------------

Foot per second

दर सेकंडे फुट . . 60 0 0 60 . 0 30 1 6 2 6 1 0 9

Foot per minute

दर मिनिटे फुट 0 0 9 0 0 9 . 3 0 0 0 9

Mile per hour

दर कलाके मागील . 6 6 0 . 0 6 6 . 2 6 0 6 2 2 6 0

Knot per hour

दर कलाके नॉट 1 0 1 3 3 1 1 4 3 0 0 6 9 1 6 4

Meter (-tre) per second

दर सेकंडे मीटर 3 2 6 1 6 6 0 6 4

Meter per minute

दर मिनिटे मीटर 0 0 0 4 3 2 6 3 0 0 6

Kilometer per hour

दर कलाके किमीमीटर 0 0 6 2 4 4 0 6 6 0 0 6 2 1 0 0 0 . . .

Liquid Measure પ્રવાહી માપની મિત્ર પદ્ધતિઓનો સંબંધ

પ્રવાહી માપ			મટ્રિક પદ્ધતિ પ્રમાણે	અમેરીકીમાપકપ્રદેશોની પદ્ધતિ ઘનમાપ સ્કુમાપ		
Gallon	ગેલન	૪ ક્વાર્ટ	૩.૭૮ લિટર	૨૩૧	ઘનઝીંચ	૦.૪૨ પેઠ
Quart	ક્વાર્ટ	૨ પિન્ટ	૦.૯૪ લિટર	૫૭.૭૫	ઘનઝીંચ	૦.૮૫ ક્વાર્ટ
Pint	પિન્ટ	૪ ગિલ	૦.૪૭ લિટર	૨૮.૮૭	ઘનઝીંચ	૦.૮૫ પિન્ટ
Gill	ગિલ	.	૧૧૮.૨૯ ઘનશતાંશમીટર	૭.૨૧	ઘનઝીંચ	૦.૨૧ પિન્ટ

Energy and Work કાર્યશક્તિ અને કાર્યના એકમોનો સંબંધ

०	Erg	Meg #W	Gram	Kilogram	Pound	Pound
	भर्ग	मेग-अर्ग	ग्राम-अर्ग	किलोग्राम	पाउन्ड-अर्ग	पाउन्ड-अर्ग
			सेन्टीग्रेड	सेन्टीग्रेड	सेन्टीग्रेड	फारनहाईट
Erg भर्ग	१	०.०००००१
Meg-erg मेग-अर्ग	१,०००,०००	१	०.०२४८६८	०.००००२४	०.००००५३	०.००००१५
Gram degree C ग्राम-डिग्री C	...	४१५४८७	१	०.००१	०.०००२२०५	०.०००३९६८
Kilogram-degree C किलोग्राम-डिग्री C	...	४१५४८७	१०००	१	२.२०४६	३.९६८३
Pound-degree C पाउन्ड-डिग्री C	...	१८८४६.५	४५३.५९	०.४५३५९	१	१.८
Pound-degree F पाउन्ड-डिग्री F	...	१०४७०.१	२५११.९९५	०.२५११९५	०.५५५५५५६	१
Watt-second वॉट-सेकन्ड	१००	१०	०.०२४८६८	०.०००२४८	०.०००५३१	०.०००१५५
Gram-centimeter ग्राम-सेन्टीमीटर	९८१	०.०००९८१	०.०००२३५
Kilogram-meter किलोग्राम-मीटर	९८१४१०१	९८१	२.३९१०८	०.००२३९१	०.००५३०५	०.००९३७
Foot-pound फूट-पाउन्ड	...	१३.५५९२६	०.३३६४२५	०.०००३३६	०.०००७२	०.००१३९५
Horse-power-second (Eng.) अश्वशक्ति-सेकन्ड (अंग्रेजी)	...	७४५.६०४३	१७९.४८६	०.१७९४८६	०.३९५७	०.०१२४३
Horse-power-second (metric) अश्वशक्ति-सेकन्ड (मैट्रिक)	...	७३५.००५	१७७.००५	०.१७७००५	०.३९०४	०.०१२०५

Energy शक्तिमाप

	Watt- second	Gram- centimeter	Kilogram- me'ter	Foot pound	Horse power second English	Horse-power second metric,
--	-----------------	---------------------	---------------------	------------	----------------------------------	----------------------------------

Erg	१०	०००१०१५
Meg-erg	०१	१०१५१०	००१०१५८	०००१३४	००००१३४	००००१३५
Gram-degree C	४१४४५	४३५३५	००४३५३५	०००५५०	०००५५०	०००५५०
Kilogram-degree C	४१४४५	...	४३३५३५	१०५३५५	४५५०	५५५०३५
Pound degree C	१८८४५५	...	११३०१४	१३८५५	३५३५५३	३५५५५५
Pound-degree F	१०४५००३	...	१०५०३०	५०३	१०४०३५४	१०४३३०५
Watt-second	१	१०१५१०	००१०१५३०	००३५३३५	०००१३०५	०००१३५५
Gram-centimeter	०००००१८	१	०००००१	०००००३
Kilogram-meter	१८१	१०००००	१	५३३३३८	००१३१५३	००१३३३४
Foot-pound	१३५५३५	१३३५५३	००१३३५३	१	०००१८१८	०००१८४३
Horse-power-second (Eng.)	५४५५४३	...	५५०३५३	५५०	१	१०१३८३
Horse power-second (metric)	५३५५५	...	५५	५५३५५५	००५८३५५	१

Pressure दबाण मापन पद्धतिओनो तुलना

दा चोस
मीटर
पाउन्ड-दबाण

पाद-
मीच

पाद-
मिलिमीटर

वज-फूट

अल-मीच

मेट्रोस
(अ०)

दा चोस
मीचपर
किलो

Lbs. per sq. in.

चो० मीचपर पाउन्ड

Inches of mercury

मापना मीच

Mm. of mercury

मापना मिलिमीटर

Feet of water

अलना फूट

Inches of water

अलना मीच

Kilos per sq. in.

चो० मीचपर किलो

Atmos. (Eng.)

मेट्रोस (अ०)

Atmos. (French)

अटोस (फ्रें०)

Oz. per sq. in.

चो० मीचे औंस

Tons per sq. in.

चो० मीचे पाउन्ड

२.०४	५१.८३	२.३१	२७.७१	०.०६	०.०७
०.४९	२५.४	१.१३	१३.५९	०.०३	०.०३
०.०१	०.०३	०.०४	.५३	०.००१	०.००१
०.४३	२२.४३	१.००	१२.००	०.०२	०.०३
०.०३	१.८६	०.०८	०.००	०.००३	०.००२
१४.२२	२९.०२	७३.७२७	३२.८४	०.०३३	०.००
१४.७	३०.००	७६२	३३.९४,	०.००	०.१०३
	६२.०	६२.०	४०.७.३६	०.००	०.००
१४.९९	२९.०१	७६.००	४०.७.२८	०.००	१.०३
०.०६	०.१२	०.००	१.७३	०.००	०.००४
०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	१५.७.४

SECTION VI

In this section, Botanical terms pertaining to various natural orders, families, genera and species occurring in Maha Gujarat have been included.

In the first edition of this book, the important families and orders were placed in one list and the Latin terms for various plants occurring in Gujarat were specified. The connection of the names of various species of flora were indicated by a number to which the various orders were grouped in the first list. The work was carried out by Prof. Y. G Naik who based his nomenclature mainly on the books by Shri Bapalal G. Vaidya and Prof. S. C. Dixit.

The arrangement adopted in the present edition is almost similar though numerous additions have been made. In both cases the terms used have special reference to the plants occurring or commonly used in Maha Gujarat area. For facility of reference, names have been arranged in strict alphabetical order both in the lists for "groups" as well as for specific plants. The work was initially compiled by Dr. Bhimbhai Lallubhai Desai, now at Talangpur, and was completed by Dr R. D. Adatia of Bharatiya Vidya Bhavan's College.

The task of connecting these Latin terms with the regional words used for these plants in Maha Gujarat has been one of great difficulty. The great Gujarati Botanist Shri Jayakrishna Indrajit Thakar of Cutch - Porbunder (1849-1927) has given very valuable material in his books *Barada ni Vanaspati* (1910) and *Kachhani Jadibuti* (1921). A few other publications have also appeared. The following works were found helpful and were freely consulted for this work :

A. K. Nairne, 1894,-*The Flowering Plants of Western India.*

T. Cooke, 1901,-*The Flora of The Presidency of Bombay.*

Kirtikar and Basu, 1918,-*Medical Plants of India.*

B. G. Shah, 1927 and 1935,-*Nighantu Adarsha, and Udbhijja Vidya.*

S. C. Dixit, 1935,-*Gujarat ni Vanaspati.*

G. K. Bambaḍai, 1940,— *Vanaspati Srishti*.

Indian Pharmaceutical Association, Bombay, 1949,- *List of Medical Plants.*

No trouble has been spared in making the compilation as accurate as possible in the present knowledge regard-

ing the compilation of botanical and comprehensive in the past.

The follo
by anyone usi

(a)

ciations

Devanagari

(b)

with the
numerical

Thus the

ਸੁੰਨ, ੧੭ 18

Gujarat a

Републікація

भगवत्पुत्रादि.

(c)

Section V

Section V

(d)

Latin exp

which is

$\angle B = \angle B'$ and $AB : AB' = BC : B'C'$,
 $\therefore \angle B'CA = \angle B'CA'$ and $AC : AC' = BC : B'C'$
 $\therefore \angle ACD = \angle B'CD = \angle B'CA$
 $= \angle B'CD = \angle B'CA'$
 and $AC = AC'$, $BC = B'C'$ and $CD = C'D'$

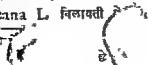
SECTION VI A खंडिका ६ अ

Groups of common plants of Maha Gujarat.

महा गुजरातनी वनस्पतिना वर्ग

This grouping is made somewhat on the lines adopted in the first edition of this book in Appendix III. The Latin names are adopted in Gujarati without any change. The pronunciation is expected to be wellknown to students of the subject and has not been given.

अंग्रेजी नाम	गुजराती रूप	अंग्रेजी नाम	गुजराती रूप
1 Acanthaceae	वासादि	26 Casuarinaceae	जूरीमुकादि
2 Alismaceae	नालबूटादि	27 Celastraceae	ज्योतिष्मत्यादि
3 Amarantaceae	अपामार्गादि	28 Chenopodiaceae	वास्तुकादि
4 Amaryllidaceae	मुसलिमेंदादि	29 Combretaceae	हरीतक्यादि
5 Anacardiaceae	आम्रादि	30 Commelinaceae	शीशमूलादि
6 Anonaceae	सीताफलदि	31 Compositae	सर्पदेवी आदि
7 Apocynaceae	मिन्द्यवादि	32 Coniferae	देवदारु आदि
8 Araceae	वचादि	33 Convolvulaceae	शृङ्गदारु आदि
9 Aristolochiaceae	कीटमार्गादि	34 Cornaceae	अंकोलादि
10 Asclepiadaceae	अर्कदि	35 Crassulaceae	हेममागरादि
11 Balsaminaceae	गुलमेंढी आदि	36 Cruciferae	राजिनादि
12 Berberidaceae	दादहरिदि	37 Cucurbitaceae	कुम्भाण्डादि
13 Bignoniaceae	पाटलादि	38 Cyperaceae	मुस्तादि
14 Bixaceae	कंदर्पादि	39 Dilleniaceae	करम्भलादि
15 Bombacaceae	छालमल्यादि	40 Dioscoreaceae	गुरादिकेदादि
16 Boraginaceae	भेन्सातफादि	41 Dipterocarpaceae	अश्वत्थार्पादि
17 Broniaceae	अननापादि	42 Droseraceae	मुलशाली आदि
18 Burseraceae	शुग्गुडादि	43 Ebenaceae	तिन्दुकादि
19 Cactaceae	नागफणादि	44 Elatineae	ओखराडादि
20 Caesalpiniaceae	अशोकादि	45 Euphorbiaceae	आमलक्यादि
21 Cannabinaceae	भाग आदि	46 Ficoideae	मिस्तृश्यादि
22 Cannaceae	देरकेलादि	47 Flacourtiaceae	गुराकादि
23 Cappariaceae	करीरादि	48 Fumariaceae	क्षेत्रपर्वदादि
24 Caricaceae	पपैयादि	49 Fungi	भूउआदि
25 Caryophyllaceae	बज्रदंतादि	50 Gentianaceae	किरातादि

- heterophyllum Wall -હીરો-
ફાયલમ અતિવિદ, અતિવલ્લની વાડી, ૧૦૮ -
palmatum - પામેન્મ, વચ્ચે, ૧૦૮
Acorus Calamus, L એકોસ કેલેપ્સ
વજ, પોદાવજ, વેલ, ૮
Adansonia digitata, L એડેન્સોનીઆ
ડિજિટા, રુઝહો, ગોરગ જોગ આંબરી, ૧૫
Adenanthera pavonina, L એડેનેન્થેરા
પેવોનીના, રાનાવાલ, રતાશલી રતનગુજા, ૭૬
Adhatoda Vasica, Nees એડેઝોડા
વેસીકા, અરડુસી, ૧
Adiantum capillus-veneris, L
એડીએન્થમ કેપેડવેનેરિસ, કાઢો હપરાજ,
૧૦૬ - crudatum - ક્રોડેન્થમ
મયુરશિશા, ૧૦૬ - lunulatum - લુન્યુ
લેન્થમ હપરાજ, કાઢો હંસરાજ, મુશરસીનો
પાલો, ૧૦૬
Adina cordifolia, Bth & Hk f
એડીના કોર્ડીફોલિયા, હલદરવો, હરધ્વજ, હર-
દરવો, હરદવજ સધારા કદર, ૧૧૨
Ægiceras majus, Gort ઈગીસેરસ
મેજસ, જાલા, ૮૧
Ægle Marmelos, Corr ઈગલ
માર્મેલોસ, થીલી ૧૧૩
Ærua javanica, Juss ઈરુઆ જાવાનિકા,
કુશાઓ, કુર, કપૂરી, મધુરી, ૩ - lanata
Juss - લેનેટા ભોંયજરી, ગોરખગાજો, કપૂરી
મધુરી, ૩ - scandens, Will
-સ્કેન્ડેન્સ વેલારો, ગોરખગાજો વેલારી,
કપૂરી મધુરી, ૩
Æschynomene indica L ઈશ્ચીનોમીન
ઝિન્ડિકા મોંય-નોળી ઈશ્ક, ૧૭
Agaricus campestris Linn એગેરિકસ
કેમ્પેસ્ટ્રિસ મિલાહીનો ટોપ, ૪૧૨
Agave americana L વિલાયતી

- જગલી કુંવાર, વનવાર ૪ - vivipara, Wt
અડવા કુન્દેતરી, કેતરી ૪
Ageratum conyzoides, L અગથા,
માકડમરી, ગધારી સેદરી ૩૧
Aglaia Roxburghiana, Hiern અગ્લો,
પ્રિયંબુ ૭૮
Ailanthus excelsa, Roxb અરલવી,
અરડુસો, મોને અરડુસો, અરડુસો, મહારુજ ૧૨૨
Alangium Lamarchii, Thw. આલેંગ,
અલોલ, આલોલી, અલોલી ૩૪
Albizza amara, Boiss મોને કાઢીમો,
સર ૭૧ - Lebbek, Benth પીલો
કાઢીમો સર, કાઢીમો કાસરીમો, કાલો
સરસડો, કાલો શિરીષ ૭૬ - odoratus
sama Benth ઘોલો શિરીષ, ઘોલીઓ
સરસ, ઘોલો સરસિડો, ઘોલો કાસરીઓ ૭૬
- procera, Benth કિનામી ૭૬
Aleurites triloba, Forst અલ્લોરેટ,
જગલી અલ્લોર ૪૫
Alhagi camelorum, Fisch અલાહો,
નરવાસો ૧૭
Allium Cepa, L કાંદા, ડુપલી, પ્યાજ
૬૫ - sativum, L. સલ્વણ ૬૫
Alocasia macrorrhiza, Sch કાલાહુ ૮
Aloe vera, L કુશર, કુશર, કુશરપાડ,
લાયુ, એરીઓ ૬૫
Alpinia Galanga, Sw કોલોંગન કુલીંગન,
પાનની જડ, ૧૩૮
Alstonia scholaris Br. સાલીન,
સાલપર્ણી ૭
Alternanthera versicolor, Lam બલ
જાવનો, પાણીની માચી, ૩
Althaea rosea, Cav શુલ્કેફ, ૭૨
Alysicarpus longifolius, W & A
અલ્લો મોટો ઘોડા સમેરવો, ૧૭ - rugosus,
DC ભાતો સમેરવો, એરડો, ૧૭ - vagin
s, DC. ભોંય જીળકો, માદર સમેરવો, ૧

- Amarantus Blitum*, L. तादळजो, ३
 - *gangeticus*, L. माटवी भाजी, अड-
 बासु डांभो, ३ - *paniculatus*, L. राजगरो,
 ३ - *polygamus*, Willd. तांदळजो, ३
 - *spinosus*, L. माट, काटाळो दीमडो,
 डांभो, १३, - *tenui-folius*, Willd.
 तादळजो, चोळाभी, धोळ, ३ - *tricolor*,
 Willd. डांभो, ३ - *viridis*, L. बीमडो, ३
Ammannia baccifera, L. जळजाणीजो,
 अमनवूटी, ६९
Amoora Rohituka, W. & A.
 रत्नसरोहिणी, ७४
Amorphophallus campanulatus,
 Bl. सूरण ८ - *sylvaticus*, Dalz.
 वगडासु सूरण, हंडोगियुं ८
Anacardium occidentale, L. काजू ५
Anamirta cocculus, W. & A.
 काकमाटी ७५ [फुलवो ३१
Anaphalis cutchira, Clke काळो-
Andrographis echinoides, Nees काळं
 करियातुं १ - *paniculata*, Nees काळं
 करियातु १
Andropogon annulatus, Forsk
 मोडें मींदडियुं ५३ - *citratus* लीमवार
 ५३ - *contortus*, L. डांगुळियुं ५३
 - *foveolatus*, Del सणीवार ५३
 - *halepensis*, Brot बरू, बरूया ५३
 - *intermedius*, Br. धरको घास ५३
 - *laniger*, Watt. अखर ५३ - *muri-*
catus, Retz. वीरणानो काळो वाळो,
 खस, वीरणवाळो ५३ - *nardus*, L. लु-
 रोडिस, मुगंधी घास ५३ - *pertusus*,
 Willd. नेतरासु जेजवो ५३ - *pumilis*,
 R. बेरळी ५३ - *Schouanthus*, L.
 लुपुरोडिस, रुस, रोसघास, रोसडो ५३
 - *Sorghum*, Brot. जुवार ५३
 - *squarrosus*, L. वाळो, खसघास, ५३
Anisochilus carnosus, Wall. नूभो
 रतवेलीजो ६०
Anisomeles malabarica, Br. धोळो-
 मखमली चोधारो ६० - *ovata*, Br.
 चोधारो, गोपाळी, ६०
Anogeissus latifolia, Wall. धावरो,
 धावडो, भूतधावडो, बाकरो २९ - *pendula*,
 Edgen भींदरख २९
Anona muricata, L. मायफळ, हुनुमान
 फळ, ६ - *reticulata*, L. रामफळ, ६
 - *squamosa*, L. सीताफळ, अनूरा ६
Anthistria cymbaria, R. रातहं घास
 ५३ - *imberbis*, Retz. फुलियुं घास ५३
Anthocephalus indicus, Rich कंदब
 ११२
Apium graveolens, L. अन्नमोद, बोडी
 अन्नमोद, बोडी अन्नमो, अजमो १३२
Apluda varia, Hack. घागरा, भंगोहं,
 करेडी ५३ [मगफळी ९७
Arachis hypogaea, L. भोंयमग, भोंयसींग,
Argemone mexicana, L. दाहरी,
 सलानाशी १६
Argyreia speciosa, Sweet समुद्रशोष,
 समदरशोष, वरधारो ३३
Arisaema Murrayii, H. सापकंद ८
Aristida adscensionis, L. सापडो ५३
Artabotrys odoratissimus, Br.
 सीलो चंपो ६
Artemisia maritima, L. कीरमाणी
 अजमो ३१ - *vulgaris*, L. घुरपीण, घुर-
 वंन, नागदमणो ३१
Artocarpus integrifolia, L. f. फणस ७८
 - *Lakoocha*, R. रोमफळ, लकुच, लिकुच,
 नातुं फणस ७८
Arundinella setosa, Trin. मोटू-बडु
 बाजरियुं ५३ - *tenella*, Nees बाजरियुं
 घास ५३

G. K. Bambaḍai, 1940,— *Vanaspati Srishti.*

Indian Pharmaceutical Association, Bombay, 1949,— *List of Medical Plants.*

No trouble has been spared in making the compilation as accurate as possible in the present stage of the knowledge regarding the common plants in Maha Gujarat. A more efficient compilation of the flora and fauna will be possible only when botanical and zoological survey of the area is conducted on more comprehensive and authoritative lines than what has been done in the past.

The following important suggestions may be kept in mind by anyone using the terms contained in this section:—

(a) The terms are to be used in their original pronunciations although such pronunciations are not given in Devanagari characters except in a few cases at the beginning.

(b) The connection between the names of the groups with those for specific plants has been expressed by a numerical number at the end of each plant in Section VI B. Thus the name *Abrus precatorious*, L. એબ્રસ પ્રેકેટોરિયસ, ચળોટી, યુન, ૧૭ is given to the plant, which is commonly known in Gujarat as ચળોટી or યુન and it belongs to the Group No. 97, Papilionaceae વેપીલીઝોનેસી known by the Indian group name ભગસ્ત્યાદિ.

(c) Thus the number at the end of each name of Section VI B refers to the serial given to each group in Section VI A.

(d) The name with a capital letter at the end of each Latin expression in Section VI B is the name of the author, which is usually given in the abbreviated form.

SECTION VI A खंडिका ६ अ

Groups of common plants of Miha Gujarat.

महा गुजराती वनस्पतिना वर्ग

This grouping is made somewhat on the lines adopted in the first edition of this book in Appendix III The Latin names are adopted in Gujarati without any change The pronunciation is expected to be wellknown to students of the subject and has not been given

अंग्रेजी नाम	गुजराती रूप	अंग्रेजी नाम	गुजराती रूप
१ Acanthaceae	वासादि	२६ Casuarinaceae	जूरीझुकादि
२ Alismaceae	नालकूडादि	२७ Celastraceae	ज्योतिष्मत्यादि
३ Amarantaceae	अपामार्गादि	२८ Chenopodiaceae	बास्तुकादि
४ Amaryllidaceae	मुसलिरुदादि	२९ Combretaceae	हरीतक्यादि
५ Anacardiaceae	आम्रादि	३० Commelinaceae	शीशमूलादि
६ Anonaceae	सीताफलदि	३१ Compositae	सद्देवी आदि
७ Apocynaceae	अिन्द्रयवादि	३२ Coniferae	देवदारु आदि
८ Araceae	वचादि	३३ Convolvulaceae	रूढदारु आदि
९ Aristolochiaceae	कीचमायादि	३४ Cornaceae	अकोलादि
१० Asclepiadaceae	अर्कादि	३५ Crassulaceae	हेमसागरादि
११ Balsaminaceae	गुलमबी आदि	३६ Cruciferae	राजिनादि
१२ Berberidaceae	दारुहरिद्रादि	३७ Cucurbitaceae	कुम्भाण्डादि
१३ Bignoniaceae	पाटलादि	३८ Cyperaceae	मुस्तादि
१४ Bixaceae	कसायादि	३९ Dilleniaceae	रुमरुलादि
१५ Bombacaceae	बालमल्यादि	४० Dioscoreaceae	गुरादिरुदादि
१६ Boraginaceae	ऋषमातकादि	४१ Dipterocarpaceae	अध्वर्यादि
१७ Bromeliaceae	अननासादि	४२ Droseraceae	मुख वाली आदि
१८ Burseraceae	गुग्गुलु लादि	४३ Ebenaceae	तिन्दुकादि
१९ Cactaceae	नागफणादि	४४ Elatineae	ओखराडादि
२० Caesalpineae	अशोकादि	४५ Euphorbiaceae	आमलक्यादि
२१ Cannabinaceae	भाग आदि	४६ Ficoideae	मिस्सगादि
२२ Cannaceae	देवकेलादि	४७ Flacourtiaceae	गुजरकादि
२३ Capparidaceae	फरीरादि	४८ Fumariaceae	क्षेत्रपर्णादि
२४ Caricaceae	पपीयादि	४९ Fungi	भूछनादि
२५ Caryophyllaceae	वज्रदत्यादि	५० Gentianaceae	किरादादि

- heterophyllum Wall. ०हीट्रो-
पायलम, अतिविष, अतिवधनी बली, १०८ -
palmatum = पामेटम, वखमो, १०८
Acorus Calamus, L. अकोरस केलेमस
वज, घोडावज, घेराट, ८
Adansonia digitata, L. अडेन्सोनीआ
डिजिटशा, रुबडो, गोरम चोर भावली, १५
Adenanthera pavonina, L. अडेने-चेरा
पेवोनीना, रागाबाल, रताप्रली, रानगुजा, ७६
Adhatoda Vasica, Nees' अडेदोडा
घेसीरु, अरडुपी, १
Adiantum capillus-veneris, L.
अडीअन्तम केपेड-वेनेरिस, काळो हवराज,
१०६ -crudatum ०कोडेडम
मयूरसिखा, १०६ -lunulatum ०उन्नु
लेटम, हगाराज, काळो इंदराज, मुगारखीनो
पालो, १०६
Adina cordifolia, Bth & Hk f
अडीना कोडीकोलिया, इरदरवो, हरवण, हर-
दरवो, इरदवण सपारा कदव, ११२
Aegiceras majus, Gort अगीसीरेस
मेरुस, जला, ८१
Aegle Marmelos, Corr अगील
मामेलोस, मीली ११३
Arua javanica, Juss अरुआ जावानीस,
बुवाडो, घूर, कपूरी, मधुरी, ३ -lanata
Juss ०लेटा मोंयझी, गोरखगाजो, कपूरी
मधुरी, ३ -scandens, Will
०स्केडेम, बेलारो, गोरखगाजो, बेलारी,
कपूरी मधुरी, ३
Aschynomene indica L. असीनोमीन
जिन्डिस मोंय-कोणी अीकड ९७
Agaricus campestris, Linn अगेरिकस
केम्पेस्ट्रीस, विलाडीनो टोप, ४९२
A. n. americana L. विलावती केनकी,

०नीना शब्देना अगेनी सुन्वार आपगामो
रजक समी शकाय नेवा हे

- जगली कुंवार, ननवार ४ - vivipara, Wt.
अडवा शुकेतकी, केनकी ४
Ageratum conyzoides, L. अजगंधा,
माकडमरी, गधारी सेदरी ११
Aglaia Roxburghiana, Hiern पभुंलो,
प्रियु ७४
Ailanthus excelsa, Roxb अरलवी,
अरडुसो, मोटो अरडुसो, अडुसो, महारुख १२२
Alangium Lamarckii, Thw. भाकोल,
अकोल, भाकोली, अकोली ३४
Albizza amera, Boiv मोटो काळीओ,
गरम ७२ - Lebbeck, Benth पीको-
काळीओ सरण, कळीओ कांतडीओ, काळो
सरसडो, काळो शिरीष ७६ - odoratus-
sima, Benth धोळो शिरीष, धोळीओ
सरस, धोळो सरसडो, धोळो कांसकीओ ७६
- procera, Benth किनामी ७६
Aleurites triloba, Forst अखरोट,
जगली अखोट ४५
Alhagi camelorum, Fisch जवांसो,
जरवासो ९७
Allium Cepa, L. कादा, हुगळी, प्याज
६५ - sativum, L. लसण ६५
Alocasia macrorrhiza, Sch कासाळ ८
Aloe vera, L. कुवर, कुगार, कुवारपाड,
लाडु, अरीओ ६५
Alpinia Galanga, Sw कोलीमन, कुलीमन,
पाननी जड, १३८
Alstonia scholaris Br. साहीन,
सतपर्णी ७
Alternanthera Amandra, Lam. अल
जाबो, पाणीनी माजी, ३
Althaea rosea, Cav गुलशेर, ७२
Alysicarpus longifolius, W & A.
बूओ मोटो घोडा समेखो, ९७ - rugosus,
DC लसो समेखो, अरंडो, ९७ - vagin-
alis, DC मोंय झीणको, गादर समेखो, ९

Amarantus Blitum, L. तदलजो, ३
 - *gangeticus*, L. माटनी भाजी, अड-
 बाछु डांसो, ३ - *paniculatus*, L. राजगणे,
 ३ - *polygamus*, Willd. तदलजो, ३
 - *spinosus*, L. माट, काटाळो दीमडो,
 डांसो, १३ - *tenuifolius*, Willd.
 तदलजो, मोळासी, घोळ, ३ - *tricolor*,
 Willd. डांसो, ३ - *viridis*, L. दीमडो, ३
Ammannia baccifera, L. जलआणीओ,
 अगनबूदी, ६९
Amoora Rohituka, W. & A.
 रगतरोड्डो, ७४
Amorphophallus campanulatus,
 Bl सूरण ८ - *sylvaticus*, Dalz
 बगडासु सूरण, डंडोगियुं ८
Anacardium occidentale, L. काजू ५
Anamirta cocculus, W. & A.
 काकमाटी ७५ [फुलवो ३१
Anaphalis cutchira, Clke काळो-
Andrographis echinoides, Nees काछु
 करियातुं १ - *paniculata*, Nees छीळ
 करियातुं १
Andropogon annulatus, Forsk
 मोडुं मींदरियुं ५३ - *citratatus* लींगीवार
 ५३ - *contortus*, L. डांसुळियुं ५३
 - *foveolatus*, Del सणीआर ५३
 - *halepensis* Brot बरू, बरूवा ५३
 - *intermedius*, Br. घरको पास ५३
 - *laniger*, Watt. अगसर ५३ - *muri-*
catus, Retz वीरमणानो काळो वाळो,
 खस, वीरमणवाळो ५३ - *nardus*, L. लवु-
 रोडिस, सुगंधी पास ५३ - *pertusus*,
 Willd. खेनरासु जेजवो ५३ - *pumilus*,
 R. वेरळी ५३ - *Schwananthus*, L.
 लवुरोडिस, रूस, रौंमणस, रोखडो ५३
 - *Sorghum*, Brot जुवार ५३
 - *squarrosus*, L. वाळो, रसवास, ५३

Anisochilus carnosus, Wall. - अमो
 रतवेळीओ ६०
Anisomeles malabarica, Br. धोळो-
 मसमली चोधारो ६० - *ovata*, Br.
 चोधारो, गोपाळी, ६०
Anogeissus latifolia, Wall. धावरो,
 धावडो, भूतधावडो, बाकरो २९ - *pendula*,
 Edgen मींदरस २९
Anona muricata, L. मायफळ, हनुमान
 फळ, ६ - *reticulata*, L. रामफळ, ६
 - *squamosa*, L. छीताफळ, अन्ना ६
Anthistria cymbaria, R. रातडुं पास
 ५३ - *imberbis*, Retz. फुलियुं पास ५३
Anthocephalus indicus, Rich कंदब
 ११२
Apium graveolens, L. अजमोद, बोडी
 अजमोद, बोडी अजमो, अजमो १३१
Apluda varia, Hack. घागरा, भंगोर,
 करेडी ५३ [मगफळी ९७
Arachis hypogaea, L. भोंयमग, भोंयसींग,
Argemone mexicana, L. दाहडी,
 सत्यानासी ९६
Argyreia speciosa, Sweet समुद्रशोष,
 समुद्रशोष, वरघारो ३३
Arisaema Murrayii, H. सापकंद ८
Aristida adscensionis, L. सापडो ५३
Artabotrys odoratissimus, Br.
 नीलो चंचो ६
Artemisia maritima, L. कीरमाणी
 अजमो ३१ - *vulgaris*, L. सुरपीग, सुर-
 वंध, नागदमणो ३१
Artocarpus integrifolia, L. f. फणस ७८
 - *Lakoocha*, R. रोमफल, लकूच, लिंकुच,
 नातु फणस ७८
Arundinella setosa, Trin मोटु-बडु
 बाजरीयुं ५३ - *tenella*, Nees बाजरीयुं
 पास ५३

Asparagus dumosus, Bak. દરિયાઝી
ગજવેલ, એકલકંડો ૬૫ - *racemosus*,
Bak. શતાવરી, ગજવેલ, એકલકંડો, સર્પના
શુવા ૬૫ [હુંગરો ૬૫]
Asphodelus tennifolius, Cav. હુંગરું,
Asteracantha longifolia, Nees
એસરો ૧ [પાલજ, ટાંકો ૨૮]
Atriplex Stocksii, Bois. અડધાજી
Averrhoa carambola, L. કમરજ,
શુદ્ધગર, મુગર ૧૨ : [તિલર, તલર ૧૨૫]
Avicennia officinalis, Watt તલર,
Azadirachta indica, Juss. કઢ્ઢો લીમડો,
લીંબડો ૪૪
Balanites aegyptiaca, Del. ઓગોરિયો
૧૧૨ - *Roxburghii*, Planch ઓગો-
રીઆ, ઓગુરી ૧૧૨ [દંતી, દાંતી ૪૫]
Baliospermum monatanum, Muell
Balsamodendron mukul યુગલ, યુગર
૧૮ - *Roxburghii*, Stocks. મોંઢો-
યુગલ ૧૮ [કાઠાલો વાંચ ૫૨]
Bambusa arundinacea, Willd.
Barleria Prionitis, L. કાંઠાસળીઓ,
પીઠો કાંઠા શેઠીઓ ૧
Barringtonia acutangula, Gaert
સમુદ્રજલ ૮૧ - *racemosa*, Roxb.
સમુદ્રજલ ૮૨
Basella alba, L. મયાલ, પોથી ૨૮
- *rubra*, L. મુયાલ, પોથી ૨૮.
Bassia latifolia, R. મહુકો ૧૧૮
Bauhinia acuminata, L. સફેદ કાંચ-
નાર ૨૦ - *purpurea*, L. રાતો કાચનાર ૨૦
- *racemosa*, Lam. ઘોઠો કાંચનાર,
આસોતરો, આરુંદરો, આશેરી, જંજવો ૨૦ -
tomentosa, L. પીઠો આરુંદરો, આશેરી
૨૦ - *Vahlia*, W. & A. સુદ્ધપથી ૨૦
- *variegata*, L. પીઠો કાંચનાર, કો-
વિદાર ૨૦

Benicasa cerifera, Savi, મૂરું કોઠું;
કેટાલું ૧૪
Berberis vulgaris ઢાફ હલદર ૧૨
Bergia ammanioides, Roxb. જલ-
ભાષવો, ઓસરાજ ૪૪ - *odorata*, Edgew
લવાદિયું, ઓસરાજ, ગંધાર ૪૪
Beta vulgaris, L. વીટ, વીટહદ ૨૮
Bidens pilosa, L. સમરાકોઢી, કુચિયું ૨૧
Biophytum sensitivum, DC. કરેટ ૧૨
Bixa Orellana, L. કેસરી, ટેન્દ્રી ૧૪
Blaniwillia latifolia, DC. ઘોઠું
સીંસોદિયું ૨૧ [ભાંચ કુટામળી ૨૪]
Blastania fimbriatipula, K. & P.
Blepharis boerhaviaefolia, Pers.
ઓટીંગળ ૧ - *molluginifolia*, Pers.
કાઠામેકા ૧ - *sexindica*, Anders અસદ ૧
Blumea amplexus, પીઠો કપુરિયો,
કાકરંદા, પીઠી ચાંચડમારી, કપુર ગંગાવતી,
કપુરપત્તી ૨૧
Bocagea Dalzellii, Hk. f. સાજેરી ૬
Boerhaavia diffusa, L. પુનર્નવા,
વેંગલી સાટોડો, વજજાપરો ૮૧ - *repens*,
Willd. વસેજો, પુનર્નવા ૮૬ - *repens*, L.
લાલ સાટોડી, પુનર્નવા, રાતો નાનો વસેજો ૮૬
- *verticillata*, Poir, મોટો વસેજો,
ઓટલો મોટલો ૮૬
Borassus flabellifer, L. તાજ ૧૪
Boswellia serrata, Roxb. શાલેહું,
ધૂંજો, સાંલઝી ૧૮
Brassica campestris, L. સરસવ ૨૬
- *capitata* સફેદકોવીજ ૨૬ - *cauler-
apa* નોલકોલ ૨૬ - *junceae*, H.f. &
T. શીળી કાઠી રામી ૨૬ - *nigra*,
Koch. સરસવ, મોટી કાઠી રામી ૨૬
oleracea, L. કુચી, કોચી ૨૬ -
oleracea botrytis કોઠીફલાવર ૨૬
- *rapa* સર્લગમ ૨૬

Breymia patens, Rolfe काळी, खेडा-केडा
कंबोभी ४५

Bridelia Hemiltoniana, Wall असन
४५ - *retusa*, Spr. मेकलकंदो, असन

४५ - *stipularis*, Bl. असनवेल ४५

Bryophyllum calycinum, Salisb.
धामादा, खाट खट्टो, अहीरावण-महीरावण ३५

Bryonopsis laciniosa, Nand शिवलिंगी
३७ [पीयूष ५]

Buchanania latifolia, Roxb. चारोळी,
Butea frondosa, König खासरो,

पलाश, कैमुडो ९७ - *superba*, Roxb.

पलाशवेल ९७

Cadaba indica, Lam. सेलीओ हेमकंद,
खोरड्ड, काळो कटकियो २३

Caesalpinia Bonducella, Flem.
काकडी, कांकच, काचका २० - *coriana*,

Willd, दिविविवि २० - *pulcherrima*,

Swartz. संधेसरो, संखेश्वर, संनामुर २०

- *Sappan*, L. पतंग, वक्म २० -

sepiaria, Roxb. चीलारी २०

Cajanus indicus, Spreng. तुवर ९७

Calamus Rotang, L. नेतर ९४

Caendula officinalis, L. गलमोटो,
दिपमाळ ३१ [खुडी, छुंछण ५४]

Calohyllum inophyllum, L. छुंछी,

Calotropis gigantea, Br मोटो आस-

मानी आकडो १० - *procera*, Br रातो

नानो आकडो १०

Calycopteris floribunda, Lam
धावडी, खुडी २९

Camellia thernifera, चा १२७

Camphoria officinarum, कुर १२८
rotunda, मोय चंदो १२८

Canavalia ensiformis, DC. अबजी,
आसुवो, तरवारडी, परबोदियानी वेल ९७

Canscora diffusa, Br. रातु करियातु ५०

Capparis aphylla, Roth. केरडी, केर,
केरडो, करीर २३ - *grandis*, L. f. पणुर,
गुंटी, घुंटी २३ - *horrida*, L. f. तरडी
२३ - *sepiaria*, L. मणीकंधार, काळो
कंधारो २३ - *spinosa*, L. केरडी, कवर,
कवरी, कावर २३ - *zeylanica*, L.
वाषाटी ३३

Capsicum annum, L. मरचा १२३

Carastium spicata, वज्रदंती २५

Cardamine subumbellata, Hk. f.
& Anders. राव, अडबासु रात्री ३६

Cardiospermum Halicacabum, L.
कागडोलीओ, तेजोवती, करोळीओ, कानकोडी
११७ [वापुमा ८९]

Careya arborea, Roxb. कुंभा, वापु बा,
Carica Papaya, L. पपैया २४

Carissa Carandas, L. करमरी ७

Carthamus tinctorius, L. कटकी,
कडुवी, कुमुम, कडुवो ३१

Carum bulbocastanum, शाहजीर १३२
- *copticum*, Bth. & Hkf. अजमो

१३२ - *stictocarpum*, Clarke
वगडासु अजमो १३२

Caryota urens, L. भैरव, शिव - शंकर'
अटा, अर्धी सोपारी ९४

Casearia tomentosa, Roxb. चीना,
छुजड, घोळो छुम, सुभाळ ११५

Cassia Absus, L. चिमेड २० - *alata*,
L. दादमारी, दादमर्दन २० - *augusti-*

folia, Vahl गोनामुडी, मींदी आवळ २०
- *auriculata*, L. आवळ २०

- *Fistula*, L. गरमाळो २० -
montana, Heyne मोटी आवळ, मींदी

२० - *obtusata*, Roxb. सोनामुडी, मींदी-
मोय-आवळ २० - *obtusifolia*, L.

सुंवाडीओ २० - *occidentalis*, L.
कसोडी, कासुंदरे, कसुंदरे, सुंदरसेन २०

- pumila, Lam चमेरियुं २० -
 Sophora, Lam. काठो कायुंदरो, कायुं-
 दरी २० - Tora, L. कुपाहीमो २०
 Cassytha filiformis, L. आकाशवेल,
 सोनवेल ६१
 Casuarina equisetifolia, Forst जुयी,
 झुगी, विनायती सरू २६
 Cedrela Toona, Roxb. तून ७४
 Cedrus deodara, L. देवदार ३२
 Celastus paniculata, Willd. माल-
 कांकणी, मालकांकणी, उद्योतिष्मती २७
 Celsia coromandelliana, Vahl कुला-
 हल, कलाह, कलहार १२१
 Centratherram phyllolaenum, Bth.
 अश्रीलाल ३१
 Cephalandra indica, Nand. धीलोडा,
 दीबोरा ३७ [बुंदेर १०
 Ceropegia bulbosa, R. पाताल तुंबडी,
 • Cheiranthus cheiri तोदरी मुर्ख ३६
 Chenopodium album, L. टांको, चंदन
 बटवो, चीलनी भाजी २८ -ambrosioid s
 L. -चंदन बरयो, चंदन बरवो २८
 Chloris barbata, Sw. मीरडियुं पास ५३
 Chlorophytum tuberosum, Bak.
 करलीनी भाजी, कुरलीनी भाजी ६५
 Chrozophora plicata, Juss सूर्यावर्ती,
 ओखराड, अलछीआ ४५ - tinchoria,
 Juss. ओखराड, टपालवूटी ४५
 Chrysanthemum indicum, L.
 गुलदावरी ३१
 Cicer arietinum, L. चणा ९७
 Cinnamomum camphora, Fr. Nees.
 कपुर, कर्पूर ६१ -obtusifolium, वेबडूझ,
 तमालवृक्ष ६१ - zeylanicum, Bth.
 हिंदी तज, दालचीनी ६१
 Cissampelos Pereira, L. लघुपाठा,
 काळीपाठ, वेणीवेल, वरुडियुं, याग ७५
 Citrullus Colocynthis, Schrad.
 मोटा गोल अमिन्द्रवारणा, अमिन्द्राणा,
 मोटी अमिन्द्राण, अमिन्द्रपनी ३७ - vulgaris,
 Schrad. तरबुज, कलीगढ ३७
 Citrus Aurantium, L. मोरंसी, नारंगी ११३
 -decumana, Murr. पपनस ११३
 Limetta, Risso मीठाळियु ११३
 Limonium, Risco अमिन्द्राण-मोर्द-
 नीयु ११३ - medica, L. विजोई ११३
 -medica acida साटायादी-द्रागरी
 चीयुं ११३
 Clematis hedysarifolia, DC. बेंदीनी
 वेल १०८ - triloba, Heyne मोरवेल,
 त्रेखगो वेलो १०८
 Cleome monophylla, L. तीलवण २३
 Cleome viscosa, L. पीळी तलवण,
 तलवणी, शानफोडी २३
 Clerodendron emirens, Boj. घोळीयुं
 शाड १३५ - fragrans, Pr. गुड थंका-
 वळी १३५ - inerma, Gaert. वनगाभी
 १३५ - Phlomis, L.f. अरणी १३५
 Clitoria Ternatea, L. गोकर्णी, गरणी,
 गाय, कोयल ९७ - biflora, Dalz. झुमी
 गरणी २७ [दीबोरी ३७
 Coccinia indica, W. & A. धीलोदी,
 Cocculus Laeba, DC. ओस, ग्हेरी ७५
 - villosus, DC. वासनवेल, वच्छन जल-
 जमनी दीर्घवल्ली, वेवरी, वडीनो. वेलो ७५
 Cocos nucifera, L. नाळियेर, नाळियेळ ९४
 Coffea arabica, L. कॉफी ११२
 Copix barbata, R. सामाना जेयुं वृण ५३
 - Lachryma, L. कसउरी, कमी ५३
 Coldenia procumbens, L. वासरियो
 ओखराड, त्रिधल्ली १६
 Colens amboinicus, Lour पायाणमेद,
 पानअजमो, पानना सवा ६० - aromaticus
 पम्परचूर ६० - barbaratus, Bth.
 मायमूळ, मरमेळ, गरमर ६०

- Colocasia Antiquorum*, Sch वगडाशु
अळवी ८
- Commelina benghalensis*, L मोड
शीशमूळियु, कोपपुप्पी ३० - *nudiflora*, L
शीशमूळी, शीशमूळियु ३०
- Commiphora Mukul*, Engl गुगळ १८
- *Stocksiana*, Engl गेंसोगुगळ १८
- Convolvulus arvensis*, L वेळडी
नारीचांदवेल, हरणपगो, खेतराशु फुदरडी ३३
- *glomeratus*, Chois रुछाडी वेळडी ३३
- *microphyllus* Sieb सत्तावली ३३
- Conyza stricta*, Wall वडो फुलवो ३१
- Corallocarpus epigeus*, Clarke
कडवी नाडी ३७
- Corchorus acutangulus*, Lam जीतेली,
छधारी छुछ १२९ - *Antichorus*, Raens.
शीणकी छुछ, बेठी बहुफली १२९ - *capsu-
laris*, L छुछ, बोरछुछ, प्युट १२९ -
fascicularis, Lam छुछडी, भूमी
बहुफला १२९ - *olitorius*, L मोडीदुछ,
दुतळी १२९ - *trilocularis*, L लानी
छुछ, आसवष, कडवी छुछडी १२९
- Cordia latifolia*, R बड-मोणे गुदा १६
- *monoca* R करपति कठगुडी १६
- *Myxa* L अडवाशुगुडी १६ - *obliqua*,
Willd बडगुदो १६ - *Rothu*, R &
S नानी गुडी, लीआर गुडी १६
- Coriandrum sativum*, L धाणा,
कोपमीर १३२
- Crataeva religiosa*, Forst वायवरणो
वरणो, कागडावेरी २३
- Cressa cretica*, L रुदवती, रुदती,
लाणो, पलीओ, पडीओ, करडी ३३
- Crinum asiaticum*, L नागफणी नाग
दमणी, सुखदर्शन ४ - *defuxum*, Ker
गोरीकद ४
- Crotalaria albida*, Heyne वनमेथी १७
- *juncea* L सण, सण १७ - *linifolia*
L f अडवाशु सण १७ - *mysorensis*,
Roth अडवाशु सण १७ - *prostrata*,
Roxb वेळ फणकीआ १७ - *retusa*, L
घुघरा १७
- Croton oblongifolius*, R घणसरी, वनसरी,
घनसर ४५ - *Tiglium* L नेपाळो,
नेपारो ४५
- Cryptolepis Buchanani*, R & S
कृष्णसारीबा, कपुरमधुरी, झुपलसरी १० -
grandiflora, खरवेल, रचरवेल १०
- Cryptostegia grandiflora*, Br रचर
वेल, वडीना फुल १०
- Ctenolepis cerasiformis*, Hk f
आखकुटामणी, मगलिंगी ३७
- Cucumis Melu*, L चीमडा, सकरटेडी ३७
- *prophetaurum*, L गायबहुकणा, काटाळा
आंग्द्राणा ३७ - *sativus*, L काकडी,
काकडी ३७ - *trigonus*, Roxb मीठ,
वरणा नानु गाय बसुकण, कोथीबर, गायनसु
कदा, गडुडा, कोठीबर, कोठीबा ३७
- Cucurbita maxima* Duch रातुकोळ,
लालकोळ, पीनकोळ ३७ - *moschata*
Duch सकटेग ३७ - *Pepo* DC
कोळ साकरकोळ ३७
- Cuminum cyminum*, L जीरु १३२
- Curculigo orchoides* Gært काळी
मुसळी ४
- Curcuma Amada* R साची आवाहळदर
१३८ - *aromatica*, Salisb आवा
हळदर १३८ - *angustifolia*, Dal
तवेरीस, अणह १३८ - *longa*, L
हळदर १३८ - *zedoaria*, Rosc पद्
कजुरो, कजुरो १३८
- Cuscuta hyalina*, Roth चीडीआ ३३
- *reflexa*, R अमरपेल ३३
- Cyamopsis psoraloides*, DC गुत्तार
१७

- Cyathocline lyrata*, Cass. गंगोत्री, खोखराड ३१
- Cyclea peltata*, H.f. & T. खोटी काळी पाट, काळी माठ ७५
- Cylista scariosa*, Roxb. गोनखी, रानपेवडो १७
- Cymbopogon jwarancusa*, Schulf. अश्वत्थ ५३
- Cynodon dactylon*, Pers. हरियाळी, प्रोखड, दरोभी, दरो, धरो, प्रो ५३
- Cyperus exaltatus*, Retz. डुंगरो ३८
- Haspan, Boeck. चीजे, चीजे ३८ -
odoratus, L. चणीमोष ३८ - rotun-
das, L. मोषा, चीचनी मोष ३८ -
squarrosus, R. नागरमोष ३८ - sto-
loniferus, Cass ३८
- Daedalacanthus purpurascens*, Anders. दशमूली १
- Daemia extensa*, Br. नागलाचमार
• दूधेली, झुतरणी १०
- Dalbergia latifolia*, Roxb. सीसम,
सीसम १७ - multiflora, सीसमवेल १७
- ougeinensis, Roxb. तण्ड १७ -
Sissoo, Roxb. सीसम, सीसळी १७ -
volubilis, Roxb. अळमी. ततोसी १७
- Datura alba*, Nees मलाभीरंगी, सफेद-
धोळो धतुरो १२३ - fastuosa, L. काळो
धतुरो १२३
- Daucus Carota*, L. गाजर १२२
- Dendrocalamus strictus*, Nees वास,
नक्करवास, अकपानी पादवीओ, सालपर्णी ५३
- Desmodium gangeticum*, DC. समे-
रनो, घालवण १७ - latifolium, DC.
मोदो पादवीओ १७ - triquetrum, DC.
निघारी पादवीओ १७
- Dichrostachys cinerea*, W. & A.
वेल्लन्तरो, वेल्लुर, मोडुंदिथु, मरुड ७६
- Dicoma tomentosa*, Cass. थोळो
हरणचरो ३१
- Digera arvensis*, Forsk. इळभी, कुरभी,
कणसरा, कणजो, कणेजरो ३
- Digitaria sanguinalis*, Scop. रोणा ५३
- Dillenia pentagyna*, Roxb. करम्वल,
ओटफल ३१
- Dioscorea aculeata*, R. मीठुं कनक,
घोळुं कनक ४० - bulbifera, L. वारा-
हीकंद, वाराकंद, दुककरकंद, अंगल वंदनी वेलं,
वणवेल ४० - oppositifolia, L.
आवळीओ कंद ४० - pentaphylla, L.
पांचलानी वीळवेल ४० - sativa, H. f.
जमीकंद, शकरकंद ४० - triphylla, L.
नोरवेल ४०
- Diospyros embryoptera*, Pers. टीवह,
४३ - Melanoxylon, R. टीवह,
टीवरु, टीवरवो ४३
- Dodonaea viscosa*, L. झरणी ११७
- Dolichos biflorus*, L. वगवाडु वळवी
१७ - Lablab, L. वाल १७
- Dregea volubilis*, Bth. मालवी, डोडी १०
- Drosera indica*, L. मुसनाली ४२
- Dryobalanops aromatica*, कपूर,
बरासकपूर ४१
- Ecbolium Limneanum*, Kurz
कादर १
- Echinops echinatus*, R. झुतरणी,
झुत्कडो, झुत्कडो, झुदकहारी, झुदकरो,
झुळीओ ३१
- Eclipta alba*, Olke. काळो भांगरो
३१ - prostrata, L. काळो भांगरो ३१
- Ehretia laevis*, R. बडवारसी, वेदीगाळो,
दातरेण १६
- Elaeocarpus Ganitrus*, Roxb. व्दास
१२९
- Elaeodendron glaucum*, Pers.
भूनाकसीडी २७
- Elytranra erenata*, Vahl. शतमूली, १
- Elytrophorus articulatus*, Beauv.
जगडी राळ ५३

Embelia Ribes, Burm. नावडींग ८१
Emilia sonchifolia, DC. सोनकी पायरी ३१
Enicostemma litorale, Bl. मामेजवो, नातुं करीभातुं ५०
Ephedra foliata, Bois. सोम, होम ५२
Eragrostis amabilis, Wt. चक्रीचोखा, ५३ - *ciharis*, Link भरमर घास ५३ - *cynosuroides*, Beauv. कुसमास, कांसं, कासडो, दर्भ, दामडो, डामडो, ५३ - *interrupta*, Beauv. चौडणी, ५३ - *tenella*, R. & S. बकराळ ५३
Erianthus Ravennae, Beauv. सरखट ५३
Eriodendron anfractuosum, DC. फूट शाखमली, काटा विनानी चामळ १५
Erythraea Roxburghii, Don. जीणकुं करियातुं ५०
Erythrina indica, Lam. पाडेरवो, पाडेरवो, पनरवो, पानवो ९७
Eucalyptus globulus, युकेलिप्टस ग्लोबुलस ८४
Eugenia Jambolana, Lam. जावु, राय, राज, रावणो ८४ - *rubicunda*, Wt. हुंगरी-जंगली-नवी जातु ८४
Eulophia herbacea, Lindl. सालम मुसळी, सालम मीली, पंजाबी भीसी ९१ - *nuda*, Lindl. सालम मुसळी, अमरकंद ९१
Euphorbia antiquorum, L. त्रणचारो धुवर, तरधारो ४५ - *elegans*, Spr. हुनारवा ४५ - *hypericifolia*, L. दुधेली, ठाकर ठुमरो ४५ - *microphylla*, Heyne छातला दुधेली ४५ - *nerifolia*, L. चोधारो धुवर, हुंगरा कांटाळो-डांडलीओ धोर ४५ - *Nivula*, Ham. हुंगरी धुवर, कांटाळो-डांडलीओ धोर ४५ - *pilulifera*, L. मोटी राती चमार दुधेली, मोटो रातो

ठाकर ठुमरो, नागदुधेली ४५ - *Rothiana*, Spr. दुधीओ धोर ४५ - *thymifolia*, L. नानी दुधेली, झीणको ठाकर ठुमरो ४५ - *Tirucalli*, L. खरसाणी धुवर, धोर, डांडलियो धोर, शेर ४५
Evolvulus alsinoides, L. विष्णुकाता, बाळी शंसावली, झीणकी फुदरडी ३३
Exacum bicolor, R. करियातुं ५० - *pendunculatum*, L. कळवुं करियातुं ५०
Excoecaria Agallocha, L. तगर, तमर ४५
Fagonia arabica, L. धमासो १३९
Feronia Elephantum, Corr. कोठी ११३
Ferula foetida, हिंग १३२
Ficus asperima, R. खोरिरी, खारोडी ७८ - *bengalensis*, L. बड ७८ - *carica*, L. अंगूर ७८ - *gibbosa*, Bl. दातीर ७८ - *glomerata*, R. हुंवर, धुमर, लाल धुमरवो, गुलर ७८ - *hispida*, L. काळो हुंवर, धुमरवो ७८ - *infectoria*, R. पीपली, पेपरी ७८ - *religiosa*, L. पीपळो ७८ - *repens*, Rottl. भीतवडनी वेळ ७८ - *retusa*, L. नंदीवृक्ष, नादरूख बड, नादरूकी बड ७८ - *Tsiela*, R. पारस पीपरी, पीपर, पीपरी, पीपळी ७८
Fimbristylis dichotoma, Vahl बीड-छाज ३८
Flacourtia Ramontchi, L'Her. तांबर ४७ - *sepiaria*, Roxb. लोदी ४७
Flaveria rependa, पीळो भागरो ३१
Flemingia congesta, Roxb. मोटी सालवण ९७ - *lineata*, Roxb. कान-फूटी ९७
Fluggea leucopyrus, Dalz. घोळी फणी, थेत फळी, ठुमरो, झीणवी ४५

Foeniculum vulgare, Gaert बरियाळी १३२
Fumaria parviflora, Lam पित्तपापडो, शादतरा ४८
Garcinia indica, Choiss कोरूम ५४
 - *Morella*, Desr रेवचीनो शीरो, रेवचीनीनो शीरो ५४
Gardenia gummifera, L f शीकामाळी, शीकामारी ११२ - *lucida*, Roxb शीकामाळी, मालण, मालची, डेकामारी, शीकामारी ११२
Garuga pinnata, Roxb काकड १८,
Girardinia zeylanica, Dene साजोटी १३३
Gisekia pharmaceoides, L वाडनी माजी ४६
Gloriosa superba, L कलमारी, वाराचीओ, वडवाटवी, दूधियो—शिगडियो वडनाग ६५
Glossocardia linearifolia, Cass बडबाडु—शिगडिया—परयना खुवा ३१
Glossonema varians, Bth हुग १०
Glycine javanica, L डुंगराडु—मोटा बालियो वेलो ९७
Glycyrrhiza glabra, Linn जेठीमध १७
Gmelina arborea, R सीवण, शिवण, शवने, सवन १३५ - *asiatica*, L लट केसर १३५
Gnaphalium luteo-album, L दुलवो ३१
Gossypium arboreum, L देवरुपास ७२ - *herbaceum*, L कपास ७२
Gracilea Royleana, H f पट्टडियु पास ५३
Grewia asiatica, L फाटसा १२९ - *hirsuta*, Vahl खड ग्रामणी १२९

- *pilosa*, Lam सपटी, बोभारी, प्रांबट १२९ - *populifolia*, Vahl गजेटी, गजेटी, गाजोडियु १२९ - *tiliaefolia*, Vahl घामण, घामण, धनुईस १२९ - *villosa*, Willd पाडेखडो, पारेखडो १२९
Guazuma tomentosa, H B & K खोटो रुद्राक्ष, बंदोक १२४
Guizotia abyssinica, Cass काळा तल ३१
Gymnema sylvestre, Br मठासींग, गुडमार, मधुनाशिनी १०
Gymnosporia montana, Benth विकळो, धीरु २७
Gynandropsis pentaphylla, DC हुरहुर, थोळी—राती गंधारी तलवणी, बस्तगधा, अन्नगधा, तलवण, तनमनी, आडिया, करहण, बसीगंधा २३
Halopyrum mucronatum, Stapf हरियाजी कांस घास ५३
Haloxylon recurvum, Bunge खारो २८
Haplanthus tentaculatus, Nees कटेरी १
Hardwickia binata, Roxb अन्नन २०
Helianthus annuus, L सूर्यमुखी, सुरजमुखी ३१
Helicteres Isora, L मरबासींग, मरबा सींगी, आदेही १२४
Heliotropium indicum, L हासीगुंडा, भुरळी १६ - *zeylanicum*, Lam भुरडी १६
Hemidesmus indicus, Br झुपळसरी, झुपरसाल, कपुरी मयुरी, काबरी हरियो, सुखवो, सुखवा मगरची, वनतगुळ १०
Hemigraphis dura, Anders गवेलतु १
Herpestis Monnierna, H B & K घाम, बान, प्रांही, कडवी, जल नेवरी, कडवी छणी १२१

- Heterophragma Roxburghu*, DC ' वारस १३
- Heylandia latebrosa*, DC अडदीओ, गोयदी ९७
- Hibiscus Abelmoschus*, L कस्तूरी भींडो ७२ - *cannabinus*, L भींडी, अवाही, अवारी, आवोअी ७२ - *esculentus*, L भींडी ७२ - *hirtus*, L बपोरीओ ७२ - *micranthus*, L f अडवाहु बपोरीओ, चणक भींडो ७२ - *Rosa sinensis*, L जासवती, जाहुस, जसवती, उयाकुयुम ७२ - *subdariffa*, D & G झल झानी अवाही, भींडी ७२
- Hiptage Madablota*, Gaert माधवीलता, रक्तपीती, रगतपीती ७१
- Holarrhena antidysenterica*, Wall भिंदज्य, भिन्दजव, घोळो कुडो, कारीखडो ७
- Holoptelea integrifolia*, Planch बावली, बावळा, कणनो, चरेल, पापडी १३१
- Holostemma Rheedee*, Wall चिर दोडी, खरणेर, खीरवेल, खीरण, खणेर १०
- Homonoia riparia*, Lour शेरणी, हयुया ४५
- Hordeum vulgare*, L जव ५३
- Hydnocarpus Wightiana*, Bl हुवरक, कडुकपीठ ४७
- Hydrocotyle asiatica*, L माक्षी, कारिवणा, काशीवणा १३२
- Hydrolea zeylanica*, Vahl पोपटी ५७
- Hydrophylax maritima*, L f दरियाभी शखलो ११२
- Hyphaene thebiaca*, Mart चीक्ताड, होक्ताड, रावणताड ९४
- Ichnocarpus frutescens*, Ait श्यामलता, अनतमूल ७
- Illicium anisatum*, बादियान ७०
- Impatiens Balsamina*, L गुलमेंदी, गलमेंदी, पानतंबोल ११
- Imperata arundinacea*, Cyr सरपास ५३
- Inarta grateoides*, Bois राती सदरडी ३१
- Indigofera argentea*, Bak गुडो ९७
- *glandulosa*, Willd वेकरीओ ९७
- *paucifolia*, Del झोडडी ९७ - *tinctoria*, L गळी, गरी, गुडी ९७ - *trifoliata*, L राती मेथी ९७
- Ionidium heterophyllum*, Vent रतनपास १३६
- Ipomaea aquatica*, Forsk नाळी, नाडानी - नडानी भाळी, वेळ ३३ - *Batatas*, Poir सर्शरिया, रताळ ३३ - *biloba*, Forsk मर्यादवेल, भारवेल ३३ - *Bonanox*, L सोमवेल, चादणी ३३ - *coccinea*, L तामलता ३३ - *dasysperma* Jacq चीडवेल ३३ - *digitata*, L भोंयकोळ, विदारी कद, और विदारी ३३ - *hederacea*, Jacq काळा दाणा, कालो कुपो ३३ - *muricata*, Jacq भमरवी, काढाळा गरिया, खुदरकनी ३३ - *obscura*, Ker वजगधा ३३ - *pes tigris*, L बाघपवी ३३ - *sepiaria*, Koen लक्ष्मणा, हनुमान वेळ, राती फुदरडी ३३ - *tridentata*, Roth भीत गरीओ ३३ - *Turpethum*, Br नसोतर ३३
- Iris germanica*, L पाषाणमेद, पुष्करमूल, बालवज ५८
- Isachne australis*, Br हुस ५३
- Ischaemum augustifolium*, Hack मुन्घास, भाखर ५३ - *pilosum*, Hack कुड ५३
- Ixora parviflora*, Vahl नेवारी, नेवरी, नेमाली ११२
- Jasminum arborescens*, R फुद, माधवी, नवमडिका, सोगरो, कपुर ८९
- *auriculatum*, Vahl चमेली, जुओ,

- जाओ ८९ - *grandiflorum*, L. जाओ,
 चंबेली ८९ - *pubescens*, Willd.
 कुदकगहो, रानमोगरो ८९ - *Sambac*,
 Ait, बटमोगरो ८९
Jatropha Curcas, L. मोगली अेरंडो ४५
Juglans regia, L. अखरोट, अखरोट ५९
Juniperus communis, L. हनुषा ३२
Justicia Gendarussa, Burm. वृषी,
 काला झुपा १ - *procumbens*, L.
 खड्डलीओ, पित्तपापडो १
Kaempferia Galanga, L. खरी कपुर-
 काचली १३८ - *rotunda*, L. भूर्वपक
 ११८
Kalanchoe laciniata, DC. हेमसागर ३५
Kedrostis rostrata, Cogn. नखपेल ३३
Kigelia pinnata, DC. खोटी पाटला,
 हस्तिशुपस्थ १३
Kochia indica, Wt. दुग्गी २८
Kydia calycina, Roxb. मोटी हीरवणी,
 वारंग ७२
Lactuca runcinata, DC. पावरी,
 सोनही, सोनकी ३१
Lagenaria vulgaris, Seringe पसी ३७
Lagerstroemia Flos-Reginae, Retz.
 गहल, दुधरो ९९
Lagdera aurita, Schult. भौनमूली,
 अडवाझ मुळो ३१
Lantana indica, R. घाणी दाळीआ १३५
Lasiosiphon encephalus, Dcne.
 रामेडा १२८
Lathyrus sativus, L. लांग, विलायती
 मटर ९७
Lavandula Burmanni, Bth. लवंडर,
 सपेनो चारो, आसमानी गलमोटो ६०
Lawsonia alba, Lam. मेरी ६९
Leea macrophylla, Roxb. दिहा,
 देणी १३७
Lens esculenta, Maench. मसूर ९७
Leonotis nepetifolia, Br. दीपमाळ ६०
Lepidagathis trinervis, Nees हरण-
 चरो, पाणेर १
Lepidium sativum, L. असाळीओ,
 अशेलीओ. अशेलीओ ३६
Leptadenia reticulata, W. & A.
 दोही, खरदोही, नानी दोही, खरखोही,
 खरखोही १० - *Spartium*, Wt. खिप १०
Lettsomia setosa, R. सावरवेल ३३
Leucaena glauca, Benth. लासो
 बावळ ७६
Leucas aspera, Spr. कुवो ६० -
Cephalotes, Spr. खेतराझु कुवो ६०
Limnanthemum indicum, Thw.
 कुमुदीनी ५०
Limmophila gratioloides, Br. तरली,
 कुना १२१
Limnophyton obtusifolium, Miq.
 नालकूट २
Linaria ramosissima, Wall. भीत
 गलोही, कानोही १२१
Lindenbergia urticaefolia, Link
 पथारचढी, भीतचढी १२१
Linum usitatissimum, L. अलसी ६६
Lippia nodiflora, Mischx. रतवेलीओ,
 रतुलीओ १३५
Litsea sebifera, मैदा लकडी ६१
Lochnera pusilla. Schum. शारमासी ७
Loranthus longiflorus, Desr. वांदो ६८
Luffa acutangula, Roxb. डुरिया,
 बडवां डुरियां, कडवी गीसोही, वाड गीसोही,
 दोडका ३७ - *aegyptiaca*, Mill. मीठां
 डुरियां ३७ - *echinata*, Roxb. कुकड-
 वेल, कुकडपाडा ३७ - *pentandra*,
 Roxb. गलसो ३७
Lycium barbarum, L. खिचर १२३
 - *europaeum*, L. क्युरो, कागमैरी,
 अदीमटी १२३

- Lycopersicum esculentum*, Mill. टमेटी, राती रींगणी १२३
- Macaranga Roxburghii*, Wt. चांदरा ४५
- Maerua arenaria*, H. f. & T. दूधीशो हेमहंद, धोळो कटकियो २३
- Magnolia grandiflora*, नेपाली-लाल चंयो ७०
- Malachra capitata*, L. रान-परदेसी भीडो ७२
- Mallotus philippinensis*, Muell. कपीलो ४५
- Mangifera indica*, L. आवो ५
- Manihot utilisima*, Pohl. मोयो ४५
- Manisurus granularis*, L. कसीछुं ५३
- Marsdenia tenacissima*, W. & A. मोरवेल, मूर्छा, मरुवा, हिरनचोही १०
- Marsillea quadrifolia*, जळरपासिया १०६
- Martynia diandra*, Glox. बिंदुडो १९
- Medicago sativa*, L. गदम, रजरो ९७
- Melhania tomentosa*, Stocks अडवाशु खपाट १२४
- Melia Azadirachta*, L. लीनडो ७४
- *Azedarach*, L. बकान लीनडो, बराम लीमडो ७४ - *dubia*, Hiern. निवारो ७४
- Melilotus parviflora*, Desf. पीळी अडवाशु गदम, रानमेसी ९७
- Melochia corchorifolia*, L. मेथुरी १२४
- Memecylon edule*, Roxb. अंजन ७३
- Mentha piperita* L. पीपरसीट ६०
- *viridis*, L. इतर्रो, फुसीनो ६०
- Merremia tridentata*, Hall. मोरगा ३३
- Mesua ferrea*, L. साखुं नाग केसर, नाग-चंयो ५४
- Michelia Champaca*, L. पीळो-जोन-चंयो, सुवर्ण चंपक ७०
- Millingtonia hortensis*, L. f. बुच, आकाश लीमडो १३
- Mimosa hamata*, Willd. कसी बावल ७६ - *pudica*, L. लब्रामणी, रीसामणी ७६
- Mimusops Elengi*, L. बोरसली, बकुल, बोलसली, बोलसरी, बरसोली ११८ - *hexandra*, R. रान, रायण, राण कोदही ११८
- Mirabilis Jalapa*, L. गुलवाशी ८६
- Modecca palmata*, Lam. झुडल ९८
- Mollugo Cerviana*, Ser. घीमाशाक ७७ - *hirta*, Thunb. भीडो-धोळो ओखराड, कोनाक ७७ - *pentaphylla*, L. झरस ७७
- Momordica Balsamina*, L. छोछीहा, जंगरा कारेला ३७ - *Charantia*, L. कारेली ३७ - *cochinchinensis*, Spr. यादकारेला, ३७ - *Cymbalaria*, Fenzl कडवंची, कडवंपो ३७ - *dioica*, Roxb. कंडोली, कंसोही ३७
- Moniera cuneifolia*, Michx. बाम, जलवेररी १२१
- Monsonia senegalensis*, G. & P. बरचाच, राती फूलही ५१
- Morinda citrifolia*, Trim. भावडा, भाल ११२ - *tinctoria*, Roxb. भावडा, भाल ११२
- Moringa concanensis*, Nimmo पहाडी-कडवो सेकडो, सरगवो ७९ - *pterygosperma*, Gaert. भीडो सेकडो, सरगवो ७९
- Morus alba*, L. शोकर, शेवुर ७८
- Moschosma polystachyum*, Bth. - जायची बावची ६०
- Mucuna pruriens*, DC. कवच, कौचा, कौवच ९७
- Mukia scabrella*, Arn. चणक चीमडी ३७
- Murraya exotica*, L. कौंती ११३ - *Koenigii*, Spr. भीडो लीमडो ११३
- Musa Sapientum*, L. केळ ८०
- Myrica negi*, Thumb. नायफळ, कटफळ ८१

- Myrsine integrifolia*, Burz. मरुत, मरुत
 ८ - *malabarica*, Lam. मरुत, मरुत ८२
Naravella zeylanica, DC. मरुत १०८
Nasturtium officinale, Br. मरुत
 मरुत, मरुत ३१
Nelumbium speciosum, Willd.
 मोट्ट मरुत, मरुत ८०
Neptunia olivacea, Lour. मरुत
 मरुत ७१
Nerium odoratum, Sol. मरुत मरुत,
 मरुत ७
Neuracanthus sphaerostachys,
 Dalz. मरुत १
Nicotiana Tabacum, L. मरुत १२३
Nigella arvensis, L. मरुत, मरुत
 १०८
Notonia grandiflora, DC. मरुत
 मरुत ११
Nyctanthus Arbor-tristis, L. मरुत
 मरुत, मरुत ८१
Nymphaea alba, L. मरुत, मरुत,
 मरुत ८० - *Lotus*, L. मरुत - मरुत
 मरुत ८० - *stellata*, Willd. मरुत, मरुत,
 मरुत, मरुत ८०
Ochrocarpos longifolius, Bth. &
 Hk. f. मरुत मरुत, मरुत ५४
Ocimum basilicum, L. मरुत, मरुत,
 मरुत ८० - *canum*, Sims. मरुत
 मरुत, मरुत ८० - *gratissimum*, L.
 मरुत-मरुत मरुत, मरुत ८० - *sanc-*
tum, L. मरुत ८०
Oleum Woodlor, Roxb. मरुत, मरुत,
 मरुत, मरुत ५
Olea nana, Wall. मरुत, मरुत, मरुत ८८
Oleandria aspera, DC. मरुत ११३
Opeculina Turpethum, Manso
 मरुत ११
- Opuntia mangosa*, Burz. ११
Opuntia coccinea, Gam.
 मरुत ५३
Orchis bitoria, Lam. मरुत ११
Origanum Marjoram, L. मरुत,
 मरुत ८०
Orobancha aegyptiaca, Pers.
 मरुत मरुत १२ - *indica*, Ham.
 मरुत १२
Oroxylum indicum, Vent. मरुत,
 मरुत १३
Oryza sativa, L. मरुत, मरुत ५३
Ougenia dalbergioides, Benth.
 मरुत, मरुत, मरुत १०
Oxalis corniculata, L. मरुत, मरुत,
 मरुत मरुत, मरुत मरुत १३
Oxystelma esculentum, Br. मरुत,
 मरुत, मरुत १०
Pandanus fascicularis, Lam. मरुत
 १५ - *odoratissimus*, L. f. मरुत १५
Panicum antidotale, Retz. मरुत
 ५३ - *colonum*, L. मरुत, मरुत ५३
 - *frumentaceum*, L. मरुत ५३ -
italicum, L. मरुत, मरुत, मरुत ५३
 - *javanicum*, Poir. मरुत ५३ -
 - *jumentorum*, Pers. मरुत मरुत ५३
mihaceum, L. मरुत ५३ - *puncta-*
tum, Burm. मरुत ५३ - *sangu-*
nale, Watt मरुत ५३ *setigerum*,
 Retz. मरुत, मरुत ५३
Papaver Somniferum, L. मरुत,
 मरुत १६
Parkinsonia aculeata, L. मरुत-मरुत
 मरुत २०
Parmelia perlata, P. m. ६४
Paspalum distichum, L. मरुत ५३
 - *scrobiculatum*, L. मरुत ५३
Passiflora foetida, L. मरुत, मरुत,
 मरुत १८

- Pavonia Ceratocarpa*, Mast. कर्दिया, खादी छास ७२ - *glechomifolia*, Garcke अडाळीआ ७२ - *zeylanica*, Cav. अडाळीआ ७२
- PedaliuM Murex*, L. भूभा-मोट्टा कडवा गोखरु ११
- Peganum Harnala*, L. हरमल, हरमर, भीखपन, भीखपन्द १३९
- Pennisetum Alopecuros*, Nees मोल ५३ - *cenchroides*, Rich. घामणु ५३ - *Typhoideum*, Rich. बाजरी ५३
- Pentatropis microphylla*, W. & A. चीमोटी, सुरजवेल, काकनासा १०
- Periploca aphylla*, Dcne. होम, चींगडियो १०
- Peristrophe bicalyculata*, Nees लासी, काळी अघेरी १
- Perotis latifolia*, Ait. डुरस ५३
- Peucedanum grande*, Clarke बाकळी १३२ - *graveolens*, Bth. & Hk. f. सुवा १३०
- Phaseolus aconitifolius*, Jacq. मठ ९७ - *Mungo*, Roxb मग ९७ - *radiatus*, Roxb - अड्ड ९७ - *trilobus*, Ait. जंगली मठ, अड्डाशु मगी, मगा मठी ९७
- Phoenix datctyliflora*, L. भरवी खजूरी ९४ - *syvestris*, R जगळी खजूरी, खडेलाना झाड, खारेसी, ताडी ९४
- Phragmites karka*, Trin. नरसरी, नाभीरी, नाली ५३
- Phyllanthus distichus*, Muell. खाटी आमली, कंकणा, हरपडरेवडी, लवली ४५ - *Embluca*, L. आमळा, आवळा ४५ - *Niruri*, L. भोंय आमली ४५ - *reticulatus*, Pol. काळी कंबाभी, वायन ४५ - *Urinaria*, L. खरसट, भोंय आमली ४५
- Physalis minima*, L. चिरफोट, पारपोटी, झीणकी पोपटी १२३
- Pinus longifolia*, Roxb अीसेस, शेरीलोबान, सुरु, पत्रकाष्ट ३२ - *syvestris*, Damer, पायन, छीणी ३२
- Piper Betle*, L. - नागरवेल, पान, तांबुल १०० - *longum*, L. लोंढीपीपर, पीपर, पीपरीमूळ १०० - *nigrum*, काळा मरी, तीखा मरी १००
- Pirus melus*, सफरजन १११
- Pistia Stratiotes*, L. जळ धूखला, पाणकुआ, गोंदाळ ८
- Pisum sativum*, L. वणाणा ९७
- Pithecolobium dulce*, Benth. विलायती आमली, अेकादसी ७६ - *Saman*, Benth. रातो सडसडो, शिरिय ७६
- Plantago amplexicaulis*, Cav. अीस-बगोल, अीसबगुल, ओषधी जीर १०१
- Pluchea Wallichiana*, DC राशना, रासना ३१
- Plumbago capensis*, Thunb काळो चित्रो १०२ - *rosea*, L. रातो चित्रो १०२ - *zeylanica*, L. चित्रक, धोळो चित्रो, चित्रकमळ १०२
- Plumeria acutifolia*, Pour. धोळो चपो, खड चपो ७
- Pogostemon Heyneanus*, Bth पादरी ६० - *parviflorus*, Bth कोराळो ६० - *plectanthroides*, Desf पांगली, पचोरी ६०
- Poinciana elata*, L. सीधसरो, सीधसेरी, सघसरो २० - *regia*, Bojer गुलमोर, गलतुरो २०
- Polanthus tuberosa*, L. गुलडडी, गुलडड, गुलडडु ४
- Polyalthua Cerasides*, Bth. & Hk. f. खुन ६ - *longifolia*, Bth. & Hk. f. अशोक, आसोपालव ६
- Polycarpaea corymbosa*, Lam. मयूर शिखा, झीणा पाननो ओखराड २५ - *spicata*, Wt वज्रदन्ती, ओखराड २५

Polygala chinensis, L પીઠી મોંઘ
સળ ૧૦૩ - *erioptera*, DC મોંઘસળ
૧૦૩

Polygonum glabrum, Willd રક્ત
રોહીલ, શેરોલ ૧૦૪ - *plebejum*, Br
ફીળકો ઓછરાટ ૧૦૪

Polypodium vulgare, વીંછી ૧૦૭

Pongamia glabra, Vent કરજ, વળકો
૧૭

Porana malabarica, Clke મમરદી ૩૩

Portulaca oleracea, L મોટી છળી
૧૦૫ - *quadrifida*, L છોળી છળી ૧૦૫

Potamogeton indicus, R જલ પુપેદી ૮૫

Premna herbacea, પીતેલી ૧૩૫ - *in*
tégrifolia, L નાની અરાની, અરણી,
અંજેપાલની પુત્રી ૧૩૫

Prosopis spicigera, L છીમડો, સમી,
કડો ૭૬ - *Stephamana*, Kunth
પેઠી છીમડી ૭૬

Prunus Amygdalus, Stokes બદામ
૧૧૧

Pseudarthria viscida, W & A
ચપકળો પેલો ૧૭

Psidium Guyava, L જમરુલ, જામફલ
૮૨

Psoralea corylifolia, L નાગરી, નાયત્રી
ચોથળી, નાકુલી ૧૭

Pterocarpus Marsupium, Roxb
ધીયો, ધીવલો ૧૭ - *santalinus*, L
રતાદહી, રતતચંદન, રતાદહી, રતાંચડી ૧૭

Pterospermum acrifolium, Willd
મુતુરુદ, વર્ણિકા ૧૨૪

Ptychotis Ajowan, W & A અગમો
૧૧૨

Pueraria tuberosa, DC વિઘારિ,
વિદારીચંદ, પત્તીમો, મોંઘકોટ્ટ, સાલ્વરેલ ૧૭

Pulicaria Wightiana, Clke સીંગેરિયા,
સોનાસહિયાં ૩૧

Punica Granatum, L દાહમ ૧૦૭

Pupalia lappacea, Moq ઘોઠો-વાડ-
ગાદર કીપગે ૩

Putranjiva Roxburghii, Wall
પુનઝીવ જીવોપોત ૪૫

Pycneus capillaris, Nees ચર્મી મોંઘ,
ચર્મી, યેમી ૩૮

Quisqualis indica, L રાગલત, મધુ
માલતી, કુમચાવેલ, વારમાલીની વેલ ૨૧

Radermachera xylocarpa, Schum
સરસીંગ ૧૩

Randia dumetorum, Lam મીંઘલ
૧૧૨ - *uliginosa*, DC ગામડ, યેંગેડાં
૧૧૨

Raphanus caudatus, L મોગરી ૩૬
- *sativus*, L મૂઝા ૩૬

Rauwolfia serpentina, Bth નોલ્લેવેર,
સર્પગન્ધા ૭

Rhamnus Wightii, W & A રગત
રોહીડો ૧૦૧

Rheum Phubadi, રેવચીની છાલ, રેવચીની
લઠ્ઠી, રેવદચીની ૧૦૪

Rhizophora mucronata, Lam ચેર, *
કાટેર ૧૧૦

Rhus mysorensis, Hk f અમચી ૫

Ricinus communis, L રીચેલી, એરંદો
૪૫

Ricea hypocrateriformis, Chois
જાલી, જાગ ૩૩

Rosa alba, L રોસતી શુલદાવહી, સપેદ
શુલબ ૧૧૧

Rottboellia compressa, L ઘમીર
૫૩ - *exaltata*, L કુરલ્લી ૫૩

Rubia cordifolia, L મરીઠ ૧૧૨

Ruellia prostrata, Poir પાટી પ્રામળ
લોહડી ૧

Rumex vesicarius, L પુષો ૧૪

- Rungia parviflora*, Nees मोटो खडसलीओ १ - *repens*, Nees. खड-सलीओ, खडशेदीओ, घासपित पापडो १
- Ruta graveolens*, L. सतापा, सताव ११२
- Saccharum murya*, Roxb. मुंजघास ५३ - *officinarum*, L. शेरही ५३ - *spontaneum*, L. कांघ, कायडो, कास ५३
- Saccopetalum tomentosum*, H. f. & T. खेरिया, हेखडी, किर्णा, काटी, हुम ६
- Salicornia brachiata*, R. सुमरी किराय, भोलडो माजुल २८
- Salvadora indica*, मोटी मोरिंगणी, पीलवण, पीड ११४ - *oleoides*, Dcne. मोय पीड, घाडो पीड, मोठी जार, जाल ११४ - *persica*, L. पीलवो, पील, पीडडो, परखडी, खारी जार, जाल ११४
- Salvia aegyptiaca*, L. दुखम माहुंग, लवीणीओ घाट ६०
- Sansevieria zeylanica*, Willd. नाम-फणी केतकी ५५
- Santalum album*, L. दुसड, चंदन ११६
- Sapindus emarginatus*, Vahl अरीडो ११७ - *trifolius*, Fl. B. I. अरीडो ११७
- Saraca indica*, L. अशोक २०
- Sarcostemma brevistigma*, Wt. सोमवल्ली, सोमलता, सोमवेल, थोरवेल, सांढी आबेल, चिरोडी १०
- Saxifraga ligulata*, Wall. पाषाणमेद, पाषाण मेद ११९
- Schleichera trijuga*, Willd. जंगली कोंकम, कुसुम, कोशीव, कोसिव, कोसंम ११७
- Scilla indica*, Bak. पाणकडो, जंगली कांदो ६५
- Scirpus articulatus*, L. शीणकी मोय ३८ - *Kysoor*, R. खसक ३८
- Semecarpus Anacardium*, L. f. मीलामो ५
- Senna ovalifolia*, Batka सोनामधी, मीडी आवळ २०
- Senra incana*, Cav. अडयाडु बोज, जंगली कपास ७२
- Sericostoma pauciflorum*, Stks. कारवास १६
- Sesamum indicum*, L. तल १९ - *laciniatum*, Klein. बगडाडु तल १९ - *prostratum*, कागनल १९
- Sesbania aculeata*, Poir. कांटाळी ओकड, एनशेवरी १७ - *aegyptiaca*, Prain जंयंती, शेवरी, राय, घोंगणी १७ - *grandiflora*, Pers. अगडीओ १७
- Setaria glauca*, Beauv. कुंची, झीपडी घास, कुतरी घास, कोलाट ५३ - *intermedia*, R. & S. वानदार ५३ - *italica*, Beauv. चिणा, कांग ५३ - *verticillata*, Beauv. मोटी कुंची, दंगनी ५३
- Shorea robusta*, राळांडुस, शाल, अश्वकर्ण ४१
- Sida Carpinifolia*, L. f. खरेडी, जंगली बला ७२ - *cordifolia*, L. पला, खवापि, कांसकी, बलापीव, बलदाणा ७२ - *humilis*, Cav. मोंदबला, मोयबल ७२ - *rhombifolia*, Mast. मझ-खेतराडु बला, बलदाणा ७२ - *spinosa*, L. कांटावाळी बला ७२
- Siegesbeckia orientalis*, L. पीळी बदकडी ३१
- Smilax macrophylla*, R. चोपचीनी ६५
- Solanum indicum*, L. मोटी-वाह रींगणी, झूमी रींगणी, भोरींगणी, दोहली १२३ - *nigrum*, L. पीलही, काकमायी, काळी पोपटी १२३ - *Melongena*, L. रींगणां, वंताक १२३ - *trilobatum*, L. अबलकंटी १२३ - *tuberosum*, L.

- यगग १२३, -anthocarpum, Schl
 नानी-वेडी भोंयरीगणी, पन्नीगणी १२३
 Sonchus oleraceus, L दूधाळी सोनुकी
 ३१
 Sopubia delphinifolia, Don दूधाळी
 १२१
 Sorghum vulgare, Pers जुवार ५३
 Soymida febrifuga, Juss रोहणी,
 रोण ७४
 Spermacoce hispida, L सरसद,
 शाखलो, मधुरीजडी, मदनपत्ती ११२
 Sphaeranthus indicus, L बोडियो,
 कलहार, गोरखमुडी, मुडी ३१
 Spilanthes Acmella, Murr मरेडी,
 अफडकरो ३१
 Spinacia oleracea, L पालसभाजी २८
 Spondias mangifera, Willd अम्राडो,
 आम्रातक ५
 Sporobolus indicus Br चेलाळी मरमर
 ५३
 Stemodia viscosa, R तुकडुनी १२१
 Stephania hernandifolia, Walp
 काळी पाठ, पाठ १०
 Stephegyne parvifolia Korth
 राजकदंब ११२
 Sterculia colorata, Roxb कोदारो
 १२४ - urens, Roxb कडाभी, कडायो,
 कांडोळ, घोळो सांजड, कडायो, अरजुन सांजड
 १२४ - villosa, Roxb सारजेल १२४
 Stereospermum chelonoides DC
 पाडळ, पाटला १३ - suaveolens, DC
 पाडळ १३ - xylocarpum, Bth
 खरशींग, खडशींग १३
 Streblus asper, Lour सोरो, घरेरो,
 कडु खारोटी ७८
 Striga lutea, Lour घोळो आगीओ
 १२१ - orobanchioides Bth रातो
 नानो आगीओ १२१
 Strobilanthes callosus Nees पादवी १
 Strychnos colubrina, Grah काजर
 वेल ६७ - Nux vomica, हेरकोवला, हेर
 कचुरो ६७
 Styx benzoin, Dryand लोबान १२५
 Suaeda fruticosa, Forsk मोरस
 २८ - maritima, Dum लागो, छणो
 २८
 Swertia chiretta, करियातु ५०
 Symplocos racemosa, Grah लोघर,
 लोघर १२५
 Tabernaemontana coronaria,
 Willd तगर चंदनी ७
 Tagetes erecta, L गलगोरा, दिपमाळ ३१
 Tamarindus indica, L आमली २०
 Tamarix dioica, Roxb साव, प्रांश,
 लमी १२१
 Taraxacum officinale, Web
 जानफूल ३१
 Taverniera nummularia, DC जेठी
 मध १७
 Taxus baccata, L धुनेर, ताळीस ३२
 Tecoma stans, Juss वसंत ११
 - undulata, Don रगत रोहीडो १३
 Tecomella undulata, Seem रगत
 रोहीडा १३
 Tectona grandis, L साग १३५
 Tephrosia purpurea Pers शरपूखा,
 सरपखो १७ - tenuis Wall सरपखो १७
 - villosa, Pers रूखाळो सरपखो १७
 Teramnus labialis, Spr रुंछाळो
 वाळीओ वेलो, रान अडद १७
 Terminalia Arjuna, W & A
 घोळो अरजुन, सांजड २९ - bellerica
 Roxb बेहडा २९ - Catappa, L
 देशी-छीनी बदाम २९ - chebula, Retz
 हरडा, हिमज २९ - paniculata, Roth
 किंजळी २९ - tomentosa, सावड, जेन
 सांजड, घोळो सादडो, सादरी, आमीन,
 सावड २९

- Thespesia Lampas*, D. & G. जंगली पारस पीपळो ७२ - *populnea*, Soland. पापरी, पारस पीपळो ७२
Thevetia neriifolia, Juss. पीळी करेण ७
Tinospora cordifolia, Miers गळो, गलवेल ७५
Tragia involucrata, L. खाजकोलती, खाजवळी ४५
Tragus racemosus, Scop. बांदरीयुं पास ५३
Trapa bispinosa, Roxb. शोंगोडा ९०
Trema orientalis, Bl. गोल, पोपटी, पाल १३१
Trewia nudiflora, L. पेदारी ४५
Trianthema crystallina, W. & A. सारोडी, सादोडी ४६ - *monogyna*, L. सारोडो, सादोडो, सादोडी, पुनर्नवा ४६ - *pentandra*, L. बडु, विषयापर, कर-सलामी, सादोडी ४६
Trichodesma indicum, Br. अंधाहूळी १६
Tricholepis glaberrima, DC. बलदंडी, मलकंटा, दाहान, कडाला, फुलीआर ३१
Trichosanthes Anguina, L. पंडोळ ३७ - *cucumerina*, L. कडवी पाडर, पडोळ, पडवेल, परवड, परवर, रान परतर, कडवी रान पडोळ, वाड करेला ३७ - *dioica*, Roxb. पडोळ, पडोळकडु, परवर ३७ - *palmata*, Roxb. रातानाना भीन्द्र-वर्णा, भीन्द्रावणा, भीन्द्रायण, कुंडळ ३७
Tridax procumbens, L. परदेसी भागरो ३१
Trigonella foenugroecum, मेथी ९७
Triticum sativum, Lam. गहुं ५३ - *vulgare*, Vill. गहुं ५३
Triumfetta rhomboidea, Jacq. शीपटी झांसरुद, सिमरुद, भवाडो १२९ - *rotundifolia*, Lam. शीपडो १२९
Tubiflora acaulis, Z. Kuntz दशमोरी, दसमूली १
Tylophora asthamatica, W. & A. रास्ना, राडाहूळी १०
Typha elephantina, Grah. घावाजरियुं, घापान, घाटुंभी पान, पनी, रामवाण १३०
Uraria picta, Desv. पिढवण, पीळो-नानो समरेवो, लांबीवा आसुड ९७
Urena lobata, L. दगडासु-वन भीडी ७२
Urginea indica, Kunth. कोळकंद, पाणकंदो, जंयली कंदो ६५
Utricularia stellaris, L. अर्कसवर ६३
Vahlia viscosa, Roxb. पीळो आनीओ ११९
Valeriana hardwickii, Wall. नगोड, तंगर गठोना १३४
Vallisneria Heynei, Spr. मालती ७
Vallisneria spiralis, L. जल सरपोलीआ ५६
Vanda Roxburghii, Br. रास्ना, पांदो ९१
Vateria indica, L. अजर्क ४१
Ventilago maderaspatana, Wt. रतवेसीओ, कानवेल, आछवेल १०९
Vernonia anthelmintica, Willd. कडवी-काळी जीरो ३१ - *cinerea*, Less. सहदेवी, सदेवी, सादेवी, रादोडी, सदेवी, खेदरडी ३१ - *divergens*, Edgw. बुंदर ३१
Vicoa auriculata, Cass. सोनाकरी, सोनासळी, सोनासही ३१
Vigna Catjang, Walp. चोळी ९७
Vinca pusilla, Murr. करपटी, परवती, राजी ७ - *rosea*, बाम्बासी ७
Viola cinerea, H. f. & T. झीणको बनफसा १३६
Viscum angulatum, Heyne बोडो वादो ६८ - *articulatum*, Burm. वादो ६८
Vitex Negundo, L. नगद, नगड, नगोड, नगोट, निगोट १३५

Vitis carnosia, Wall. रातो साट-
खटुंजो, भोंगघारी १३७ -*latifolia*,
Roxb. जंगली श्राद्ध, जादेना १३७
-*quadrangularis*, Wall. हडकोरंड
१३७ - *repanda*, W. & A. गडो वेलो,
मेडळ १३७ - *trifolia*, L. खाटखाटुंबो
१३७ - *vinifera*, L. गांढवेलो, कीसमीम,
द्राष्ट १३७
Vogelia indica, Gibs. पवी, पवमी,
रातो चिरो १०२
Voluntarella divaricata, Bth.
भोंपदंरी, बादावर्द ३१
Wedelia calendulacea, Less पीळो
भांगरी ३१
Withania somnifera, Dun. घोडाकुल,
आडुन, आडुन, आसोह, छडीआना पोपडा
१२३
Woodfordia floribunda, Salisb.

भायती, पावरी, पावणी ६९
Wrightia tinctoria, Br. मीठा अंदा-
अव, काळा त्रव, दुधलो ७ - *tomentosa*,
R. & S. काळा अंदाअव, हंछाळो दुधलो ७
Xanthium strumarium, L. गाडरियुं,
चंकेवर ३१
Yucca gloriosa, L. आदमनी सोमी ६६
Zea Mays, L. मकाभी ५३
Zehneria umbellata, Thw. गोंनेटी ३७
Zingiber officinale, Rose. आडु, झुंड
१३८
Zizyphus Jujuba, Lam. घोरडी १०९
- *nummularia*, DC. झरझा, अडवाडु,
जणीबोर, पाडेरा १०९ - *rugosa*, Lam.
तोरण १०९ - *xylopyra* Willd, गुट-
बोरडी, गुडी १०९
Zornia diphylla, Pers. समरपानी ९७
Zygophyllum simplex, L. पुतलानी,
अडेथी १३९

SECTION VII खंडिका ७

Zoology प्राणिविद्याના શબ્દો

The prevalent method of classification and nomenclature of animals is based on the use of terms of Latin and Greek origin. While it is not impossible to replace them by words made from Sanskrit roots, it is preferable to use the current words unchanged. These words are pronounced in accordance with their standard pronunciation ordinarily used but these pronunciations are not recorded in this volume as it is expected that the ordinary persons likely to make use of this volume know how to pronounce these words.

The usual classification of animals into groups has not been attempted but the names of a few important groups of animals suggested by Prof. J. D. Oza of Ahmedabad have been included.

The Gujarati names of several animals found near about Gujarat have been suggested by Prof. G. A. Kapadia of Junagadh and Prof. R. D. Adatia of Andheri. This nomenclature is tentative and illustrative and is neither final nor exhaustive.

The credit for the final form of section VI and VII goes entirely to Dr. R. D. Adatia.

List of well-known animals found in Maha Gujarat
with their Latin and Gujarati names.

મહાગુજરાતના પ્રાણીઓના લેટિન અને ગુજરાતી નામોની યાદી

Acanthion, leucura, સાહુડી, શેઢાડી	Aetobatis narimari, ચીચલ
Acanthodactylus Cantoris Cantoris, Gunther. રાગમરોલી	Alaemon alaudipes doriae, Salvadori રણચંડુલ
Acinonyx jubatus, Exrl. ચિત્તા	Alauda gulgula, Franklin મત્ત
Acridotheres ginginianus, Latham શિરામી, ઘોડાકાબર - tristis tristis, Linn. કાવર, મેના	Alcedo atthis, Linn. વટુકદો કલ-કલિયો
Actitis hypoleucos, Linn. ઝુમકા, ચોપદા, ચોગાટા	Amaurornis phoenicurus, Pemant સફેદ છાતીવાલી પાણીકુકડી
Aegithina nigrolutea, Marshall કવિરગલ - tiphia, Linn. શૌલીમી	Ambassia commersonii, પંદવો, કથોનવાશાંગી કઠૌંગ - nama, Ham. પંદવો, કઠૌંગ

- Amphibia, मंडूकवंश, सुमयजीविन वंश
 Anas crecca crecca, Linn. सिल्ली
 Anastomus oscitans, Boddaert फाटी-
 चाचना
 Anhinga melanogaster, Pennant.
 पानहबडी, जळकुकी
 Annelida, नृपूरक समुदाय
 Anser anser, Linn. हंस, कादंब, कलईस
 Antelope cervicapra, Linn. राळिवार,
 हरण, काळपुंछियो
 Anthropoides virgo, Linn. कुंज
 Anthus rufulus waitci, Whistler
 चारचारी, चिल्ल
 Antigone antigone antigone, Linn.
 चारस
 Aquila rapax vindhiana, Franklin.
 घोळवो
 Arachnida, अष्टपद वंश
 Ardea cinerea, Linn. सामान्य अंजन
 - purpurea mamillensis, Meyen
 आसमानी अंजन, बगलुं
 Ardeola grayii, Sykes सोखडबगलो,
 काणीबगली
 Ardetta cinnamomea, लालकोब - fla-
 vicollis, श्यामकोब - sinensis, पीतकोब
 Argya caudata caudata, Dumont
 झुमरी, सामान्य हेल्ला, शेरडी - Malcolm,
 Sykes लळेडो, हेल्ला, कोयला
 Argyroneta aquatica, जळवाडी करोलीआ
 Arthropoda, सन्धिपद समुदाय
 Astrape dipterygia, अगेरु
 Astur badius dussumieri, Temm.
 शीकारो, चकरो
 Athene brama, Temm. चीबरी
 Aves, विहगवंश, पक्षीवंश
 Axis axis, Exol. चीतळ, चीला, छटवाळुं
 हरण
 Balaenoptera indica, मगरमच्छ
 Bandicota eliobana, - malabarica,
 घोंस
 Barbus chrysopoma, दराभी, गढवाली
 Barilius bendelisis, झुखा
 Barbu amatus, देवरी
 Barbus khudree, Sykes भासेरा -
 sarana, Ham. दराभी - ticto, Ham.
 देवरी, भडडी
 Barilius Cendelisis, Ham. मुर्ली
 Boselaphus tragocamelus, Pall.
 नीलगाय, रोख
 Bos bubalis, Linn. भेंस - indicus,
 Linn. गाय, बळद
 Botaurus stellaris, कोंच, बम - stria-
 tus, हरितकोंच
 Brachypternus bengalensis, Linn.
 लकडखोद, पणको
 Bregmaceros maclellandi, गोभरी
 Bubalus bubalis, भेंस, पाटा
 Bubo bubo bengalensis, Franklin.
 घुसड
 Bubulcus ibis coromandus,
 Boddaert. डोर-गाय बगला
 Bungarus candidus, coeruleus
 Cantor. काळोतरो
 Burhinus aedionemus indicus,
 Linn. बरछडी
 Bustastur teesa, Franklin सीघा
 Calandrella brachydactyla longi-
 pennis, Eoversmann. पुटक
 Calichrous bimaculatus, Bloch
 गुंगवारी
 Calotes versicolor, Dau. काकीडा,
 काचंडा
 Camelus dromedarius, Linn. भंट
 Canis aureus, Linn. शियाळ
 -dingo, कन्याखान - familiaris, कुतर्द
 - indicus, Hodsn. शियाळ, कोजडा -
 lupus, बर - pallipes, Sykes बर

- Capra aegagrus*, Gmelin बकरा
Caprimulgus asiaticus, Latham
 दशरथिया, सोनीडो
Caranx hippos, बंगडा, नाराला, नरला,
 बागडा, नारला
Carcharias laticaudus, मछी
Carnivora, श्वापदवर्ग, हिंस्रवर्ग
Casarca ferruginea, चरुवो
Catla catla, बावुस
Centropus sinensis parroti, Strese-
 mann. मोडुका, काकडियो कुंमार
Cervus axis, चीतल - duvauceli,
 Covier बारासिंग - unicornis, साबर
Ceryle rudis, Linn. काबरचीतरो
 कलकलियो
Chamaeleon zeylanicus, Laur.
 वरणागी, सरडो, कावाडो, काचीडो
Charasia ornata, Blyth. धूळगरोली
Chela clupeoides, Bloch - phulo,
 Ham. चाल
Chorinamus lysan, - moadelta,
 चाक, नाइल, आल
Chriocetrus dorab, कोलीया, दाताळी,
 डाजी
Chriotes migniceps, Vigores. गुदाद
Chrysophry caueri, - datma, बकरा,
 ठीमरा
Ciconia nigra, काळो कंगडो - alba,
 सफेद कंगडो
Cinnyris asiatica, Latham, सफरखारो
Cirrhina latia, Day भगना - mrigala,
 Ham. वगरी - reba, Ham. गुरली, खीआ
Clamator jacobinus, Boddaert -
 मोतीडो, चातक
Clupea fimbriatus, - Kauagurta,
 - toli, पलवरी, पालवरी
Clupisoma garua, Ham. गुंणवारी
Columba livia, Gmelin पारेवा, कुवत
- Copsychus saularis*, Linn. दैयद
Coracias bengalensis bengalensis,
 Linn. चास, चासनीलकंठ
Corvus macrorhynchos, Wagler
 गर्भ कागडो - splendens splendens,
 Vieillot. कागडो
Coturnix coromandelicus, Gmelin
 चोमासु बहेर - coturnix, Linn. बहेर,
 सावरी, लौबो
Crocidura caerulea, छडुंदर
Crocodylus palustris, Lesson. मगर
Crocopus phaenicopterus, lathem
 हरियाल
Crustacea, शंकटवंश, षटपदवंश
Cursorius coromandelicus, Gmelin.
 रणगोधला, नुकी
Cynnyris asiatica, Latham
 शककरखोरो
Cynoglossus sindensis, गीप्ता
Cyon dukhunensis, जंगली कुतो,
 कोलकुतो, थोळ
Danio devario, मेल्बो
Demi egretta asha, Sykes दयाम अंजन
Dendrocitta rufa rufa, - Vaga-
 bunda, Lathem. खेरखडो, खखेडो
Dicerobatus eregoodoo, कोडीओ
 - Kuhlui, खरज
Dicrurus macroceru, Vieillot
 काळो कोशी
Dipsadomorphus trigonatus, गामा
Dissoura epixopus, Boddaert थेतकंठ
 कंगडा, ललल
Dryobates mahrattensis maha-
tensis, Latham लकडफोड, पणको
Dryonaster chinensis leucogenys,
 पेको
Dryophus mycterizans, Dand मालण
Echinodermata, शूलतर्क समुदाय, शल्य-
 कल्य समुदाय

- Echis carinata*, Merr. कुर्सी, तरु
Egretta alba, पवला अंजन - *garzetta*
garzetta Linn श्याम-चतु श्वेत अंजन
 - *intermedia* *intermedia*,
 Wagler. लघु श्वेत अंजन
Elephas maximus indicus, Linn
 हाथी
Equus asinus, Linn गधेडो - *cabattus*,
 घोडो - *onager indicus*, Blyth
 जगली गधेडो, धोरखर
Eremopterix grisea siccata, Ziche
 ढबकचीरी
Eryx conicus, Schneider भफोरी
 - *jaculens*, Linn आथली चाकरण
Esomus daurica, राजना
Eudynamis scolopaceus *scolo*
paceus, Linn कांयल
Falco Cherrag, चहग - *jagger*, Gray.
 वीचणा, सासाबाज, लगड - *sacer*, चरग
 - *tinnunculus*, Linn नरक्षी
Felis chaus affinis, Guld बनबिल डी
 - *constantino*, जगली बिलाडी, -
ocreata, Gmelin बिलाडी - *ornata*,
 Grey रानी बिलाडी
Francolinus francolinus Linn
 बालो वेतर - *pondicerianus* *inter*
positus, Hartert वेतर
Franklinia gracilis gracilis, Frank
 lin कुत्की, दकनकुत्की
Fulica atra, Linn भाद, भगत
Funambulus palmarum, गीलहेरी,
 घीलोरी, खीसकोली
Galeocerdo rayneri, डुवार - *tigrinus*,
 पहाडी
Galenda cristata, Linn चंडोळ -
deva, Sykes चंडुल
Galicrex cinnerea, Gmel पाणडुकुडो
Gallinula chloropus indicus, Blyth
 अळकुडकी
Gallus gallus, Linn रातो बन्यकुडो -
Sonneratin, *Teniminek* बन्यकुडो,
 जंगली मरघी
Gavialis gangeticus, धडियाल
Garrulax leucolophus leucolophus,
 गप्पु
Gazella bennetti, Sykes चींखारा,
 छोंखारा छींकारं
Gelocheldion nilotica, Gmelin
 बावगली
Gerbillus gleadowi, बगडाडु शुदर
Glossogobius giuris, Ham मोड्ड, मोड्ड
Gobius giuris, गोबरा, मोरा - *strictus*,
 मोडवा
Gongilophus conicus भफोरी
Grus antigone, सारस - *cinera*, कुलंग
 - *grus lilifordi*, Sharpe कुलंग
Gymnorhis xanthocollis xantho
collis Burton राजी
Gyps indicus, Scopoli भूखरं गोध
Haematornis cheela, Latham रावळ
Halcyon smyrnensis, Linn कल
 बलियो
Haliaetus leucoryphus Pallas हेंका,
 गरुड
Hemidactylus maculatus, गरुळी
Hemirhamphus far, - *limbatus*
 कुंगा, सादाज
Herodias alba, घवल अंजन - *garzetta*,
 श्याम चतु श्वेत अंजन - *intermedia*,
 लघु श्वेत अंजन
Herpestes auropunctatus, Hodgs
 मयुष, नोळीओ - *edwardsi*, Geoff
 नाळी गुसओ - *smithii*, Gray मयुष
 नोळीओ
Heteropneusteus fossilis, Block सोंगी

Hierococcyx varius, Vahl बयैयो
Hilsa ilisha, पालवा
Himantopus himantopus himantopus, Linn. गायपाव, गजपाव
Hirundo daurica erythropygia, Sykes मस्जीदनुं अबावील - smithii, Leach तारोडियो
Horoponden nephrens, बुमला-बुमली, मुकुट
Hyaena hyaena, Linn. तरस, झरस
Hystrix leucura, शाहुडी
Ibis leucocephalus, Pennant धोवकडा, धोरुडा
Incotis papillosus, काळी कांकण
Invertebrata, करोर रज्जुरहित समुदाय, अशुद्धवान समुदाय
Ixobrychus cinnémones, लालकौंच - sinensis, पीतकौंच
Kittacinda malabarica, Scopali चामा
Labeo angra, Ham. गोलकी - calbasu, Ham. नगरी, कालवट - dussumieri, C. & V. कुरसा - fimbriatus, Bloch नेलही, भिलाही - robita, Ham. रोडू
Lanius excubitor lahtora, Sykes हथिया लटोरा
Larus ridibundus, Linn. कलं
Laubuca laubuca, Ham. मुनया
Leptoptilos dubius, Gmelin हादगीला - javanicus, चन्दन
Lepus ruficaudatus, Layanus, ससलुं, झरणोश
Leucocirca pectoralis, Jerdon चकडील
Lobipluvia malabarica, Boddaert पीला चणदावाळी टिडोरी
Lobivanellus indicus, Boddaert टिडोरी

Lutra, vulgaris जलमांजार, डालबिलाडी, पाणीकुत्ता
Lynx caracal, Guld. सीयागोश
Mabuya carinata, Schneid macularia, Blyth. ब्राह्मणी कुकडी
Macaca radiata mulatta, वांदरा, माकडा
Magaderma spasma, चामाचीडियु
Mallivora indica, गोरपट, घोरनर
Mammalia, सस्तनवंश
Manis crassicaudata, सालसाला, कावली, मांजर, बजराकीट
Mastacembalus armatus, Laceps वाम - pancalus, Ham. चेपडी
Megalops cyprinoides, पूरण, कडवर
Melursus ursinus. रीछ, भाछ
Merops orientalis orientalis, Latham नीलकंठ - superciliosus, Linn. मोटो नीलकंठ
Micropus affinis, Gray अबावील
Milvus migrans govinda, Sykes समडी, समडी
Mirafra erythroptera Sindiamus, Ticehurst अगर्न, पावस
Mollusca, कोपस्य समुदाय, चूडुचरीर समुदाय
Molpastes cafer pallidus, Stuart रक्तपुछ डुलडुल - leucogenys leucotis, Gould जोपीडो
Motacilla alba dukhunensis, Sykes दिवाळी घोडो - maderaspatensis, Gmelin खजन, दिवाळी घोडो
Mungos auropunctatus, Hodgk. नोळीओ
Muntiacus muntjak, Zimm. कारकर; काकर मसलुं हरण
Muraenosox tabalon, cinerens, वाम
Mustelus manazo, मुसीआ, काजर मगर
Myliobatis nieuhofii, बामीन, सालो

Myriapoda, दशसहस्रवंश, बहुपदवंश
 Mystus cavasius, Ham. काटीआ -
 seenghala, Sykes. शींगला
 Naia hannah, Cantor नागदेवता,
 राजनाग - tripudians, नाग
 Narcine timtei, जंगल
 Nemathelminthes, सूत्रकृमिसमुदाय
 Neophron percnopterus, Linn
 खफेद गीध
 Nerodia piscator, Schneider गवली,
 डुली
 Nesocia bengalensis, खेतराष्ट्र सुंदर
 Nettapus coromandelianus, Gmelin
 गिर्री
 Notopterus notopterus, Pallas
 पतरा, पत्री
 Numenius arquata lineatus, Gvier
 गोर, बडा झुल्लिन्दा, घोंघ
 Nycticorax nycticorax nycticorax,
 Linn. रात बगला
 Oenopopelia tranquebarica, Her-
 mann राताहाला
 Ophiocephalus punctatus, Blöch
 डोंका, मरळ, कडवा - striatus, चारु,
 चाकु, कडवा, भरळ
 Ophiomorus tridactylus, Blyth.
 छरप गरोडी
 Ophiops jerdoni, Blyth. - macro-
 lepis, Blanford सापाशि
 Order, वर्ग
 Oriolus onolus kundoo, Sykes पीळक
 Orthotomus sutorius guzurata,
 Latham. दरनीडो, फूल्की, दासको
 Ovis vignei, Blyth. चेय
 Pandion Haliaetus, Linn. कुररी
 Panthera Leo persica, Meyer सिंह
 सावत्र, झुरिया बाघ - pardus, Linn.

चित्तो; चित्ता बाघ, दिपडो - tigris, Linn.
 बाघ
 Paradoxurus hermaphroditus,
 Gray छुद, बनीयार.
 Paraechinus micropus शेळो, शेरो
 Parus major cinereus करणफुल
 Passer domesticus indicus, Jardine
 and Shelby चकलो, चकली
 Pastor roseus, Linn. बीओ, बैयां
 Pavo cristatus, Linn. मोर, मयूर
 Pelecanus onoerocotalus rosens,
 Gmelin गगनवेड, पैनफीण, प्लव -
 philippensis, ginelin फीण
 Pellona filigera, कान्ति
 Perdicula asiatica, Latham लावही
 Pericrocotus speciosus राजालाल,
 बुलालचरम
 Phaenicurus ochruros, परशरो
 Phalacrocorax carbo, sinensis
 कागदिया - niger, Vililot काजियां
 Phoeniconaias minor, Geoffrey
 नानो सुरखाब - antiquorum, Temm.
 Phoenicopter ruber roseus,
 Pallas सुरखाब, ठाकोरगीना लावैया,
 बगईछ; राकईछ
 Phyllum, समुदाय
 Pisces, मीनवंश, मत्स्यवंश
 Pithecus entellus, लंगूर, बांदरा
 Platalea leucorodia major, Temm
 and Schlegel चमचा
 Platycephalus carbunculus, मोरुह,
 मगर, कुकर
 Platyhelminthes, सूत्रकृमि समुदाय
 Plocens philippinus philippinus,
 Linn. मुषरी, बाया
 Podiceps ruficollis carpensis, Sal-
 vadori पाण्डुब, डडुनी

- Polinemus heptadactylus, -indicus,
 tetradactylus, रामास, रावास
 Primates, वानर वर्ग
 Pristis perrotteti, कनेडी रंजन - zysron
 Porifera, सछिद्र समुदाय
 Protozoa आदि जीव समुदाय
 Psammophis condaranus, Blyth.
 - leithii, Gunth. रेसी साप
 Pseudibis papillosa, Temm. &
 Laug काळो कारुणाहार
 Pseudogyps bengalensis, Gmelin
 शितिकक्षी गीधे
 Psittacula cyanocephala, Linn
 तुभी पोपट - krameri scopoli पोपट,
 कीट, तुडो
 Pterocles exustus Temm - Lang
 बडाबडा - indicus, Gmelin बटेर,
 मातवेतर, बडाबटर
 Pteroplatea micrura, सेवटो
 Pteropus giganteus, बडवागडा
 Ptyers mucosus, Linn. धामन
 Pyctorhis sinensis sinensis, गुलाबचर्म
 Python molurus, Linn अजगर
 Rasbora daniconius, मुनावा
 Ratafa indica, खाँसकोली, खीलोरी
 Rattus rattus, Linn शुदर
 Reptilia, सरीसृपवर्ग
 Rhinoceros unicornis, Linn. अकबुंगी
 गेढो
 Rhinopastus granulatus, लंछ
 Rhynchobatus djeddensis, बूयाड,
 चीपड
 Rohtee cotio, Ham. मोयाला
 Rusa unicolor, साबर, सेमर, सामर
 Sarcogyps calvus, Scopoli राजगीध
 Sarkihornis melanotus melano-
 tus, Pennant नकटो
 Saxicola caprata bicolor, Sykes
 पिदा - falicata cambayensis,
 Latham. देवचकली, काकीरुछ, काकीदेव
 - torquata indica, Blyth. खेर पिदा
 Scatophagus argus कांसका, कापी, हुंगेली
 Scyllium marmoratum, दंही मगर
 Semnopithecus entellus, वादरा
 Sillage sihama, पंलोडीभा, सींगकुंगी,
 आरीआ
 Sitana ponticeriana, Cuv. गळे
 पंखावाळी
 Species, व्यक्ति, शुपजाति
 Spizaten cirrpatus Gmelin साहवाज
 Stegostoma tigrinum, पडाकर
 Sterna aurantima, Gray इसला,
 वायगली
 Streptogonopus Phipsoni, हेमेल
 Streptopelia chinensis, Scopoli
 चित्रमीन, कपोत - decaocto, decaocta,
 Frivaldsky. काळा कंठवालो होलो, कपोत
 - senegalensis, होलरी
 Suncus caeruleus, छडूवर
 Sus cristatus, Lagner भूँड
 Suscristatus Wagn, जंगली डुकर जंगली
 सुवर
 Sypheotides indica, Miller वायावर
 Tchitrea paradisi, Linn. धूपराज
 Ternenuchus pagodarum, Gmelin
 बम्बजी
 Ternenuchus pagodarum, बम्बजी
 Terpsiphone paradisi, मातुख देवता,
 दुधराज
 Testudo elegans, Schoepff भूचर
 काचवो
 Tetrodon oblongus, पोपचा पोपची
 Threskiornis melanocephalus,
 Latham. श्वेत नाकज, सफेद काकणाहार

- Thyropygus nigrolabiatus*, बृहन्नाय
 हेमेल
Tockus griseus, चिलोरो
 Tribe, गण
Trichiarus muticus, - Savala, पट्टी,
 फट्टी, बायगर
Trimeresurus gramineus, Gunth.
 वसपत्रक
Trombidium grandissium, भिन्द्रगोप
Trygon sephen, बृह - walga, कडवो
Turdoides somervillei, Sykes
 सातमाभी, पीजारा, छेला
Tutera indica, Hardwike वगडासु मुन्दर
Typholopus parrectus, Stolicza
 बाधियो
Tyto alba, Scopoli रेवभी
Upupa epops epops, Linn. हुडहुड,
 घंटीशकणीओ
*Urocissa melanocephala occipi-
 talis*, महालाट
Uroloncha malabarica, - पिही Linn.
 punctulata, सीगयाज
Uromastix hardwickii, Gray जड-
 काय चांदो
Vandeleuria oleracea, साइनो खुंदर
Varanus monitor, Linn. पाटला, घो,
 घंदन घो
Vertebrata, करोडरज्जुधारी समुदाय, पृष्ट-
 वंशवान समुदाय
Vespa orientalis, भमरी
Vipera russellii, Strauch चीतळो
Viverricula indica, Geoffroy मुसक-
 बीजी, कातस, वस्तुरी, पनीयड
Vulpes bengalensis, - leucopus,
 लोंदही
Wallagonia attu, Block पवीन, पवान,
 पहाडी, चोपडा
Xantholoema haemacephala, Mu-
 ller घंटी टोकणियो, कंघारो
Xenentodon cancella, Han. कागडो
Xenorhynchus asiaticus, लोहारजंघ
Zamenis diadema, Schlegel केवडानो,
 आडुनो नाग - fascillatus, Shaw
 - mucosus, घामण
Zosterops palpebrosa, Temm. &
 Schlegel बायुना
Zygaena blochii, जुमीला - malleus,
 हानोठ - tudes, कंदर

SECTION VIII સંદિઘા ૮

Geological International Terms મૂલ્યાના આંતરરાષ્ટ્રીય શબ્દો

Age, Archezoic - આર્કેઝોઝીક યુગ, નિર્જીવ યુગ, અજીવયુગ	Azoic - એઝોઝીક યુગ; Cainozoic - કેનોઝોઝીક યુગ, અર્વાચીન જીવનયુગ	Tertiary - તર્શીય, તૃતીય, યુગ	Eocene - ઈઓસીન યુગ, અર્વાચીન જીવન યુગ, નવજીવન યુગ, સાંપ્રતજીવન આરંભયુગ	Neolithic - નીઓલીથીક યુગ, નવઘાત્રયુગ, વધારે અને સારાં શસ્ત્રો યુગ, નવ-સાંપ્રતયુગ	Oligocene - ઓલીગોસીન યુગ, નવસાંપ્રત યુગ	Palaeolithic - પેલીઓલીથીક યુગ, પ્રાપ્તિકાલયુગ	Pleistocene - પ્લીસ્ટોસીનયુગ, હિમયુગ	Proterozoic - પ્રોટેરોઝોઝીક યુગ, જીવનઆરંભ યુગ
Basalt બેઝાલ્ટ	Bitumen બીટ્યુમેન	Breccia બ્રેક્કીઆ	Chalk ચાલ્ક	Conglomerate કોન્ગ્લોમેરેટ	Diorite ડાયોરાઈટ (આમા પ્રેનાઈટ કરતા ઘીલીશાનું પ્રમાણ ઓછું હોય છે)	Dolerite ડોલેરાઈટ (આશિલાઓ લગભગ કાઠા રંગની હોય છે, એના હુપર છરી ફેરવવામા આવે તો સફેદ તીસીઓ કે ઢાપા પડી રહે છે. બંગાળમા ગંગાવાટે ડોલેરાઈટ મળી આવે છે)	Dolomite ડોલોમાઈટ	Eocene ઈઓસીન, અર્વાચીન જીવન યુગ, નવજીવનયુગ યુગ, સાંપ્રતજીવનઆરંભ યુગ
Flint ફ્લિન્ટ, ચક્રમક	Gabbro ગબ્બ્રો	Gneiss ગ્નાઈસ	Granite ગ્રેનાઈટ; (આશિલા 'પાતાલિક' શિલાના વર્ગની છે.)	Graphite ગ્રેફાઈટ	Grit ગ્રીટ	Gypsum ગીપ્સમ	Lake Marl લેકમાર્લ, સ્લાય કાંપ	Loess લોએસ, લસ
Marble માર્બલ, આરસ	Obsidian ઓબ્સીડિયન	Oligocene ઓલીગોસીન, નવસાંપ્રતયુગ	Palaeolithic age પેલીઓલીથીક યુગ, પ્રાપ્તિકાલ યુગ	Phyllite ફાઈલાઈટ	Pitchstone પીચસ્ટોન	Pliocene પ્લાયોસીન, નવસાંપ્રતજીવન યુગ	Pleistocene પ્લીસ્ટોસીન, હિમકાલ	Porphyry પોર્ફરી [આરંભ યુગ
Proterozoic age પ્રોટેરોઝોઝીકયુગ, જીવન	Pumice પ્યુમીસ	Quartzite ક્વર્ટઝાઈટ	Rhyolite રહીઓલાઈટ	Schist શીસ્ટ	Schistose શીસ્ટોસ	Sinter સિન્ડર	Slate સ્લેટ	Stalactite સ્ટેલેક્ટાઈટ, અધોગામીસ્તંભ
Stalagmite સ્ટેલેગ્માઈટ, અર્ધ્વગામીસ્તંભ	Syenite સાયનાઈટ	Trachyte ટ્રેકાઈટ	Travertine ટ્રેવર્ટાઈન					

SECTION IX A શબ્દિકા ૧ અ

Meteorological International Terms હવામાનશાસ્ત્રના આંતરરાષ્ટ્રીય શબ્દો

Adiabatic એડિયાવેટિક, અણ્ણતાવદ્	અને શુષ્ક હવા Ascending wind
Alto cumulus (ACu) ઍલ્ટોક્યુમ્યુલસ, મધ્યમ ઢગવાદળ	પવનની શાગુએ ચઢતી હવા
Altostratus (ASt) ઍલ્ટોસ્ટ્રેટસ, મધ્યમ સ્તરવાદળ	Habooob હબૂબ, આપી
[Alto cumulus અને Altostratus વાદળ ૧૨ થી ૧૬ હજાર ફૂટની ઊંચાઈએ હોય છે]	Hail હેઝીલ, વરા
Anticyclone એન્ડીસાઈક્લોન, પ્રતિચક્રાત, શુષ્કરફું, પ્રતિવંદોલ	Haze ધૂમસ (૧/૨ માંડીલથી ઓછી દૃષ્ટિ-મર્યાદા)
Blizzard ઠંડો શુભરી પવન	Hurricane હરીકેન, ક્ષંભાવાત, ફરકાનો એક પ્રકાર
Cold wave ઠંડી હવા પ્રવાહ, ઠંડીનું મોઝું,	Nimbus (Nb.) નિમ્બસ, જલવાદળું
Heat wave ગુપ્પા હવા પ્રવાહ, ગરમીનું મોઝું	Nimbostratus (N. St.) નીચા જલવાદળ
Cirrocumulus (Cicu) સીરોક્યુમ્યુલસ, કુંતલ, કુંજમેષ, ઊંચા ઢગ વાદળ	Stratocumulus (St. Cu.) સ્ટ્રેટો ક્યુમ્યુલસ; ઢગસ્તરવાદળ; (શુષ્ક ઢગ નીચે સપાટ) નીચા-સ્તર ઢગવાદળ
Cirrostratus (Cist) સીરોસ્ટ્રેટસ, શુભાસ્તર વાદળ	Stratosphere સ્ટ્રેટોસ્ફીઅર; ૨૦ થી ૫૦ હજાર ફૂટ ઊંચાણ આચરણ
Cirrus (Ci) સીરસ, ઊંચા કેમાલ, - તાંતળાં - તંડુ વાદળ	Stratus (St) સ્ટ્રેટસ, સ્તરવાદળું
[Cirrocumulus, Cirrostratus, Cirrus વાદળો ૨૫ થી ૩૦ હજાર ફૂટની ઊંચાઈએ હોય છે]	Stratus સ્ટ્રેટસ Stratocumulus, સ્ટ્રેટો-ક્યુમ્યુલસ [Stratus, Stratocumulus, Cumulus, Cumulonimbus, Nimbostratus વાદળ ૧૨ હજાર ફૂટની નીચે હોય છે]
Cumulus (Cu.) ક્યુમ્યુલસ, ધુંજમેષ, ઢગ વાદળ, (ગર હજાર ફૂટથી નીચે)	Thunderstorm ગાજવીર તોફાન
Cyclone સાઈક્લોન, ચક્રવંદોલ, ફરફું, (ક્ષંભાવાત, તોફાન, વાતોગાન એ ફરકાનો પ્રકાર છે)	Tropopause ટ્રોપોપોઝ, સ્ટ્રેટોસ્ફીઅર અને ટ્રોપો સ્ફીઅર વચ્ચેનું મધ્યસ્તર
Duststorm આંધી (૩ માંડીલથી ઘની દૃષ્ટિમર્યાદા)	Troposphere ટ્રોપોસ્ફીઅર, ૧૦ થી ૫૦ હજાર ફૂટ નીચેનું વાતાચરણ
Entropy ગ્રામ્ય ગુપ્પાશક્તિ	Turbulence હવામાં પરપોટા મુખવાવનારી રિષ્ટિ, હવાપ્રધોભ
Fog પાંદીધૂમસ (૩ માંડીલથી ઘની દૃષ્ટિમર્યાદા)	Typhoon ટાઇફૂન, તોફાન, પાતોદાન, ફરકાનો એકપ્રકાર
Forecast પોસ્ટ્રાસ્ટ, આગાહી, વર્તારો	Windward પવનવાલી, Leeward નિપવન
Frost ફ્રોસ્ટ [Dew સાદળ]	Whirlwind ચાર્વંદોલ
Fohn wind નિપવન શાગુ શુભરી ગરમ	Waterspout જલધાંધી વાદળ ગુપી પડાનનો જલધાવારો

SECTION IX B સંદિકા ૧ થ

List of standard words prepared by the Meteorological Department in consultation with All India Radio for use in All India Radio Weather Bulletins

હિંદી સરકારના વાયુચક્ર સ્થાતા તરફથી વપરાતા ગુજરાતી શબ્દોની યાદી

Abnormal rain ખીનોદુકાલ [ચોમાસું	તરન પેતાયેલું-ઢંઢાયેલું Lightly - થોડા
Active (Monsoon) હંમેશ જેનું અગર રાશ	શૂંચાં વાદલાથી • Moderately - વાદલાથી
Amount (cloud) પ્રમાણ અગર પરિમાણ	લગભગ અરધું • Mostly - વાદલાથી લગભગ
Anticlockwise પ્રતિદક્ષિણ	અધુ • One quarter - વાદલાથી પામાગ •
Anticyclone હુફરફ, અગર હવાનું વધારે	Partly - વાદલાથી થોડું • Three
દવાનું સંચરણ, અગર પ્રદક્ષિણ વાયુનું સંચરણ	quarters - વાદલાથી પોણો ભાગ •
Appreciably વધારે પડતો, અગર જણાય	Cloudless ચોખ્ખું, વાદલા વગરનું
એવો	Cloudy વાદલાવાળું - weather વાદલાવાળી
Average રાશ, સરાસરી, સરેરાશ	હવા
Air currents હવાના પ્રવાહો	Cold wave ઠંડો વાયુ, ઠંડી હવાનું આંદોલન
Barometer હવામારમાપક ચંત્ર	અગર મોઝુ
Base of cloud વાદલાની શૂંચામી	Continuous ચાક
Breaking up (of depression) અત	Crossing (of depression) પસાર થવું
ભાવવો (તોફાન અગર ફરકાનો), વીંછરામી	(ફરકાનું)
જથુ	Cyclone હવાનું મારી તોફાન, ફરફ,
Centre (of depression) કેન્દ્ર (તોફાનનું	Cyclonic storm વાયુચક્ર, ચક્રવર્તી
અગર ફરકાનું)	Dawn પ્રમાલ
Chance સંભવ, વકી	Deep (depression) ઘૂંટું (તોફાન)
Clear skies ચોરસ આકાશ	Deepen (,,) તોફાનની શૂંચામી વધશે
Climate આબોહવા	Depression તોફાન, ફરફ
Clockwise પ્રદક્ષિણ	Deteriorate સરાશ થવું
Clouds વાદલાં High - વધુ શૂંચામીનો •	Disturbance તોફાન
Low - નીચો • Medium - મધ્યમ શૂંચા-	Disturbed weather હવારાશ કરતાં સરાશ
મીનો • Overcast with - • ચી પેતાયેલ-	Drizzle વરસાદની નાની છાંટી, શરમર શરમર
છાપેલું, Traces of - ના પાવાં	વરસાદ
Clouded વાદલાથી પેરાયેલું Half - વાદલાથી	Dry weather સૂકી હવા
અરધું પેતાયેલું-ઢંઢાયેલું Heavily - વાદલાથી	Dust, - devil ઘેંટોલિયો - haze ધૂંટમાસ -
	storms આંધી

Earthquake धरतीकंप
 Evaporation वाष्पीभवन
 Extensive घणोज अगर विद्याळ
 Falls (of Rain, Snow etc) छाटा
 (वरसाद अगर तुपासना) Few - थोडा छाटा
 Feeble (depression, Monsoon etc.)
 नबळुं (फरकुं, चोमासु घगेरे) [(फरकुं)
 Filled up (depression) भरासी गवुं
 Fog धुम्मस Low - नीचे अमीन पासे धुम्मस
 Thick - गाढ धुम्मस
 Force (of wind) वेग (पवननो)
 Forecast वतारी
 Forming (of depression) बने छे (फरकुं)
 Freezing point हिमबिन्दु
 Frost हिम
 Frosty conditions हिम पडे जेवी स्थिति
 Gale पवनसुं तोफान, मारी पवन
 Gusty (wind) } अस्थिरपवन
 Gustiness (of wind) }
 Hail करा
 Haze धूळ
 Heavy rain भारे वरसाद
 Humidity मेज
 Intensity जोर वषटुं [आतरे आवतो
 Intermittent थोडे थोडे बरते अगर आतरे
 Isolated अळगा (स्थळो)
 Land breeze किनारा तरफची वातो पवन
 Light हलको
 Lightning वीजळी [स्थळ)
 Low (pressure area) ओज (दबाणवाळुं)
 Maximum (temperature) वषारेमा
 वषारे, गुरुतम (गरमी)
 Mean (average) राश
 Meteorology वायुशास्त्र - logical office
 वायुशास्त्रसुं दफतर - logist वायुशास्त्री
 Minimum temperature ओठामां ओछी
 अगर लघुतम ठंडी

Mist धुम्मस
 Monsoon चोमासु North east - अशानी
 चोमासु South west - नैऋत्यी चोमासु
 Normal (average) राश
 Observations वेक्षणो अगर निरीक्षणो
 Observatory वेक्षणालय, वेधालय, वेधशाळा
 Outlook वतारी
 Overcast बेराबेलुं
 Precipitation वरसाद
 Pressure दबाण
 Radiation विकिरण
 Rain वरसाद, Very light - जूज. Light
 हलको. Moderate - थोडा भारे प्रमाणमा
 अगर समधान वरसाद, Rather heavy
 or moderately heavy - लगभग
 भारे अगर भारे जेवो वरसाद Very heavy
 - भारे वरसाद अति वरसाद Local or
 scattered - अहीं तहीं वरसाद Wide,
 spread - घणा स्थळोभे वरसाद Conti-
 nuous - चाड वरसाद Intermittent -
 - थोडे थोडे बरते वरसाद अगर आतरे
 आतरे पडतो वरसाद - storm वरसादसुं
 तोफान
 Rainy day वरसादनो दिवस
 Sand storm आषी
 Scarcity of rains सूको दुकाळ
 Sea, Calm or Smooth शांतदरियो
 High - बूबा मोबलळो दरियो, Rough
 - तोफानी दरियो - breeze दरिया तरफची
 वातो पवन
 Shallow (depression) छाउरुं (फरकुं)
 Saturated तरबोल
 Showers छांटा Light - हलका छांटा
 Heavy - भारे छांटा
 Snow तुषार [वातो पवन
 Squalls थोडा थोडा समये भारे वेगवाळो
 Storm तोफान, वावासोडुं Cyclonic - भारे
 फरकुं - वायु चक्र

Strengthen जोर बढ्नुं
 Temperature गरमी, ठंडी अगर खुष्मागान
 - rise गरमी बढ्ने - fall गरमी घट्ने
 Thick (Fog, Mist) घट्ट, घाढी
 Thunder गर्जना - rain गर्जना साथे बरसाद
 - shower गर्जना साथे छाटा - storm
 गाजवीजनुं तोफान
 Tidal wave घोडावेल
 Twilight झलझल
 Unsettled (disturbed) खराब

Vapour वराळ, बाष्प, बाफ
 Visibility दृष्टिमर्याद, दृष्टिप्रदेश
 Weather हवा Cloudy - बादलावाळी हवा
 Dry - सूखी हवा Rainy - बरसादवाळी हवा
 Western disturbance पश्चिम तरफची
 आवतुं तोफान
 Wet भीनी
 Winds पवन Dust raining - वंदोळियो
 Velocity of - पवननी गति

SECTION X મંદિકા ૧૦

Fossils અવશેષ નામાવલિ

The names of fossils have not been and should not be translated into the Indian languages. The following list of fossils, most of which have been found to occur in areas near Gujarat, as reported in Krishan's *Geology of India and Burma*, 1943, p. 356, 375, 427, 434, 449, 487, 488, is not an exhaustive one, but it illustrates the principle that these fossil names should be accepted in the Latin forms already used without seeking more indigenous terms of language. The list is prepared by Prof. N. D. Sukeshwalla of the Geology Department of St. Xavier's College, Bombay:

Corbula Vredenburgi કોર્બુલા વ્રેડેન્બુર્ગી	Peltoceras athleta પેલટોસીરસ એપ્લેટા
Elephas namadicus એલીફસ નેમેડીકસ	Phyllacanthus sindensis ફીલાકેન્ટસ
Hemiaster cenomanensis હેમીએસ્ટેર	હીન્ડેન્સીસ
સીનોમેનેન્સીસ	Rhinoceras unicornis રહીનોસીરસ
Macrocephalus Chariensis મેક્રો-	યુનીકોર્નોસ
સીફેલસ ચારીએન્સીસ [હિન્દી	Sivajiceras kleidos સીવાજીસીરસ
Namadoceras scindiae નેમેડોસીરસ	ક્લીડોસ
Natica langispira નેટિકા લોન્ગીસ્પીરા	Trigonia pullus ટ્રીગોનીઆ પ્યુલસ
Nantilus sindiensis નાંટીલસ હિન્દી-	Trigonia ventricosa ટ્રીગોનીઆ વેન્ટ્રીકોસા
એન્સીસ	Turritella multistriata ટ્યુરીટેલા
Ostrca vesicularis ઓસ્ટ્રીઆ વેસીક્યુલેરીસ.	મરદીસ્ટ્રીઆટા

SECTION XI खंडिका ११

Alphabetical index of standard symbols in Physics

A list of some of the standard symbols used in the English language, to express various physical quantities, is given below. It is recommended that these symbols consisting of Roman and Greek alphabets along with their variations of forms (e.g. italics, capital, or lower types) may be adopted as such to express the respective physical quantities instead of rendering these symbols in Nagari Script. It is possible to express g , acceleration due to gravity, by ग or ग but it will be difficult to translate the symbols like "A, A, A, A, a, a, α ", which are all variations of A and each of which expresses a standard physical quantity. The rendering of all these different varieties of symbols in Nagari script is not impossible but may wait till the standard nomenclature for the Indian National Language is ready. The present list is merely a description of the existing symbols in use.

Gujarat College, Ahmedabad

Y G NAIK

भૌતિકશાસ્ત્રમાં વપરાતી કેટલીએક પ્રમાણમૂલ સંજ્ઞાઓ

નીચેની સંજ્ઞાઓ અંગ્રેજી અને ગ્રીક મૂળાક્ષરોના અનુક્રમમાં દર્શાવી છે. આ સંજ્ઞાઓ નાગરી લિપિમાં અથવા ગુજરાતી લિપિમાં રૂપાંતર કરવી અનુકૂળ થશે નહિ એના અનેક કારણો છે. દાખલા તરીકે અંગ્રેજી મૂળાક્ષર A ની 'A, A, A, a, α ' એમ પાંચ સંજ્ઞાઓ થાય છે, અને તે દરેક જુદી જુદી ભૌતિક પરિમાણ કે શબ્દોની સૂચક છે. આ ઉપરાંત α, β , જેવા ગ્રીક લિપિના મૂળાક્ષરોના પણ આચરો લેવા પડે છે. એને બદલે 'અ, બ, ઘ' અથવા ઝ, બા, જી' એમ ત્રણ કે ચાર રૂપો થઈ શકે. સામાન્ય ગુજરાતી લખાણમાં નાગરી લિપિની સંજ્ઞાઓ લખાણની વસ્તુથી જુદી પડી આવે એટલે ચાલી શકે પરંતુ બીજી નાગરી લિપિની ભાષામાં યુક્તિગત થાય વળી આપણે આખા હિન્દને માટે એક સરખી પારિભાષિક સંજ્ઞાનો ઉપયોગ કરવો એ જ હિતાવહ છે. ભૌતિક પરિમાણોની જે સંજ્ઞાઓ અંગ્રેજી ભાષામાં રૂઢ થયેલી છે તે જ સંજ્ઞાઓ અપનાવી લેવામાં ખાસ વાધો લાગતો નથી. માત્ર માતૃભાષા બોલુનારા વિદ્યાર્થીઓને પણ રોમન અને ગ્રીક મૂળાક્ષરોથી પરિચિત કરવા એ યુક્તિગતભર્યું ન જ કહેવાય. આથી મારું એવું નમ્ર સૂચન છે કે હાલ તુરંત આપણે રોમન અને ગ્રીક મૂળાક્ષરોનો ઉપયોગ કરી એ સંજ્ઞાઓ સ્વીકારી લેવી. આ સમઘ સંપૂર્ણ નથી, પરંતુ કુત્ર માર્ગદર્શક છે. ૧૯૩૭ ના ફિઝિક્સ સોમ્પ્સની પ્રોસિડિંગ્સમાંથી આ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાત કૉલેજ, અમદાવાદ

ય. ગુ. નાયક

A: (1) Atomic weight; (2) Surface area (१) परमाणुभारक; (२) क्षेत्रफल	h: Planck's constant; height प्लांकनो स्थिरांक; लंबाई
Å: Angstrom unit प्रकाशना तरंग लंबाईनो अंश ($1\text{Å} = 10^{-8}\text{cm.}$)	I: (1) Moment of inertia; (2) Electric current; (3) Intensity of light (१) चाकमात्रा, (२) वीज प्रवाह; (३) प्रकाशनी तेजशक्ति
a: Acceleration प्रवेग	J: Mechanical equivalent of heat शुष्णतानो यांत्रिक समदर्शक अंक
B: Magnetic induction चुंबकीय सुपपादन	k: Thermal conductivity शुष्णतावहनांक
C: Capacity; (electrostatic) स्थित वीजधारक शक्ति	k: Boltzmann constant बोल्ट्जमैननो स्थिरांक
C: Centigrade सेन्टिग्रेड	L: (1) Latent heat; (2) Self-inductance (१) गुप्त शुष्मा; (२) सुपपादन
c: Velocity of light in vacuum शून्य अवकाशमो प्रकाशनो वेग	l: Length लंबाई
D: Diffusion coefficient प्रसरणांक, व्यापनांक	l: Litre लिटर
d: Diameter, Distance; (Density) व्यास; अंतर; घनता	M: Molecular weight अणु भारांक
d: Differential कलनसहा	m: Rest mass of an electron अलिकट्रोन्ननो स्थिर द्रव्यमान
E: (1) Energy, (2) Potential difference (१) शक्ति; (२) वीजदाब फेर	m: Mass द्रव्यमान (वजन)
e: (1) Base of natural logarithms (2) Charge of an electron (१) लॉगेरियमनो पायानो अंक; (२) ऋण वीजाणुनो भार	N: Avogadro's number अवोगेद्रोनो स्थिरांक
e: Quantity of electric charge वीजभार	n: Refractive index वक्रियवर्नांक
F: Force बल	P, p: Pressure दाब, दाब
g: Acceleration due to gravity गुरुत्वाकर्षणनो प्रवेग	Q: Quantity of electricity वीज राशि
H: Magnetic field strength चुंबक क्षेत्रबल	q: Heat entering a system वेक समुदायमो दाखल शरी शुष्मा
H: Henry हेन्ड्रि	R: (1) Gas constant, (2) Rydberg's constant (१) वायु स्थिरांक; (२) रिडबर्गनो स्थिरांक

R : Electrical resistance -

વીજ-અવરોધ

r : Radius -

ત્રિજ્યા

S : Entropy

એન્ટ્રોપી

s : Surface area

ક્ષેત્રફલ

T : Temperature on absolute scale

મૂલભૂત માપમા હુષ્મામાન

t : (1) Time, (2) Temperature on ordinary scale

(૧) સમય; (૨) સામાન્ય માપમાં હુષ્મામાન

u, v, w : Velocity components

ગતિના વિભક્ત અંગો

V (1) Volume; (2) Potential (difference)

(૧) કદ; (૨) સ્થિતિમાન (નો તફાવત)

V : Volt

વોલ્ટ

v : Velocity, volume

ગતિ; કદ

W : Work

કાર્ય

W : Watt

વૉટ

X, Y, Z : Force components

બળના વિભક્ત અંગો

Z : Atomic number

પરમાણુ અંક

α : Angle of optical rotation

દ્રુવીમવન અક્ષના ભ્રમણનો કોણ

y : Ratio of specific heats

બે પ્રકારની વિશિષ્ટ હુષ્માનો ગુણોત્તર

Δ : Increment

વૃદ્ધિ માપ

δ : Small increment

સૂક્ષ્મ વૃદ્ધિ માપ

η : Coefficient of viscosity

ચિત્તકટતાનો અંક

θ : Angle of contact; temperature on any scale

સ્પર્શકોણ; હુષ્મામાન C. અથવા F.

λ : Wave length

તરંગ લંબામી

μ : (1) Refractive index, (2)

Magnetic permeability

(૧) વક્રીભવનાંક; (૨) ચુંબકીય પ્રસરણ-શક્તિ અંક

μ : Micron

માઈક્રોન = ૦.૦૦૦૦૧ સેમી.

ν : Frequency, wave number

કંપ સંખ્યા, (કંપન); તરંગ-અંક

π : Osmotic pressure

ઑસ્મોટિક દાબ

π : Ratio of circumference to diameter

પરિઘ અને ત્રિજ્યાનો ગુણોત્તર

ρ : Density, specific resistance

ઘનતા; વિશિષ્ટ અવરોધ

σ : Molecular diameter

અણુનો વ્યાસ

τ : Time interval

કાલાંતર

ϕ : Magnetic flux

ચુંબકીય પ્રવર્તન

φ : Function

ફલ

χ : Magnetic susceptibility

ચુંબકીય ધારણશક્તિ

ω : Angular velocity

કોણીય ગતિ